T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
MAHALLİ İDARELER VE YERİNDEN YÖNETİM BİLİM DALI

KENTSEL MEKÂN POLİTİKASI:

BARSELONA'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM VE ESTETİK

Doktora Tezi

FUNDA BUDAK

İstanbul, 2013

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
MAHALLİ İDARELER VE YERİNDEN YÖNETİM BİLİM DALI

KENTSEL MEKÂN POLİTİKASI:

BARSELONA'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM VE ESTETİK

Doktora Tezi

FUNDA BUDAK

Danışman: YRD. DOÇ. DR. AYNUR CAN

İSTANBUl, 2013

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

KAMU YÖNETİMİ Anabilim Dalı MAHALLİ İDARELER VE YERİNDEN YÖNETİM Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi FUNDA BUDAK'nın KENTSEL MEKÂN POLİTİKASI : BARSELONA'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM VE ESTETİK adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 17.07.2013 tarih ve 2013-28/50 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından ~~oy birliği~~ / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...19.../...09.../...2013

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. AYNUR CAN	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ÖMER FARUK GENÇKAYA	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. AYŞE GÜNER	
4.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. EBRU ERDÖNMEZ	
5.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. ASUMAN TÜRKÜN	

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması boyunca bana kişisel olarak yardım eden ve süreci destekleyen pek çok kişiye teşekkür etmek isterim. Ama her şeyden önce bu alanda çalışmaya başlamam için beni cesaretlendiren ve ilham veren hocalarım, arkadaşlarım ve ailemin desteği olmasaydı tezin tamamlanmasının mümkün olamayacağını söylemeliyim. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Bilim Dalı doktora programına 2007 Güz döneminde bu programın kurucularından Selahattin Yıldırım'ın teşviki ile başlamış ve onun önerisiyle 2009'da Barselona üzerine çalışmaya karar vermiştim. Başlangıçta "Barselona'da politika-estetik" ilişkisini küresel kent bağlamında ele alan araştırma çerçevesi, tez izleme komitesinde bulunan değerli hocam Prof. Dr. Sema Erder'in rehberliğinde tarihsel bir çalışmaya dönüştü. Üç yıllık bir süreye yayılan bu araştırma, Sema Erder'in yönlendirmeleri, çalışmanın ilerleyebilmesi için gerekli müdahaleleri ve bilimsel bakışı sayesinde biçimlendi. Böylece Paris, Londra ve Berlin ile karşılaştırma temeli üzerinde on dokuzuncu yüzyıl Barselona'sının kentsel ve estetik dönüşümünün maddi ve entelektüel kökenlerini, koşullarını, dinamik ve aktörlerini kapsayacak bir araştırma fikri doğmuş oluyordu. 2012'de anılan başkentlere kısa ve çok verimli yolculuklar yaptım. Londra'da Deniz Engin, Paris'de Beatrice Craveneau, Berlin'de ise Ayfer Turan sadece dostlukları ile değil misafirperverlikleri ve tez konusuna gösterdikleri özel ilgi ile de bu çalışmada yer aldılar. Kadim dostum Dr.Nursel Gülenaz'ın çevirileri ve desteği ile her fırsatta yanımda olması benim için çok önemliydi. Barselona'ya gelince, 2009'daki iki aylık ziyaretim ve daha sonraki kısa gezilerim sırasında kent beni pek çok açıdan hayran bırakmıştı. O tarihte İspanya'nın Türkiye büyükelçisi olan eski Barselona Belediye Başkanı Sayın Juan Clos ve Prof. Dr Josep Lluís Mateo'ya ise Barselona'da bana sağladıkları imkânlar nedeniyle pek çok şey borçluyum. Ayrıca, 2009'un son aylarında beni akademik ortamlarında misafir eden BIArc (Barcelona Institute of Architecture) müdürü Sayın Jorge García de la Cámara'nın nazik misafirperverliği ve Barselona'daki incelemelerimi kolaylaştırmak için gösterdiği gayret de unutulmayacak türdendi. Bu tezin yazımı sırasında hastalığına rağmen tüm bölümleri okuyarak beni yüreklendiren kardeşim Elâ Uluhan'ı sevgiyle anıyorum. Ablam Esra Koç ve yeğenim Memed Koç her fırsatta değerli yardım ve katkılarıyla yanımda oldular. Arkadaşlarım Selma Aydemir'e özellikle Londra hakkındaki tartışmalarımız için ve Rahşan Şişkolu'ya yazım hatalarını bıkmadan düzelterek tezin okunabilirliğine özel katkısı nedeniyle sonsuz teşekkürler. Tezin mizanpajı ise Kural Dışı Yayınevi'nden Ebru Öner sayesinde yapılandırıldı. Kullanılan görseller içinde fotoğrafların kentsel görünümün başlıca mihenk taşlarını teze taşımaları açısından ayrıcalıklı bir yeri var. Bu nedenle Barselona, Paris, Londra ve Berlin'de pek çok fotoğraf çektim. Bunların yanı sıra ilerleyen çalışma boyunca farklı görseller için destek aldım. Arkadaşlarım Selma Aygün, Buket Veziroğlu, Ümit Gülsoy, Demet İrez, Arif İrez ve Dominique Lorieux, belli mekân ve anıtların fotoğraflarını bu tezde kullanılmak üzere sundular. Son olarak, tez jürisinde yer alan Prof. Dr. Ömer Faruk Gençkaya, Prof. Dr Ayşe Güner, Doç. Dr. Asuman Türkün ve Doç. Dr. Ebru Erdönmez'e yapıcı eleştirileri, içten destekleri ve bilimsel katkıları için teşekkür ederim. Bu tezin ortaya çıkmasında beni her adımda destekleyen, tartışma ortamlarına davet eden, bu çalışmanın ilk versiyonlarını çeşitli zamanlarda sunmamı yeni yorumlar geliştirmem için teşvik eden, kent estetiği ile ilgili kaynaklarını paylaşan, estetiğin engin alanında taşıdığım her huzursuzluğu içgörüleriyle dindiren ve akademik çalışmanın dostlukla kesişmesini sağlayan sevgili tez danışmanım Yrd. Doç. Dr Aynur Can'a minnet ve teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ ..... **i**

İÇİNDEKİLER ..... **ii**

TABLO ve GÖRSEL LİSTESİ ..... **iv**

KISALTMALAR ..... **vii**

GENEL BİLGİLER ve ÖZET ..... **viii**

1. **GİRİŞ** **1**

2. **TEORİK YAKLAŞIMLAR** **9**

2.1 Kentsel Mekânın Oluşumu ve Kentsel Politika *9*
2.1.1 Modernite ve Kapitalizm *9*
2.1.2 Mekân *11*
2.1.3 Kent *14*
2.1.3.1 Sanayi Öncesi Kent *21*
2.1.3.2 Sanayi Kenti *32*
2.1.3.2.1 Sur ve Bulvar *41*
2.1.4 Devlet *44*
2.1.4.1 Hukuk *49*
2.2 On Dokuzuncu Yüzyılda Kentsel Mekân Politikası *52*
2.2.1 Arazi Mülkiyeti ve Kamulaştırma *52*
2.2.2 Planlama *57*
2.2.2.1 Izgaranın Vazgeçilmez Ağırlığı *60*
2.2.2.2 Sanayi Kentinde Planlama *66*
2.2.2.3 Sanayi Kenti Planlamasının Tipik Özellikleri *70*
2.2.2.4 Kent Plancısı *72*
2.2.3 On Dokuzuncu Yüzyılda Kentsel Dönüşüm *76*
2.3 Kent Estetiği *81*
2.3.1 Estetiği Mekâna Yerleştirmek *84*
2.3.2 Estetik Deneyimde Mekân Karakteristikleri *88*
2.3.3 Mekân Düzenlenmesinde Faydacıllık-Estetik İlgisi *90*
2.3.4 Kentsel Yapıt ve Estetiğin Değişen Doğası *93*
2.3.5 Estetik-Politika İlişkisi *99*
2.3.5.1.Politika Üzerine *102*
2.3.5.2 Estetik Üzerine *104*

3. **SANAYİ ÖNCESİ KENTTEN SANAYİ KENTİNE GEÇİŞTE PARİS, LONDRA VE BERLİN 107**

3.1 Paris 109
3.1.1 Paris'de Kentsel Ayrışma 115
3.1.2 Haussmann 117
3.1.3 Sebastopol ve Saint Michel Bulvarı 133
3.1.4 Paris Finansmanı 127
3.2 Londra 144
3.2.1 Toplumsal Değişim ve Kentsel Dönüşüm 153
3.2.2 Londra Yerel Yönetimi ve Dönüşüm Finansmanı 166
3.3 Berlin 170
3.3.1 Berlin'de Planlama 179
3.3.2 Hobrecht Planı 185
3.3.3 Karma Toplumsal Ortam 194
3.3.4 Mietskasernen: Kiralık Blok 186
3.3.5 Berlin Finansmanı 189

4. GOTİK BARSELONA'DAN MODERN BARSELONA'YA DEĞİŞİM 196

4.1 Gotik Barselona 198
4.2 Sanayi Öncesi Barselona 201
4.2.1 Barselona Surları 202
4.3 Sanayi Kenti Barselona 207
4.3.1 Ferran Sokağı ve Jaume Meydanı 211
4.3.2 Ildefons Cerdà 219
4.3.3 Pla Cerdà 222
4.3.4 Özgünlükler ve Paseig de Gracia 224
4.3.5 Dönüşüm ve Aktörleri 229
4.3.6 Finansman 232
4.3.7Değerlendirme 236

6. **SONUÇ 243**

7. **KAYNAKÇA 255**

TABLO VE GÖRSEL LİSTESİ

Tablo 1 Marcuse, çeşitli kent tiplerinde "statü, kültür, işlevler". 16

Görsel 1: Sanayi öncesi kentte sur dışı tarım 21

Tablo 2 Belli başlı Avrupa kentlerinin nüfusu (800-1850) 29

Görsel 2: Paris Surları..... 41

Görsel 3: Maurice Doré gravürü: "sanayi şehrinde cadde" 32

Tablo 3 Lindert ve Williamson, "aile sayılarına göre meslek grupları"..... 34

Görsel 4: "Rue de Moineaux" 54

Görsel 5: Hippodamos, Milet ızgara planı. 61

Görsel 6: "Place des Vosges": Sıra kemerler 65

Tablo 4: Williams'ın kentsel mekân karakteristikleri ve kent algısı kategorileri 89

Görsel 7: Paris Planı (1750)..... 109

Görsel 8: Champs-Elysees..... 111

Görsel 9: Altı kuşaktan oluşan Paris Surları 114

Görsel 10: Haussmann'ın bayındırlık faaliyetleri 117

Görsel 11: "Place de la Concorde" 120

Tablo 4: Nüfus, alan, kanalizasyon, kaldırım, sokak lambaları ve yollar (1852-1870) 123

Görsel 12: Cité Adası'nın dönüşümü (1858)..... 125

Tablo 5: Harcamalar, bütçe, bütçe açığı..... 139

Görsel 13: Bulvar Sebastopol inşaatı (1852-1858) 127

Görsel 14: Düz çizginin estetik anlamını görselleştiren Bulvar Sebastopol 128

Görsel 15: "Avenue de l'Opera" inşaatı..... 129

Görsel 16: Vista ve Anıt, "Avenue de L'Opéra", Camille Pissarro (1898)..... 130

Görsel 17: Marville, Haussmann dönüşümünden önce Chatelet Meydanı 143

Görsel 18: Eiffel Kulesi 143

Görsel 19: Canaletto,"Strand" ve "Northumberland House" 144

Görsel 20: "Ludgate Hill"de trafik 153

Görsel 21: Valentine Knight, Christopher Wren ve John Evelyn Planları 154

Görsel 22: 1237'de Berlin ve Cölln 170

Görsel 23: Berlin Haritası, surlar ve mahalle oluşumları (1710) 172

Görsel 24: Brandenburg Kapısı 173

Görsel 25: Berlin Siemens ve AEG yerleşkelerinden görünüş 175

Görsel 26: 19. yüzyıl Berlin Planı 177

Görsel 27: Berlin Vergi Duvarları (1855) 178

Görsel 28: Kreutzberg'de "Riehmers Hofgarten" 180

Görsel 29: Frederich Kaiser, kentin fiziksel dönüşümü (1870) 182

Görsel 30: Hobrecht Planı 185

Görsel 31: Berlin "Kronprinzenstrasse"de bir işçi ailesinin tek odalı konutu (1907) 187

Görsel 32: Meyer's Hof 189

Görsel 33: Meyers Hof'un yerine yapılan sosyal konut 190

Görsel 34: 19.yüzyıl Barselona panoraması 196

Görsel 35 "Plano de Barcelona" (1697) 198

Görsel 36: Barselona Limanı ve I. Marti kulesi, 18.yüzyıl gravür 198

Görsel 37: Barselona ve çevresinde bulunan yerleşimler 200

Görsel 38: 15. yüzyıla ait sur kalıntısı (1913) 202

Görsel 39: Francesc Soler i Rovira, "sur yıkımı"(1855) 203

Görsel 40: 19.yüzyılda deniz surları 204

Görsel 41: Bourbon Kuşatması (1697) 206

Görsel 42: La Sega, Katalan kırsalı 207

Görsel 43 19. yüzyılda kent silüeti : Sant Marti'de fabrika bacaları ve liman 208

Görsel 44: İspanya'nın fabrikası Barselona (1846) 209

Görsel 45: La Rambla ve Ferran Sokağı 211

Görsel 46: "Rue de Rivoli" ve sıra kemerler 214

Görsel 47: Ferran Sokağı 216

Görsel 48: Kent Meclisi ve I. Jaume Meydanı 217

Görsel 49: Ildefons Cerdà 220

Görsel 50: Cerdà Planı: "Ciudat Vella" ve Eixample 222

Görsel 51: "Passeig de Gracia" 227

Görsel 52: Cerdà Manzanaları 228

Görsel 53: "Via Leitiana" 230

Görsel 54: "Sagrada Familia" 235

Görsel 55 "La Gran Via" inşaatı 237

Görsel 56: Barselona'nın "Ciutat Vella" bölgesinde bir ortaçağ sokağı 238

Görsel 57: Sagrada Familia'dan Agbar Kulesi'ne bakış 243

KISALTMALAR

Age.	Adı Geçen Eser
A.R.E.H.A.	Association de Recherches et d'Etudes Historiques Audoniennes
BIArc	Barcelona Institute of Architecture
Bcn.	Barselona
Çev.	Çevirmen
COAC	Col·legi d'Arquitectes de Catalunya
Ed.	Editör
LCC.	London County Council
NY.	NewYork
Mass.	Massachusette
M.I.T	Massachusetts Institute of Technology
MBW.	Metropoliten Kamu İşleri İdaresi
RPAA.	Regional Planning Association of America
RPNY.	Regional Planning of NewYork
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
U.K.	United Kingdom
URRP.	Urban Renewal Research Program, NY, Nov. 1954
U.S.A.	United States of America
yy.	Yüzyıl

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Funda Budak

Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi

Programı : Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Aynur Can

Tez Türü ve Tarihi : Doktora-Eylül 2013

Anahtar Kelimeler : Kentsel Mekân Politikası, Planlama, Kentsel Dönüşüm, Toplumsal ve Mekânsal Ayrışma, Kentsel Estetik, Barselona, Paris, Londra, Berlin

ÖZET

KENTSEL MEKÂN POLİTİKASI: BARSELONA'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM ve ESTETİK

On dokuzuncu yüzyılda sanayi kenti Barselona'da ve Paris, Londra, Berlin gibi başkentlerde kentsel mekândaki izdiham ve tıkanma bu kentlerin yaşam koşullarının bozulmasına neden olur. Ekonomik ve toplumsal krizler kentleri sağlıksız koşullara ve konut sorununa acilen çözüm bulmaya götürecektir. 19. Yüzyıl modernitenin ve kapitalist üretim tarzının çağıdır. Yeni liberal düşünce ve yaşam tarzı büyümeyi, gelişmeyi ve kâr maksimizasyonunu yeni değerler haline getirir. Süregiden kentsel sorunlara getirilen modern çözüm güzelleştirme, iyileştirme ve reform programlarıdır. Bu olgular kent sahnesinde yeni yönetim formları ve yeni aktörler anlamına gelmektedir. Merkezi yönetim, yerel otoriteler, polis, girişimciler, mülk sahipleri, sanayiciler, spekülatörler, mimar ve kent plancıları kentin aktörleri olarak ortaya çıkarlar. Yüzyılın ortasında, kentlerin bu sorunlara bulduğu etkinlik, yararlılık ve kâr temelli liberal çözümler kentsel dönüşümün kapitalist ve spekülatif formu olarak pekişirken kentsel görünümü yeni bir estetik yönelim eşliğinde değiştirir. Sonuç olarak kent planlaması, kent mekânının iyileştirilmesi ve kentsel fırsatlarda başarı sağlamış fakat 'toplumsal sorun' değerini kaybederek gözden düşmüştür. Toplumsal ve mekânsal ayrışma, kötü yaşam koşulları, fakirlik bu süreçlerin sonuçları olarak ortaya çıkar. Bu tez Barselona'da kentsel dönüşüm politikası, kent planlanması ve kent görünümüne odaklanarak şu soruları yanıtlamayı araştırmaktadır: Sanayi kenti Barselona'nın koşulları nelerdir? Hangi sorunlar çözülmelidir? Kentsel politika nasıl gelişmektedir ve kararları kim verir? Kentsel dönüşüm programlarının kökenindeki kentsel fikirler nelerdir? Yukarıda anılan kentlerle Barselona arasında hangi benzerlikler ve farklar teşhis edilebilir? Kent planlamasının sonuçları nelerdir ve Barselona kent estetiğini ne şekilde etkiler?

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Funda Budak
Field	: Public Administration
Programme	: Local Governments and Decentralization
Supervisor	: Assistant Professor Aynur Can
Degree Awarded and Date	: Doctorate, 2013

Keywords : Urban Spatial Politics, Urban Planning, Urban Transformation, Spatial and Social Segregation, Urban Aesthetics, Barcelona, Paris, London, Berlin

ABSTRACT

During the 19th century, the congestion of the urban area in Barselona and major industrial capital cities like Paris, London and Berlin led to their deterioration. The economic and social crisis of these cities urge them to look for suitable answers for their insalubrity and housing problems. The 19th century is the era of the modernity and the capitalist mode of production. With the new liberal thinking and its mode of living, the growth, development and maximization of profits began to carry a great a deal of interest and value. The modern solution of prevailing urban issues is set by the beautification, improvement and reform programmes. These facts imply largely the new administration and newly emerging actors in the city scene. The central government, local authorities, police forces, entrepreneurs, owners of old "estates", property owners, industrialists, bankers, speculaters, architects and urban planners become the main actors in the urban space. In the middle of the century, urban dynamics make these programmes into real capitalist and speculative formes of the urban transformation and considerable changes in the cityscape in accordance with a new aesthetic regime. As a consequence, the urban planning produces some success stories in taking measures to improve urban space and in providing public equipments but in the mean while the social component loses its value in town planning policies. The social and spatial segregation, deplorable living conditions and poverty take place as the result of these processes. This thesis tries to focuse on the urban transformation policies, urban planning and visual appearences of the urban area in Barselona in order to find the answers of the following questions: What are the urban conditions of industrial Barselona? Which problems need to be solved? How does urban politics develope and who makes the decisions? What urban ideas are the origins of the urban transformation programmes? What similarities or dissimilarities can be diagnosed between the above mentioned capital cities and Barselona? What are the consequences of the urban planning, and how do they affect ensuing urban aesthetics in Barselona?

1. GİRİŞ

Kent süreci, geleceği olduğu kadar geçmişi de kapsar. Kimi zaman müşterek, kimi zaman bir imtiyaza ilişkin kararlar neticesinde oluşur, tasarım ya da kullanım yoluyla sürekli değişim geçirir.[1]

Bu çalışmayla, Barselona'da on dokuzuncu yüzyıl mekân politikası ile bağlantılı kentsel dönüşümün dinamikleri, aktörleri ve kentin estetik yönelimleri üzerine bir araştırma hedeflenmektedir. Sanayi kenti Barselona'sını biçimlendiren başlıca dönüştürücü güçler hangileridir? Bu politikalar ne ölçüde özgünler? Avrupa'da esen devrim rüzgarlarının düşüncede yarattığı yeni paradigma ve kent yönetiminde ortaya çıkardığı yeni davranış örüntülerinin Barselona üzerindeki etkileri nelerdir? Düşünce yapıları ve yaşam biçimlerinin yanı sıra toplumsal formlar ve politikada yüzeye çıkan genel eğilimler kentsel dönüşüm ve kentsel estetik için de geçerli midir? Bu soruları cevaplandırabilmek için Barselona'da gotik kentten modern kente geçişi mümkün kılan şartlar ve kent yönetimlerinin yürürlüğe koyduğu politikalar incelenerek estetik yönelimler saptanmaya çalışılacaktır. Bu bölüm, incelemenin başlıca kavramlarına ve bu kavramların altında yatan fikirler ve oluşlar dünyasına bir giriş niteliğindedir. Araştırmanın temel alanları ve kavramları "planlama", "kentsel dönüşüm", "kent estetiği" ve "mekânsal ayrışma" olarak saptanmıştır. Bu kavramsal yaklaşımların üzerinde yükseleceği alt kavramlar anılan dönemde hüküm süren yeni düzen olarak "modernite"nin yanı sıra, "yeni mülkiyet tarzı" ve onun özel tipi "kamulaştırma" gibi hukuki kavramlar, "sanayi öncesi" ve "sanayi kenti" ile "devlet" gibi ekonomik, toplumsal, politik ve örgütsel kavramlardır. Farklı disiplinlerden gelen görüşlerden bu amaçla yararlanılması, bir yandan çalışma metninin teorik bir zemin üzerinde yükselmesini diğer yandan kavramsal bir veri tabanı kurulmasını sağlayacaktır.

Bu kavramlardan ilki olan "planlama" ihtiyaç, amaç ve işlevler arasındaki karşılıklı ilişkileri kapsayan politik bir eylemdir. Birbirinden farklı ihtiyaçları bir kompozisyon çerçevesinde birleştirerek ihtiyaçları sayılara, sayılabilecek somutluklara indirger. Yeni planlama kent literatürüne geometri, ölçüm ve kadastro ile girmiş, değerleri cephe uzunlukları üzerinden saptanan dikdörtgen binaların inşa edildiği parseller standart birim haline gelmiştir.

[1] Spiro Kostof, **Şehirler ve Sokaklar**, Diane Favro, Richard İngelsoll, Zeynep Çelik (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s:7

Modern kent planlaması klasik çağlardan beri kent politikasının önemli bir enstrümanı olan ızgara planını da bu standartlar paketine ekler. Sanayi, ticaret, kamusal binalar, konutlar, parklar, farklı ihtiyaçlara cevap veren işlevler olmalarına rağmen ızgara planı üzerindeki yerlerini alırlar. Kent planlaması, erken sanayi kentinden itibaren girişimcilerin de faaliyet gösterdiği bir eylem alanı haline geldikçe, plana göre inşa edilmiş caddelerin ve parsellerin genişletilmesi, blokların arttırılması ve yoğunlaşması dönüşümün temel dinamiği haline gelir. Bu politikaların yönlendirdiği dönüşümün maddi sonuçlarını tespite çalışan Halbwachs, ekonomik faaliyetler, demografik değişimler, kamulaştırmalar, kentteki yıkımlar, yeniden inşalar ve sonuç olarak da arazi ve bina fiyatlarındaki dalgalanmaları ele alarak; dönüşümle ortaya çıkan toplumsal değişime ait olguları mercek altına yatırır.

Aynı süreçte kent yönetimlerinin idari gövdesi, görev ve yetkileri pekişmeye başlar. Bu idari süreçte ortaya çıkan gerilimi, Benevolo, kent yönetiminin dönüşüm enstrümanlarının mülk sahiplerinin (property owners) somut talepleri ile çelişen yapısı; Engels ise, kent yönetimi ile işçi sınıfı arasındaki çıkar çatışması açısından ele alır. Kenti ve dönüşümü yöneten daireler, bürokratlar ve bunlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin uzun ve çekişmeli geçen yıllar sonunda pekişmesinde, geriliminin bu çifte karakteri rol oynamaktadır. İdare, belli amaçlar doğrultusunda tüm kentsel topluluk için kararların alınması, bayındırlık işlerinin gerçekleştirilmesi (public works), konut üretimi, kentsel hizmetlerin sunumu, projelerin yönetimi ve finansman ana başlıkları altında toplanan görevlerle tanımlanır. Ulaşım, kanalizasyon, su ve elektrik hatlarının kentsel mekâna döşenmesini kapsayan alt yapı çalışmaları büyük ölçüde kent yönetimi tarafından yapılır. Bu çapta projeler için alınan devlet garantisine sahip borçlar da bankerlik sisteminin ve bu sistemin ayrılmaz parçası özel sektörün gelişmesini sağlar.

Sanayi büyüyen bir ekonomiyi, büyüyen ekonomi artan nüfusu, artan nüfus ise daha önce hayal edilmemiş boyutlarda büyük bir kenti gerektirir. Kentin eski örgütlenme biçimleriyle başa çıkılamayacak nüfus artışı ‘akılcı’ bir örgütlenmenin kentte kök salmasını, ‘akla dayanan’ gerekçelerle harcanan kaynakları ve onlardan elde edilmeye kalkışılan maksimum fayda ve kârı, planlı gelişmenin merkezi konuları haline getirmiştir. Nietzsche’den bu yana pek çok düşünürün üzerinde tartıştığı bu irade biçiminin içinde taşıdığı paradoks ise tam da planlama aklı ile onun doğaya getirdiği büyük akıldışılık arasında bulunmaktadır.

Burada düzeni yeniden kurmaya yönelik irade olmaksızın kent yöneticileri ve onlarla birlikte hareket eden girişimcilerin o zamana kadar görülmemiş büyüklükteki yatırımları ve muazzam kâr beklentileri gerçekleşmeyecektir. Plancı irade, kentsel mekânın ticarileşmesini ve kentsel arazilerin yeniden yapılandırılmalarını mümkün kılan aktörel kuvvettir.

Kentsel mekânların spekülatif değerlendirmelere açılması; daha önceki toplumsal formlarda kazanmış oldukları toplumsal özü boşaltır. Bu mekânlar üzerlerindeki tarihi tortular sıyrıldıktan, kişisel yaşamlar ve toplumsal buluşmalar söküldükten sonra geride kalan cansız kentsel arazilerdir. Spekülasyon, aynı zamanda tarım arazilerin kentsel arazilere çevrilmesi sürecinin de vazgeçilmez bir unsurudur. Kamusal ve özel sektörün karşılıklı ve karmaşık alışverişinin teknik ve yasal aracı planlama eş zamanlı olarak politik arenaya yerleşir. Tezin "Teorik Yaklaşımlar" bölümü içinde ele alınan "planlama"; kökeni, çeşitleri, konusu, aktörler ve meşruiyet zeminleri açısından tartışılmaktadır.

"Kentsel dönüşüm", kentsel mekân düzenlenmelerinin çağdaş kalkınma programlarında bir model haline gelmesi nedeniyle sıkça kullanılan bir kavramdır. Aslında terim, ilk olarak, on dokuzuncu yüzyıl Paris'inde kamulaştırmaları inceleyen Maurice Halbwachs tarafından kavramsallaştırılır. Kavrama içeriğini veren dönemle örtüşen ve bizzat aynı dönemi inceleyen bu çalışma, Halbwachs'ın kavramını sanayi kentindeki mekân düzenlemelerini ifade etmek amacıyla ödünç almaktadır. On dokuzuncu yüzyıl kenti surlarla çevrili olsun veya olmasın; nüfus, sanayi üretimi ve istihdamdaki muazzam artış neticesi fiziksel ve toplumsal olarak yaşanamaz hale gelir. Aydınlanmanın getirdiği düşünsel etkiler altında problemlere yeni çözüm arayışları ve yeni üretim tarzının yatırım ihtiyacı kentsel mekânda bayındırlık politikalarını ve uygulamalarını yürürlüğe koyar. Bu metinde, sözkonusu siyasalar toplamı "kentsel dönüşüm" kavramı ile ifadelendirilmektedir. Bu kavram "Teorik Yaklaşımlar" bölümünün "Kentsel Dönüşüm" alt başlığında işlenecektir.

Kent toplumu hakkında nihai kararları alan, kent politikasını son tahlilde belirleyen güçler meselesi, sanayi kentini önceki kent tiplerinden ayıran ve aynı zamanda politika ve estetik arasındaki ilişkinin niteliğini de belirleyen bir meseledir. Bu varsayım, modern sanayi kentinde politikanın tipik özellikleri üzerine eğilmeyi gerektirmektedir. Sanayi çağında, geniş imparatorluk topraklarının mutlak bir iktidarın eliyle kentsel alanlara dönüştürüldüğü zamanlar geçmişte kalmıştır. Değişim dönüşüme giden yolu açar ve toplumun bütün

katmanlarını peşinden sürükler. Dolayısıyla, yönetim politikalarını güzelleştirme, sıhhileştirme ve denetleme faaliyetlerinin ötesine geçirebilmiş olan değişim bu çalışmada da Barselona açısından bakılacak referans noktalarından biridir. Bu değişimle birlikte "***nasıl bir kent olmalı***" anlayışından "***nasıl bir kent yönetimi olmalı***"anlayışına dönüşüm ve yeni kentsel kodlar meselesi de birinci dereceden önem kazanmaktadır.

Kentsel dönüşüm, kent arazilerinin yeniden değerlendirilmesi ve rant ile ilişkilendirilir. Bu süreçler, Mumford, Spiro ve Harvey'in tespitlerine göre, fiziksel bir yıkımı harekete geçirir. Lefebvre ise sanayi toplumunun kentleşmesinin, eski şehrin parçalanıp dağılması ertesinde gerçekleşebileceği söylemi üzerinden okuyucularını, sanayi öncesi kentin sanayi kentine dönüşümündeki toplumsal paradigmayla yüzleştirir. Batı Avrupa'da on beşinci yüzyıldan itibaren verimlilik temelli ekonomik strateji, üretimi o zamana kadar görülmemiş ölçülerde arttırmaya çalışmakla kentsel yapıtın baskılanmasına ve tıkanmasına neden olur. Bu süreç, karşılaşmaların, eşzamanlılığın, birbirine yaklaşmaların, etkileşimin zihinsel ve toplumsal formu olarak kavramsallaştırılan tarihi şehrin dağılmasına kadar gidecektir. Bunun nedeni, yeni stratejinin, kentin kentliler tarafından kullanımında yatan özünü, para ve değişim değerinin mantığı ile beslenen başka bir dünyanınki ile değiştirmiş olmasıdır. Büyüme odaklı kentlerde mekânın ticarileştirilmesi, arazilerin eski kullanımlarından vazgeçilerek yeniden değerlendirilmesi yoluyla on yedinci yüzyıldan itibaren başlar. Ticarileşme sonucu el değiştiren bu arazilerin yeni sahipleri, eski düzenin mülk sahiplerinin bir bölümü ile girişimciler ve kamu sektörüdür. Bu kentlere yerleşen yeni kapitalist üretim tarzı ve özel mülkiyetin tesisinden sonra, söz konusu politikalar uyarınca, kentsel arazilerin büyük bölümü, kamulaştırma yoluyla eski mülk sahibi sınıfların elinden kamunun, özel teşebbüsün ve yeni yükselen sınıfların eline geçer. Dönüşümün aktörleri arasında merkezi yönetim, kent yönetimi (kamu sektörü), eski elit tabakaların bir bölümü, bankerler (finans sektörü), yeni kentsel tabakalar ve dönüşüm faaliyetlerine bizzat katılan girişimciler (özel sektör), iradeleriyle öne çıkan valiler, kent plancıları, mühendis ve mimarlar sayılabilir.

Kente yerleşen yeni ekonomik düzen ile sıra çalışmadaki bir başka kavrama gelmektedir. "Kapitalizm" tezin temel kavramlarının anlaşılmasında belirleyici bir role sahiptir. Bu üretim tarzı, çeşitli bakış açıları tarafından sürekli kâr ve büyüme olgusu ile kentsel mekânda yapılan yeni düzenlemeler cinsinden değerlendirilir. Büyüme ve üretimin

sürekli artma eğilimi, emek ve üretim araçları üzerindeki denetim, teknoloji ve organizasyonla sağlanan yüksek rekabet sonucu kaçınılmaz olarak ortaya çıkan dinamikler, kriz baskısı altında hareket eder. İşte bu baskı, hem yeni üretim tarzı olarak kapitalizmin hem de yeni düşünce yapısı ve yaşam biçimi olarak modernitenin etkileşimi, işbirliği ve sinerjisini toplumsal formlara aktaracaktır. Yazının başındaki soruyu yinelersek; mesele, yaygınlaşarak genelleşen ve evrenselleşen eğilimlerin politika üzerindeki etkilerinin, kentsel dönüşüm ve kent estetiği için de geçerli olup olmayacağıdır?

Sorunun cevabı, ikinci bölümdeki "kentsel mekân politikası", "planlama", "kentsel dönüşüm" ve "estetiğe" ait teorik yaklaşımların ışığında kentin tarihi özellikleri ve yapısal değişiminde aranacaktır. Bu bölümün başında Simmel, Wirth, Marcuse, Marx ve Weber'in kent ve onun en uç biçimi metropole ilişkin tanım ve hipotezlerini hatırlamak, sanayi öncesi kentin sanayi kentine dönüşümündeki örgütlenmeye ilişkin daha derin bir kavrayış için uygun bir zemin teşkil edecektir. "Sanayi öncesi kent", Sjoberg, Buchanan, Elias, Pirenne, Lefebvre, Friedrichs ve Tilly gibi yazarların analizleri çerçevesinde incelenmektedir. Kentsel yerleşmelerin en fazla kentleşmiş biçimi olan "sanayi kenti" ise Foucault, Lefebvre, Simmel, Wirth, Harvey, Benevolo'nun gözlem ve hipotezleri ile değerlendirilecektir.

Toplumsal sorunların çözümünü mekânın yeniden üretiminde arayan Paris, Londra ve Berlin, modern dönüşümün hâkim biçimi ve evrensel kurallarının ortaya çıktığı kentler olarak bu tezin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde, On sekiz ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca Paris, Londra ve Berlin'in dönüşüm süreçlerine bakarak tarihsel yöntemin karşılaştırmalı olarak kullanımına dayanan bir inceleme amaçlanmaktadır. Dönüşüme ne zaman ve niçin başlandığı ve hangi problemlerin çözümünün hedeflendiği araştırılırken; ortaya çıkan kentsel görünüm ile estetik yönelimin soruşturulması başlıca kaygıyı oluşturmaktadır. Hangi kentsel fikirlerle yola çıkıldığı, projeleri kimin tasarladığı, kararları kimin aldığı ve öngörülen ya da öngörülmeyen fiziksel, toplumsal ve estetik sonuçların neler olduğu bu bölümün temel soruları olarak tespit edilmiştir.

Bu bölümde, kentin tarihi merkezlerinde yıkım ve inşalar ile tarım arazilerinin kentsel alanlara dönüştürülmesine eğilen ve mekânsal ayrışmayı sanayi kentinin tipik bir özelliği olarak tanımlayan Aldo Rossi'nin yanı sıra, David Harvey, Bernard Marchand, Anthony Suttcliff, Marcel Roncayolo ve Donald Olsen'in çalışmalarına başvurulacaktır. Söz konusu

akademisyenler, planlama, üretim ilişkileri ve güçleri ile estetik alanın oluşumu temelinde kenti değerlendirmektedir. Rossi, sanayi kentinde konut ve işyerinin farklı alanlara yerleşmesi sürecinde, işçi konutları inşasına dair politikayı kamu ve özel teşebbüs açısından tipik bir özellik olarak niteler. Rossi'ye göre ticaret ve sanayinin mekânsal farklılaşmasıyla birlikte bu politika, sanayi kentini hem toplumsal hem fiziksel olarak ayrıştıran eğilimleri kapsar. Bu eğilimin karakteristiklerinden "mekânsal ayrışma" tezin temel kavramlarındandır. Harvey kent arazilerinin toplumsal tüketim ve özel mülkiyet olma özelliklerini değerlendirir. Suttcliff, Paris ve Londra dönüşümlerinin temel karakteristiklerini incelerken, Roncayolo Haussmanizasyonun niçin bir tesadüf olmadığı üzerinde durur. Olsen ise anılan Avrupa başkentlerinde kent estetiğinin yeni formlarını ele almaktadır.

Dördüncü bölüm, İspanya'da Madrid'ten sonra ikinci kent statüsüne sahip, güneyde uzun ticaret geçmişiyle zenginleşmiş, İspanya tahtındaki uzun Bourbon iktidarının gözdesi, Akdeniz'in Manchester'ı Barselona'da, dönüşümün evrensel ve yerel özelliklerine ayrılırken; temel sorular, 'Barselona'da yürürlüğe konan kentsel programlar, dönüşümünün gelişimi ve kent estetiğinin kurulumunda ne ölçüde söz sahibidir', 'Paris, Londra ve Berlin dönüşümleri Barselona'nın kentsel gelişimini nasıl etkilemiştir', 'böyle bir etki hangi benzerlik ve farklılıklar temelinde gelişmiştir' olarak tespit edilmiştir.

Barselona'nın sanayi öncesi kentsel varlığını söndüren dönüşüm koşulları yukarıdakilerin yanı sıra şu soruların ışığında ele alınmaktadır: Kadim dağınıklığın yerine yeni bir estetik kararlılığı vadeden bu koşullar altında beliren yeni anlamlar nelerdir? "Yeni"nin kent yaşamına soktuğu değerler, modernleşme yolundaki Barselona'yı nasıl bir kente dönüştürür? Burada araştırmanın baktığı parametreler, dönüşüm ölçeği ve bu ölçek temelinde yaygınlaşan modern estetiğin hangi düşünce akımlarının etkisinde, kimler ve ne türden kuvvetler tarafından belirlendiğine ilişkindir.

İradeleri bu inşada rol oynamış şahsiyet, kurum ve grupların yönlendirdikleri politikalar incelenen alanın bir kutbunu teşkil etmektedir. Diğer kutup olan kentsel estetik, estetik disiplini içinde henüz tartışmalı bir kavram olduğu için araştırmanın aşil topuğudur. İncelenecek alanın farklı disiplinleri ilgilendiren çok katmanlı yapısı ile birleşince, araştırma nesnesinin dağılması ihtimal dâhilindedir. Bu tehlikeyi bertaraf etmek amacıyla, politika ve estetik ilişkisinin girift ve süreçsel yapısı, şehircilik, kent sosyolojisi, kent tarihi, ekonomi,

hukuk ve mimariye ilişkin bakış açılarıyla çözümlenecektir. On dokuzuncu yüzyıl, kent politikasının ve estetiğin dönüştüğü "***kritik***" zaman olarak ancak bu disiplinlerin uzmanlıkları sayesinde okunur ve anlaşılabilir hale gelecektir. Tek bir disiplinin bakış açısıyla yetinemeyecek bu uzun süreç, son tahlilde, kenti tayin eden süreçtir. On dokuzuncu yüzyılda ergenlik çağındaki kentsel dönüşüm, bir dizi zorluğu bir dizi kolaylıkla aynı anda araştırmacının ellerine bırakıverir. Konunun yeniliği araştırmaya olan samimi bir inancı; günümüzde ayrışmış alanlarda incelenen pek çok toplumsal özelliğin iç içe girmişliği sabırlı bir odaklanmayı; farklı toplumsal aktör ve dinamiklerin tarihin sisli koridorlarından çekilip çıkarılması bir hafiye titizliğinin enerjisini gerektirmektedir. Bu nedenle, disiplinler arası özgün bir kaynakçanın hazırlanması vazgeçilemez bir öneme sahiptir. Yerel politika, kentsel dönüşüm, estetik, kent sosyolojisi, kent tarihi, ekonomi, hukuk v.b gibi bilimsel; resim ve mimari gibi sanatsal alanları kavrayan monografik bir yöntemle hazırlanacak böyle bir kaynakça, kentsel dönüşümden estetiğe uzanan karmaşık yolda politika ve kentin çok katmanlı kesişimlerini aydınlatacak bir araç olma potansiyeline sahiptir.[2]

Araştırmada farklı akademik alanlarla yapılan işbirliği temeli üzerinde Barselona ile benzerlik ve farklılıkları sorgulanacak kentlerin, tezin başlıca kavramları açısından karşılaştırılması esas alınmıştır. Sanayi öncesi kentten sanayi kentine geçişte uygulanan mekân politikaları, planlama, kamulaştırma, dönüşüm siyasaları; ortaya çıkan kentsel görünüm türünden fiziksel, toplumsal ayrışma türünden toplumsal ve kent estetiği türünden algı kategorileri bu çerçevede karşılaştırılmaktadır. Bu tez karşılaştırmaların yapılmasını sağlayan tarihsel yöntemi tezin esas yöntemi olarak belirlemiştir. Bu yöntemin ayrıcalığı, sadece norm haline gelen tipik özellikleri seçmeye yönelik bir yaklaşımın ötesine geçerek tek tip bir model arayışını değil daha çok Michel de Certeau'nun önerdiği şekilde anılan kentsel uygulamaların özel yanları bulmaya çalışarak kent okyanusundaki zenginliğe vurgu yapmasıdır. De Certeau, belli bir kentsel düzende kuramdan somuta, özel ve özgün koşullu durumlardan genele bir araştırma bakışını öngörür.[3] Bu nedenle kentlerin değişimi ile ortaya çıkan fiziksel ve estetik dönüşümü, kentsel alandaki materyaller bazında incelemek tarihsel

[2] Bu kaynakça, esas olarak ikincil kaynaklara, diğer bir deyişle, incelenen alanda çalışan teorisyenlerin kendi görüşlerini savundukları zemine dayanmaktadır. Araştırmaya monografik bir sentez olma özelliğini taşıyan bu durum, zengin bir disiplinler paketi ve çeşitli bakış açılarının birbirleriyle karşılaştırılarak sağlama yapılması sayesinde gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

[3] Michel De Certeau, **Gündelik Hayatın Keşfi-1; Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları**, Lale Arslan Özcan (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi, 2008, s:24 ve s:104

yöntemi zenginleştirecek bir yaklaşım olarak benimsenmiştir. Barselona'da kentsel estetiğin, modern dönüşüm süreçleri sonucunda meydana gelen fiziksel değişim üzerinden okunabileceği anlayışının eşlik ettiği materyal seçimi iki aşamalıdır. Birinci aşamada, dönüşümün konusu olan sur, bulvar, sokak, meydan, bina diğer bir deyişle somut ve toplumsal özellikleriyle kent mekânı yer alır. Bu amaçla, hem anılan kentler hem de Barselona defalarca ziyaret edilerek, kentin geleneksel ve modern arasında salınan öğeleri, değişimin mekânları ve mimari doku; fotoğraflar ve diğer görsel malzemeler yoluyla tespit edilmiştir. İkinci aşama temsillere ilişkindir. Kentsel dokudaki değişimin ve yeni estetiğin kanıtları, resim sanatı ve edebiyattaki temsillerle araştırılmıştır. Bu çaba, duyusal alanı keşfe dair bir araştırma olarak her süreçte kendini silikleştiren ya da pekiştiren Barselona silüeti, aidiyetler, hatıralar ve simgeler üzerinde duracaktır.

2. TEORİK YAKLAŞIMLAR

2.1 Kentsel Mekânın Oluşumu ve Kentsel Politika

Bu bölümde kentsel mekânın nasıl oluştuğu incelenecektir. Bu oluşumun içinden çıkan kentsel politikayı doğuran sınırlamalar, değiştiren koşullar ve tipik özelliklerin bu karmaşık ortamdan ayırt edilmesi amaçlanmaktadır. Çetrefilli tarihsel süreçte, kentsel politikanın üzerinde yükseldiği ihtiyaçlar, kaygılar ve çözümler farklı mekânları ortaya çıkaran kentsel müdahalelere yol açar. Mekânın yeniden kurgulanmasına ilişkin politika ve uygulamaların ürünü olan kentsel dönüşümün toplumsal alan ve estetik üzerindeki etkilerinin konu edildiği araştırma alanı, sanayileşmenin tetiklediği nüfus artışı ve kentleşme koşullarında şekillenen on dokuzuncu yüzyıl kentidir. Bu mekânda başlıca iki unsur belirleyicidir. Birincisi, kent politikasının yörüngesini çizen aktörler ve dinamikler birdenbire ortaya çıkmayıp, geçmiş toplumsal yaşamların ve mekânsal özelliklerin ürünü olma özelliğini taşırlar. İkincisi, sanayi kentindeki mekânlar, moderniteye geçiş koşulları altında şekillenmiş üretim süreçleri ve güçlerine tabii olan toplumsal ilişkilerin yapılandırdığı mekânlardır. Bu bölüm, ilk olarak sanayi kentini öncelleyen kent tipinin özelliklerini ele alarak, sanayi kentini mümkün hale getiren koşullar, aktörler ve çelişkileri mekân ve politika ilişkisi cinsinden yorumlayacaktır. Bu kent, yeni fikirlerle eski düzene tavır alan yeni bir yaşam ve anlayış tarzının ortaya çıkışı ertesinde kapitalist üretim tarzının da mekânı olarak pek çok olanağı sayısız zorlukla harmanlamış, hem bireyi hem de toplumu yaratan cereyanları çeken bir paratoner olmuştur.

2.1.1 **Modernite ve Kapitalizm**

Modernite 1450-1950 arasındaki dönemi ifade eden bir kavram olarak kendisi ile ilişkili iki terimi gündeme getirir. Bunlardan birincisi, "modern" kavramıdır. Habermas, "Tamamlanmamış Bir Proje olarak Modernite" isimli çalışmasında, modern kavramını, Latince 'modernus' tan gelen ve ilk kez beşinci yüzyılda kullanılan bir kelime olarak şöyle tanımlar: "Modern, Hristiyan 'şimdi'yi pagan geçmişten ve Roma'dan ayırandır"[4]. Kendisini eskiden yeniye geçişin bir sonucu olarak ifade etmek için "modern" terimi tekrar tekrar dönem farkındalığını dile getirir. Bu çalışmada "modern" on dokuzuncu yüzyılda modernite

[4] Jurgen Habermas, "Modernity An Unfinished Project", http://www.postcolonial.net/@Backfile/_entries/4/file-pdf.pdf, ss: 39-40, (22 Ağustos 2013)

sürecini betimleyen özelliklere ve bu sürece gönderme yapan sıfat olarak kullanılacaktır. İkincisi ise "modernizm" kavramıdır. Bu kavram yeni bir toplum düzeninin kültürel yaklaşımlarına referans vermektedir. Yeni toplum düzeni ise "modernite veya modern zamanlar" olarak adlandırılmaktadır. 'Bu düzen içinde gerçek, adalet ve bilgi'nin yerine geçen akıl (reason), daha iyi, sağlıklı, mutlu ve özgür bir toplum organizasyonunu sağlayan tek kriterdir. [5] Moderniteye geçiş aydınlanmanın düşünsel etkileri ve toplumsal düzenin ihtiyaçlarıyla örtüşen dinamiklere bağlanır.

On altıncı yüzyıl düşüncesinin değişimi neticesinde yerel sınırlarına dayalı tarım toplumlarından ticaret kentlerine doğru devinimin iç dinamiği ve dış dünya ile kurulan ilişkinin biçimi, insan zihninin işleyişini kökten sarsan aydınlanma projesiyle buluşunca sanayi toplumuna doğru önlenemez bir geçiş süreci başlatmıştır. Aydınlanmanın savunucuları, o güne kadar alışılagelmiş olan evrenden modern bir dünya inşasına doğru yelken açmayı hedefler. Bu yolculukta aklın yol göstericiliğindeki bilgi, doğa ve toplum yasalarını açıklayan tek pusula olarak kabul edilir. Aydınlanma düşüncesiyle aynı aileden gelen modernizm, toplumsal açıdan çalışma ve barınma koşullarının iyileştirilmesi; politik açıdan ise toplumun eski bağlarından özgürleşmesini talep ederken yeni bir toplum düzeni özlemini dile getirmektedir. Modernite olarak adlandırılan bu yeni düzen, toplumsal yaşam koşullarının yeni evrensel önkabuller doğrultusunda değişimini sağlayacaktır. Aynı önkabuller, modernitenin çeşitli köşe başlarında farklı kaynaklardan beslenen felsefe, sanat, edebiyat, mimari ve estetiği kapsayan kültürel alanda geçerliliklerini sürdürürler. Bu önerme doğal olarak gelişme, büyüme ve ilerlemeyi de kapsayan kapitalizmle doğrudan ilişkilidir.

David Harvey, kapitalist üretim tarzının özelliklerini şöyle özetlemektedir:[6]

> *1-"Kapitalizmin yüzü büyümeye dönüktür. Düzenli bir büyüme oranı kapitalist bir ekonominin sağlığı için vazgeçilmezdir. Çünkü kârı mümkün kılan ve sermaye birikimin sürdürülmesini sağlayan büyümedir. Kapitalizm, üretimin genişlemesi ve gerçek değerlerin artması için….bu sonuçlara ulaşmak zorundadır (…..)*
>
> *2-Gerçek değerlerde artış, canlı emeğin üretimde sömürülmesine dayanır….Büyüme, her zaman emeğin yarattığı ile elde ettiği arasındaki farka dayanır. Hem üretimde hem de piyasada emek üzerinde denetim kapitalizmin varlığını sürdürmesi için yaşamsal öneme sahiptir. (…).*

[5] Tom Turner, City as Landscape, London: E&FN SPON, 1996, ss:3-5
[6] David Harvey, Postmodernliğin Durumu, Sungur Savran (Çev.), 1. Baskı, İstanbul: Metis, 2006, ss:199-206

3-Kapitalizm, teknolojik ve organizasyonel bakımdan zorunlu olarak dinamiktir. Bu kısmen, rekabetin zorlayıcı yasalarının tekil kapitalistleri, kâr arayışı içinde, yeniliklerle birbirlerinin ötesine geçmeye itmesindendir(….) Ama aynı zamanda, işgücü piyasalarında ve emek üzerinde denetim alanında her iki taraftan da verilen sınıf mücadelesinin dinamiğini etkilemek bakımından kilit bir rol oynar (…)

4-Kapitalist üretim tarzının bu üç zorunlu koşulu tutarsız ve çelişiktir; dolayısıyla, kapitalizmin dinamiği zorunlu olarak krize eğilimlidir"

Kapitalist üretim tarzının beslediği büyüme ve gelişme toplumun nihai amacı olarak saptanınca, böyle bir amacı gerçekleştirecek hukuki yapı ve kurumları da toplumsal formların içinde yer almaya başlar. Yeni bir meşruiyet anlayışı yönetimin niteliğini değiştirir. Yönetim ve teknoloji ile hukukta esen rüzgârların etkisi ve ihtiyaçların girdabı altında geçmiş toplumsal ilişkiler mekânın biçimlendirilmesiyle farklılaşır. On sekizinci yüzyılda ses getiren modern kentsel politikaların istisnasız tümünde, yepyeni bir sayfa[7] açarak temizlik, güzellik, yararlılık ve düzenlilik esasına dayanan mekân inşası gündeme gelir. Bu mekân ekonomik büyümenin gerçekleşeceği ölçeklerde, heterojen bir kentsel nüfusun oluşturduğu belli sınıf ve tabakaların denetim altına alınabildiği, toplumsal refaha odaklı bir bütündür.

2.1.2 **Mekân**

Mekân bir simgeler ormanıdır.

Çalışmanın temel kavramlarından biri olan mekân, tarihsel üretim tarzları ve üretim ilişkileri tarafından belirlenen coğrafi ve toplumsal ortamdır. İnsanların iletişimde bulunduğu, göç ettiği, faaliyetleriyle dönüştürdüğü, farklı işlevlerle dolu bu ortamın sınırları ve parçalı bir yapısı vardır. Kent oluşumunu anlayabilmemizi sağlayan bu kavram, tarihsellik içinde pek çok katmanla yoğrulur. Kentsel mekânını geri kalan tüm coğrafyadan farklılaştıran ve böylece kentsel kılan parçalar çeşitlidir. Birincisi, kırdan ayrılmasını sağlayan kesin sınırlardır; ikincisi, tören, toplantı ve alışverişlerin gerçekleştiği meydanlardır; üçüncüsü, onu denize, başka ülke ve kentlere, kendi dışındaki her şeye bağlayan yollardır. Mekânın son derece belirleyici olan özelliği ise onun her şeyden önce bir simgeler ormanı olmasıdır.[8] Toplumsal işaretlerin değişimi orada örgütlenir. Maurice Aymard, "Mekânlar" isimli yazısında sanayi

[7] Tabula rasa (table rase) olarak bilinen ifade.
[8] Maurice Aymard, "Mekânlar"; **Akdeniz; Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras**,1. Baskı, Fernand Braudel (Ed.), İstanbul: Metis, 2007, s: 133

öncesi kentsel mekânın işaretler sistemi olarak örgütlenmesi sonucu "anlamını ve gerçeğini" kazandığını belirtir. Bu mekânın başlıca öğelerinin simgesel işaretlerle edindiği önemi vurgular. [9]

> *Planı ister geometrik olsun, ister kendiliğinden düzenlenmiş olsun, kent insanlar arasındaki alışveriş düzenine göre kurulmuştur. Maldan çok bazı işaret ve simgelerin alışverişidir bu.…Önemli olan sokak değildir, çünkü sokak daracık ve fazlasıyla dolu bir geçiş yeridir. Evler her zaman onu bir avlu gibi kullanmak ister….Toplum yaşamının gerçek merkezi, bu dar sokakların karışık ve belirsiz trafiğinin son bulduğu meydandır. Kent yaşamındaki birlik ve beraberlik sürdükçe….giderek daha iyi korunan meydan, kamuya ait mülkün en yetkin örneği, Yunanlıların Agora'sından Romalıların Forum'undan bu yana Akdeniz kent tasarımının değişmez öğesidir….Her İspanyol kentinde ….Plaza Mayor'dur….Orta İtalya'daki kentlerin Senyörlük Meydanı ya da Belediye Meydanı'dır.*[10]

Simmel'in mekân anlayışında 'simge' ye atfedilen aynı özel önemi görürüz. Simgeler ve örnekler nedenselliğin yerine geçer.[11] Simmel'in arayışı, mekânsallığı bir karşıtlık bağlamına yerleştirerek; onu hem "seyahat ve bina donanımını kapsayan dışsallaştırılmış yaşamın bir parçası" olarak algılar hem de "bireylerin nesnelleştirilmiş bu ortama direncini" ifadelendirir. Bu ifadeyi, "***modernitenin mekânsal idraki***" olarak adlandıran Borden, Simmel'in mekânının, "***bireylerin öznelliği ile toplumun somut doğası***" arasındaki uzlaşma, çatışma vb formlarla gerçekleştiği tespitinde bulunur.[12] Mekânın özelliklerini kavramsallaştıran sosyologlardan ilki olma ayrıcalığıyla Simmel, yirminci yüzyıl başından gelen özgün yorumu içinde mekânı beş farklı özelliği ile ele alır. Birincisi, her mekânın kendi özgül karakteristikleri vardır. İkincisi; mekân parçalı yapıya ve belirli sınırlara sahiptir. Üçüncüsü; mekân içerikleri ya da işlevleri belirlenmiş parçalardan oluşmaktadır. Dördüncüsü; mekân yapısı gereği, karşılıklı insan etkileşimlerinin bulunduğu bir ortamdır.

---

[9] Aymard, 2007, s: 133

[10] (Bu mekân) kentin maddi ve siyasal başarısının ifadesini bulduğu yerdir. Aymard, kentsel mekâna iktidarın simgeleri, siyasal başarı vb gözlüğünden bir bakar.. Bu bakış, toplumu yöneten lider ya da elitlerin toplumun onayına ihtiyaç duymadıkları daha medyeval bir dönemin bakışına tekabül eder. 14. Louis ve Louis Napolyon arasında toplumsal onay arayışı açısından bu türden bir fark vardır.

[11] "Nedenler ve açıklamalar peşinde koşmak yerine Simmel, simge, örnek ve yaşam analojisi arayışındadır". Iain Borden, 2002, "Mekânın Ötesi: Georg Simmel'in Yazılarında Mekânsallık ve Kent"; **Georg Simmel: Sosyolog, Sanatçı, Düşünür** içinde. DoğuBatı, Ankara, s:157-158

[12] Borden, 2002, s:155-186

Bunun doğal bir sonucu olarak beşincisi; insanlar mekânlar arasında sürekli hareketlilik içindedir ki, bu da göç olgusunu ortaya çıkarır.[13]

Christian Norberg-Schulz, "Phenomenon of Place" isimli makalesinde "yer" (place) kavramının somut/dokunulabilir ve görülebilir olma özelliğine vurgu yapar. "Yer", insanların yer odaklı deneyimlerini yapılandıran fiziksel özelliklere anlam vermelerini mümkün kılan ortamdır.Yaşamın onsuz varolamayacağı, içeriyi ve dışarıyı ayıran fiziksel ve doğal sınırlara sahip olan "yer", görünüm, manzara (landscape) ve yerleşim (settlement) cinsinden tanımlanırken, "mekân" (space), fiziksel "yer"in yapısal rolü itibariyle değerlendirilir. Diğer bir deyişle "yer"i yapılandıran elementlerin örgütlenmesi cinsinden ele alınır. Mekân fikri anılan yapılanmanın karakteristiklerini ifade etmektedir.[14]

Michel de Certeau, "***mekân hareketliliklerin kesişim noktasıdır***" ifadesi ile mekân kavramının en ekonomik cümlesini kurmuştur. Kesişen hareketlilikleri zihnimizde canlandırmaya çalışırken bütün açılımları ile buluveririz önümüzde: "Kendisini yönlendiren, koşullandıran, zamansallaştıran ve birbiriyle çatışan programların ya da çelişen yakınlıkların çokyüzlü birimi olarak işlev görmesini sağlayan operasyonlarca üretilen her şey mekândır".[15] Açıklamalarını şöyle sürdürür: "***Mekân, pek çok sözleşmeye ait bir terime dönüşen, bir mevcudiyetin ya da bir zamanın eylemi olarak ortaya konulan ve birbiri ardına gelişen komşulukların neden olduğu dönüşümlerle değişen sözcük neyse odur***". Mekânı, geçmiş tarihsel deneyimin alanı olarak üretim ilişkilerinin ve üretim tarzlarının belirlendiği özgül koşulları bir araya toplayan toplumsal ürün olarak değerlendiren Lefebvre ise "soyut mekân" kavramsallaştırması ile üretim olgusunun çoklu ve kesişen anlamlarına uzanır.[16] Meta imalinin yanı sıra zaman ve mekânın imalini de kapsayan üretim; insanın kendi kendisini üretimi, toplumsal ilişkilerin üretimi ve yeniden üretimi ile mekânın en belirleyici unsurudur.[17] Çelişen mekân ile anlatılmaya çalışılan, soyut mekânın içinden çıkan çelişkiler neticesinde parçalanan ve yıkılandır. Bu yıkım yeniden inşa süreçleri ile bağlantılıdır. Harvey,

---

[13] Georg;Simmel, "Sociology of Space", David.Frisby ve M.Featherstone (Ed.), Simmel **on Culture**: **Selected Writings** içinde, London; Sage, 1997, ss:138-170

[14] ChristianNorberg-Schulz, The Phenomenon of Place", **The Urban Design Reader** içinde, 1976, ss:275-276 http://www.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=Gb0lkuETIqUC&oi=fnd&pg=PA272&dq=norberg+schulz+space+and+place

[15] Michel De Certeau, **Gündelik Hayatın Keşfi-1; Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları**, Lale Arslan Özcan (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi, 2008, s:217

[16] Lefebvre'e göre mekân, toplumsal ilişkiler ve mücadelelerin bir ürünüdür. Bu çerçevede, Lefebvre iki farklı mekânı kavramsallaştırılır. Somut mekân insanların kullanımına hizmet eden ve insanların günlük yaşamını sürdürdüğü alandır. Soyut mekân ise sermayenin ve devletin mekânıdır. Lefevbre, Henri; The Production of Space, s:138

[17] Henri, Lefevbre, **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, 1.Baskı, İstanbul: Metis,1996, s:37

mekânları düzenleyen kurallar ve kentsel grupların birbirleriyle ilişkilerinden doğan mekânsal farklılaşmaların eşitsiz güç ilişkilerini yaratacağını tespit eder. Sahipleri değişmiş ve üretim ilişkileri farklılaşmış, yeniden üretilmiş mekânlar karar süreçlerinin, karar vericilerin ve bu kararlar için mücadele eden kentsel toplulukların da belirlediği mekânlardır.

Lefebvre "***mekân politiktir***"[18] diyerek onu aktör ve dinamikleriyle düşünür. Politiklik mekânın doğal, fiziksel, coğrafi öğelerinden farklı olarak; birleştiren, yakınlaştıran, benzerlik kuran ve bir araya getiren ya da ayrıştıran özüyle kimlik kavramına götürür. Farklı kimlikler değerler, tüketim alışkanlıkları ve beklentileriyle yaşam biçimlerini etkileyen mekânda bir araya gelirler.[19] Dolayısı ile mekân sadece politika değil, aynı zamanda ideoloji yüklüdür.

Kentsel mekân tarihsel yolda kendi ritmine göre bölünür; sınıfsal, dinsel, etnik ve işlevsel açılardan büyüklü küçüklü yeni mekânlar doğurur. Bu mekânların dinsel ve toplumsal törenleri, geçmişin derinliklerindeki düşmanları hatırlatan kuruluş mitleriyle süslüdür. İşi başından aşkın insanlarla dolup taşan bu mekânlar toplumsal kaynaşmayı olduğu kadar toplumsal farklılaşmayı da üreten ortamlardır. Yaşam ve toplanma yerinin yanısıra, pazar ve politikanın da yeri olan mekân, toplumsal yaşamın güçlü ve etkin anlarıyla dolup taşar. Onu geleceğin mekânlarından ayıran belirleyici unsur, kendisinin henüz metaya dönüşmeyen niteliğinde gizlidir.[20] Meta üretiminin genel ve evrensel bir nitelik kazandığı kapitalist üretim sürecinin gelişmesiyle birlikte mekân, sadece üretim, dolaşım ve tüketimin yapıldığı bir yer olmanın ötesinde metalaşır ve ticarileşir.[21]

2.1.3 **Kent**

> *Kent coğrafi bir doğal şebeke, ekonomik bir örgütlenme, kurumsal bir süreç, toplumsal eylem sahnesi ve kolektif birliğin estetik sembolüdür.*[22]

Kenti herhangi bir yerleşimden ayıran ve kent yapan özellikler hangileridir? Bu soru on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl sosyal bilimler edebiyatını meşgul etmiş, karakteristik

[18] Lefevbre, The Production of Space, s:138
[19] David Harvey, "Sınıfsal Yapı ve Farklılaşma Kuramı", **20.Yüzyıl Kenti** içinde, Bülent Duru ve Ayten Alkan (Ed ve Çev), 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi,2002, s:161
[20] Maurice Aymard, "Mekânlar"; Akdeniz; Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras,1. Baskı, Fernand Braudel (Ed.), İstanbul: Metis, 2007, ss: 121-136
[21] Karşı karşıya gelen, uzlaşan, çelişen ve çatışan başlıca aktörler açısından mekânın işlevleri ve anlamı üç kategoriye yerleştirilebilir. Birincisi; günlük yaşamın örgütlendiği alan olarak mekân bireylere kullanım değeri sunar. İkincisi; işin örgütlendiği alan olarak sermayeye değişim değeri üretir. Üçüncüsü; iktidarın örgütlendiği alan olarak devlet denetimi ve otoritesini görselleştirir.
[22] Lewis Mumford, 1937, http://www.contemporaryurbananthropology.com/pdfs/Mumford, (10Aralık 2011)

özellikleri, uzun toplumsal tarihi ve şiddetli dönüşüm anlarının çözümlemeleri hakkında farklı ölçütlere dayanan çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.[23]

Lefebvre, "Kentsel Devrim" adlı eserinde kentin soyuttan somuta uzanan kesitine ilişkin şunları söyler: [24]

> *Dolayısı ile kent, saf bir formdur: karşılaşma noktası, birleşme yeri, eş zamanlılık. Bu formun hiçbir özgün içeriği yoktur, ...bir pratiğe bağlı, somut bir soyutlamadır. Doğal varlıklar, sanayinin sonuçları, teknikler ve zenginlikler, yaşam tarzları dâhil kültürün ortaya koyduğu eserler, durumlar, gündelik hayattaki değişiklikler veya kesintiler. Kent işte bütün bu içeriklerin toplamıdır. Fakat birikimden farklı bir şey ve fazlasıdır. İçerikler (şeyler, insanlar, durumlar), çeşitlilik haliyle bir araya gelmiş halde birbirinin içine girerler ve birbirini gerektirirler.*

Kentin karakteristik özelliklerinden ilki, nüfus olarak tanımlanır; bu ölçüt ile nüfusu belli bir büyüklüğün üzerindeki yerleşimler kastedilmektedir. Buna göre, nüfusu 3.000, 5.000, 10.000 ve üzeri olan yerleşimler[25] kent olarak sınıflandırılmışlardır. İkincisi, nüfus bileşimi ölçütüdür. Kent nüfusunun çoğunluğunun tarım dışı sektörlerde istihdam ediliyor olma özelliğini işaret eder. Üçüncüsü, toplumsal değişim ölçütüdür. Mekânda süreklilik gösteren, yoğun ve heterojen bir nüfus ile işbölümü ve uzmanlaşmanın tipik özellikler olarak ortaya çıktığı yerleşimi kent olarak tanımlar.[26]

Kenti ayırt etmek için öne sürülen tanımlara demografik, işlevsel ve kurumsal özelliklere yapılan vurgular açısından bakılırsa; bunlardan birincisi, Wirth ve Simmel'de görüldüğü gibi nüfus büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenlik kıstaslarını önemsemiş, ikincisi, Marx ve Weber'de görüldüğü gibi kenti işlevleri ya da kurumları perspektifinden incelemiştir. Bu bölümün başında Simmel, Wirth, Marcuse, Marx, Weber'in kent ve onun en uç biçimi metropole ilişkin tanım ve hipotezlerini hatırlamak bu iki kente ilişkin daha derin bir kavrayış için uygun zemin hazırlayacaktır. Daha sonra, Sjoberg, Buchanan, Elias, Pirenne, Lefebvre, Friedrichs ve Tilly gibi yazarların kavramsallaştırmaları ışığında sanayi öncesi kentin

[23] Neolitik ve sanayi devrimleri çerçevesinde kent olgusunun karakteristikleri için bkz Gordon Childe, "Urban Revolution", http://faculty.washington.edu/plape/citiesaut11/readings/Childe-urban%20revolution%201950.pdf, (20 Temmuz 2012)
[24] Henri Lefebvre**, Kentsel Devrim**, Selim Sezer (Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013, s: 114
[25] Bunlar idari statüleri açısından il ve belediye gibi yerleşimlerdir.
[26] Louis Wirth, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme", **20. Yüzyıl Kenti** içinde, Bülent Duru, Ayten Alkan (Ed ve Çev.) Ankara: İmge Kitabevi, 2002, ss.77-106

karakteristik özellikleri ele alınarak, kentsel yerleşmelerin en fazla kentleşmiş biçimi olan sanayi kenti Foucault, Lefebvre, Simmel, Wirth, Harvey, Benevolo'nun gözlem ve hipotezleri ışığında değerlendirilecektir.

Chicago Okulu'ndan Louis Wirth,[27] kent araştırmalarının sosyolojik tabanının "***çok sayıda türdeş olmayan insanı barındıran, yoğun nüfuslu yerleşim yerlerinde sürekli bir biçimde gözlenen toplumsal eylemlerin ve örgütlerin biçimlerini keşfetmek***"[28] olması gerektiğini belirtmektedir. Bu özellikler, mekânsal ve toplumsal farklılaşma ile fırsatlar ve kurumların ortak kullanılmasına yol açmaktadır.[29] Peter Marcuse,[30] bunların sanayi öncesi kentte dahi belirgin olduğunun altını çizerek, mekânsal farklılaşma ve ayrışma kavramlarının yerine "kentsel mekânın bölünmesi" (partitioning of urban space) kavramını önerir. Bu görüşe göre, "mekânsal bölünme" sadece sanayi kentine ilişkin bir toplumsal özellik değildir. Kent ve kırın ayrışması, kentin sanayi öncesi ve sanayi kenti olarak bölünmesi (divide) bu kavramın kullanımındaki başlıca dönemeçlerdendir. Marcuse'un kent tipleri temel alınarak ayrışmalar aşağıdaki şekilde tablolaştırılmıştır.

Tablo 1
Marcuse temel alınarak düzenlenen çeşitli kent tiplerinde toplumsal ve mekânsal ayrışmaya bağlı olarak statü, kültür, işlevler.

[27] Chicago Okulu: Sosyolojide nüfus büyüklüğü, yoğunluk, heterojenlik, ikincil ilişkilere bağımlılık, yardımlaşma duygusundan yoksun olma gibi kent yaşamına özgü nitelikler ilk kez bu okulun üyelerince incelenmiştir. Kent formunun etnisite, sınıfsal konum ve arazi değeri üzerinden mekânsal hiyerarşi yaratması formülünü geliştiren okulun önde gelenleri arasında Robert Park, Louis Wirth, Ernest Burgess sayılabilir.
[28] Louis Wirth, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme", **20. Yüzyıl Kenti** içinde, Bülent Duru, Ayten Alkan (Ed ve Çev.) Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s:86
[29] Wirth, ss:95-97
[30] Peter Marcuse, The Partitioned City in History; ; NY; Oxford University Pres, 2002, s: vii

Kent tipi	Toplum	İktidar Status Division	Kültürel Bölünme	İşlevsel Bölünme	Devletin Durumu Status
Sanayi öncesi kent	Tarımsal Kent- Kır ayrımı	Devlet	Din	Loncaların ekonomik işlevi Tarım Proto-sanayi	Fiziksel güç uygulama
Gelişmiş ticari kent	Tarımsal-Ticari İdari	Devlet hizmetleri	Din	Tarım-Ticaret Proto-sanayi	Fiziksel egemenlik
Sömürgeci kent	İmparatorluk ilişkileri	Emperyal-Sömürgeci	Dil ve Din		Hukuk ve Güç temelli Tam kontrol
Sanayi kenti	Ev-İş Yönetim-Üretim Sanayi-Ticaret ayrışmış	Sınıf	Aydınlanma	Sanayi-Ticaret	Planlama Toplumsal ve mekânsal denetim

Kaynak: **Peter Marcuse,The Partitioned City in History; NY: Oxford University Press; 2002, ss: 15-17**

Marcuse'un "sürece, aktörlere, bunların çıkarları ve aralarındaki muhalefet" cinsinden kesişmelere çektiği dikkat bu araştırmada da önemsenmektedir. Marcuse'a göre; "***vatandaşlık, sınıf, gelir, zenginlik, meslek, din, ırk, renk, etnik köken, dil, yaş, ev halkı kompozisyonu, kişisel tercihler ve yaşam tarzı***" gibi kategorilerle ifade edilebilecek 'ayrışma' üç grup altında toplanabilir: Birinci olarak, kültürel ayrışmayla dil, giyim-kuşam, mimari stil gibi özelliklerle ortaya çıkan gruplanmalar; ikinci olarak; işlevsel ayrışmalarla fiziksel veya örgütsel ekonomik gruplanmalar kastedilmektedir. İşlevsel gruplanmalar, farklı lonca örgütlerinin işlevler bazındaki mekânsal ayrışmalarını olduğu gibi üretim ve hizmetlerin ya da toptancıların ve perakendecilerin de ayrışmasını kapsamaktadır. Kısmen lonca imalatından ve daha sonra da sanayiden başlayarak üretimin ayrışması bu bölgelere yakın oturmak zorunda kalan işçilerin de konut alanlarını belirlemektedir. Benzer bir işlevsel gruplanma, hizmet üreten ya da idari binaların bulundukları bölgelere yakın oturmak isteyen yeni yükselen sınıfların, her türden meslek gruplarının ve bürokratların konut alanlarını belirler. Bu bölgelere yapılan yatırım kararları doğrultusunda bakıldığında, bina fiyatlarının ve kiraların yükselmesine neden teşkil eden kararların kentin mekânsal yapılanmasındaki rolleri tartışılmaz. Üçüncü olarak, statüdeki farklılıklar güç, üstünlük, sömürü ile devlet otoritesini yansıtan ve güçlendiren ilişkileri göstermektedir.

Marcuse'ta, kültürde meydana gelen değişim, farklılaşmalar mekânı olan kentin önemli özelliklerinden biridir; Wirth' de ise kent, "tarihsel olarak, ırkları, halkları, kültürleri eritme potası işlevini görürken, yeni biyolojik ve kültürel kaynaşmalar için çok uygun bir gelişme alanı" olma özelliğine sahiptir. Bu iki yaklaşımın kentleşme cinsinden ifadesine, kentleşmeyi en yoğun sergileyen, toplumsal kurumlar ve kesişimlerin en belirgin gözlemlendiği modern kentte ulaşılabilir. Burada Simmel, hatırlanacağı üzere, kentsel toplumu oluşturan bireylerin kültürel imkânların ve gayri şahsi ilişkilerin çoğaldığı bu alanda özgürleşecekleri ve gelişme göstereceklerini ileri sürmektedir. Metropol ve Zihinsel Yaşam'da Simmel şunları söyler.[31]

> *Kadim zamanlarda ve Ortaçağ'da küçük şehir yaşantısı hareket, bireyin özerk ilişkileri ve farklılaşması önüne engeller çıkarır. Bu engeller modern insanın altında nefes alamayacağı cinstendir. Küçük işler ve önyargılarla sınırlı küçük şehir insanına göre bugün metropolitan insan kelimenin manevi ve rafine anlamında özgürdür.*

Borden, Simmel'in yazılarında mekânsallığı ve kenti incelerken "küçük işler ve önyargılarla sınırlı" insan tipinin yerini modern toplumda özgür bireylerin aldığını söyleyerek Simmel'in görüşlerini destekler. Ancak bu, özünde sınırlandırılmış bir özgürlüktür. Özgürlük fikrinin doğasıyla çelişkili bu durum söz konusu toplumun nesnel koşullarının denetlenememesinden kaynaklanır; "***birey özerkliğinin görece özgürlüğü modern toplumun nesnel doğası tarafından her zaman sınırlanır***".[32] Bu görüş, bir yandan bireyleri birbirlerine yakın durmaya iten bir yandan da aralarına toplumsal mesafe koyan modern kent analiziyle uyumludur. Simmel ve Wirth'in bir başka katkısı bu kentin fiziksel yakınlık ve toplumsal mesafe cinsinden tezatlı karakterine ilişkindir. Toplumsal karşılaşmaların geçici, tesadüfî ve araçsal olmaları bireylerin birbirleriyle bağlarını etkilemekte, böylelikle, toplumsal karşılaşmalardaki artış ve toplumsal bağların zayıflamasıyla ifade olunan ikili bir yaşantı oluşmaktadır.[33] Rekabet bu ortamın karakteristiklerindendir. Ortak geçmişleri ve yakınlıkları olmaksızın beraber yaşayan ve çalışan insanlar arasındaki ilişkiler rekabet duygusunu

---

[31] Georg Simmel; "The Metropolis and Mental Life", **The Urban Sociology** Reader içinde, LeGates, Richard T; Stout, Frederic (Ed); London: Routledge, 2000, s:28

[32] Aktaran: Iain, Borden, 2011, "Mekânın Ötesi: Georg Simmel'in Yazılarında Mekânsallık ve Kent", **Georg Simmel: Sosyolog, Sanatçı, Düşünür** içinde. Ankara: DoğuBatı, s:161

[33] Fran;Tonkiss, "Community and Solitude"; **Space, the City and Social Theory** içinde. Cambriche: Polity Press, 2009, ss:12-13

körüklemekte, üstünlük sağlama ve karşılıklı sömürüyü yaygın etkileşim biçimi olarak gündeme getirmektedir.

Simmel ve Wirth'in gözlemleri, modern kentin sanayileşme süreçleriyle belirlenen kentleşme olgusuna dayanır. Yakın bağlar ve akrabalık ilişkilerinin denetiminden özgürleşen bireylerin kendilerini evlerinde hissedebilecekleri bir toplumun sunabileceği dayanışma desteğinden mahrum kalması, toplumsal ilişkilerin niteliğinde eski birincil ilişkilerin yerine iş temelli ikincil ilişkilerin bağımlılıklarının geçmesiyle ortaya çıkan değişimi zorunlu kılar. Toplumdaki bireylerin "yapay, geçici, parçacıl" ilişkilerinin dünyası çıkar maksimizasyonuna dayalı etkileşimlerin formülasyonlarıyla dolar. Yeni etkileşim türlerinin toplumsal düzene uyum sağlaması için gerekli denetimin prensipleri iş yaşamının kuralları ve meslek prensiplerinden başka bir şey değildir. Böyle bir toplumda, bireylerin çıkarları bizzat kendileri tarafından temsil edilemez, diğer bir deyişle, "çıkarların temsil yoluyla" gerçekleştiği bir sistem yürürlüğe girmektedir.[34] Görüldüğü gibi, Simmel ve Louis Wirth kentin büyüklüğünü vurgulamışlar, nüfus artışını ve kentleşmeyi önemsemişler, bir yandan heterojen yapısıyla bireyciliği yaygınlaştıran diğer yandan kentsel toplumun nesnel doğası tarafından sınırlanan yaşam biçimini kentin tipik özelliklerinin kaynağı olarak değerlendirmişlerdir.

Kent olgusunu kapitalist kent ve hazırlayıcı süreçler açısından ele alan önde gelen yazarlardan Marx, onu üretim tarzlarına bağlı mülkiyet ilişkileri ve mülkiyet hakları; Weber, pazar, politik iktidar ve kurumsal yapılar; Durkheim, işbölümü temelinde kuramsallaştırmışlardır. Marx, kent-kır çelişkisinin kent yararına çözülmesini feodal yapılardan merkezi devlete geçiş sürecinde değerlendirir. Kenti, eski tarihsel üretim biçimlerinde toprak sahipliği ve tarımsal üretime dayandırırken; kırın kentleşmesi meselesini kapitalist üretim aşamasına yerleştirir. Kırsal emeğin metalaşmasını, ticaret sermayesini kapitalist sermayeye dönüştüren temel unsur olarak kavramsallaştırır.[35] Bu kavram sanayi kentinin özeliklerinden biri olarak tipiktir.

"***Kent bir pazar yeridir***". Kentin ekonomik boyutuna yaptığı bu atıfla Weber, yerleşik (established) bir pazarın varlığının kent olgusunu ortaya çıkardığını ileri sürerek ticareti tarım karşısında ayrıcalıklı bir konuma getirir. Bu temele dayanarak kentleri üretici,

[34] Louis Wirth, **Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme**, "20. Yüzyıl Kenti" içinde, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, ss:91-93
[35] R. J Holton, **Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık**, Ruşen Keleş (Çev.); Ankara:İmge Kitabevi, ss: 33-85; Karl Marx, **Pre-Capitalist Economic Formation,** http://www.marxists.org/, (12 Mart 2012)

ticari ve tüketici kentler olarak sınıflandırır. Weber'in kent tipolojisinde tanımladığı ikinci kriter politik boyuttur. Bu kritere göre, kent, kısmi politik özerkliğe sahip, politik ve idari düzenlemeleri yapabilen bir topluluktur (community). Weber sanayi öncesi ya da erken modern dönem kentlerini soyut politika ve somut pazar eksenlerinde ele alır. Peter Saunders, "Weber'in kentlerini" şöyle anlatır: [36]

> *Weber, batı Avrupa'da ortaçağ kentlerinin kendilerini çevreleyen feodal sisteme karşı temel meydan okumayı devam ettirdiğini gösterdi. Böylece, bu kentler, daha sonraki rasyonel-yasal ve kapitalist toplumsal düzenin yolunu döşediler. Bu meydan okuma, kısmen geleneksel değerlerin erozyonundan ve bireyciliğin (individualizm) yeni formlarının gelişmesinden, kısmen de geleneksel, güçlü toprak sahipliği gasplarının yerine geçen kent soyluları/ tüccarlar, girişimciler (entrepreneurs) ve zanaatkârların yeni hakimiyet biçimlerinden yayılmıştı.*

Bahis konusu egemenlik biçimleri toplumsal meşruiyete dayanan karakterleri nedeniyle özerklik, yasa ve hukuki kurumların varlığına ihtiyaç duyarak bunları, batı kapitalizminin şafağında feodalizm dünyasındaki kent kümelerinin diğer tipik özellikleri olarak ortaya çıkarır.[37]

Durkheim ise, feodalizmden sanayi toplumlarına geçişte, nüfus artışını izleyen toplumsal değişim ve kentleşme olgusundaki farklılaşmış dayanışma biçimlerine yoğunlaşır. Eski toplumların geleneksel dayanışma biçimleri, toplumsal değişimin ortaya çıktığı ve işbölümünün hızla ayrıştırdığı kentte mekânik dayanışmaya dönüşmektedir. Sosyolojinin büyük ustalarının kavramsallaştırmalarının ışığında, modernitenin paradigmaları açısından kenti değerlendirdiğimiz taktirde karşımıza iki süreç çıkacaktır.

Bunlar, modernitenin iki süreci sanayileşme ve kentleşmedir. Sanayi kenti olarak adlandırdığımız özel kent tipinin nasıl bir mekânlar toplamı olduğu meselesine, bu mekânları dolduran toplumsal ilişkilerin, hareketliliğin, eş zamanlılığın, kesişmelerin, yakınlaşmalar ve farklılaşmaların yarattığı kentsel ihtiyaçların niteliği ve gerekli çözümlerin bağlamlarıyla yanıt arayabiliriz. Kentin bu özel evresinde, çözümler yeni işlevsellikler yerleştirerek kendilerine uygun kentsel bir form üretmişlerdir. Simmel, bu kentin en belirleyici özelliğinin

[36] Peter Saunders, **Social Theory and Urban Question**, London: Unwin Hyman Ltd, 1989, s:35
[37] Saunders, **ss**:34-35

"***fiziksel sınırların ötesine giden işlevsel uzantı"*** olduğunu söyler.[38] Ekonomik ve toplumsal ihtiyaçların şekillendireceği yeni mekânın belirgin niteliklerinin saptanması bu nedenle özel bir önem taşımaktadır. Sanayi öncesi kentin özelliklerinin ele alınacağı aşağıdaki bölüm ile amaçlanan, kendisini öncelleyen kentin yapı taşlarından sanayi kentini farklılaştıran belirgin işaretler üzerinden sanayi kentinin özüne odaklanmaktır. Orada Lefebvre'in "çelişen mekân"ını somutlaştırmamız da mümkün olacaktır.

2.1.3.1 **Sanayi Öncesi Kent**

Görsel 1: Surlarla çevrili sanayi öncesi kentte sur dışı tarım[39]

> *"Sanayi öncesi kent yerel sınırlar içine hapsolmuştur, tutucudur, sanayileşmenin yeniliklerine direnç gösterir"*[40]

Sanayi öncesi kent, farklı yazarlar tarafından Roma'yı da içine alan bir tarihsel dilim içinde değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, sanayi kentini öncelleyen tipik özelliklerden değişimi ve devinimi kapsayanlar ele alınacağından, bu kavram, on ikinciden on yedinci yüzyıl sonuna kadar tarihleyebileceğimiz kentsel evreyi tanımlayacaktır. Bu kentsel mekân, feodal prenslikler ya da mutlakiyetçi rejimlerin sınırları içine denk düşer. Sjoberg'in daha

[38] Georg Simmel, "The Metropolis and Mental Life", **The Urban Sociology Reader**"içinde, LeGates, Richard T; Stout, Frederic (Ed.), London: Routledge, 2000, s:29
[39] www.google.com.tr/imgres?imgurl=http://strangehorizons.com, (17 Nisan 2010)
[40] Gideon Sjoberg, "Sanayi Öncesi Kent", Bülent Duru, Ayten Alkan (Ed.) **20. Yüzyıl Kenti** içinde; İmge Yayınevi, s:53

geniş bir coğrafya ve tarih dilimine yayarak, sanayileşmenin yeniliklerine gösterdiği direnç tespiti ile kentin tutuculuğu ve sınırlı yapısı cinsinden kavramsallaştırdığı bu kent[41], Lefebvre'in yorumunda, politik özerkliğin ve ticaret ağlarının gelişmesi sayesinde ticaret sermayesinin birikimini mümkün kılan bir değişimin ortaya çıktığı tarihi anı hazırlayan mekânsal oluşum olarak sunulacaktır. Sjoberg'in tipolojisini tek başına ele alarak sanayi öncesi kenti değerlendirirsek, aynı kentin nasıl olup da sanayi kentine dönüştüğünü anlamamız zorlaşacaktır. Bu durumda, kentin tüm yerel aktör ve dinamikleri Sjoberg'in tespitlerini işaret ediyorsa, sorulması gereken soru, hangi dışsal aktörün bu direnci kırıp kenti geleneksel zincirlerinden kurtardığı olmalıdır. Dolayısıyla, sanayinin ortaya çıktığı Avrupa'da, anılan kentin bir başka kentsel evreye dönüşme potansiyelini değerlendiren Pirenne, Buchanan, Elias ve Lefebvre'in bakış açılarına da ihtiyaç duymaktayız. Söz konusu yorumlar, Sjoberg'in kavramsallaştırdığı sınırlılıkları dönüşümün sancıları cinsinden okumanın anahtarlarını da sunmaktadır.

Henri Pirenne değişime doğru bu potansiyeli, ticaretin boyutları, coğrafyası ve karakteri itibariyle geçirdiği dönüşüme bağlar. Ayrıca, Doğu Akdeniz'in canlılığından faydalanan liman kentlerinin üstünlüğünün ve eski imparatorlukların egemenliklerinin sona ermesini takiben beliren yeni nüfuz alanlarını da önemser.[42]

> *Haçlı seferlerinin kalıcı ve önemli bir sonucu İtalyan ve daha az ölçüde Provans ve Katalonya kentlerine Akdeniz'de üstünlük kazandırması oldu….On ikinci yüzyılın başından itibaren Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki üstünlüğü son buldu (…) ithalat ve ihracat ticareti tekelini ele geçiren denizci kentlerin nüfuzu altına girdi. Bizans ticaretini, on yedinci yüzyılda İspanya'nın kendi ticaretini Hollanda, İngiliz ve Fransızlara terk edişinden daha da kapsamlı bir biçimde, bu denizci kentlere terk etti. Deniz ticaretinin canlanışını, bunun kıtaya doğru nüfuz edişi izledi. Yalnızca ürünlerine karşı olan taleple tarım uyarılmadı ve şimdi bir parçası olduğu değişim ekonomisince dönüşüme uğratılmadı, fakat yeni bir ihracat ekonomisi doğdu. (…) Kırsal alanlar ve kentler üretimde aynı oranda pay sahibi oldular. Birinciler tahıl ve şaraplarıyla, ikinciler ketenli ve yünlü kumaşlarıyla (…) Akdeniz'de gelişme süresi içinde olan ekonomik canlanış, kapsam ve nitelik bakımından farklı olsa da, Kuzey Denizi'nin kıyılarında, aynı nedenlerden hareket*

[41] "Direnç" konusunu Pirenne'de ele alır. Ancak kentin kendisini ya da toplumsal sistemi değil, eski hakim sınıfları tutucu olarak kategorize eder. Pirenne'ye göre, Ortaçağ kentinin başlıca aktörlerinden büyük mülklerin toprak sahipleri, ticarileşen ekonomiye ve nüfus hareketlerine uyum sağlamak yerine muazzam zenginliklerinin gücüne yaslanarak değişime direniyorlardı. Zira mülk sahipliği sisteminin yani büyük mülklerin işlevi sadece kendilerinin ve adamlarının geçimini sağlamaya odaklanarak geleneği korumaktı. Bu değişimi başlatanlar ise kendi kiracıları yani varlıklarını sürdürmek için topraklarından, köklerinden kopanlar idi. Bu bireyler istihdamın ve ticaretin olduğu yeni kentlere doğru yola çıkarak şanslarını deniyorlardı.
Henri Pirenne, **Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, 1. Baskı, Uygur Kocabaşoğlu (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s: 82.

[42] Pirenne, ss: 43-47

eden ve aynı sonuçları doğuran bir başka canlanışla benzerlik gösteriyordu (....) on ikinci yüzyıl boyunca Flander,[43] baştan aşağı dokumacılar ve çırpıcılar ülkesi haline geldi. O zamana kadar kırsal alanda sürdürülen kumaş imalâtı, her yanda kurulan ve giderek artan bir ticareti besleyen tüccar kentlerinde yoğunlaştı. Gand, Bruges, Ypres, Lille, Douai ve Arras'ın doğmakta olan zenginliğini yaratan kumaştı. Deniz ticaretinin artık başlıca maddesi olan kumaş, şimdi karayoluyla sürdürülen son derece önemli bir ticaretin varoluşunu sağladı.

Sjoberg'e dönersek, söz konusu kentin geleneksel yapısında hâkim iktidar erki olan prensliğin uğraşının, vergi salınması ve toplanması, kentte düzenin sağlanması, belli başlı bayındırlık işleri, askeri faaliyetlerin örgütlenmesi ve yargı olduğunu belirtir. Geleneksel yönetici elit, güçleri, mal varlıkları, aileleri ve içinde bulundukları dini veya idari kurumlar vasıtasıyla toplumun geri kalan üyelerinden farklılaşır. Bu hiyerarşik yapılanma içinde kentsel yaşam aile bağları, dinsel kurumlar ve loncaların sağladıkları denetimle düzenlenmektedir. Ancak bu hiyerarşik yapının da işleyişini sağlayan, onu tüm toplumsal tabakalar karşısında meşru; ekonomiyi, kurumları, yaşamsal ve hukuksal biçimleri sürekli kılanın ne olduğu sorusunu sormamız gerekir. Bu soru bizi feodal ayrıcalıklar konusuna yönlendirecektir.

Sanayi öncesi kentsel yapının tipik özelliği, toplumsal tabakalardan bazılarının doğal hakları olarak kabul gören ayrıcalıklardır. Ayrıcalıklar, toplumsal ve ekonomik dokuya damgalarını vurarak kentsel yaşamın bütün alanlarını kapsarlar. O halde, ayrıcalık olgusu ve kimlerin denetiminde olduğu önemlidir. Kentsel toplum, zenginliği ve iktidarı elinde bulunduran prensler tarafından yönetilir. İster monarşi ister feodal sistemlerin prensliklerine bağlı olsun sanayi öncesi kentin sakinleri tebaa durumundadır. Prens ve mülk sahiplerinin temsil ettiği siyasi eliti toplumun geri kalanından ayıran şey ellerinde tuttukları ayrıcalıklardır. Ayrıcalıklar, prensin ve büyük mülk sahiplerinin tekelinde olan kaynakların nasıl kullanılacakları ve toplumun diğer üyelerinin bu kaynaklardan hangilerine erişimi olacağına dair kararların konusu olarak sanayi öncesi kent politikasının temel eksenini oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile ayrıcalıklar, temel yasal hakların henüz gelişmediği bir siyasal rejimin öne çıkan işaretleridir. Konuları ve süreleri prenslerle kentliler arasındaki çekişme ve uzlaşmalar bazında kuvvetli mücadeleler sonucunda belirlenmektedir. Ayrıcalık olgusuna teminatlar paradigması açısından bakarsak; geniş mülkler ve bunlardan gelen mali kaynakların esas olarak kilisenin ve soyluların elinde olmasının garanti edildiğini, buna karşılık, tüccar vb

[43] Flander County'si, Hollanda'nın belli başlı kumaş üretici bölgelerindendi. Bu county 862'den 1795'e kadar varlığını sürdürdü. Avrupa'nın en varlıklı bölgelerinden biri olarak uzun süre Fransa toprakları içinde kaldı. http://en.wikipedia.org/wiki/County_of_Flanders, (24 Mayıs 2012)

tabakaların mal varlıklarının teminatsız kaldığını söyleyebiliriz. Öyle ki toplumun geri kalan üyeleri belli ayrıcalıklara erişim sağlasalar bile bunların sürelerinin belirlenmesi prensin yetki alanında kalmaktadır.

Kent meclislerinin ortaya çıkışı bu perma-yetkiyi sınırlamıştır. Meclislerin kentsel politikanın asli unsuru olarak tarih sahnesine girişi, kentsel iktidarın aktörleri ve kurumları arasında yeni dengeler yaratarak kent politikasındaki değişim sürecini başlatır. Bu olgu, devletin kent karşısındaki konumunu farklı ayarlarla dengeler.[44]

On ikinci yüzyıl gibi erken bir dönemde, belediye meclisi siyasal iradenin biçimlenmesine katılarak, ayrıcalıklar zırhı ile hareket eden prensin hareket alanını daraltmıştır. Bu koşullarda prens, artık kent meseleleri hakkındaki kararları meclis ile paylaşmak zorunda kalır. Buchanan'ın toplumsal sözleşmeye atıfta bulunduğu bu meclis tipi, feodal bir siyasi sistem dâhilinde farklı mülk egemenlerini (estates) ve kentlileri yani ticaret erbabını, meslek sahiplerini, hukukçuları vb. biraraya getirmektedir (örneğin Barselona'da "Generalitat" ve "Conseil de Cent" meclisleri bu özellikleri taşımaktaydı). Konuyu kent kaynakları açısından ele alırsak, meclis prensin talep ettiği vergileri onaylama ya da reddetme yetkisine haizdir. Diğer bir deyişle vergi kararlarını nihai hale getiren, meclisin verdiği onaylardır. Kentin bu evresinde zenginliğin birikimi gibi önemli bir hususun dayandığı vergi toplama kabiliyeti ve bu kabiliyete getirilen sınırlamalar, farklı sınıf ve tabakaların çıkarlar ve fırsatlar hakkında yaptıkları mücadelelerle gerçekleşir.

Bu son derece önemli politika meselesi, Brennan ve Buchanan tarafından vergiler bazında incelenmiştir. Brennan ve Buchanan[45], Hobbes'un[46] "Levithan" isimli eserinden esinlenerek geliştirdikleri "yasa tarafından sınırlanmış vergi"[47] kavramsallaştırması ile prenslikler ve erken modern monarşilerde, keyfi biçimde tespit edilebilecek vergi matrahları (tax base) üzerine meclisler tarafından getirilen sınırlamaları formüle etmekte ve bu kavramsal paketin erken modern dönemin siyasi sistemini (özellikle İngiltere'de 1689 meşruti monarşi sistemini) açıklayan öneminin altını çizmektedirler. Buna göre, "gelirlerini

[44] Bu konu ayrıntılı olarak "Devlet" bölümünde ele alınacaktır.
[45] Merwan Engineer, "**Brennan and Buchanan's Leviathan Models**" http://web.uvic.ca/~menginee/mypapers/leviathan.pdf, (14 Nisan 2012), Yazar makalesini Geoffrey Brennan ve James Buchanan'ın **The Power to Tax, Analytic Foundation of a Fiscal Constitution** isimli, 1980 tarihli Cambridge Üniversitesi tarafından basılmış kitabına dayandırmaktadır.
[46] Thomas Hobbes: (1588-1679); İngiliz siyaset felsefecisi, Leviathan eseri ile tanınmaktadır. Eser, toplumun yapısı, yasal hükümet ve toplumsal sözleşme kavramlarını inceleyen öncü bir çalışmadır.
[47] Merwan Engineer, "Brennan and Buchanan's Leviathan Models"de kullanılan kavram: "Tax Constitution for Leviathan", http://web.uvic.ca/~menginee/mypapers/leviathan.pdf, (14 Nisan 2012)

maksimize etmeye çalışan "Leviathan" metaforunu[48] kullanarak, prensin yetkilerinin, belli oranda meclis tarafından sınırlanabildiğini ileri sürerler. Bu sınırlama becerisini kentliler tarafından yapılan yasalar (constitution) vermektedir. Vergi matrahları üzerindeki sınırları kesinleştiren yasalar aracılığı ile kentliler, vergi oranlarını seçememe durumunda etkisiz vergi matrahı (inefficient tax base) belirleyerek kendi çıkarlarını koruma yoluna gitmektedir. Karar mekanizmalarının prens ve kentliler arasındaki bu paylaşımı, yönetimin geleneksel unsurlarının keyfi davranışları neticesinde kent kaynaklarından en fazla payın yönetimdeki soylular eline geçmesini engeller. Dolayısıyla meclis aritmetiğinde gitgide sayıları artan ticaret burjuvazisinin sermaye birikimlerine otomatik olarak el konamaz.[49]

Bu kentin tipolojik özellikleri arasında sayılan düşük artış hızına sahip nüfusa gelirsek; bu kıstas, sanayi öncesi kentin ekonomik ve toplumsal yapısının göstergesi olarak ele alınmaktadır. Nüfusla yakın ilişkisi olan devingenlik Sjoberg'in tipolojisi içinde yer alır. Toplumsal devingenliğin düşük düzeyi nedeniyle seçkinlerin, sur içindeki diğer sınıf ve tabakaların değil sur dışından gelecek düşmanların tehdidini önemsedikleri düşüncesine dayanır. Bu özellik Elias ve Pirenne'in metinlerinde uzun uzun anlatılan, yeni gelişen burjuvazi ve orta sınıfların kente getirdiği devingenlik olgusu ile çelişmektedir. Söz konusu yazarlar ve Buchanan özellikle belediye örgütlenmesi sayesinde meclislerin geleneksel iktidar erklerini kısıtlayıcı ve orta sınıfların özgürlüklerini genişletici etkilerine dikkat çekerler.

Sjoberg'e göre, mekânsal farklılaşmanın olmadığı sanayi öncesi kentin üretimi küçük ölçeklidir ve loncalar bazında örgütlenmiştir. Zanaatkârlar kentsel topluluğun önemli bir tabakası olarak üretimin her aşamasına olduğu gibi ticaretin her aşamasına da katılmaktadırlar.[50] Sanayi öncesi kentle sanayi kentini birbirlerinden farklılaştıran bağımsız değişken olarak teknolojiyi ve sanayileşmeyi öne çıkaran Sjoberg'in eski kentin yenilikler karşısındaki direncine çektiği dikkat, aslında bu kentin ticari kabiliyetlerini sanayi olanaklarına dönüştürecek olan hareketlerdeki sürtünme katsayısından farklı birşey olarak da okunabilir. O tarihi sürece, siyasi sistem ve siyasi rekabetin yapısal durumu açısından bakarsak "direnç" el değiştirme tehdidi karşısındaki siyasal erk açısından da ele alınabilir.

[48] Thomas Hobbes tarafından 1651'de kaleme alınmış bir eser olan Leviathan, mutlak güç ve yetkilere sahip devlete atıfta bulunur.
[49] Bu bölüm Merwan Engineer'in "**Brennan and Buchanan's Leviathan Models**"isimli makalesi ile Bradford de Long ve Andrei Shleifer'in "**Princes and Merchants: European City Growth Before the Industrial Revolution**" makalesinden yararlanılarak yazılmıştır. Bu konuda diğer bir görüş için bkz Christopher R. Friedrichs, **The Eary Modern City**: **1450-1750**; London and NY: Longman, 1995, ss: 55
[50] Sjoberg, ss: 41-42.

Prenslerin ya da geniş feodal mülk egemenlerinin birbirleriyle giriştikleri rekabetler ya da savaşlar sonucu kazanılan gücün, yeni ekonomik ve toplumsal devinime bağlı olarak ticaret burjuvazisinin yararına el değiştirmesi olgusunu Norbert Elias, "Uygarlık Süreci" isimli yapıtında ayırıcı hatlarıyla sergiler: [51]

> *Burjuvazi, bu çağda bir bütün olarak belirli ekonomik fırsatlar üzerinde örgütsüz bir tekel biçiminde tasarrufta bulunan bir tabakadır (...) bu tabakanın prenslerle uğruna mücadele verdiği ve nihayet elde ettiği şey, egemenlik tekelinin yok edilmesi değildir; vergilerin ve askeri-polisiye zor kullanımının tekelleştirilmiş fırsatlarını yeniden tek tek üyeleri arasında paylaştırmayı hedeflemez; üyeleri, her biri kendi savaş gücü ve kendi vergileri üzerinde tasarrufta bulunan toprak sahipleri olmak istemezler. (...) Onların egemenlik tekelleri uğruna verdikleri mücadeleyle hedefledikleri ve nihayet elde ettikleri, mevcut tekellerin paylaştırılması değil, bunların yüklerinin ve hasılatının farklı dağılımıdır. Bu tekeller üzerindeki tasarrufun artık mutlak bir prens yerine bütün bir tabakaya bağlı olması; bu tekelin sunduğu fırsatların tek tek kişilerin kişisel kayırmasına ve tek tek kişilerin kişisel çıkarına göre dağıtılmasının gittikçe azaldığı; onun yerine çok sayıda karşılıklı bağımlılıkla birleşmiş olanların çıkarına, kişisel olmayan ve kesin bir plana göre ve sonunda da bütün bir karşılıklı bağımlılık içerisindeki insan örgütünün çıkarına göre dağıtılacağı yolda bir adımdır. Merkezileşme ve tekelleşme yoluyla, daha önce savaş zoruyla ya da ekonomik zorla tek tek kişilerin elinden koparılıp alınması gereken fırsatlar, bir planlamaya tabi kılınabilir ve yönetilebilir hale gelir.*

Bu bakış açısından, incelenen kentin yükselen tabakaları, vergiler üzerinde istedikleri ölçüde ayrıcalıkları olan, savaş yetenekleriyle donanmış eski egemenlik mekanizmasını taklit ederek onlara benzemek yerine; fırsatların dağıtımında yeni bir düzen talep etmektedir. Çıkarları ortak bireylerin oluşturduğu toplumun ihtiyaçları doğrultusunda kaynakların dağıtımını öngören yeni plan, merkezileşen yönetim örgütü olarak devletin merkezileşmiş politikalarını oluşturacaktır.

Sanayi öncesi Avrupa kentleri ekonomik büyüklükleri, ticaret içindeki hiyerarşik konumları, coğrafi yerleriyle olduğu kadar tüm bu değişkenlere bağlı nüfusları ve nüfuzları ile de değişim eğilimi gösterir. Başlangıçta güney Avrupa İtalyan ve İspanyol kentleri Akdeniz ticareti ve bağlantılı olarak doğu ticaretinin kilit noktaları olarak belirirken, on altıncı yüzyıldan itibaren Kuzey ve Batı Avrupa'ya akan zenginlik ve rekabet savaşları, üstünlüğü Atlantik merkezlerine ve bu bölgelerin başkent ya da ikinci kentlerine geçirmiştir. Yeni

[51] Norbert Elias, **Uygarlık Süreci**, 1. Baskı, Erol Özbek (Çev.), İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2002, s:160

merkezler bilgi ve imalatın yanı sıra ticaret ağlarının yoğunlaştığı kentlerdir. Bu kentlerin yiyecek tedariklerini birinci dereceden etkileyen ve onları uzun kuraklık dönemlerinde sönmekten kurtaran ithalat ve ihracatı da içine alan ticari yetkinlikleri kadar önemli olan diğer özellikleri ise üretken bir kırsal hinterlanda sahip olmalarıdır. İmalat ve tarımsal üretimin yanı sıra ekonomik uzmanlaşmanın belli seviyelere ulaşması, ticarette yoğun hareketlilik sağlamaktadır. Sözü yine Henri Pirenne'e bırakalım.[52]

> *Bu son derece derin dönüşüm, on ikinci yüzyıl boyunca bütün Kıta'ya yayıldı. İhracata dayalı ticaret bu dönüşümde temel faktör idi. İlk ticari servetleri yaratan, endüstriyi harekete geçiren ve onu kentlerde yoğunlaştıran bu ticaret cinsiydi. Bu ticaretin, Constantinople ve diğer Doğu limanlarından yüklenen Cenova, Pisa, Marsilya ve Barselona gemilerinin getirdiği baharata bağlı yapısını anlamak için İtalyan ekonomisinin gelişimine göz atmak yeterlidir. Ekonomik faaliyetler büyüyüp genişledikçe diğer malların dolaşımı devreye girer. Hollanda endüstrisi onu tekstil ürünleriyle besler, özellikle İngiliz yününe talep yaratan bir ihracatı destekler. Besin maddeleri transiti, özellikle kıtlık dönemlerinin sıklığı nedeniyle yüksek avantaja sahip buğdayınki şehirlerde nüfus artışının etkisi altında gelişir. Yine ringa balığı, on üçüncü yüzyıldan itibaren daha önce tuzun ticaretteki önemine benzer bir yer edinir. Son olarak da Kuzey Avrupa'nın hiç bir yerinde bulunmayan şarap, kısa zaman içinde alışılmış pazarından daha önemli bir yer tutacaktır.(...).Aslında Fransa'nın ekonomik tarihinde şarap ihracatı İngiltere ekonomik tarihinde yün ihracatının oynadığı rol kadar önemlidir.*

On beşinci yüzyıldan sonra ise, Avrupa'da imalat sanayi genişlemesinin küçük üretim birimleri ve mütevazı sermaye birikimi yoluyla az sayıdaki büyük işletmenin önünde seyrettiğini ileri süren Tilly, küçük ölçekli üreticiler, aracılar ve tüccarların yaygınlığının ticareti yapısal olarak değiştirdiğini belirtir. Değişim neticesi büyüyen hacmin yarattığı talep daha fazla ucuz emeği proleterleştirecektir. Düşük maliyetlerle çalışan küçük üreticiler, emeğin değerini olabildiği kadar düşürürler. Böylece "***proleterleşme, nüfus artışı ve istihdamda yarattığı dalgalanmaya bağlı olarak aile stratejilerinin oluşumu ve refahı***" da etkileyen yeni bir süreç başlar. Geleceğin büyük sanayi merkezlerinin ön koşulları hazırlanmaktadır. Tilly'nin, merkezi pazarların yakınında, geniş feodal topraklarda ve kentlerde örgütlenen küçük sermaye ve üreticilere çektiği dikkat, tarım ve endüstrinin karşılıklı bağımlılıkları ve pazarlar meselesine getirdiği bakış açısı dikkat çekicidir. Avrupa toplumunun büyük ölçekli sanayileşmeden çok önce, küçük işletmelerin üretimleri sayesinde ticarileştiği, bu olgunun yarattığı büyük emek talebi sayesinde proleterleşmenin yaygınlaştığı

[52] Henri Pirenne, "Un Grand Commerce d'Exportation au Moyen Age: Les Vins de France", ss:226-227. http://digistore.bib.ulb.ac.be/2006/a12973_000_f.pdf, 1933, (22 Nisan 2012)

ayrıca kentlerin ekonomik yapılarının büyük tarımsal mülklerin hakim olduğu bir düzenden fiilen bağımsızlaştığını da ileri sürmektedir. Büyük sanayi, kapitalist üretim tarzını[53] yerleştiren ve üreten tek aktör olarak değil küçük üreticinin hazırladığı ortamı kullanan ve onun ilişki ağlarını çoğaltarak ilerleyen yapısıyla öne çıkar. Buradan çıkarılabilecek önemli bir sonuç; on yedinci yüzyılda, ticari bağlarla birbirlerine kenetlenmiş ve ayrıcalıklı konumlarıyla feodal dünyadan ayrışmış kentlerin, uzun bir süredir küçük üretim bazlı, yaygın sanayileşme etkisine girmiş olduğu; fiili ekonomik örgütlenmenin lonca kısıtlamalarından kaçan üreticilerin kent dışı üretimleri de dâhil olmak üzere ekonomik ve toplumsal hayatın örgütlenmesini değiştirdiği gerçeğidir. Tilly, merkezileşme eğilimlerinin yolunu açan, emek yapılarını değişime uğratan, onların toprakla geleneksel ilişkilerini büyük sanayiden önce keserek kentlere göçlerini hızlandıran, tarımsal ürünlere dayalı geleneksel ticaret dünyasını imalat ürünleriyle dolduran "proto-sanayileşme"yi tanımlamaktadır.

Tilly'nin birincil kaynaklarına göre; 1688'de Gregory King, İngiltere'deki 1.4 milyon ailenin 364.000'in emekleriyle geçinen işçiler (laboring people) ve 400.000'in yoksullar olduğuna tespit eder. 1760 tarihinde Joseph Massie, İngiltere ve Galler'de şehirlere yığılmış işsiz kitlelerin yanı sıra, toplam 1.5 milyon aileden 100.000'nin yün, ipek ve diğer kumaş; diğer 100.000'in ise, demir vb. üreticileri olduğunu hesaplamıştır. Ayrıca, 200.000 çiftçi ve 200.000 tarım işçisi vardır. [54] Tilly'nin aktardığı sonuçlar, nüfusun yaklaşık yüzde 40-50'sinin tarımdan koptuğunu ve büyük bir bölümün ücretli olarak çalıştığını ortaya koyar. Bu koşullar altında, ücretlilerle diğer kentsel tabakalar arasında toplumsal ayrışma sürecinin olgunlaştığını söyleyebiliriz. Lefebvre'in kritik anı, sanayi kentinin buhranları yaklaşmaktadır. Bu baskı, toplumun tüm tabakalarını yeni politik siyasalar ve yönetim arayışlarına götürürken bir yandan da yeni mekânsal üretim ve çatışma ortamlarına taşıyacaktır. Nüfusta artış, geniş tarım arazileri ve üretimin sunduğu bu imkânlar olmaksızın sadece köklü ticari geleneklerle sağlanamazdı. Sanayi öncesi kentlerde değişimi başlatan, nüfusu kendisine çeken ve ticaret burjuvazisinin oluşumuna izin vererek kent içinde yeni siyasi ve idari dengeleri kentin ekonomik büyümesine bağlayan olgular bunlardır.

[53] David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, 1. Baskı, Sungur Savran (Çev.), İstanbul: Metis, 2006, ss:199-206
[54] Tilly, ss:126-130

Bairoch data base[55] kullanılarak oluşturulan tablo, kentsel değişime bağlı nüfus hareketlerini göstermektedir. Erken modern dönemlerden on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, ticaretin gelişmesi ve refahın artması sonucu hem başkentlerin hem de Barselona ve Hamburg gibi ikinci kentlerin nüfusları dikkat çekecek kadar artmıştır. Barselona'da on iki ve on dördüncü yüzyıllar arasında gözlemlenen radikal düşüş ise on ikinci yüzyıl ortasında vuku bulan kara vebadan kaynaklanmaktadır. On altıncı yüzyıldan sonra, Londra sanayileşmenin ilk geliştiği başkent olarak o zamana kadar Avrupa'nın en kalabalık kenti olan Paris'i geçmiş; on dokuzuncu yüzyılın başında nüfusu Paris nüfusunun iki katı olmuştur.[56]

Londra ve Paris, sanayileşmenin bizzat kendilerinde başlaması fakat aynı zamanda tarımsal hinterlandları, monarşilere sahip olmaları ve ticari kabiliyetleriyle Avrupa kentleşme eğrilerinin çok üstünde konumlanan başkentlerdir. Bairoch'un tespitlerine göre, Avrupa kentleşme seviyeleri ortalama % 12.3 oranında seyretmektedir. Hollanda, Belçika, İtalya, İspanya, Danimarka ve Portekiz, farklılıklarına rağmen, en fazla kentleşmiş ülkelerdir. Bu üstünlükleri siyasi sistemleri, uzun ticari geçmişleri ve üretim kapasitelerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 2
800-1850 Arası Bellibaşlı Avrupa Kentlerinin Nüfusu;
Avrupa kentleşme eğrisi üstünde/Avrupa ortalama kentleşme eğrisi[57]

Şehirler/Nüfus (1000)	1300	1500	1600	1700	1800	1850
Paris	150	275	400	530	550	1000
Londra	35	50	350	575	1500	2500
Berlin	-	-	10	55	172	437
Barselona	48	20	32	34	100	220
Hamburg	8	15	40	70	130	149

[55] İngiltere tek örnek değildi. Hollanda'nın Twenthe bölgesinde, 1502 tarihinde, tarım dışı çalışan nüfusun oranı % 25.2 idi. 1795'de ise % 47'9'a ulaştı. The Bairoch Data Base: http://www.google.com.tr/books.

[56] Yararlanılan görüşler: Duranton, Gilles; 1999, Distance, Land, and Proximity, Economic Analysis and the Evolution of Cities. Hohenberg, Paul M; The Historical Geography of European Cities; Braudel, Fernand; Interpretive Essay: Structures of Everyday Life, http://www.google.com.tr/books; Tilly, Charles; **Flows of Capital and Forms of Industry in Europe, 1500-1900** http://www.springerlink.com/content/m5w1l30703q15106/

[57] Paul Bairoch, Jean Bateau, Pierre Chevre; 1988, **La Population des Villes** Europeenes **de 800 a 1850** Chandler and Fox'un verdiği nüfus rakamlarına göre 1900'de Londra: 6400, Paris: 3300, Berlin: 2424 (bin kişi) idi. Hohenberg, Paul M; Hollen Lees, Lynn; 1995, **The Making of Urban Europe**: 1000-1994, Harward University Press, London, s: 11. Rakam farklılıklarının büyük şehir nüfuslarının ölçü alınması nedeniyle ortaya çıktığını sanıyorum.

Bu değerlendirmenin kıta nüfusunun düşük olduğu yıllara ait olduğu unutulmamalıdır. Belki de Weber'in savunduğu gibi sadece büyüklükleri ile değil ekonomik ve politik kurumları ile bu kentleri kavramsallaştırmak onları dönüşüme sürükleyen koşulları ve özgünlükleri tanımlayabilmek açısından daha gerçekçi olacaktır. Saunders, Weber'in kenti nüfus büyüklüğüyle ele almaya karşı geliştirdiği argüman üzerine eğilir.[58]

> *Weber Simmel ve diğerlerinde bulunan büyüklük ölçütünün (size) kenti kavramsallaştırmada uygun bir kıstas olduğu fikrine karşı çıkar. Buna karşılık, ekonomik ve politik organizasyonun çok daha önemli olduğu önerisini getirir.*

Sjoberg'in "***yeniliklere direnç gösteren kent***" olarak tanımlayarak, sanayiye ve teknolojiye direnen tipolojisinin altını çizdiği sanayi öncesi kent, bir üretim ve ticaret kenti olarak dönüşümü başlatacak gelişme potansiyelini harekete geçiren enerjiyi içinde barındırması açısından Lefebvre tarafından ele alınır; "Sanayileşme ve Kentleşme"[59] isimli makalesinde, büyük bir bölümü arazilere aktarılsa da zenginliğin nasıl merkezileştiği, böylelikle bankacılık ve ticaret aracılığıyla sermaye birikiminin para transferi ve değişim ağlarını nasıl mümkün kıldığı belirtilmektedir. Ticaret kapitalizmi, sanayi öncesi kentin belli bir tarihsel dönem sonunda edindiği hukuksal ve politik özerklik sayesinde pekişmiştir. Bu yönetimsel üstünlük, tarımsal üretimin hâkim üretim tarzı olmaktan çıkmasıyla birleşince, toprak mülkiyeti de hâkim konumunu kaybetmeye başlar. Zenginliği esas olarak tarımsal topraklarda biriktiren eğilim böylelikle sönümlenir.[60]

Yeni girişimciler proto-sanayi, ticaret ve bankacılık yoluyla zenginleşmişler ve sermaye birikimlerini esas olarak sanayileşme süreçlerine aktarmaya başlamıştır. Sanayi üretimi kentsel mekânları kuşattıkça, bizzat orada yoğunlaşma eğilimi gösterir. Artık kentler yeni işlevler ve gücün yeni dağılımıyla da kırsal dünyanın karşısında ayrıcalıklı mekânlar haline gelir.

Yeni üretim tarzı ekonomik ve siyasi iki açıdan merkezileşme ekseni üzerinde hareket eder. Birinci olarak, ham maddeyi mamul mallara dönüştürmek üzere teknoloji ve işgücü kullanır, bilgi ve zenginliğin merkezileşmesini sağlar. İkinci olarak, yerel ve merkezi

[58] Peter Saunders, **Social Theory and Urban Question**, London: Unwin Hyman Ltd, 1989, s:34
[59] Henri Lefebvre,"Industrialization and Urbanization", **Writings on Cities**, Eleonore Kofman ve Elizabeth Lebas(Ed.), UK: Blackwell Publishing, 2004, ss:65-85
[60] Lefebvre, ss:17-46

kurumların pekişmesini takiben kent mekânında hâkimiyetini kurar. Yeni iktidar biçimleri ve pazarların çok yönlü kesişmeleri esas niteliği kapitalist bir coğrafya üretecektir: Başlangıçta kentler birbirlerine daha çok akarsu ve deniz yolları ile bağlanırken, sanayi ürünlerinin de destek verdiği ticaret ile karayolları ağı yaygınlaşmış ve güçlenmiştir. Böylelikle, aynı zamanda ticaretin de coğrafyası olan bu topraklarda, yeni standartlar kârlılık ve verimliliktir. "Uzak mesafeli ticaret, spekülatif kârlar, toptancı pazarı ve bu pazarda işlem yapan aracı kurumlar, borsa, bürokrasi" lonca imalatı ve proto-sanayi ile genişleyen, büyüyen, dinamikleşen kent ve hinterlandını topyek'ûn başka bir ortama taşımaya hazırlanmaktadır. İşbirliği, uzlaşma, çatışma ve savaşlar da eksik değildir. Nihayet, iktidarın kendisinde merkezileşeceği politik yapının oluşumuna yol açan bu şartların mekânda bizatihi buluşması devleti olgunlaştırır.[61]

[61] Lefebvre, ss:17-46

2.1.3.2 Sanayi Kenti

Görsel 3: Maurice Doré gravürlerinden sanayi şehrinde cadde[62]

"Şehir herhangi bir sanat yapımı kadar akıldışıdır, onun esrarı belki her şeyden önce, kolektif tezahürlerin gizli ve kesintisiz iradesindedir"[63]

Sanayi kenti önce İngiltere hemen arkasından da Avrupa'da ortaya çıkan bir kent modelidir. Bu bakımdan başlangıçta onun Avrupalı bir kent modeli olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır. Proto sanayileşme on altıncı yüzyıldan itibaren güney Avrupa'dan başlayarak kuzeye doğru kaymış, İngiltere'yi de içine alacak şekilde hareket ederek yaygın bir üretim tarzı haline gelmişti. Sanayileşmenin[64] pekişmesi ve kapitalist üretimin hâkim üretim tarzına dönüşmesi on sekizinci yüzyılı beklemiş, önce İngiltere'de, on dokuzuncu yüzyıl boyunca da Avrupa'da kök salmıştı. Sanayiyi başlangıçta pamuklu iplik, kumaş, şarap ve demir üretimleri beslemişti. Ticari kabiliyet, fırsat ve ayrıcalıkların sanayi olanaklarına dönüştüğü bu tarihler

[62] GustaveDoré,Anchard Jerrold,London:Pilgrimage; 1872 http://www.cf.ac.uk/encap/skilton/illustr/Dore119.html, (11 Aralık 2012)
[63] Aldo Rossi, **Şehrin Mimarisi**, Nurdan Gülbilek, İstanbul: Kanat Kitap, 2006, s:162
[64] "Sanayi devrimi boyunca, ekonomik büyümenin kendisi yavaştı (ancak) "değişim norm haline geldi" halbuki sanayi devriminden önce istisna idi. Mali olduğu kadar örgütsel ve teknolojik idi ve bu veçheler birbirlerini etkilediler". Tunzelmann'dan aktaran: Joel Mokyr; 1997, "Technological Change: 1700-1830", **The Economic History of Britain since 1700** içinde. Ed: Roderick Floud ve D.N.McCloskey, Cambridge University Press, NY, s:42-43

aynı zamanda kentlere göçü de tetikleyerek kentleşme[65] olgusunu ortaya çıkartmıştır.[66] Paul Bairoch, on dokuzuncu yüzyılda kentleşme faktörlerini ele aldığı makalesinde sanayi devriminin başında, düşük kentleşme seviyesinin coğrafi ve tarihi özelliklere bağlı olduğu ancak yüksek tarımsal verimlilik ve sanayileşmenin, ticaret ve ekonomik büyüme ile birlikte kentleşme seviyelerini belirlediği saptamasını yapar.[67] Hohenberg ve Hohen Lees ise, kent düzeyinden bakarak, bu kentin etki alanları belirlemeye çalışırlar: [68]

> *Kentler pek çok rol oynadı: Bölgeler arası iş bölümünü örgütlemek; insan, mal, bilgi akışının belli koşullar altında demir atmasını sağlamak; içinde bulundukları bölgeyi, hem somut ham madde ve donanım ile sermaye ve fikirlerden oluşan kaynaklara hem de dış pazarlara bağlamak.*

Kent, bir yandan, sanayileşme ile gelen büyüme neticesinde giderek daha fazla nüfusu tarımdan kendisine doğru çekmekte; diğer yandan da, bu nüfusun iş bazında örgütlenmesini sağlayan güçlerin merkezi olarak aynı süreçte mal ve bilgiyi de merkezileştirmektedir. Böylece muazzam büyüklükteki işgücü, meta ve sermaye yoğunlaşması kenti çevreleyen bölgelerdeki aynı cinsten üretim faktörleri için bir mıknatıs görevi görmektedir. Sanayileşmeyi ortaya çıkaran faktörlerin içinde gelişip serpildiği proto-sanayileşme dönemi kentlerine bu bilgiler ışığında bakmak yararlı olacaktır.

Ortaçağın sonunda Avrupa'nın üretim merkezlerini oluşturan belli başlı kentler İtalya, İspanya ve Flanders'da bulunmaktadır. İngiltere ise esas olarak bir tarım ülkesidir. Ancak, on altıncı yüzyılın sonlarından itibaren İngiltere hem ticarette hem de sanayi üretiminde öne geçerek başta Londra olmak üzere hızla kentleşir. Londra, sadece Avrupa'daki benzerlerini değil Edinburg ve Dublin gibi ülke sınırları içindeki diğer merkezleri de geçerek, proto-endüstri döneminden itibaren üstünlüğü hiçbir kente kaptırmamıştır. İngiltere ve Wales de kent nüfusu 1700'de toplam nüfusun %% 17'sine, 1800 de % 33.9'una, 1840 ta ise % 48. 3'üne ulaşmıştır.[69] Wirth'in kent tanımına[70] bir parantez açarak geri dönülürse, yapısal olarak

[65] "Kent nüfusu nüfusu 5000'in üzerinde olan tüm şehirlerin nüfusu olarak tanımlanmaktadır. Paul Bairoch and Gary Goertz, 1986, **Factors of Urbanization in the Nineteenth Century Developped Countries**, Urban Studies, No: 23, ss: 285-305
[66] Duranton, Gilles; 1999, Distance, Land, and Proximity: Economic Analysis and the Evolution of Cities, http://stagingwww2.lse.ac.uk/geographyAndEnvironment/research/Researchpapers/rp53.pdf
[67] Paul Bairoch and Gary Goertz, 1986, Factors of Urbanization in the Nineteenth Century Developped Countries, Urban Studies, No: 23, s:285-305
[68] Hohenberg ve Hohen Lees; 1995, The Making of Urban Europe: 1000-1994, Harward University Press; USA, s: 204
[69] Nick Crafts; 1997; **The Industrial Revolution,** The Economic History of Britain since 1700 içinde. Ed: Roderick Floud ve D.N.McCloskey, Cambridge University Press, NY, s:45
[70] Louis Wirth, "Bir Yaşam Biçim Olarak Kentlilik"**, 20. Yüzyıl Kenti** içinde, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s:87-98

"nüfus büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenlik (oturanların ve grup yaşamının farklılığı)" ile tanımladığı kenti yukarıdaki ve aşağıdaki verilerle yüklenmiş sözkonusu yüzyılda teşhis etmek kolaylaşacaktır.

Tablo 3
Lindert ve Williamson'un düzenlediği (İngiltere ve Galler) aile sayılarına göre meslek grupları[71]

MESLEKLER	AİLE SAYILARI/1688	AİLE SAYILARI/1801
Soylular	19.626	27.203
Meslekler	42.960	74.840
Kara ve deniz ordusu	94.000	244.348
Ticaret	128.025	205.800
Sanayi ve inşaat	256.866	541.026
Tarım	227.440	320.000
Emekçiler	284.997	340.000
Rençber ve yoksullar	313.183	260.179
Yersiz-yurtsuz	23.489	179.718
Total	1.390.586	2.193.114

Kaynak: **Nick Crafts; 1997; The Industrial Revolution, "The Economic History of Britain since 1700" içinde. Ed: Roderick Floud ve D.N.McCloskey, Cambridge University Press, NY, s:46**

Ondokuzuncu yüzyılın başından önce aile sayıları bazında yapılan nüfus sayımlarına göre, aile sayısı, 2.193.114'e çıkarak 113 yılda 1.57 kez artmıştı. Bu ailelerden, sanayi devriminin başladığı yüzyılda sanayi ve inşaat sektöründe çalışanlar 2.1, ticaret sektöründekiler 1.6, tarımdakiler 1.4, diğer sektörlerdeki emekçiler 1.1, yoksullar ve yersiz yurtsuzlar 1.3 kez artmışlardır. Sanayi ve inşaat sektörü tarımla karşılaştırıldığında başlangıçta yaklaşık aile sayıları birbirine yakın iken yüzyıl sonunda birinciler ikincilerin aleyhine büyük bir sıçrayışla 1.6 misli artmıştır. Tarım dışı sektörlerde çalışanların toplamı askerler, soylular ve yoksullar dışarıda bırakıldığında başlangıçta 712.848 aile iken 1801'de ise 1.162.666 aileyi kapsamıştır. Dolayısıyla tarım dışı sektörlerde çalışanların 1.6 kez arttığı açıkça görülmektedir. Diğer bir deyişle, birinci durumda tarım ve ilgili alanlarda çalışan aile

[71]Aile sayıları bazında meslek gruplarını gösteren tablo, sanayi devriminin başladığı yüzyıl olan on sekizinci yüzyılda işbölümü kriterine göre toplumsal dağılımı sergilemektedir.

sayısı toplamın yarısını oluştururken ikinci durumda aile sayısının yüzde yetmişinin tarım dışı işlerde çalıştığı ya da işsiz ve yoksullar ordusuna katıldığı bir kentleşmeden söz etmekteyiz.

Ancak, farklı kentler, sanayi yüzyılına farklı kentleşme seviyeleriyle ulaşmışlar ve farklı kentleşme eğrilerine sahip olmuşlardı. Örneğin Paris, Fransız kentleşme teamüllerinin çok ötesinde konumlandığı halde başlangıçtaki ehven (moderate) sanayileşmenin ve demiryolu ağının öncelikle taşrada gelişmesinin etkisini[72] nüfusunun daha yavaş artmasıyla hissetmişti. Yine de, 1815-1840 arasındaki savaşlar ve isyanlarla geçen yıllar, ekonomik büyümeyi frenlediği halde, kentleşme eğrisini yukarı doğru itmişti. Daha sonra Haussmann döneminde, inşaat ve yan sektörlerin yoğun üretimleri, yaşamı ve çalışmayı sınırlayan pek çok engeli ortadan kaldırıp nüfusu arttırmıştı. Almanya örneği ise kentleşme açısından zihin açıcıdır. Politik merkezileşme ertesinde başlayan kentleşme benzer ülkelerin kentleşme seviyelerini yakalayamamıştır. Çeşitli kaynaklar buna neden olarak, demiryolu sisteminin kentlerin birbirleriyle ve bölgelerle bağlantısını Paris'teki gibi kuvvetli bir hiyerarşi ile desteklememesini göstermektedir. Bu şekilde, sanayi bölgelerinde yer alan belli kentler dışında kentleşme düzeyleri düşük kalmış, Berlin bile hızlı artan nüfus oranlarına rağmen tüm bölgelere kıyasla ilk sıraya yerleşememiştir. Dolayısıyla sanayileşme ve nüfus tek başlarına sanayi kentlerinde kentleşme düzeylerini açıklayamamakta, onları birbirlerinden farklı kılan özellikleri çerçevesinde ek görüşlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Nüfus dışarıda bırakıldığında, başlıca unsurlar; kentlerin başkent ya da bölge merkezi olup olmamaları; geniş kamu arazilerinin (mera, orman ve tarım arazilerinin) özelleştirilmesi (enclosure of commons); teknolojide artışa bağlı olarak, örneğin trenyolları vb altyapı ve ulaşım sistemlerinin devreye giriş tarihleri; üretim ve ticaret ölçeklerinin yanı sıra, ekonomiye taşıdığı katma değer nedeniyle üstün olduğu ileri sürülen temsili hükümetler; sermaye kaynağı ya da pazar oluşumundaki rolü itibariyle imparatorlukların varlıklarıdır.[73] Ayrıca, Amerika'nın keşfiyle birlikte kıtada el konulan geniş plantasyonlar ve ortaya çıkan ticari imkânların göz ardı edilmemesi ve özellikle Güney Amerika ve Meksika'dan İspanya,

[72] Bernard Marchand,;**Paris, Histoire d'Une Ville:XIX-XX Siecle,** Editions du Seuil, France, s:9-22
[73] Robert C. Allen; 2004, Progress and Poverty in ModernEurope, s:3,
http://economics.ouls.ox.ac.uk/10485/1/povprog3NEW.pdf .
Ayrıca: Hohenberg ve Hohen Lees; 1995, The Making of Urban Europe: 1000-1994, Harward University Press; USA, s: 220-224

Portekiz, Büyük Britanya ve Fransa'ya aktarılan altın ve gümüşün ülke ekonomileri ve kentsel imkânlar üzerindeki etkileri unutulmamalıdır.[74]

Joseph Wechsberg, "The Merchant Bankers" isimli eserinde, İspanya'nın tekel konumunun hızla değişerek el koyduğu değerli madenlerin, İngiltere'nin savaş sırasında uyguladığı blokaja rağmen Fransa'ya nasıl getirildiğini anlatır. Bu yolla İspanyollar Fransızlara borçlarını ödeyebilmişler, bu muazzam servet kapitalizmin Fransa topraklarına yerleşmesindeki muhtemel etkenlerden biri haline gelmiştir.[75]

> *İspanyol-Meksika gümüş hazineleri hikâyesi on dokuzuncu yüzyılın erken döneminde başlar. İspanya Yarımada Savaşları sırasında İngiltere'nin karşı safındadır. Savaş sırasında yapılan Ekim 1803 Anlaşması'nın şartlarına göre, İspanya Napolyon'a 72.000,000 frank yıllık tazminat76 ödemeye zorlanır ancak, 1804 tarihinde, ödemeyi yapamayacağını Fransa'ya bildirir; (hırslı ve girişimci bir bankacı olan) Ouvrard yaratıcı bir fikirle ortaya çıkana kadar İspanya'nın bu miktarı ödeyebileceğini hiç kimse de öngörmemiştir. İspanya'nın Güney Amerika'da sahip olduğu sömürgelerden getirilecek altın ve gümüşe dayanan bu görüşe göre; yapılacak tek şey, Peru ve Meksika'dan çıkarılan ve Vera Cruz'da saklanan değerli metalin oradan alınıp savaş koşullarına rağmen Fransa'ya getirilmesidir. İş bu kadar basittir.*

Kentleşme düzeyleri ne olursa olsun, önüne geçilemez şekilde sanayileşme süreçleri içinde yol alan kentlerin verilerine bakarak, bu yerleşimlerin hangi büyüklükteki ulusal alanlar ve nüfusların parçaları olduğunun ve bunların başlıca ekonomik faaliyetlerinin de önemi vardır. Bairoch, 1789 tarihi için hazırladığı verilerden hareketle dönemin Avrupa krallıkları ve başkentlerini karşılaştırır. Fransa'nın yüzölçümü 534.000 km^2 ve nüfusu ise 28 milyon kişidir. Bu nüfus ile Fransa, 145 milyon kişilik Avrupa nüfusunun beşte birine yaklaşmaktadır. Avusturya-Macaristan 21 milyon, İspanya 12, İngiltere ise 9 milyonluk nüfuslarla Fransa'nın çok gerisinde kalmaktadır. Bu diziliş başkentlere uygulandığında, Paris'in aleyhine ve Londra'nın lehine değişir. Paris 575.000, Viyana 250.000, Madrid 150.000, Londra ise sanayi devriminin etkisine girmeye başladığı için Avrupa'nın en kalabalık kenti haline gelerek 800.000 kişiye ulaşmıştır.[77] İngiltere 1800'lerin başında nüfusu için gerekli olan tarımsal üretimin tamamını karşılamakta; aktif erkek nüfusunun sadece

[74] Marksist literatürde sermayenin ilkel birikimi olarak adlandırılan olgu.
[75] Wechsberg, Joseph; 1966, The Merchant Bankers, Little Brown and Company; London, s:109 http://cours2.fsa.ulaval.ca/cours/gsf-11930/hst19931/documents/seance09/merchant_bankers.pdf
[76] subsidy
[77] Bairoch, Paul; 1989, L'Économie Française dans le Contexte Européen à la Fin du XVIIIe siècle; **Revue Économique** içinde. Volume 40, n°6, s: 939-964; http://www.persee.fr/web/revues.

%51'i tarımda istihdam edilmekteydi. Demir üretimi 70.000 tonluk bir kapasite ile sanayileşmede başı çekmekteydi. Fransa ise, tüm nüfusunu ancak 1865'ten itibaren kendi imkânları ile beslemeye başlayarak elli yıl önceki İngiltere'nin seviyesini yakalamıştı. Avrupa bir bütün olarak böyle bir yeterliliğe Birinci Dünya Savaşı sonrasında ulaşabilecekti.

Fransa'nın tüm ekili arazilerinin Avrupa ekili arazilerinin yaklaşık dörtte birini (26 milyon hektar) kaplamakta olduğu göz önüne alınırsa Fransa'nın geçmiş dönemden taşıdığı alansal ve ekonomik üstünlük anlaşılır. Fransa'nın başlıca tarım ürünleri kenevir, pamuk, üzüm ve zeytin idi. İplik[78], bez ve kumaş üretiminin yanısıra, demir-çelik üretim miktarları düşük[79] olsa da endüstri içindeki önemleri ve diğer Avrupa ülkelerine kıyasla teknolojik üstünlükleri ile ülke ekonomisinde öne çıkan ürünlerdendi. Ticarete bakılırsa, o da uzun süredir feodalite koşullarında kendi yolunda ilerlemektedir. 1720-1889 arasında Fransa'nın toplam Avrupa ihracat ve ithalatında kapladığı yer % 16.1 idi. Büyük Britanya'nın % 16.8, Almanya'nın % 14.5, İspanya'nınki ise % 13.1 idi. Hollanda % 5.8 ve İtalya % 5.1 ile hemen arkadan gelmektedir.

Sanayi kenti üzerine pek çok akademisyen çalışmış ve görüşleri eşsiz veriler sağlayarak kent oluşumunun bu özel evresinin kavranılmasına katkıda bulunmuştur. Bu çalışma çerçevesinde, kent büyüklüğünün yanı sıra tarımsal, ticari ve endüstriyel özellikleriyle tanımlanan sanayi kentinin politik yapısı ve özgün biçimi üzerine üretilen görüşler, politika ve estetik arasındaki ilişkinin karakteristik özelliklerini soruşturmak amacıyla kullanılacaktır. Kent politikasının önceki dönemlerden kesin çizgilerle ayrıldığını savunan Foucault ve Lefebvre ile, kentsel arazilerin ticarileşme süreçlerine verdiği önem nedeniyle Harvey'in tezleri bunlardan başlıcalarıdır. Aldo Rossi ise, sanayinin neden olduğu mekânsal değişim üzerinde durmaktadır.

Sanayi kentinin, on sekizinci yüzyılda, devlet açısından bir model haline gelişini değerlendiren Foucault, ortaçağın ayrıcalıklı kentlerinin, yeni üretim tarzının yarattığı sıkışıklık, salgın, isyan ve yangınlar sonucunda yıkılan, boşaltılan araziler üzerinde yeni kentsel üsluplar edindikleri ve bu yolla devlet rasyonalitesinin kendisini gerçekleştirdiği örnek mekânlar haline dönüştükleri üzerinde durmaktadır. Bu öyle bir dönüşümdür ki, geride kalan

[78] Fransa'da, 1800 civarında 40.000-50.000 iğ makinası bulunmaktaydı. Bairoch, Paul; s: 940
[79] 1785 tarihinde üretimine başlanan demir filizi birkaç senede, toplam üretim içinde %2 lik bir yer işgal ederek, senelik 3000 tona ulaştı. Bu düşük üretim hacmine rağmen, on sekizinci yüzyıl sonunda, Fransa, İngiltere dışarıda bırakıldığında, modern demir üretim teknikleri itibariyle Avrupa üstünlüğünü elinde tutuyordu. Bairoch, Paul; s:960

herşey; imparatorluk arazileri, bölgeler, soyluların kent dışı arazileri, geniş tarım arazileri, ruhban sınıfa ait topraklar ve kent içi emlâk bu yeni kent tipine endekslenmiş gibidir. Tüm topraklar kentin gelişimine, dönüşümüne ve onun ihtiyaçları çerçevesinde ortaya çıkan yeni örgütlenme biçimlerine göre yeniden dağıtılır. Sanayi kentinin bu dönüşümü sayesinde devlet bütün topraklar üzerinde "sıkı ve etkili bir denetim sistemi" kurabilecektir. Kentin kendisi gibi, kent sükûnetinden sorumlu kadim polis kavramı da dönüşerek kentin tüm etki alanları üzerinde rasyonel devlet iktidarının tipik unsuru haline dönüşecektir. Foucault, özellikle Fransa'da, sanayi kentine ait polis arşivlerinde kentleşme, kentsel dönüşüm ve kent mimarisi ile ilgili kural ve düzenlemelere ait yazışma ve belgelerin mühim bir yer tuttuğunu belirtir. Diğer bir deyişle, toplumun (kent sakinlerinin) genel davranışlarının düzenlenmesinin (regulation) polisin her alana müdahalesi aracılığıyla işletilmesi sistemini yürürlüğe koyan ilk kent sanayi kentidir. Bu tür polis örgütlenmesine dayanan kent sistemi, kentsel alanların tümünü dolayısıyla kentsel toplumun tamamını kontrolü altında tutar. Sanayi kenti, Napolyon ile birlikte kentsel evrimin özel bir anına kilitlenir ve değişmeye başlar. Söz konusu olan, kentsel denetimin örgütlenme biçimi ile Napolyon'nun yeni modern devlet biçimi arasındaki sıkışma noktasıdır. Sanayi kentinin yeni liberal güçleri ve yeni üretim ilişkileri çok katmanlı ve karmaşık bir gerçekliğin habercileridir. Yeni kurallar ve kentsel kodlar kendilerini dayatmaya başlamıştır. Düzenlemeler, alt üst oluşlar ve karşı tepkiler (reaksiyonlar) eş zamanlı olarak kentte yerlerini alır. Yeni kent yönetimi hem 'toplum' kavramının üzerinde yükselen bir politikanın taşıyıcısıdır hem de kentsel mekânın yeniden yapılandırılmasını planlayan, finanse eden ve uygulayan aktörleri devreye sokar.[80]

Lefebvre, sanayinin kent üzerindeki derin etkisini el değiştirmiş, üretim ilişkileri farklılaşmış, yeniden üretilmiş kentsel mekâna bakarak değerlendirir; özellikle belli bir kritik anı, kenti dönüştürecek kararlar ve bu kararlar için mücadele eden kentsel topluluklarla resmeder. Kentsel mekânı politik[81] kılan aktör ve dinamikleri sanayi kentinin tezatları çerçevesinde yorumlar.

Harvey, kapitalist sistemin genel yasaları ve kent mekânının bu yasalar çerçevesinde dönüşümüne odaklanır. Aşırı sermaye birikimi sonucu yeniden yatırıma dönüştürülemeyen

[80] Bu bölümdeki görüşler, Neil Leach'in baskıya hazırladığı; **Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory** isimli kitabın **Michel Foucault** bölümünden alınmıştır., 2006, "Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory", Routledge, London; s: 367-379

[81] Lefevbre, **The Production of Space**, s:138

sermaye, mekânın kendisini metalaştırır tezini ileri süren Harvey,[82] kapitalist kent mekânına üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin örgütlendiği bir mekân tasavvurundan daha fazla bir anlam yüklemektedir. Kapitalist kentte mekânın metalaşması diğer bir deyişle, ticarileşmesi, meşru bir hukuki platformun yaratılması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Böylece, gerekli yönetimsel ve hukuki enstrümanlar ticarileşme sürecinin parçalarını oluştururlar. Mekân üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan sınıflar ve toplumsal gruplar mekânı belirleyen güçler haline gelebilmek için (meşru olmayanın üzerinden) meşruiyet inşasına yerel ya da merkezi yönetimler aracılığıyla girişirler. Sanayi kentindeki yeni ihtiyaçların ortaya çıkardığı kentsel düzenlemenin, sur içinde olduğu gibi, sur dışı arazileri de kapsaması spekülatif arazi değerlenmesi fikrinin daha başlangıçtan itibaren planlama içinde yer aldığının bir göstergesidir. Surun ne zaman yıkılacağı, hangi tarihsel dokunun kaldırılacağı, hangi mahallenin tamamen hangisinin kısmen düzenleneceği, bulvarların hangi noktalardan başlayarak hangilerine uzanacağı gibi kararlar; hangi dış mahallelerin kente katılacağı ya da meydanların nereye inşa edileceği saptamaları; son derece stratejik konumları ve işlevleri ile garlar ve demiryolları, liman ve kanallar hakkındaki kararlar, planlama faaliyetlerine katılan tüm tarafların uzun mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan, yükselen sınıf ve tabakaların zaferleri ile sonuçlanarak onların gelecekteki kazançlarını belirleyen kararlarla aynı kararlardır.

Aldo Rossi, mekânsal değişimin evresel özellikleri üzerinde yoğunlaştığı yapıtında, değişim sürecini üç kentsel evreyle tanımlar. Bunlar sırasıyla, ev ve işyerinin mekânsal olarak farklılaşması, ticaret ve sanayi yerleşkelerinin ayrılmasını, üretim yapılan ve yapılmayan işyerlerinin ayrışması takip eder. Son olarak da, ulaşım ve trafiğin kent için temel bir etkinlik haline gelmesidir. Ev ve işyerinin birbirinden kopuşu, ev ekonomisine dayalı yapıyı çözerek işçi konutları ve toplu konutların inşasını kentin yakıcı sorunlarından biri haline getirir. Kent yönetimi, sanayi kentinin bu ön evresinde kentin boyutlarını çeperlere doğru genişleten planlamayı örgütlerken tüm kentsel tabakalar adına politika yapmaktadır. Bu politika sanayi kentini hem toplumsal hem fiziksel olarak farklılaştıran bir politikadır. Yönetiminin giriştiği inşa faaliyetleri, nüfusu bir kaç misli artan eski sur içi kente sığamayarak, sur dışı mahalleler ve yeni yapılandırılan arazilere doğru kayar. Şehrin boyutları dolayısıyla yüzölçümü artar. Bu üç evrenin tamamlanması ile eş zamanlı olarak kentteki toplumsal sınıfların konut alanları

[82] Aktaran: Tarık H. Şengül., **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s:20

farklılaşarak toplumsal ayrışmayı pekiştirir. Örneğin, Paris dönüşümünde kentin batı kesimleri, ekonomik faaliyetlerin yönetim merkezi ve burjuvazinin konut mekânı, kentin doğusu ise sanayinin ve işçilerin yerleştiği bölge haline gelmiştir. Benzer bir şekilde, Büyük Yangından (1666) itibaren, Londra, büyük toprak mülklerinin (estates) kentsel alanlara dönüşümünü kuzey-batıda kesintisiz sürdürür. Bu bölge, kent elitlerinin yeni güvenli ve konforlu "square"leri etrafında yapılandırılmış konut alanları haline gelir. Mekânsal ve toplumsal ayrışmayı geri dönüşsüz hale getirecek olan son şey ise ulaşımda ortaya çıkan değişimdir. Sanayi kentinin modern dönüşümü, bulvarlar, yollar, demiryolları ve garları ulaşım ağı içine hiyerarşik bir şekilde yerleştirir. Ev ve işyeri arasında ilişkinin zamana endekslenmiş niteliği böylece oluşur.[83]

Sanayi kentinin konumuz açısından unutulmaması gereken bir başka tartışılmaz özelliği ise teknoloji ile yakından ilgilidir. Teknoloji kentsel mekânı ehlileştirir. Bu özellik, bu kentin büyük bir sergi alanı olma özelliği ile uyum içindedir. Sanayi ilerleyebilmek ve büyümek için yeni teknolojileri hiç durmaksızın kullanmak zorundadır. Yeni teknolojilerin ilk kullanımları büyük metropollerdeki bazı kamu binaları üzerinden sergilenmiştir. Bu binalar, 1851 Londra Uluslararası Sergisinde; 92.000 m^2 üzerine kurulu, 14.000 ziyaretçi tarafından takdir edilen Crystal Place; ya da 1889 Fransız Devrimi kutlamaları sırasında açılan, yaklaşık iki milyon kişinin ziyaret ettiği, böylece bir milyon franklık yapım masrafının büyük bir kısmını daha ilk yıldan karşılayan Eiffel Kulesi de olabilmektedir. Teknoloji harikalarının sergilendiği bu binalar sayesinde kentsel hale gelen mekânlar demir, çelik, cam, elektrik gibi sanayi ürünlerinin alıcılarına kavuştukları pazar alanları haline de gelmiştir.[84] Sanayinin katma değeri yüksek ürünleri, katma değeri yüksek kentsel inşaatlar sayesinde, kenti katma değeri yüksek mekânlara tedavül etmekte ve sanayi kenti mekânlarının meta olma özelliğini de kuvvetli bir görsellikle açığa vurmaktadır.

[83] Rossi, ss:157-158
[84] Paul M; Hohenberg ve Lynn Hollen Lees, 1995, **The Making of Urban Europe**: 1000-1994, Harward University Press, London, s: 205

2.1.3.1.1 Sur ve Bulvar

Görsel 2: Paris surları[85]

Şehir surları bir yandan; ekonomik yaşamda gümrük faaliyetlerini sağlayan diğer yandan da, güvenlik ve nüfus denetimi gibi işlevleri yüklenmiş kamusal mekândır. Devlet kendi ideolojisini ve güç mekanizmalarını en uygun şekilde ifade edebilmek için sur yapılaşmasına ve düzenlemelerine özel önem verir. Kentsel mimarinin temel unsuru olan sur düzenin gücünün, otoritesinin, sürekliliğinin ve estetik yönelimin kesin ifadesi olarak belirmektedir.[86] Belli fonksiyonları olan bina tiplerinin inşa edilmesi, dönüştürülmesi, yıkılması-yeniden inşası devlet otoritesini inşa eden şeyin ta kendisidir. Sayısız kral inşa ettirdikleri surlara kendi isimlerini vermiştir. Kentin temel unsurlarından olan bu yapıyı belirleyen aktörler ve toplumsal yaşamdaki değişiklikler doğal olarak surların biçimlerine, boyutlarına, parçalarına ve bu yolla kentin görünümüne yansır. Sur kapıları yüklendikleri işlevler bakımından kent için birinci dereceden öneme sahiptir. Bir yandan işlevleri, diğer yandan bulundukları coğrafi konumu v.b ile isimlendirilen kapılar surun zorunlu, olmazsa olmaz parçasıdır. Sur kapıları aynı zamanda ayrıcalıklı sakinlerle dış dünya arasındaki fiziki ayrım ve buluşma noktalarıdır. Kentin ayrıcalıklarının korunmasının garantisidir. Kent içinde ticari hukuk ve kurumlar sayesinde özgürlüklerin "de facto" dan "de jura" ya dönüşümünün gerçekleştiği mekânı dış dünyanın geleneksel toprak hukukundan ayıran sınırlardır. Sur kapısı

[85] Kaynak: paris-unplugged.blogspot.com, (10 Eylül 2012)
[86] Wim Blockmans, **The Stages of New Political Regimes: The Transformation of Capital Cities**, http://journals.cambridge.org/, (9 Aralık 2011)

ekonomik, yasal ve finansal tüm kentsel eylemlerin sürdürülebilirliğini sağlayan giriş ve çıkışların örgütlendiği yerdir. Kent içi ve dışını birbirine bağlayan kapı surun hayati eklemidir. Dış pazarlardan kente gelen malların girişi; kent içinde üretilen metaların ihracatı, her türlü mal ve insan kontrolü; kazançların vergilendirilmesi sur kapılarının görevleri arasındadır. Bu nedenlerle sur dış dünyanın tehlikelerine karşı izolasyonu sağlayan en güçlü kentsel öğe haline gelir. İçeride kalanı yani kente ait olanı korumanın başlıca aracıdır. Hem bir başlangıç hem bir sondur. Kenti güvenilir kılmanın başka formüllerinin bulunamadığı her durumda, kent yöneticileri hiç tereddüt etmeksizin kentin kaynaklarını sur yapımına ayırırlar, kent halkından zorunlu çalışma talep edebilir, surlar uğruna borçlanırlar. Bu anlamda sur, kentsel süreçteki devinimlere ve gerilimlere eşlik ederek varlığını sürdürür. Sanayi öncesi kentin ayrıcalıklı mekânı sur, sanayi kentine dönüşüm sırasında en çok tartışılan kamusal mekân olarak da dikkatleri çeker. Bu süreç kente sanayinin dönüştürücü ve dinamik ruhunu taşımış, kentsel nüfusun artış hızı görülmedik bir şekilde yükselmiştir. Sur tüm bu baskılar altında, şehrin içi ve dışı arasında oynadığı rolü, bazı kentlerde yavaş yavaş, bazılarında süratle kaybeder. Dış mahalleler sundukları geniş mekânlar ve imkânlarla hem işçilerin ve burjuvaların hem esnafın ve zanaatkârların yerleştiği alanlar olarak önem kazanır. Heybetli sur, çoğu kentteki hâkim konumundan mahalleler arasına sıkışmış, kentte istenmeyen bir suçlu durumuna düşmüştür. Bu toplumsal gözden düşme, onun modern kentsel olanakları sınırlayan karakterinden kaynaklanmaktadır.

'Bulvar'a gelince o, eski yaşamı yenisinden ayıran en karakteristik estetik unsurdur.[87] Eski şehir için sur ne anlama geliyorsa yeni kent için bulvar odur. Bu görünüşte birbirine zinhar benzemez iki kentsel öğenin benzerlikleri nereden kaynaklanmaktadır? Her ikisi de insan yapımıdır. Her ikisi de yapımlarını bir otoriteye dayandırmak zorundadır. Her ikisi de kentin temel politik, ekonomik ve estetik unsurudur. Bu ifade doğru olmakla birlikte, sur ve bulvar, farklı üretim tarzları ve ilişkilerini barındıran farklı kent tiplerinin öğeleridir. Sur, sanayi kentinde ancak "estetik bir obje" ya da geçmiş kentsel anların nostaljik kalıntısı, bir müze parçası olarak var olabilir. Modernitenin bulvarı sanayi öncesi ortaçağ kentinde hiç bulunmamıştır.[88] Onları esasta ayıran öğe zamansal ve mekânsal farklılıklarında yatmaktadır.

[87] Bulvar: Genellikle çok şeritli, geniş, bir merkezin altında ve üstünde kalacak şekilde bir medyan tarafından bölünen, her iki yanında yaya, bisiklet ve park alanları bulunan bir yol çeşitidir. Bulvarlar genellikle bir kent merkezinin etrafını çeviren yollar şeklinde tanımlanmakla birlikte 'avenue' yani bir merkezden dağılan caddelere benzer, şık geniş caddeler de olabilirler. Fransız diline 1485 tarihinde Felemenkçe kale kelimesinden türeyerek girmiştir:Le Petit Robert Dictionnaire Française, Paris: Le Robert, 1989, s: 206; http://en.wikipedia.org/wiki/Boulevard

[88] Yine de, Palladio'nun askeri yolları bulvar tipi ana aksların nüveleri olarak değerlendirilebilir,

Bulvarın ortaya çıkışı ya surun ortadan kalkışını bekler ya da onu geçersizleştirerek yıkımını sağlar. Diğer bir deyişle, surun ölümü bulvarın doğumunu imkânlı ve zorunlu hale getirir. Kentsel mekânları çepeçevre saran, kalın ve yüksek taş duvarların geçilmezlik özelliğiyle sur, ortaçağ şehri için vazgeçilmezdir. Şehir merkezini boydan boya çeperlere uzatan ve eski surların izleri üzerinden şehri kuşatan, dış mahalleleri böylece kentsel alana ekleyen geniş bulvar sanayi kentinin ihtiyaçlarına uygundur. Bununla birlikte, her ikisi de politik ve toplumsal özellikleri itibariyle temel kentsel mekânları teşkil ederler. Sur bir sınır sorununa indirgenebilir, sur/sınır herhangi bir şeyin hem sonlandığı hem başladığı mekân olarak insan yapısı şeylerle dışarıdaki geniş tabiatı birbirinden ayırır. Etrafı surlarla çevrilmiş varlık olarak şehrin kendisi sur ile başlar, varlığını sur ile güçlendirir, sur onun karakteri haline gelmiş şeydir. Bu "***karakter zamanın bir fonksiyonudur***"[89]. Zaman ilerledikçe surun fiziksel yapısı nitel ve nicel olarak değişir. Şehrin farklı tarihsel süreçleri, bu süreçlerin politik özellikleri sura damgasını vurur. Şehrin biriken anlamları sura işlenir, sur da bu yolla genişler, yükselir, kent üzerindeki her türden etkinin gerilimini taşır. Ortaçağda kentsel ritmin suru besleyip büyüten özü, sanayi kentinde bulvarı besleyip büyütür. Bulvar da sur gibi zamanın bir fonksiyonudur; zaman geçtikçe genişler, giderek yayılır, sanayi kentini uzaklara taşır. Kenti dışarı açan, genişleten, uzatan ve kuşatma altına alan bulvar yeni işlevler ve araçları da kullanıma sokar. Sura benzer şekilde, bulvar da kentsel mekânın güvenlik ve denetimi işlevini yüklenir. Çoğu ortaçağ şehrinin dış tehlikelerden korunması sursuz olanaksızdır; sanayi kentinde ise bulvarlar olmaksızın askeri güç 'barikatlarla direniş'te ustalaşmış işçi sınıfını bastıramaz. Her ikisinin inşası da muazzam bir insan gücünü, süreyi ve finansmanı gerektirir. Her ikisinde de mekânı görünür, kendilerini gösterişli kılan büyüklük, genişlik, yükseklik, uzunluk ve süreklilik gibi yapısal özellikler bulunur. Kaldırımlar ve dükkânlar bulvarı; kapılar ve kuleler suru tamamlayan yapı öğeleridir. Kendi kentlerinin ekonomilerinde anahtar rolü oynarlar. Sur gibi bulvar da kent ekonomisinin taşıyıcısıdır.[90] Mağazaları, kafe ve lokantaları, yeni açılan işyerlerine ilaveten daha yapımından başlayarak onbinlerce insana iş imkânı bulvara yerleşir. Görkemi ve işleviyle sur adeta bütün heybetini bulvarın geniş kucağına

[89] Christian Norberg-Schulz, ss:10-14

[90] Sur, pazarın örgütleyici aygıtı olmaya devam ettiği, gümrük işlemleri üzerinden malların kontrolü ve vergi toplama görevini sürdürdüğü sürece yerel pazar şehir içindeki mekânsal ayrışmasını tamamlayamaz. Pazarın kent içindeki özel önem ve mekânına kavuşması için on dokuzuncu yüzyıl kentinin avantajları gerekmektedir.

bırakıvermiştir.[91] Sanayi öncesi kentsel görünümünde en belirgin unsur olarak sur, sanayi kenti bulvarına dönüşümüyle yeni bir estetik algı kategorisi yaratmaktadır.

2.1.4 **Devlet**

Bir kurum olarak devlet, daha önceki politik örgüt biçimlerinden büyüklüğü, soyutluğu, ayrıştırıcı ve kapsayıcı niteliği ile farklılaşır. . Bu özellikler devleti giderek vatandaşlarından uzaklaştırarak yeni mekanizmaların kullanımını tedavüle sokar. Yeni dengeler, somut, hissedilen, kavranılan ve anlaşılması kolay kontrol mekanizmaları, sınırlamalar ve ayrıcalıklar üzerine kurulur. Ancak, tüm bu mekanizmaların yanı sıra devlet iktidarının görünürlüğe ihtiyacı vardır. İşte bu ihtiyacı karşılayan şey, kentsel mekânda somutlaşan iktidar izleri ve simgelerdir. Devlet gücü, bir yandan gümrük, vergi ve yargı mekanizmaları ile somutlaşır; diğer yandan surlar, anıtlar, kamusal binalar, meydanlar ve bulvarlarla simgeleşir.

Modern devlet sanayi kentinin oluşum süreci ile eşzamanlı şekillenmiştir. Bu iki paradigma değişim süreçleri boyunca birlikte yol alırlar. Kent, bu ikisinin sürekli alış verişi ya da etkileşiminin alanı olarak soyut devlet iktidarının somutlaştığı mekândır. Tüm kurumları ve yönetim aygıtıyla krallık ya da imparatorlukların resmi memurlarının denetimi altına giren kentin devlet karşısında güç kaybına uğradığı çeşitli kaynaklarca ele alınır. Andrew Lees ve Hollen Lynn görüşlerini şu kanıtlara dayandırırlar.[92]

> *Kentler kendi yasalarını koruyabilseler de, kralın sağladığı iktidarı ve verginin gücünü (kendilerinde) birleştirmiş belediye başkanları ve hakimlerin seçimle iş başına gelmeleri kralların ihtiyaçları olan şeyleri çoğu zaman elde ettikleri anlamına geldi. İtiraz ve yerel isyanların başarı şansı azdı. Zira kralların orduları vardı ve kentlerin yoktu. On sekizinci yüzyılda, gücün alansal (territorial) dengesi kentlerden uzaklaşarak onları kuşatan devletlere doğru kaydı.*

Kentlerin merkezi devletler karşısındaki güç kaybı, bu ikilinin birbirlerine olan bağımlılığını azaltmamıştı. Bilakis, kentler devlet iktidarını üreten, taşıyan ve görünür kılan

[91] Modern imkânları ihmal eden ağır ve geçirgen olmayan yapısı ile surdan kurtulur kurtulmaz "estetik uyum ve mekânik verimlilik" fikirleriyle kavramsallaşan bulvar temel estetik ve işlevsel unsur olarak kentteki yerini yavaş yavaş sağlamlaştırır.
[92] Lees, Andrew; Lynn Hollen; **Cities and Making of Modern Europe, 1750-1914**; s: 39 http://www.google.com.tr/books, (12 Mart 2012)

merkezler olma özelliklerini sürdürmeye devam etmişlerdi. Felix Guattari bu iki yapının (entite) aralarındaki tamamlayıcılık ilişkisine rağmen aynı şey olmadıklarını söyler:[93]

> *Kent ve devlet her ne kadar birbirlerini tamamlasalar da aynı şey değillerdir. Kent ve devlet devrimi de eş zamanlıdır, fakat aynı devrim değildir. Her iki durumda da merkezi güç vardır ama bu güç kent ve devlette aynı şekilde temsil edilmez. Kent birinde baş şehir iken diğerinde metropoldür. ...konu tek bir evrime değil, pek çok açıdan farklı, birbirleriyle eş zamanlı ve uyumlu iki başlangıca ilişkindir.*

Guattari, devlet ve kent arasındaki ilişkinin özelliklerini saptamak için önce, kenti "trafiğin aktığı yol" ile ilişkisi cinsinden ele alır; yollar kentleri birbirlerine bağlamaktadır. "Frekans, kutuplaşma, giriş ve çıkışlar", ağsal yapıya sahip kentlerin asli unsurlarıdır. İkinci olarak, gücün kentle ilişkisini sorgular; kentteki iktidar devletin merkezi iktidarından farklı özelliklere sahiptir. Kentin gücü, eş güdümün ya da kutuplaşmaların diğer deyişle, ortanın (middle/milieu) gücü iken (kentsel iktidarın eşitlikçi olma iddiası). Devlet farklı bir tarz sergiler.[94]

> *Devlet… farklı noktaları aynı anda harekete geçirir. Bu noktalar kentler değildir sadece; coğrafi, etnik, dilsel, moral, ekonomik, teknolojik özelliklere sahip bir noktalar düzenidir söz konusu olan. Devlet kenti ve kırı eş zamanlı harekete geçirir. Devletin gücü hiyerarşiktir ve kamu hizmetleri sektörünü örgütler. Dolayısıyla merkezi güç ortada değil bütün örgütlenmenin en üstündedir. Zira, devletin birbirinden izole ettiği herşeyi yeniden bir araya getirmesinin tek yolu onları kendisine tabi kılmaktır.*

Gerçekten de, devlet kentleri kendisine tabi kılmanın çeşitli yöntemleriyle öne geçmiştir. Braudel'e göre:[95]

> *..devlet kentleri şiddetle veya değil, Avrupa'nın gözlerimizi çevirdiğimiz her yerinde içgüdüsel bir inatla disipline etti…Habsburglar kadar, papalar, Alman prensleri, Mediciler veya Fransa kralları da böyle davranmaktadırlar. Hollanda ve İngiltere hariç, itaat heryerde kendini dayatmıştır…*

---

[93] Felix;Guattari, "City/State" **Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory** içinde, Neil Leach.(Ed.), London: Routledge,-2006, s: 313-315
[94] Felix Guattari, ss: 313-315
[95] Fernand Braudel, Maddi Uygarlık: Gündelik Hayatın Yapıları, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s:469

Christopher R. Friedrichs ise, erken modern dönemde kentlerin daha büyük (larger) bir politik sistemin parçası haline geldiklerini ve daha yüksek (higher) bir politik varlığa bağlı olduklarını belirterek aynı söylemi paylaşır. Yazara göre devlet, kentlere ekonomik ve politik ayrıcalıklar sağlarken, kentler de politik ve ekonomik hizmetlerle karşılık verir. Büyüme ve zenginleşme bu sürekli alış-veriş koşulları altında gerçekleşmiştir. Bu noktada durarak, kentlerin hem sürekli alış-veriş içinde oldukları hem de tabi bulundukları bu 'düzen'in (larger order) nasıl bir yapı olduğuna göz atalım:[96]

> *Bugünkü ulusal devletleri andıran Batı ve Kuzey Avrupa monarşileri İspanya, Portekiz, Fransa, İngiltere, İsveç ve Danimarka erken modern dönemde politik entegrasyonlarını henüz tamamlamamışlardı. İspanya yarım düzüne krallıktan oluşmaktaydı ve her birinin kendi kanun ve politik gelenekleri vardı. Fransa ise, ancak çok daha ileri tarihlerde bir tacın kontrolü altına girecek eyaletlerden oluşuyordu. Kutsal Roma İmparatorluğu ise Avrupa merkezindeki ülkelerin çoğunu içine almıştı ve prensler imparatorun otoritesini kabul etmekle birlikte kendi bağımsızlıklarına da sahiplerdi. Almanya'da bulunan seksen kadar imparatorluk kenti de benzer koşullarla Kutsal Roma'ya bağlı idiler. İtalya'da beledi elit tarafından yönetilen kent devletleri, papalık ve prenslikler hüküm sürüyordu. Dolayısı ile kentlerin devletler karşısındaki durumlarını saptayabilmek için gücün, otoritenin diğer kaynakları ile karşılıklı etkileşiminden önce, gücün (power) kent düzeyinde nerede durduğunu anlamak önemlidir.*

Kentsel iktidarı kent düzeyinde kuran, dağıtan, taşıyan ve devletle ilişkilerin formüllerini geliştiren organların çeşitleri, işlevleri, üyelerinin yapısı ve seçimindeki formüller değişken olmakla birlikte belli tipik özellikler gözlenmektedir. Bunlardan başlıcaları şunlardır: [97]

Birincisi; kent meclisi, topluluğu oluşturan çeşitli bireyler ve örgütler ile kentin bağlı olduğu politik mercinin temsilcilerinin bir arada bulundukları; çatışma ve uzlaşmaların vuku bulduğu kurumdur. Kentin yukarıdan gelen zorlamalara karşı kendi gücünü meclisler aracılığıyla gösterdiği her durumda, devlet yeni politik dengeleri kabul etmek zorunda kalır. Kent meclisi, hak ve görevleri kesin bir biçimde tanımlanmış, vatandaş olarak adlandırılan belli bir gruba karşı sorumluluk taşımaktadır.

İkincisi, kentlerin önemli bir kısmında tek bir meclis değil, senato, kent meclisi, veya meclisler grubu şeklinde kolektif gövdeler bulunur. Bu yapılar bazen çok karmaşık bazen de

[96] Christopher R. Friedrichs, **The Eary Modern City**: **1450-1750**, London and New York: Longman, 1995, ss: 45-60
[97] Christopher R. Friedrichs, ss: 45-60

basit formüller temelinde oluşturulur. Örneğin Fransa'nın kuzeyindeki Strasbourg'un yapısı şöyledir:

> *30 üyeli Senato kent mahkemesi (city court) olarak görev yapardı. On üçler Meclisi (Council of thirteen), askeri ve dış işlerin yönetiminden sorumluydu. On beşler Meclisi (Council of fifteen) iç işleri yürütürdü. Senato üyelerinden bazıları bu meclislerin de üyeleri idi. Yürütme (Executive authority) bir yıllık bir süre için seçilirdi. Aynı zamanda kent yöneticisi olarak görev yapan ve rotasyonla başa gelen dört senatör bulunurdu. Yasama (legislative authority) ise Senato'ya ek olarak Yirmibirler adını taşıyan ve yukarıda sayılan tüm meclislerin çeşitli sayılarda üyelerinden oluşan bir gövde idi.*

Üçüncüsü; her kent kendine özgün anayasal gelenek çerçevesinde yönetilir. Kent otoritesinin kolektif karakteri nedeniyle iktidar bir grup tarafından paylaşılmaktadır. Bu grubun seçimi (election) çeşitli lonca, bölge veya yerel meclisler tarafından yapılır. Burada genel kural, seçilecek üyelerin seçilme potansiyeli olan adaylar arasından havuz oluşturularak seçilmesidir. Böylece, vatandaşlar, karar alımı için loncalar, mahalle örgütleri, askeri ve dini yapılar çerçevesinde harekete geçerler. Daha üst bir politik merkezden (devlet) yönetiliyormuş gibi görünen hantal ve durağan meclis, yerel örgütlenmelerdeki vatandaşlarının aktifliğiyle, kentin ihtiyaçları ve kendi tercihleri doğrultusundaki önemli kararlar üzerinde ısrarcı olarak, kendi iradesini savunur.

Dördüncüsü atamalardır (selection). Devletin monarşik iktidarı sadece kan bağı ile geçer; devlet asli olarak erkekler tarafından yönetilirken özel durumlar kadınları da iktidara taşır. Devletten farklı olarak, kent yönetimlerine sadece erkekler aktif olarak katılmaktadır. Atamalar bölgeler, bazen loncalar ve kent meclislerinin inisiyatifleri çerçevesinde gerçekleşir. Devlet düzeyinde bir monarkın kişisel olarak meclis üyelerini ataması genel bir yöntem iken kentlerde durum tersidir.

Beşincisi, ayrıcalıklardır. Bunlar devlet düzeyinden elde edilmiş izinlerin konusu olan haklardır. Senelik fuarlar, aylık pazarlar; yeni sur inşaları; köprü ve yol geçiş vergileri, surlardan giren ve çıkan insan ya da mallar için konan vergiler, kurallara uyulmaması durumunda para cezaları bunlardan bazılarıdır. Her yeni ayrıcalık belli şartların sorgulanması ve müzakerelerle bu özel durumlardan elde edilecek yeni haklara ilişkindir. Aslında, tartışma konusu olan, soyut olarak ortada duran ayrıcalık kotalarının prensin mi yoksa kentin mi elinde

somut haklara dönüştürüleceği olgusudur. Bu olgu kaynakların dağılımında değişime neden olan şeyin kendisidir.

Altıncısı, devletin eskiden verilmiş hakları geri alma talebidir. Devlet örgütü varlığını sürdürmek için bu kentlere duyduğu ihtiyaca rağmen, belli koşullar altında, kente daha once verilmiş ayrıcalıklar nedeniyle savaş ilan edebilir.[98]

Kent ekonomik gücüne, yönetimsel sofistikasyonuna, ağsal konumuna, sanayi üretiminde edindiği yere ve demografik değişimine rağmen devletin hiyerarşik üstünlüğüne boyun eğmiştir. Kentte yoğunlaşan emek ve asker gücü bile soyut iktidarın ve kompleks bir yönetim aygıtının ayrıcalığının devlet lehine gelişmesini durdurmamıştır. Kent, bu alışverişte sadece devlet iktidarının somutlaştığı mekân değil; aynı zamanda, geçmişin ekonomik, politik, kültürel birikimini taşıyan ortam özelliğiyle toplumsal, fiziki ve estetik herşeyin zarfı olmuştur. Sermayenin kentsel projelerinin gerçekleşmesinden çok önce merkezi devletlerin monarkları, kent görünümlerini ve silüetlerini değiştirecek büyük değişikliklere imza atarlar. Bunlar arasında caddeler, sokaklar ve meydanlar; barok bahçeler ve üniversiteler; kurumsal, askeri ve dini yapılar; ışıklandırma, sıhhileştirme ve güzelleştirmeyi ele alan bayındırlık çalışmalarının yanı sıra kralların kendileri ve erkânları için inşa ettirdikleri saray ve kentler bulunmaktadır. IV Frederick, Mannheim (1606); XIV. Louis, Louvre ve Versaille (1685); II. Frederick, Sanssouci (1747) bunların en önemli örneklerindendir. Merkezi devletin kentte gerçekleştirdiği önemli inşa ve yıkım faaliyetlerinden bir diğeri ise kentsel mekânın sınırı ve simgesi olarak sur yapımı ve yıkımıdır. Yıkımların boşalttığı arazilerin varlığı ve kentin sur dışı tarımsal arazilere yayılması yeni bir imkânı devreye sokar. Devlet toplumsal ve mekânsal denetimi yeni boyut ve işlevsellikle inşa ettiği kadim ızgara veya rasyonel planı üzerinden sağlarken; kent sistemi "***kapalı şehirlerden açık şehirlere doğru yön***"[99] değiştirir. Devletin güçlenmesiyle birlikte düşmanlara karşı korunması gereken sınırlar artık kentsel değil ulusal sınırlardır. Bu ise bir yandan surları gereksiz bir taş yığınına çevirirken, diğer yandan kentsel mekânda yeni işlevsellikler taşıyan projelerin boyutlarını bu sınırların ötesine uzatmıştır. Surların yıkımı ya da ilgisizlikten çöküşlerinin arka planında, savunma sınırlarının değişimi olduğu kadar sanayi kentinin mekân örgütlenmesinde yer alan kapitalist irade de rol oynar. Proleterleşmeyi engelleyen surların ortadan kaldırılışı, sanayi kentleri içine nüfus akışını

[98] Christopher R. Friedrichs, ss: 45-60
[99] Lees and Lynn ss:17-19

kolaylaştırmakta, onların yerine geçen bulvarların inşası ise kent içinde denetimi ve farklı sınıfların yer değiştirmelerini mümkün kılmakta ayrıca mekânsal ayrışmayı empoze etmektedir. Yeni kentsel mekân surların değil bulvarların mekânıdır. Yaşanan tarihsel süreç ise kentsel sınıflar arasında çatışmaların doğduğu, uzlaşmaların pekiştiği; kenti bütün olarak dönüştüren süreçtir.

Devletin ayrılmaz parçası, varlığının ispatı olan kentte hâkimiyet kurma ve buna karşı direnişle ilişkilenen süreçlerin her birinde, toplumsal tabakaların farklı kesimleri mimari ve fonksiyonel örgütlenme veya örgütlenememe yoluyla tekrar tekrar kendi kentsel biçimlerini mekâna yerleştirir. Kentsel toplumun bir bölümü spekülasyonla zenginleşirken; diğer bölümünün kaderi, onları mekânlarını kaybetmeye doğru sürükleyecektir. Bu tabakalar için kent bizzat üretimine katıldıkları ve aynı nedenle yabancılaştıkları bir meta, dışlandıkları bir mekândır. Kapitalist devlet, dönüşümün tezatlı karakteri nedeniyle tıkanmalar, iflaslar ve krizlerle yüklü bir kent üretir.[100]

2.1.4.1 **Hukuk**

Sanayi öncesi kentte prensler, soylular ve ruhban sınıfın yerleşik düzeninde kendileri için de yer açmaya çalışan yeni kentli tabakalar ve ticaret burjuvazisi, bununla da yetinmeyerek geleneksel olandan kurtularak daha özgür bir hayata geçişi talep eder. Tarımsal topraklardan kopup kentlere sürüklenen bireyler için kentlere özgürce girip çıkma, bu kentlerde çalışma talebi; angaryanın kalkması, mirasının önemli bölümünün ve emek ürünlerinin büyük kısmının mülk sahiplerine bırakılmadığı özgür bir ortamda, ağır yükümlülüklerin altında ezilmeden yeni bir yasal statüye sahip olmak anlamına gelir. Ticaret ve imalat sayesinde varlığını sürdüren yeni kentli tipi, kendi ihtiyaçları için ticari faaliyetlere uyumlu yeni bir hukuk için mücadele eder. Bunun sonucunda, ağır yargı mekanizmasını kapsayacak şekilde eski hukuk yerini kadroları yenilenmiş ve kentler arası ticari ilişkileri kapsayan bir hukuk tipine bırakmaya başlar. İngiltere'de "Piepowder", Fransa'da "echevin" adını taşıyan yeni yargı kurumları doğar. Bu yargısal özerklik doğal olarak yönetsel özerklikle tamamlanacak; kendini yönetme kapasitesi, kurumsal ve örgütsel ifadesini beledi kurumların yetkinleşmesi ile sağlayacaktır.

[100] Manuel Castells, "The Process of Urban Social Change", **Designing Cities** içinde, Alexander R, Cuthbert, (Ed.), Oxford, UK: Blackwell Publishing, 2007, ss:23-24

Burada görülen özerklik tamamen sanayi öncesi kente özgüdür. Kent belediyelerinin kuruluşuyla kent meclisleri ve anayasaları kentsel sahneye taşınır. Ayrıcalıklar bir kez daha kent ufkunda belirir ancak bu kez kentsel sistemin işleyişini sağlamak adına kentlilere hasredilen meclis denetimindeki ayrıcalıklar geçerlidir. Gelgelelim, geleneksel ortaçağ kurumları ve hukuku kent surları dışında devam etmektedir. Kent surları yeni ayrıcalıkları koruyan, sınırlayan, kentlileri ulaşabildikleri fırsatlar açısından dış dünya karşısında daha üst bir hiyerarşiye yükselten özelliğini böylelikle kazanır.[101]

Bu bölümde daha ileride ele alınacağı üzere, formatif bir yapıya dayanıp dayanmamasına bağlı olarak idari sistemleri değiştirecek olan hukukun yapısına da değinmek uygun olacaktır. Batı hukuku iki ayrı yoldan ilerlemiştir. Bunlardan birincisi, Solon'a dayandırılan 12 Levha Yasaları (M.Ö beşinci yüzyıl) ile ilk kez yazılı hale getirilen Eski Roma Hukukudur (Jüstinyen Kodu). Kutsal Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde de geçerliliğini korumuş, modern zamanlarda etkisini sürdürmeye devam etmiştir. İkincisi, Teamül Hukukudur.[102] Britanya ve Yeni Dünyada etkili olmuştur. Kıta Avrupa'sı ve İngiltere'nin yollarının farklı yasal-idari özelliklerle döşenmesini iyi açıklayan örneklerden bir tanesi Fatih William ve Britanya'nın işgali ile ortaya çıkan yeni düzendir. Britanya'yı Normandiya kıyılarından gelerek fetheden Fatih William adanın kadim yönetim geleneklerinin yerine kendi hukukunu empoze etmek yerine, bu toplulukların kendi yasal sistemlerini korumalarına rıza göstermiştir. Bu yolla, William, adadaki iktidarını daha sonra İngiliz toplumunun önemli özelliklerinin temeli haline gelecek bir prensip üzerine kurmaktadır. Bu prensip, yerel toplulukların kendi içişlerinde serbest kalması, kralın ise sadece savunma ile vergi konularında tam söz hakkına sahip olması ve bu konuların yönetimini kapsar.[103] İdarede gözlenen bu tipik özellik Kıta Avrupa'sının önemli bir bölümünde yürürlükte olan Roma Hukuku'ndan (Roman Law) temel felsefi, yasal ve idari açılardan farklılaşarak gelişimini sürdürecek olan örf ve adetlere dayalı Teamül Hukukuna

[101] Henri Pirenne, "Un Grand Commerce d'Exportation au Moyen Age: Les Vins de France", ss:63-69. http://digistore.bib.ulb.ac.be/2006/a12973_000_f.pdf, 1933, (22 Nisan 2012); Ayrıca: Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri**, Şadan Karadeniz (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, ss:125-135

[102] Bu hukuğa göre, bir avukat elindeki davayı 1236 tarihli Statue of Merton davasına göre değerlendirebilir. Burada avukat, sözkonusu 1236 tarihli davadan itibaren yirmi nesillik bir yoruma başvurmaktadır. Frederic William Maitland (1888). Aktaran: John Phillip Reid, Law and History, http://digitalcommons.lmu.edu; (10 Eylül 2012)

[103] Guillet de Monthoux, Modernity/Art and Marketing/Aesthetics : A Note on the Social Aesthetics of Georg Simmel; Consumption, Markets and Culture, Vol. 5 (1), s:7.

(Common Law) aittir. Guillet de Monthoux, Simmel'in toplumsal estetiği üzerine yazdığı makalede iki hukuki sistemi karşılaştırır.[104]

> *İki hukuk ve politik düzen sistemi zıt yönlerde yol aldılar. Roma hukuku… mantıksal tümdengelim (deduction) ve sınıflandırmayla oluşturulan kararlara (judgement by subsumption) dayanır. Bu sistem içindeki hakim elindeki davayı yazılı genel prensiplere göre yorumlayarak karara bağlar. Roma hukuku bu yüzden forma bağlıdır. Teamül Hukuku… ise formal prensiplerle daha az ilgilidir. Bu yüzden iyi bir hakim, evrensel kurallara bağlı mantıksal tümdengelimle fazlaca meşgul olmazdı. Bu hukuk, hakim kararlarına dayanırdı. Geçmiş davalar ve bunlarda alınan kararların koleksiyonunu içerir; bir hakimin yetkinliği, onun her bir davanın kendi özelliklerine yoğunlaşmasında yatan Sokratik kapasitesinde belirirdi. Bu yüzden İçtihat Hukuku (Case Law) olarak da anılan bu hukukta, bir hakimin önceden saptanmış kurallarla bir davanın özgünlüğünü yargılaması uygunsuz bulunmaktadır. Buna karşılık, belli bir duruma ait mahkeme bilgeliğine dayanması gereken kararları zekice bir hesap hareketiyle önceden alıvermek, böyle bir spekülasyon Roma hukukunda çoğunlukla kabul görürdü.*

Hukuktaki bu farklılık merkezi devletin kuruluşunu, bürokrasinin oluşumunu, yerel toplulukların kendi tarihlerine ait özellikleri ve varlıklarını sürdürme potansiyellerini, bizzat devletin kararlarının konusu olarak kentsel formların kaderini belirleyecektir. Hukuk, bir sonraki bölümde ele alınacak sanayi kentinin toplumsal meşruiyet üzerinde yükselen yapısı nedeniyle de son derece gerekli ve acil bir ihtiyacıdır. Bu türden bir aciliyetin hukukun yapısını değiştiren özellikleri ve yeni icranın kuralları üç önemli hususu kapsar.

Birincisi, kapitalizmi diğer üretim tarzlarından kesin çizgilerle ayıran en önemli olgu olan özel mülkiyetin kurulmasıdır. Burada, geniş imparatorluk arazilerinin parçalara ayrılarak, eski geleneksel hâkim sınıfların ve merkezi devletin elindeki topraklara ilişkin hakların farklı kentsel tabakalara devredilmesine ilişkin kuralların tesisi olarak hukuk söz konusudur. Böyle bir hukukun icrası haritacılığa ve kadastroya kentsel evrim içinde tartışılmaz bir rol vermiştir. İkincisi, kapitalist ekonominin muhasebeleştirilmesini sağlayan memurun ardından, kentsel arazilerin yeniden değerlendirilmesi imkânını yaratan avantajlar hakkında bilgiyi elde edecek ve bilginin spekülatif değerlendirilişini merkezileştirecek kurumsal yapının ve bürokratın

[104] Guillet de Monthoux, ss1-117

ortaya çıkışıdır."[105] Kamu görevlisi dönüşümde fiziki sınırların çizilmesi, finansal olanakların tayini ve mülk sahipliğinin yanı sıra vergilendirmenin de temellerinin oluşturulduğu hukukun yüklenicisi olarak sorumluluk taşımaktadır. Ayrıca, yasalar ve onlara dayanan sözleşmelerle kamu ve özel sorumlulukların belirlendiği yeni hukukun kurucusu ve uygulayıcısıdır. Bu kurum, devlet hazinesi ve monarkların kişisel servetlerinin tamamıyle ayrışmasını da simgelemektedir. Üçüncüsü, soylular, kilise ve imparatorluğun elindeki arazileri özel ve kamu mülkiyeti olarak yeniden değerlendirmeye açabilmek için yeni bir kentsel aracın daha icat edilmesi zorunluluğudur. Bu araç kent politikasına dâhil edilen planlama ve kamulaştırmadır. Halbwachs'ın[106] Paris dönüşümünde etraflı bir biçimde ele aldığı "kamulaştırma" yüzyıl boyunca yer alan süreçlerde (en başta, sanayinin yeni ihtiyaçlarına uygun kentsel altyapı yani yollar, meydanlar, limanlar; eşzamanlı olarak yeni yaşam tarzları, mülkiyet ve üretim biçimlerine uygun bina stoklarının üretimi süreçleri), her seferinde daha da yetkinleşerek yasallaşmıştır.

2.2 Kentsel Mekân Politikası

2.2.1 **Arazi Mülkiyeti ve Kamulaştırma**

Kent topraklarının parçalara ayrılması eğilimi Fransız devrimi sürecinde görülür. 1789 toprağın soylular ve ruhban sınıfın elinden alınarak farklı kentsel tabakalara satıldığı tarih olarak önemlidir. Aynı zamanda en küçük idari birim olan komünün (commune) elindeki toprağa ilişkin haklar da devredilerek, devletin topraklar üzerindeki tartışılmaz ayrıcalıklarına ve hakimiyetine son verilmiştir. Devlet mülkiyetindeki geniş arazilerin parçalanması böylelikle gerçekleşmiştir. Devletin toprak üzerindeki tekelinin sona ermesiyle, ticarileşmesi gerçekleşmiş toprak diğer metalar gibi alınıp satılabilir hale gelmiş; parsellere ayrılarak, yeni yükselen sınıf ve tabakaların eline geçmiştir. Bu sürecin tarımsal ya da kentsel olmayan arazilerin ve toprak mülklerinin kentsel arazilere dönüştürüldüğü süreçle eş zamanlıdır. Birinci süreç olmaksızın ikincisi de ortaya çıkamayacak ve ikincisi olmaksızın birincisinin bugün taşıdığı anlama kavuşmayacaktır. Zira kentsel mekân hem geçmişten gelen ve yeniye uyum sağlayan hem de modern anlamda yeni mülkiyet ilişkilerinin taşıyıcısıdır. Kentsel

[105] Benevolo, s:169; Emmanuel Le Roy Ladurie; "Baroque et Lumieres" De l'Esthetique a la Pathologie"**, Histoire de la France Urbaine** içinde; Paris:Editions de Seuil; 1981,3. Cilt, ss: 288-289

[106] Maurice Halbwachs, (1877-1945) Durkheim ekolünden Fransız sosyolog. "Kolektif Hafıza" isimli çalışmasının yanı sıra 1909 tarihli « Expropriations et le Prix des Terrains à Paris entre 1860 et 1900, Paris: E. Cornely and Cie » ile tanınır. http://scholar.google.com.tr/scholar?q=Halbwachs.

mekân belirli mülkiyet ilişkilerine tekabül ederken, yeni anlamların yüklenmesi, bir rant örtüsü yapılandırarak eşitsizlikler oluşturma eğilimini doğurmaktadır. Yeni koşullar altında gelişen mülkiyet ilişkilerinin temel özelliği onların çelişkili karakteridir. Büyük arazilerin kentsel alanlara dönüştürülmesi süreci mülk sahiplerine rant transferi anlamına gelmektedir. Ayrıca, aynı zamanda belediye seçimlerine aday ya da seçmen olarak katılabilmek için emlâk vergisi ödeme yükümlülüğü getirilerek, mülk sahipleri politik olarak da ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilmiştir. Bu politikanın, örneğin Paris'te ancak 1871'de III. Napolyon'un iktidardan düşüşünü takip eden belediye seçimlerinde değiştiğini görmek sanayi kentinin oluşumundaki eşitsizlik örüntüleri açısından dikkate değerdir. Sözkonusu seçimlerde Kent Meclisi'nin seçimi sadece erkeklerin katıldığı genel oy ile (universal male suffrage) gerçekleşmiştir.[107] Toprağın yeniden bölüşümü ve mülkiyet biçimlerini tayin eden kararların alındığı meclisin seçimi olgusu, bir anlamda, sur içi ve dışı geniş tarımsal arazilerin ancak belli şekillerde değerlendirilebilmeleri olanağını sunması nedeniyle, geleceğin kentlerinin biçimleri, özsel nitelikleri, politikaları ve şüphesiz estetikleri açısından kentin tarihindeki en belirleyici durumlardan biri olmuştur. Rossi, bu durumu "toprağın parçalanması bir yanda şehrin yozlaşmasına, öte yandan, onun daha da gelişmesine yol açtı" diyerek özetlemiş,[108] bu özel durumu koşullar ne olursa olsun ortaya çıkacak ekonomik yasalara tabi tarihsel bir gelişim olarak nitelemiştir.

Sonuç olarak, bunlar, burjuva devletlerinin bağlı olduğu genel bir yasanın işleyişiyle ilgili; büyük mülklerin bölünmesi, kamulaştırmalar ve yeni bir toprak kadastro sisteminin oluşması ile özetlenebilecek olgulardır. Rossi'nin "Bir kentteki arsaların biçimi, oluşumu ve evrimi (nin) kent mülkiyeti ve kentsel sınıflara dair köklü bir tarihi temsil ettiği"ne dair düşüncesi söz konusu tarihsel gelişim fikriyle uygunluk içindedir.[109] Batı şehirlerinin tarihsel evrimindeki ekonomik evrelerle ilişkilendirilebilecek süreçlerin izlediği yörüngelerin kentten kente gösterdiği farklılık, sadece kentsel politika ve onun ürettiği politik tercihler bazında oluşmaktadır.[110] Şüphesiz, söz konusu politika, eski mülk sahibi sınıfların direnişleri ve yeni toplumsal sınıfların talepleri arasındaki gerilim ve uzlaşmalar bazında gelişimin yönünü tayin edecektir.

[107] Sutcliffe, **The Autumn of Central Paris**, s.7
[108] Aldo Rossi, **Şehrin Mimarisi**, Nurdan Gürbilek (Çev.), İstanbul: Kanat Kitap, 2006, s:150
[109] Rossi, s:33
[110] Rossi, ss:134-162

Görsel 4: Rue de Moineaux[111]

Mülkiyetin tesis olması sayesinde "kamulaştırma", nüfusun hareketi ve büyümeden doğan kolektif ihtiyaçların ortaya çıktığı koşullarda, onaylanmış bir plan çerçevesinde, eski hakim sınıfların, devletin ve bireylerin elindeki arazilerin kamusal ve/veya özel kullanıma hasredilmesine ilişkin sürecin adıdır. Bu araziler kamu ve özel teşebbüs arasında geliştirilen özel hukuki araçlarla hızla ticarileşir ve yükselen sınıf ve tabakalar tarafından da paylaşılırlar. Kamulaştırma özellikle Paris dönüşümü sayesinde çeşitli yazarlar tarafından incelenmiştir. Bunlardan Sutcliffe bu süreç ile ortaya çıkan değişiklikleri farklı tarihlerde çıkarılan kamulaştırma yasaları bağlamında ele alarak izah eder.[112] İlerideki bölümlerde ayrıntıları ele alınacak bu değişikliklerden ilki kralın zorunlu kamulaştırmalarını yürürlükten kaldıran 1807 kanunudur. 1841 ve 1850 kanunları da 1851 tarihli kısmi uygulamalara yöneliktir. Rivoli Sokağı'nın uzatılması sürecinde denenen mülkiyet değişimleri kentin bütün sokakları için genel kurallar haline 1852'de getirilir. Yasal süreçler siyasi süreçlerle de desteklenerek meclisin güvenoyu sağlanır. Bu husus yetersiz kent kaynakları ile başarılamayacak dönüşüme

[111] Rue de Moineaux: Marville'in fotoğraflarından « Serçeler Sokağı »; Avenue de l'Opera'nın inşası sırasında tarih sahnesinden silinmiştir. http://www.scholarsresource.com, (9 Ekim 2010)
[112] Royal prerogative

borçlanma yoluyla girişilmesinin yolunu açacaktır. Dönüşüm finansmanının borçlanma yönünde ilerlemesi böylelikle sağlanmış ve borçlanma yeni bir kentsel enstrüman olarak yerini almıştır.[113]

- Rossi, Paris deneyimini inceleyen Halbwachs'a dayanarak bu sürecin karakteristik özelliklerini şöyle sıralar: [114]
- Kamulaştırma Londra'da olduğu gibi, doğal (deprem, yangın v.b) yollarla toprağın değer kaybetmesi neticesinde, ya da Paris örneğinde olduğu gibi toplumsal kriz dönemlerinde ortaya çıkan bir kentsel siyasadır.
- Kamulaştırmada hukuki süreci yıkım ve yeniden inşa izler.
- Yıkım ve yeniden inşa, kamulaştırmaya maruz kalan kentsel alanlarda farklı ölçeklerde gerçekleşir.
- Kamulaştırma bireysel, kamusal ve/veya özel girişimlerin etkinlikleri neticesi gerçekleşir.
- Politik sistem kamulaştırma açısından önemlidir. Belediye yönetimi halkın iradesini temsil etmediği zaman; kentsel stratejinin anlık pozisyonları veya merkezi otorite kamulaştırmayı belirleyen iradedir.
- Kentsel toplumu sıkı bir denetim altında tutan otoriter rejimler kamulaştırmalar yoluyla farklı sınıflara farklı imkânlar sunarlar: İşçi sınıfına sunulan iş ve konut imkânları ya da spekülatörlere tanınan imkânlar arasındaki farklar bu özelliği en iyi şekilde açıklar.
- Soylular ve ruhban sınıf mülklerinin ticarileştirilmesi sürecinde, kentsel dönüşümü mümkün kılan kamulaştırma tarihsel geçmişe olduğu kadar üretim tarzına da bağlıdır.
- Kamulaştırma, ekonomik koşullar, nüfuz alanları ve yeni politik tercihler nedeniyle ortaya çıkmıştır.
- Kentin bütününe ait sistemsel bir uygulama olan kamulaştırma, kentsel evrimde ortaya çıkan eğilimlere bağlıdır, ortaya çıkışı için birden fazla kentsel aktör devreye girmek zorundadır. Bunlar merkezi ve yerel yönetim; plancılar, bankerler, girişimciler,

[113] Anthony Sutcliffe, **The Autumn of Central Paris: The Defeat of Town Planning 1850-1970**; London: Edward Arnold, 1970, ss:19-26

[114] Maurice Halbwachs, **Expropriations et le Prix des Terrains à Paris entre 1860 et 1900**, Paris: E. Cornely and Cie, 1909; ss:7-17 ; M Halbwachs, « Les Plans D'Extension et D'Amenagement de Paris Avant le XIXe Siecle". **Les Classiques des** Sciences **Sociales** içinde, Jean-Marie Tremblay (der.). http/pages.infinit.net/socioimt,,complete: 5 Juin 2002, (10 Ocak 2011), ss:3-28, ve Aldo Rossi, **Şehrin Mimarisi**, Nurdan Gürbilek (Çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kanat Kitap, ss.135-162.

destekleyen veya muhalif tutumlar takınan çeşitli kentsel tabakalardır. Kamu yöneticileri, spekülatör ve bankerler kamulaştırmada iradeleriyle tarihsel rol oynamış bireylerdir.

- Kamulaştırma hızlı ve kapsamlı bir şekilde etki eder.
- Kamulaştırma, daha önceki tarihi dönemlerin hakim güçlerinin belirlediği istikametlerde yapılan uygulamaların toplamıdır. Bu uygulamalar uzun zamandan beri bekleyen ihtiyaçların zorlamasıyla kentin başına bir anda çökerler.
- Kamulaştırmayı ortaya çıkaran zorunluluk ertesinde; aktörler kolektif bir kentsel bilincin ifadesini yansıtıyor gibi görünseler de, ortak irade çeşitli kentsel çıkarların sentezi olduğu için kentsel genişlemede toplumun ortak çıkarları açısından zaaflarla yüklü planlar uygulanabilir.
- Kamulaştırmalar, anormal ya da olağan dışı olgular değil kentsel evrimin tipik olgularıdır, kentsel evrimin bir dönemecinde zorunlu bir koşul olarak ortaya çıkarlar.
- Kamulaştırma bir süreç olarak kentleşme dinamiğini belirler.
- Kamulaştırma kent planlarıyla, kent planları kamulaştırmalarla kendilerini ifade ederler. Her ikisinin hedefi de kent mekânlarındaki yeni örgütlenme, mimari biçim ve üslup değişiklikleridir.
- Kamulaştırmalar politiktir, yani, arazilerin belli bir sınıfın lehine nasıl kullanılabilecekleri ile ilgilidirler.
- Yerel yönetimler, geniş kentsel alanları dönüştürerek planlama ve kamulaştırmalar yoluyla sivil ve modern ilerleme yolunda adımlar atabileceklerini göstermişlerdirHalbwachs on dokuzuncu yüzyıl sonunda çalışmalarını Paris dönüşümündeki kamulaştırmalar üzerinde yoğunlaştıran bir bilim adamıdır. Merkezi devletin kentin dönüşümünde oynadığı rolün nihai olup olmadığı hakkındaki görüşlerini, Haussmann planının gökyüzünden birdenbire inmiş dahiyane bir tasarım olmadığı hipotezine dayandırır:

Bu plan, ortaya çıkmak için, uzun zamana yayılan acil ihtiyaçları, bir hareketi ifade edebilmek için "havada bir süredir uçuşan fikirleri" beklemiştir. Yazara göre Paris'te ikinci imparatorluk döneminde tasarlanan kentsel hatların gerçek nedeni, nüfusun hareketi ve büyümeden doğan kolektif ihtiyaçlar idi. Plana gelince, o bir aygıt, bir araçtır. Niye başka bir

zamanda değil de, o tarihte formüle edilip gerçekleştiği, ancak, kendisini önceleyen ve önerildiği anı izleyen dönüşümlerin ışığında anlaşılabilir.[115]

Halbwachs'a göre, mutlakiyet rejimlerinde merkezi devleti temsil eden aktörler, bu gelişimin önüne ne kadar geçmeye çalışırlarsa çalışsınlar başarılı olamamışlar ve dönüşüm, kendisini oluşturan zorunluluk ve iradelerin etkisi altında gerçekleşmiştir. Rossi aynı görüşü paylaşır: "Şehir herhangi bir sanat yapımı kadar akıldışıdır, onun esrarı belki her şeyden önce, kolektif tezahürlerin gizli ve kesintisiz iradesindedir".[116]

2.2.2 **Planlama**

Toplum ve doğa arasında paralellik kurarak benzer prensiplere dayandıklarını öne süren modern planlama bir aydınlanma ürünüdür. Böylece akıl prensibini şiar edinmiş plancılar bu yolla daha iyi bir toplum üretilebileceği önerisini geliştirir. Daha iyi bir toplum arayışı, sanayi kentinde çoğunlukla surlar arasına sıkışmış sanayi ve nüfusun yarattığı sorunlara karşı geliştirilmiş toplumsal ve mekânsal çözümlere karşılık gelir. Çeşitli çözümler ya birbirleriyle sıkı sıkıya ilişkilidir ya da birbirlerine karşı argümanları kapsar.[117] Peter Hall anılan dönemin planlama önerilerinden[118] ilkini sanayi kenti koşullarının düzeltilmesi ile bağlantılandırır. İkincisi fakir mahallelerde konforsuz çok katlı kiralık binalardaki yüzbinlerin ekonomik, sosyal ve politik haklar mücadelesi için giriştiği isyanlar ve bunlara karşı devletin uyguladığı şiddetle sarsılan bir kentin bağrında şekillenmiş yasal çözümlerdir. Üçüncüsü, çöküntü alanı (slum) mahalleler problemini yaygın bir banliyöleşme ile çözmeye çalışır. Ebenezer Howard'ın "Bahçe Şehir" kavramı, kent içine sıkışmış kalabalıkların önemli bir kısmını yeni işlerin yaratıldığı, kendi kendine yeterli, temiz havalı ve ucuz kent dışı arazilerde

---

[115] Halbwachs, s:10

[116] Rossi; s.162

[117] Michael B. Teitz, bölgesel planlamayı ele aldığı eserinde, "bölge"nin başlangıçta sadece fiziksel özellikleri ile değerlendirildiğini fakat Vidal gibi coğrafyacılarla birlikte doğa ve insan arasındaki dengenin unsurlarının, yerleşim, tarım, ve toprak kullanımının örüntülerini kapsayarak araştırıldığını anlatır. Yazar, Friedmann ve ClydeWeaver'ın bölgesel planlamada 4 ana yaklaşım üzerinde durduklarını aktarır. Bunlar ütopyacılık, anarşizm, bölgesel coğrafya, ve çevresel sosyolojidir. Michael B. Teitz, **Regional Development Planning", Planning İdeas that Matter** (,Ed.): Bishwapriya Sanyal, Lawrence J. Vale, Christina D. Rosan, Cambridge: M.I.T, 2012, ss: 129.

[118] Burada ele alınan planlama türleri Peter Hall ve Andrew A. Meyers'in görüşlerine dayanmaktadır. Peter Hall: **Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century.** 3. baskı, Oxford: Blackwell, 2002, ss:7-9. Andrew A. Meyers, **Invisible Cities: Lewis Mumford, Thomas Adams, and the Invention of the Regional City, 1925-1929**, ss: 292-298, http://www.thebhc.org/publications/BEHprint/v027n2/p0292-p0306.pdf, (17 Mart 2013)

yapılandırılacak bahçe düzenli şehirlere taşır. Ütopik vurgusu kuvvetli bu manifesto Avrupa ve Amerika'da pek çok kentsel alanda uygulanmıştır.

Dördüncü planlama önerisi[119] bir öncekinden farklıdır zira pek çok özelliğini Haussmann ve Cerdà'nın master planlarıyla; "Güzel ve Anıtsal Şehir" hareketlerine borçludur. 1853 tarihli Haussmann planı, 1862 tarihli Cerdà planları Burnham'ın başını çektiği hareketle birlikte kent düzenlemeleri için hareket noktası olur. 1893 Kolombiya Dünya Fuarı ve 1909 tarihli Chicago planı gibi işlerle tanınan Daniel Hudson Burnham (1846-1912) bu hareketin temel fikirlerini Avrupa'nın görkemli kentleri ve 1791 tarihli L'Enfant Washington planı sayesinde geliştirir. Bu planın başlıca özellikleri şöyledir. İlki, kenti güzelleştirmeye özel önem atfeder. Bu özellikle bağlantılı olanlar anıtlar, tarihi ve kültürel mega söylemleri sembolleştiren mimari araçlardır. Üçüncü özellik, halkın taleplerinin elit sınıfların talepleri ile çelişen karakteri nedeniyle tezat üretir. Dördüncü özellik, yaratıcı yıkıcığın temel bir şiar olarak yer almasıdır. Bu yolla eski kent dokuları ortadan kaldırılarak geleneksel düzen yeninin düzenine bağımlı kılınır. Son olarak, gelişkin kent yönetimleri ve totaliter rejimler siyasi atmosferin belirleyicileridir.

Howard'ın fikirlerini geliştirerek geniş bir programla ortaya çıkan beşinci öneri ise bölgesel planlamadır. Önemli teorisyenleri arasında İngiltere'den Patrick Geddes, Amerika'dan Lewis Mumford başta olmak üzere pek çok plancı, coğrafyacı ve mimar yer alır.[120] Bu görüş "her alt bölgenin kendi doğal kaynakları temelinde sağlayacağı gelişmeyi ekolojik denge ve yenilenebilir kaynaklarla uyum içerisinde" planlar. Manifestoda yeni ve eski kentler için çözümler üretilir ve kentler kendi sorunlarından özgürleşirken bölge daima belirleyicidir. Andrew A. Meyers'de aynı görüşü paylaşarak on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yürürlüğe konan kentsel politikaların yirminci yüzyıl başında dikkate alındığını ve yeni politik söylemde bölgeyi belirleyici konuma yerleştirdiğini ileri sürer.

[119] Dördüncü planlama önerisi, on dokuzuncu yüzyıl Barselona dönüşümünü ören prensipler ve farklı planlara benzerlikler temelinde bu tezde ele alınan plandır. Barselona planı Haussmann prensiplerinin yanı sıra İspanyol kent planlarını Latin Amerikan kentlerinin geleceklerine bağlayan kadim ızgara formunu tarihi Barselona'nın etrafına bir kemer gibi giydirerek eski kentin deneyleri izinde genç bir Barselona yaratması ve eşitlikçi bir plan önerisi sunmasıyla da farklılaşmaktadır

[120] Bu programın öncü kurumu" Regional Planning Association of America"dır. LewisMumford bu kuruluşun (RPAA) başlıca teorisyeni ve organizasyon sektreteridir. Andrew A. Meyers, Invisible Cities: Lewis Mumford, Thomas Adams, and the Invention of the Regional City, 1925-1929, ss: 292
http://www.thebhc.org/publications/BEHprint/v027n2/p0292-p0306.pdf, (15 Mart 2013)

Yeni bölgesel kent ideali rasyonel olarak planlanmış ve endüstriyel, konutsal, ticari olduğu kadar toplumsal olarak da ayrışmış "bölgeler"den (zone) oluşan bir kent tasarımıdır. Bu yeni büyük kent (metropolis) yoğun merkezi iş bölgesini (central business district) düşük yoğunluklu konut ve sanayi bölgeleri halkasına otoyollarla bağlar.

Meyers, bu hareketin "Bahçe Şehir"in ele aldığı benzer kentsel sorunlardan yola çıkarak; mekânsal ilişkileri desantralizasyon ve zoning[121] temelinde yeniden yapılandırmayı hedeflendiğini belirtir. Kapitalizmin vardığı gelişkinlik seviyesi, düzenlenmesi gereken kentsel alanın ölçeğini bölgesel kaynakların kullanımı ve yeniden dağıtımı temelinde etkilemekte diğer bir deyişle kapitalizm kenti bölgenin bir parçası olarak yeniden şekillendirme ihtiyacı duymaktadır. Simmel'in belirttiği gibi kentsel işlevler kendi sınırlarını aşarak daha geniş alanları bu işlevlerden sorumlu hale getirir.[122] Yönetimin daha da karmaşıklaşması ve yönetilecek alanın boyutlarındaki değişim, paralel süreçler olarak ortaya çıkmakta diğer bir deyişle bu değişim, plancıları bölgenin ne olduğu meselesi ile uğraşmaya itmektedir.[123]

Peter Hall, bazı yazarlarca anarşist olarak değerlendirilen "Bahçe Şehir" anlayışının bürokratik devlet politikaları, "Güzel/Anıtsal Şehir" programının ise totaliter rejimlerce desteklendiğini ileri sürer.

Farklı planlama anlayışları[124] ve dönemlerinden çeşitli uzmanların görüşlerinde öne çıkan özelliklerin değerlendirilmesi Michael Neuman'dan gelir: Neuman'a göre, Mumford'da iyi bir toplum, Cerdà'da alt yapı ve etkin hizmetin yanı sıra daha güvenli ve sağlıklı, daha iyi bir kent imajı merkezdedir. Sitte estetik, Rossi sembolik, Howard ise amalgam bir kent

[121] Zonning: Bu kavram bir ayrışma ve rasyonalizasyon programının ifadesiydi. Böylece, kentsel arazilerin aşırı değerlenmesinin önüne geçiliyordu. Dikkatli bir planlama çerçevesinde, sanayi ve konut gibi belli işlevlerin kolaylıkla yerleri değiştirilebiliyor, yeni iş ve konut alanları ana kentin etrafındaki bahçe-şehirlere taşınıyordu. Andrew A. Meyers, ss:293

[122] Georg Simmel, "The Metropolis and Mental Life", The Urban Sociology Reader içinde, ed: Richard T LeGates,; Frederic Stout, NY: Routledge, 2005, s:29

[123] Burada da iki ana akım ortaya çıkar. Mumford'un başını çektiği RPAA anti-metropolitan bir yaklaşımı benimser, RPNY ile temsil edilen ve Thomas Adams'ın liderliğindeki diğer görüş ise büyük kentin bölgesel ve ulusal düzlemde ekonomik ve kültürel hegemonyasını savunur. RPNY programı bir yandan Bahçe Şehir diğer yandan ise Chicago Sosyoloji ekolünün insan ekolojisi (human ecology) çalışmalarına dayanır. Bu görüş, "kent formunun etnisite, arazi değeri, sınıfsal konum üzerinden mekânsal hiyerarşi yaratarak grup davranışlarını belirlediğini" ileri sürer. Her iki akım da ekonomik ve toplumsal "tıkanma" (congestion)'nın çözümlerine odaklanırlar. Ekonomik tıkanmada, mal ve hizmetlerin dağıtımında ortaya çıkan yoğunluğa karşı sanayiyi ana kentten uzaklaştıran daha verimli bir yerleştirme, bina yoğunluğunda azalma, ulaşımın geliştirilmesi ve iyileştirilmesi çözümleri etkin bir Taylorist bilimsel yönetim anlayışıyla birleştirir, Toplumsal tıkanmada ise nüfus yoğunluğu, sağlık, yaşam kalitesi, emlak spekülasyonu gibi konulardaki sorunlar ele alınır. Andrew A. Meyers, ss:293-295

[124] Yirminci yüzyılın ilk yarısını etkisi altına almış ancak bu tezde ele alınmayacak olan bir başkası ise İsviçreli Le Corbusier'in programıdır.

planından yola çıkar.[125] Neuman, hem mekânsal tasarım hem toprağı kullanma yetkisi dağıtımının, planlamanın kurumsallaşması ile paralel gittiğini teşhis eder. Bu süreç, geliştirilen çözümlerle yeni kent formu ve imajını belirleyen süreçtir.[126]

Donald J. Olsen ise "güzellik" ve "yararlılık" kavramlarının birbirlerini dışlamadığını ve kent planlamasında iki ana yaklaşımı oluşturduklarını söyleyerek anılan planlama önerilerini özetleme girişiminde bulunur.[127]

> *İki planlama yaklaşımı vardır: estetik planlama ve işlevsel planlama. Birincisi, görsel olarak memnunluk verici bir kompozisyon yaratılmasını amaçlar ve kent planlamasını mimarinin mantıksal bir uzantısı olarak değerlendirir. Bu okulun plancıları, işlerini cephelerinde en vurucu etkiyi görselleştirecek binalar için uygun yerleşimler sağlamak olarak görürler. Diğer plancı, mimari ile işlevsel sonuçları itibariyle ilgilenir: kuşatma veya devrim savunması, hızlı trafik akışı, daha düşük ölüm oranları veya iyi bir yaşam onların amaçlarını oluşturur.*

Modern kent planlaması[128] aydınlanmanın çocuğu olmakla birlikte kentin ortaya çıkışı kadar eski tarihlerde plan düşüncesi hatta uygulamaları mevcuttur. Bu köken on dokuzuncu yüzyıl plan anlayışlarını etkileyen başlıca gelenekler içinde sayılmalıdır.

2.2.2.1 **Izgaranın Vazgeçilmez Ağırlığı**

> *"Bir kere daha on dokuzuncu yüzyıla dönmek zorundayız. Bugün kent planlaması alanında neye ihtiyacımız olduğunu değerlendirebilmek ancak bu duruma nasıl gelindiğini anlamamızla mümkün olacaktır.*[129]

Aslında on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan kent formunu değerlendirebilmek için de oldukça eski bir tarihe uzanmak ve ilk kent planlarından biri olan Milet kent planının içerdiği düzen ve işlevleri anmak yerinde olacaktır. Miletli Hippodamos,[130] kent planı[131]

---

[125] Michael Neuman, "Planning, Governing, and the Image of the City", **Journal of Planning Education and Research** 18:61-71, (C) 1998 Association of Collegiate Schools of Planning., s:63 http://journals2.scholarsportal.info.myaccess.library.utoronto.ca/tmp/2631656301249234264.p

[126] Neuman, ss:63-64

[127] Donald J. Olsen, **Town Planning in London: The Eighteenth and Nineteenth Centuries**, New Haven and London: Yale University Press, 1964, s:12

[128] Bu kavram Leonardo Benevolo'nun, "The Origins of Modern Town Planning" isimli eserinde kullandığı şekliyle sanayi şehrinin devrim zamanlarında ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçlar ve yönetimsel hedeflerle doğan plana atıfla kullanılmaktadır, Leonardo;Benevolo, **The Origins of Modern Town Planning** Masachusetts:The M.I.T Press,1971, s:xi

[129] Sigfried Giedion, **Space, Time and Architectures,** London: Harward University Press,2008, s:708

[130] Alexander Klose, 2005, **From Grid to Box – the Containerization of Modern Architecture**, Prague, s:7-8, httprwelt://www.bestaetigungsinstitut.de/containe /pdf/Prague_Lecture.pdf. (10 Aralık 2012)

denilince, mitolojik bir kahraman gibi iniverir modern tarih sayfalarının arasına. Onu unutulmaz bir şahsiyet haline getiren eseri, farklı uygarlıkları aşarak sanayi kentine kadar ulaşan ızgara planıdır.

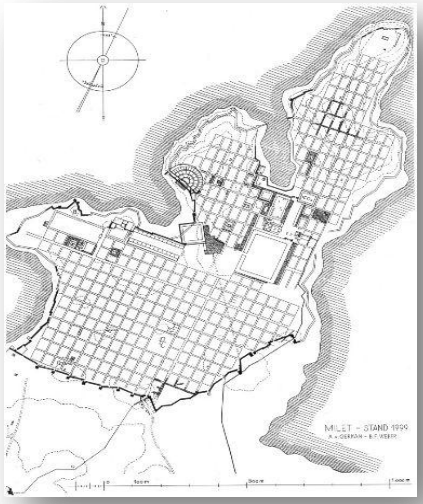

Görsel 5: Hippodamos'un Milet ızgara planı.[132]

Hippodamos'un kendi kenti için tasarladığı ızgara planı, sadece Helenistik, Roma ve Rönesans dönemlerinde değil Barok ve Modern dönemler boyunca da taklit edilmiştir. İhtiyaçları ve tercihleri böylesine birleştiren kent planı, iktidarların sürekliliğini sağlayan bir düzeni (order) kentsel sistemin kalbine yerleştirdiği için olsa gerek, kentsel evrim boyunca durmaksızın gelişir. Benzer ızgara planları, İ.Ö beşinci yüzyıldan Milet'i, on altıncı yüzyıldan Santo Domingo'yu,[133] on sekizinci yüzyıl Petersburg'unu aynı anlatının içine yerleştirmekteyse de modern dönem; onu geçmiş tarihten ayıran plan ve mekân özellikleri üzerinde yükselerek, on dokuzuncu yüzyıl Barselona'sı ve diğer modern kentlerin ortaya çıkışını gerçekleştirmiştir.

Geçmiş planları modernitenin planlardan farklılaştıran özellikler nelerdir? Geçmişten alınan denetim, güzelleştirme, sıhhileştirme hangi açılardan yetersiz kalmıştır? Bu sorulara devletin yapısına bakarak yanıt arayabiliriz. Kentsel alanın merkezi planlanmanın konusu

[131] "Eski yunanca politika "polis veya kent-devletini ilgilendiren" manasındaydı. Bu kelime sadece hükümet işleri anlamında kullanılmazdı. Dolayısıyla kent planlaması buna tam olarak uymaktadır" Klose, s:7
[132] Kaynak: : http://www.uh.edu., (Universitiy of Houston),(12 Ağustos 2012)
[133] Jean-François Lejeune,; 2011; **The Ideal and the Real: Urban Codes in the Spanish-American Lettered City,** Urban Coding and Planning içinde, Stephen Marchal (Ed.), NY ve London: Routledge, s: 62-63

olduğu zamanlarda, önceki bölümlerde ele alındığı gibi daha sofistike ve kapsamlı bir devlet politikasının varlığı da söz konusudur ve kökenleri Akdeniz'in ele geçirilmesi olduğu kadar Yeni Dünya'nın sömürgeleştirilmesi ile de bağlantılıdır. İspanya ve Latin Amerika'da erken modernitenin kent kurma geleneğini inceleyen yazarlardan Lejeune, ızgara planı ile gerçekleştirilen merkezi politikanın "yıkıcı ve zalim" olma özelliğinin altını çizer. Akdeniz'e doğru bir yelpaze gibi açılan İber yarımadası, kültürünü oluşturan pek çok öğeden İspanyol olana teslim olurken "istikrarı ve değişmezliği simgeleyen" mekânlar ardı arkasına tarih sahnesinden silinir. Bu süreç 1492'de "Reconquista"nın[134] sona ermesiyle tamamlanacaktır. Okyanusun öbür tarafında sadece on yıl sonra ise, yeni bir kıtanın keşfi daha doğrusu eski dünyaya aktarılabilecek zenginliklerin ele geçirilmesi, bu kaynakların ve yerli nüfusun denetimi ihtiyacı, kentsel mekânın yeniden düzenlenmesiyle sonuçlanır. Böylece, Akdeniz ve Latin Amerikan geleneksel kent biçimleri ortadan kaldırılarak yerlerine birbirine benzeyen ızgara planları yerleştirilir. Nicolas da Ovando,[135] 1502'de Santo Domingo'yu kuran ilk öncüdür. Yeni kentlere model olarak Petra (1300) ve Granada (1491) gibi İspanyol kentleri seçilir. Mayorka adasındaki Petra, İspanyolların Akdeniz'i ele geçirme çabalarının; Granada, Reconquista'nın ve Santo Domingo, Latin Amerika kolonizasyonunun ürünüdür. Santo Domingo'nun arkasından, başta Havana olmak üzere, onlarca kent daha askeri garnizon benzeri yapılarıyla kıtadaki yerini alır.[136] Bu kentlerin niçin inşa edildiği sorusunun cevabı onların ele geçirme, gasp ve sömürme politikalarının sürekliliğini sağlayan mekânlar olmalarıdır. Mekânsal örgütlenmenin karakterine gelince; bu mekânların kurucuları, kadim Avrupa geleneklerinden yani Roma'dan, Rönesans'tan, Reconquista'dan ve İdeal kent ütopyalarından hatta Yeni Dünya'nın geleneklerinden de etkilenmişlerdir. Jean-François Lejeune, Latin Amerika'nın sömürgeleştirilmesi sırasında kurulan İspanyol kentlerinin dayandığı temelleri şöyle sıralar:[137]

---

[134] Reconquista: (İspanyolca) İspanya'nın Endülüslü müslümanların işgali altında olduğunu ve ona Hristiyan kimliğini kazandırmak için yeniden fetih edildiğini anlatan görüş. Reconquista devri 1492'de İsabella ve Ferdinand'ın krallığı sırasında sona erer. Yeniden fetih yaklaşık yarım milyon müslüman ve musevinin İspanya topraklarından sürülmesi ve öldürülmesi neticesinde gerçekleşmiştir.

[135] Ovando'nun seferinde sadece 2500 koloniciyi taşıyan 30 gemi var. Ovando, Colomb'un keşfettiği bugünkü Dominik Cumhuriyeti'nin başkenti olan Santo Domingo'ya Kraliçe İsabel tarafından bölgenin 3. valisi olarak gönderilir. Rakamlar doğru ise her beş dakikada bir kişi öldürülmüştür. A.E,J Morris, **History of Urban Form: Before the Indutrial Revolution**; England: Pearson Education Limited; 1994, ss: 302-306

[136] Lejeune, Edward Dussel'in görüşlerinden yola çıkarak, bu kentlerin kurulmaları sırasındaki hakim söylemin niteliğine dikkat çeker. Bu söylem, bugün hala yaşlı kürenin yeniden paylaşılması sırasında üretilenlerle tamamen uyum içindedir. Lejeune, s:60

[137] Lejeune, Jean-François; 2011; **Urban Coding and Planning** içinde, The Ideal and the Real: Urban Codes in the Spanish-American Lettered City, ed: Stephen Marchal, Routledge, NY ve London, s: 61

Latin Amerika kentinin kavramsal çerçevesi en yeni araştırmalar tarafından dört başlık altında toplanmıştır. Birincisi, Ortaçağda Reconquista boyunca İspanya'da kurulan yeni kentler; ikincisi, Rönesans ve İdeal Kent teorileri; üçüncüsü, İmparatorluk Roma'sının ussal iradesinin ifadesi ve son olarak da, Kolomb öncesi kentlerin varlıklarıyla karşılaşma.

Buna göre, Latin Amerika'da ızgara planlı pek çok kentin inşasını mümkün kılan ideoloji ve teknik kodlar,[138] Roma'dan Reconquista'ya; Batı'nın bütün ideal ve düzen değerleriyle beslenmiştir. Aynı ideal ve değerler Latin kolonizasyonu deneyleriyle de pekişerek kıta Avrupa'sında da boy gösterir.[139] Avrupa kentlerini biçimlendirecek arazi dağılımları, meydanlar, yollar yani bir bütün olarak kentsel formu oluşturan kodlar on yedinci yüzyıldan itibaren bütün yönetimlerin birinci dereceden ilgi alanını oluşturur. Latin Amerika'da sömürgeleştirme ve yeni kentlerin kuruluş serüveni iki yüzyıl sürmüştür. Avrupa'nın modern kentlerinde ise, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyılın kentsel dönüşümü, uzun süren yıkımlar, şiddetli politik mücadeleler, kentsel başkaldırılar ve iktidar değişiklikleri ile hayata damgasını vuracaktır.[140]

Reconquista ve Latin Amerika kolonizasyonun çağdaşı iki tasarım ustası, modern planlamanın atası sayılabilecek kentsel öneri ve uygulamaları ile sivrilir. Alberti ve Palladio[141] kendi dönemlerinde kent ölçeğinde çalışarak cadde tasarımları yapan, bina cephelerini ve belli anıtları bu tasarımlarla birlikte değerlendiren ilk mimarlar olarak dikkat çeker. Alberti, Vitrivius'un "firmitas, utilitas, venustas"[142] deyişi ile ifadelendirdiği koşulları kabul etmiş ancak "güzellik" unsuruna özel bir önem vererek, "***onu en soylu ve en gerekli şart***" olarak betimlemiştir. "Güzellik", kamusal, askeri ve dini kurumların otoritelerini kentli algısında sürekli kılacak unsurdur. Benzer cepheli, bir örnek binaların çevrelediği büyük cadde tasarımlarını, orduların rahatça geçebilmelerine yönelik kurallarla geliştirmiştir; fakat

[138] Kentsel kodlar: Meydanların genişlikleri, yolların meydanlarla kesişmeleri, simetri ve bir örnek cepheler, bina yükseklikleri, bina cephelerinin genişlikleri, yapı adalarının ölçüleri, bu adaların iç avlularının düzenlenişi, cephelerin silmeleri, tavan yükseklikleri, pencere, kapı hatta balkon detayları.

[139] Alberto Nicolini, « Colonial Settlement Planning of the Andes in Space and Time »**, Repenser les Limites :** l'Architecture **à Travers l'Espace, le Temps et les Disciplines,** içinde. INHA (« Actes de colloques »), 2005, http://inha.revues.org

[140] Paul Virillio'nun, savaşa dair anılarında yer alan "zaman içinde sürekliliği, istikrarı ve değişmezliği simgeleyen koskoca şehrin yok oluşu" imgesi, otoriter devlet politikalarının uzantısı olan kentsel polikalar için kullanılabilecek türden bir imgedir. Paul Virillio, **Hız ve Politika**, İstanbul: Metis, 1998

[141] Leon Battista Alberti (1404-1472) ve Andrea Palladio (1508-1580): Rönesansın bu önde gelen mimarları, rasyonel ve güzelliğin öne çıktığı yapılar oluşturmayı amaçlamış ve mimarlıklarının yanı sıra kent planı fikrinin gelişiminde öncü rol oynamıştır.

[142] Sağlamlık, kullanışlılık ve yararlılık ile güzellik Vitrivius'un tüm yapılarda aradığı üç temel mimari özelliktir. Caspar Pearson, **Humanism and the Urban World**, Pennsylvania: The Pennsylania State University Press, 1974, s: 156

bu caddeler genişlikleri ve süslemelerinin getirdiği güzellik sayesinde iktidarın politik anlayışını da yaymaktadır.[143] Mekânın toplumsal düzeni sağlayacak şekilde düzenlenişi, belli bir politikanın uygulandığı yer olmasının da iyi bir örneğidir. Aynı anlayış, sivil caddelere ilişkin estetik beğeni meselesini onların askeri caddelerle olan benzerliklerine bağlayan Palladio tarafından da savunulur. On dokuzuncu yüzyıl kentine görkemli girişini yapmadan çok önce, geniş cadde olgusu, ele geçirme stratejisi ile özdeşleşen askeri özelliğiyle tanımlanmaktadır. Paladio'nun bu benzetmesi, onun ideolojik ve politik karakterini betimler.

Hem iktidarların hem de onların eğilimlerini gerçekleştiren önde gelen mimarların eserlerinden anlaşıldığı gibi, kent üzerinde denetim ve bu denetimin kentin belli parçalarını örgütleyen bir işlev olarak tasarıma yerleştirilmesi, erken modern kent planlamasının kökeninde bulunan bir özelliktir.

Kentin Rönesans sonlarında ulaştığı belli formların da gösterdiği gibi daha fazla özelliği bünyesinde toplayacak, daha kapsamlı bir plan, merkezileşen iktidarın kentsel programını işgal etmeye başlamıştır. Rasyonel bir bakış ile insanı merkeze çeken ve kentsel büyümeyi sınırlamayan bu anlayışın kendini kabul ettirmesi için fazla beklenmeyecektir. Uzun bir tarihsel süreç içinde benzerlikleri ve farklılıklarıyla kesin tablolar çizen eski planlar, tıkanma noktasına barok planlar ve kent mekânları ile ulaşırlar.

Barok dönem planı, merkezi devletle eş zamanlılığıyla, modern dönemden önce gelen planlar arasında en fazla ilgiyi hak edendir. Bir anlamda modern mekân onun planladığı kentsel alanların içinden ve ona rağmen çıkmıştır. Bu nedenle, sözkonusu dönemi anlamak ve kavramak incelenen politikayı sarihleştirecektir. Bu anlayışın ışığında onun başlıca karakteristikleri denetim, devlet kurumları, tarihi anıtlar, aristokrasinin konutları, meydanlar ve ana yollar olarak sayılabilir.

Denetim faktörü, Latin Amerika ve Rönesans erken modern planlarının tipik özelliği olarak belirmektedir ancak etkisi onları izleyen barok planda da devam eder. Barok planı bu ilk modern planlara yaklaştıran diğer bir özellik ise, devlet kurumlarıdır. Planlar, siyasi hayatı

[143] Caspar Pearson, s:158

örgütleyen saray, maliye ve hapisane yapılarını kentin birincil öneme sahip kamusal mekânları olarak saptar.[144]

Bütün bu mekânlar, devletin merkezileştiği geniş imparatorluklarda kent merkezine konumlanmaktadır. Plan yollara atfettiği özel önemle de öne çıkar. Ana yollar tarihi kent merkezinde kesişecek şekilde inşa edilmişlerdir. Meydan ve ana aksların bu ilişkisinin sergilendiği Barselona'nın St Jaume Meydanı, IV.Henri tarafından inşa edilen Place Royale (Kraliyet Meydanı)[145] ve XIV. Louis tarafından yaptırılan Place des Victoires (Zaferler Meydanı)[146] erken modern düzene uygun örneklerdir. Erken on sekizinci yüzyıl kentleri, bu özellikleri aktarabildikleri oranda, on dokuzuncu yüzyıl kentleri ile mimari benzerlikler taşır. Ancak, anılan dönemlerin planları açısından büyük bir farklılık söz konusudur. Henüz evrensel bir planlama, diğer bir deyişle, sadece soylular ve varsılları değil halkı da gözönüne alan politik yaklaşım olarak planlama sözkonusu değildi.

Görsel 6: Place des Vosges'in sıra kemerleri (arcades)[147]

[144] Mumford, ss:455-484
[145] Place des Vosges: Aslen Place Royale ismini taşıyan meydan. 4. Henri tarafından 1605 to 1612 tarihlerinde, 140 m x 127m boyutlarında inşa edildi. Avrupa'daki ilk planlama çalışmalarından biri olarak kabul edilir.
[146] Place des Victoires: "Conseil du Roi de 1685" kararnamesi ile inşaat kodları belirlendi. 1686'da açılışı yapıldı. 14. Louis'nin başarılarına adandı. Jules Hardouin-Mansart tasarımın sorumlusu idi, Planda konutların simetrik inşası zorunlu tutulmuştu. www.wikipedia.com, (15 Mart 2012)
[147] Fotoğraf: Funda Budak

Unutmamak gerekir ki, kentsel büyüme yukarıdaki bölümlerde değinilen proto sanayileşme süresince hakim bir eğilimdir ve yönetim tarafından yürütülen politikalar bu eğilime uyumlu fakat son derece yavaş bir şekilde değişmektedir. Philippe August'un 1200 civarında inşa ettirdiği sağ kıyı ve sol kıyıda yer alan surlar arasındaki bölge 253 hektarken, V. Charles 1370 de sağ kıyıda inşa ettirdiği surların çevirdiği Paris'in toplam yüzölçümü 439 hektara erişir. 1670'de XIV Louis, hem Philippe August'un sol kıyıdaki surlarını hem de V. Charles'in sağ kıyıdaki surlarını yıktırır. İkincilerin yerine bugün Paris'i batıdan doğuya saran "Grands boulevard"lar inşa edilir. Bu alanlar yeni kentin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geniş "promenade" alanları haline dönüştürülür.[148] Görüldüğü gibi kentsel genişlemenin ezici baskısına teslim olan kentin mekânsal açmazı, surun sınırlandırıcı etkisinin yoğun bir şekilde hissedilmesiyle daima yeni bir büyümeye ve dönüşüme neden olmaktadır.

2.2.2.2 **Sanayi Kenti Planı**

Sanayi öncesi kent planları ve planlamacıları ile selefleri arasındaki temel ayrımlardan birincisi, mekân örgütlenmesi ile bağlantılı toplumsal formlar ve kentsel fırsatlara[149] ilişkin "toplumsal faktör"dür. Söz konusu örgütlenme, sanayi kentindeki hakim biçimini alana kadar uzun bir süre barok dönemin planlarıyla yol alır. Sokak ve mahalle, kente yığılan ve proleterleşme sürecini başlatan kalabalıkların yaşam alanıdır. Kentsel varlığın en canlı ve hayati parçaları olan bu mekânlar, barok dönem planlarındaki yapısal zayıflık sonucu fiziksel ve toplumsal açıdan büyük bir hızla çökerler. Giedion, dönemin kent politikasındaki bu ihmali şöyle betimler.[150]

> *Sıradan insanların kiralık evleri bu şemaların içine girmiyor, soruna yol açtıkları düşünülmüyordu. Halk devletin görünmez tabanını oluşturuyordu; yönetici sınıf için sorgusuz sualsiz yeni inşa edilmiş her şey amaca uygundu. Böylece, halk söz konusu olduğu zaman kent sadece ihmal edilmiş, kalabalık bir konut yığınından ibaret kalıyordu. On sekizinci yüzyıl, kendi döneminin başlıca güçlerine ilgi ve alaka geliştiremiyordu. XIV. Louis'nin Versaille'a gitmesi kent planlamasında her açıdan bir ihmale neden oldu; istisnalar ise iletişimin geniş caddeleri, meydanlar ve onları çevreleyen binalar idi. İnsanları etkileyecek her şey ya tam anlamıyla düzensizliğe terk edilmişti ya da geçici olarak ele alınmaktaydı.*

[148] Anthony Sutcliffe;**The** Autumn **of Central Paris: The Defeat of Town** Planning **1850-1970**, London:Edward Arnold, 1970, s:3

[149] Bu metinde "kentsel fırsatlar" ifadesi Fransızca karşılığı "les equipements" örnek alınarak kullanılmakta ve kolektif tüketimin konusu olan her türden bayındırlık faaliyetini ifade etmektedir.

[150] Sigfried Giedion, **Space, Time and Architectures,** London: Harward University Press, 2008, s:710

Sanayi dönemi planının ikinci özelliği "zaman faktörü" kendinden önceki hiç bir dönemde, böylesine etkin bir rol oynamaz. barok kentlerin fiziksel biçimlerinin değişimlerindeki yavaşlık, kentin ekonomik ve toplumsal değişim hızıyla çelişerek barok politikaları kullanılamaz hale getirir. Ağır ihmallerin yarattığı çöküşe bağlı olarak on dokuzuncu yüzyılda, zamanla yarışan modern kentsel gerçeklik mimari dokudaki kadim mükemmeliği belirli bir zafiyete dönüştürür. Nihayet, sanayi devrimiyle ve proleterleşen geniş kitlelerin kentlere yığılmasıyla ortaya çıkan acil ihtiyaçlara ve kentsel alanların düzenlenmesine uygun modern politik anlayışlar yeni yöneticilerin dikkatini çekmeye başlar. Bu ilgi, bu bireylerin ani bir önseziye kavuşmaları nedeniyle ortaya çıkmamış; modern planlamaya olan ihtiyaç ve böyle bir planlamayı zorunlu hale getiren iradi kuvvetler kent semasında esmeye başlamıştır. Ne Latin Amerika'da ne de Avrupa'nın her hangi bir yerinde, geçmiş toplumların şaşaalı kentleri Londra, Paris ve Berlin başta olmak üzere kapitalizmin yerleştiği yeni kentlerin planlama ölçeklerine, değişen yaşamlarına ve dönüştürücü güçlerine yaklaşamazlar. Bu politik aracın on dokuzuncu yüzyıldaki benzersiz gücü, sanayinin yarattığı sermaye birikiminin olanakları ve kapitalizmin gelişme ivmesi üzerinde yükselmektedir. Madalyonun bir yüzünde, o zamana dek görülmemiş büyüklükte bir nüfus yer alır. Bu nüfusun sanayi kentine yerleşmesi, hareketliliği ve durmaksızın artışı, kenti işsizlik ve konut sorunları, fakirlik ve suçun yayılması ile karşı karşıya bırakmıştır. Diğer yüzünde ise, sanayinin kent içinde üretim yapmasından doğan gayri insani koşullar bulunmaktadır. Bunlardan türeyen hastalıkların kent üstüne çökmesinden kaçınılamaz. On dokuzuncu yüzyıl, Avrupa'nın başlıca merkezlerinde görüldüğü gibi kolera salgınlarının da yüzyılıdır. Dolayısıyla, faydacıl (utilitarian), yoğun ve merkezi denetime dayanan örgütlenme biçimlerinin ve yeni sınıfların ihtiyaçlarına yanıt veren kentsel formların ilk kez geliştirildiği kent sanayi kenti olur. Sanayi kenti ancak böylesi bir örgütlenmeyle yaşamsal sürekliliğini sağlayacaktır.[151]

Bu gözlemin eşliğinde, moderniteyle ortaya çıkan planlamayı, merkantilist yayılmacı ve sömürgeci ideolojilerle sınırlamanın onun modern kökenlerini yeterince aydınlatmayacağını söyleyebiliriz. Bu bağlamda onun karakteristiklerinden birincisi, modern planlamayı erken modern dönem ve barok planların ötesine taşıyarak yeni mekân kurulumuna katkıda bulunan, onun toplumsal eşitsizlik temelli görüşlerle zenginleşen yanıdır. Diğer bir

[151] Giedion, ss:705-710

deyişle, kısmi ölçekli modern planların sanayinin sancılı kentlerine uygulanmasına ön ayak olan görüşler, yaygın kentsel-toplumsal eşitsizliğin sanayi süreçlerinin yarattığı koşullarda ortaya çıkışına dayanır. Ekonomik ve toplumsal değişimlerin ürettiği eşitsizlikler iki farklı grubu etkilemiştir. Birinci grupta kendi ideal kentlerini yazan More, Campanella ve Bacon ile liberal düşünceyi evrensel bir bakış açısı haline getiren Owen, St. Simon, Fourier ve Cabet bulunmaktadır. İkinci grup ise, birinci grubun etkisi altında kalan kent yöneticileri, mühendis ve mimar uzmanlardan oluşur. Benevolo reformcular olarak adlandırdığı ikinci grubun üzerinde özellikle durarak, onları etkileyen faktörleri sıralar:[152]

> *İlk reformcuları etkileyen iki faktörden birincisi, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısının eşitsizliklerini üreten ekonomik ve sosyal değişimler, ikincisi, eşitsizliklerin kaçınılmaz olgular değil ortadan kaldırılması gereken engeller olduğunu ileri süren teorik ve kamuoyu değişimlerdir.*

Rambuteau, ikinci grup içinde yer alan, sanayi kentinin eşitsizliklerine ve bunların dağılımına ilişkin ilaçlar geliştirmeye çalışan Fransız bürokratıdır. Bu dönemin belirleyici ekonomik şartları, hukuki ve idari yapının yetersizlikleri diğer taraftan politik iktidarın parçalanmışlığı, reformcuların kentsel uygulamalarını kısmi reformlar düzeyinde sınırlar. Fransa örneğinde, 1848 politik krizi ve iktidar değişikliği şartları altında, kentin çelişkilerini en keskin şekilde ifade ettiği, yeni toplumsal ilişkilerin taraflarının birbirlerine karşı tavırlarını açıkça gösterdiği yeni bir kentsel mekân, diğer deyişle Lefebvre'in "çelişen mekânı"nı bizzat tarih sahnesine çıkmıştır.

İşte, modern kent planlamasına özgün anlamını veren, Rönesans ve Barok monarşilerinin kentsel ihtiyaçlarının ya da sanayi toplumunun kente taşıdığı değişimlerin ürettiği mekân politikasından ayıran şey, onun, "çelişen kent mekânı" na karşı geliştirilen bir politika olmasında yatmaktadır.

Benevolo, "Modern Kent Planlaması'nın Kökenleri"nde, modern planlamanın doğuşunu değerlendirir.[153]

---

[152] Benevolo, ss: 39-84.
[153] Leonardo;Benevolo, **The Origins of Modern Town Planning**, Masachusetts:The M.I.T Press,1971, s:xi

Modern kent planlamasının doğumu sanayi şehrini yaratan ve değiştiren teknik ve ekonomik hareketlerle eş zamanlı değildir; bu planlama, değişimlerin son raddede hissedildiği, çelişmeye başladığı ve düzeltici bir müdahalenin kaçınılmaz olduğu zamanlarda doğar.

İkinci karakteristik, planlamayı bir politika olarak örgütleyen aktörlerle ilişkilidir. Yeni politik anlayış, muhafazakâr ideolojinin etkisinde Fransa'da Bonapartizm,[154] İngiltere'de Tory, Almanya'da ise Bismarckçıları iktidara getirmiştir. Bu şartların başlıca siyasası kentsel uygulamalarla ortaya çıkan kent planlamasıdır. Bütün politik çatışmalar ve mücadeleleri etkisizleştirmeye çalışarak, tamamıyle teknik ve hizmete yönelik bir kentsel tutummuşçasına üretilen bu politika, meşruiyet zeminini toplumsal yarar üzerine kurarak siyaset dışılık iddiası taşımaktadır. Oysa Benevolo'ya göre, modern kent mekânı yeni ve muhafazakâr politika bağlamında ve bu politikayı yürüten aktörlerle üretilmektedir.[155]

Kent planlaması, politik müzakerenin dışındaymış gibi yerleşik güçlerin yararına tamamen teknik bir mesele olma yolundadır. Bununla birlikte, politik olarak tarafsız değildir tam tersine yeni muhafazakâr ideolojinin etki alanının içine düşer (...).Modern planlamanın ilerlemeci eğilimleri, yalnızca politik güçlerin benzer bir toplumsal genel dönüşüme yönelmeleri durumunda, onlarla ilişkilenerek pratik olarak gerçekleşebilir.

Sanayi kentinde modern kentsel dönüşüm aracı olarak planlama, teknik bir kentsel araç gibi değerlendirilse de, politikanın tarafı olarak, kent dönüşümünü kontrol eden güçlerin kendilerini ifade edecekleri fiziksel biçimi hazırlayan politik süreçtir. Dolayısıyla merkezi ya da yerel politika, muhafazakâr ve otoriter bir bağlamın politikası ise planlama da bu ideolojilerin doğrultusunda biçimlenir. Ayrıca planlama, yönetimin dönüştürdüğü kentsel mekânlara finansal destek sağlayan, bunları koordine eden, bunlar üzerinde etkili olan kentsel tabaka ve grupların katılımıyla gerçekleşen bir eylemdir. Bu aktörel özellik onu politikanın tarafı haline getirir.

Üçüncü karakteristik spekülasyondur. Kentteki ekonomik güçler, kentsel politika aracılığıyla planlama üzerinde tartışılmaz bir etkide bulunarak spekülasyon yönünde bir

[154] Bonapartism'in iki anlamı vardır. Bu terim birinci olarak, imparatorluğu Bonapartlar yani Napolyon Bonapart ve III. Napolyon'nun iktidarı altında restore etmek isteyenlere; ikinci olarak güçlü, merkezi bir devleti savunan politik harekete gönderme yapar. www.wikipedia. (07 Nisan 2012)

[155] Benevolo, Leonardo; 1971, **The Origins of Modern Town Planning**, Preface, The M.I.T Press, Masachusetts, s: xiii/110

hareket oluştururlar. İlk spekülatif faaliyetler doğal olaylar sonucunda ortaya çıkarlar, gelgelelim, sanayi kentinin ekonomik değişimleri ve kamulaştırma ertesindeki belirleyicilikleri benzersizdir. Modern anın en belirleyici hareketleri spekülatif olanlardır ve spekülasyonun kentsel büyümedeki yeri, hangi sosyal aktörlerin spekülasyon faaliyetlerine katıldığı, spekülasyona konu olan arazilerin büyüklüğü, bunlardaki fiyat artışları ve spekülatif faaliyetler sırasındaki ekonomik ve politik konjoktür cinsinden tanımlanabilir.[156] Daha sonraki bölümlerde ele alınacağı gibi, spekülatif hareketler, on dokuzuncu yüzyılda başta Paris, Londra ve Berlin gibi aynı zamanda başkent olan metropol büyüklüğündeki kentlerle eş zamanlı olarak, Madrid'ten sonra ikinci kent olarak gelen Barselona'da da aktiftir. Bu kentlerde spekülasyonu da içsel bir öğe olarak taşıyan planlar, yönetim, üretim, tüketim ve konut alanlarını hem boyutlarıyla hem içeriğiyle yeniden düzenleyerek toplumsal ayrışmayı kurumsallaştırır.

Şu halde, planlama ne üretmektedir, konusunu teşkil eden unsurlar ve özellikleri nelerdir gibi modern planlamanın içsel dinamiğini aydınlatacak sorular konumuz açısından önem kazanmaktadır.

2.2.2.3 **Sanayi Kenti Planlamasının Tipik Özellikleri**

Sanayi kentinde planlamayla üretilen kentsel fırsatlar; bulvarlar, sokaklar, limanlar, garlar ve demiryolları; su, elektrik ve kanalizasyon ağı, parklar; sosyal ve özel konutlar (social and private housing) olarak sıralanabilir. Planlamanın konusunu teşkil eden fiziksel unsurlar altı özellik altında toplanmaktadır. Birincisi, bu varlıklar kollektif kullanılan mülklerdir. İkincisi, kolektif olarak denetlenir. Üçüncüsü, kamu sektörü tarafından çıkarılan kentsel kodlara tabidir. Dördüncüsü, kullanımları dışsallıklar üretir. Beşincisi, özel sektörün ve bireylerin mülkiyetinde olan araziler ve binaların da toplumsal çelişki doğuran özellikleri politikleşmelerine neden olur. Zira, söz konusu unsurlar da, kamu sektörü unsurları gibi kentsel kodlara bağlıdır ve kullanımları dışsallıklar üretir.[157] Altıncısı, tüm bu özellikler farklı sınıf, tabaka ve bireyler arasında çatışmalara neden teşkil eden karakterleri yüzünden politiktir.

---

[156] Marcel Roncayolo, **Lectures des Villes: Formes et Temps**; Marseille: Parentheses, 2011, s:264
[157] Richard E Foglesong; "Planning the Capitalist City", **Readings in Planning Theory** içinde, Scott Campbell ve Susan S. Fainstein, (Ed.), Oxford: Blackwell Publishing, 2007, ss:102-107

Kodlar ve kuralların ne olduğu, hangi amaçlarla oluşturuldukları, hangi kentsel alanlara uygulandıkları, üretimin nasıl yapıldığı ve kimlerin kullanımına sunulduğu gibi sorular yine belli bir politik davranışı betimleyecek yanıtları araştırdığı için planlamanın doğasını açığa vuracaktır. İhtiyaçlar, kentsel fırsatları yaratacak altyapı ve konut üretimi ile karşılanacağına göre; "nasıl" sorusu üretimin, özel girişim mi (kapitalist pazar güçleri) yoksa devlet tarafından mı yüklenilmesi gerektiğine ilişkindir. "Nasıl" çok katmanlıdır, aynı zamanda, yönetimi kapsar. Bu politika nasıl yürütülmelidir? Bu sorunun cevabı ise bizi politikanın hangi kentsel gruplar tarafından ve hangi amaçlarla kullanılacağına ulaştırır. Kimin tarafından ve kim için yönetilmelidir? "Hangi ırklar, sınıflar, gruplar ve mahalleler" yararına kullanılacaktır?[158] Castells ve Harvey yukarıdaki soruyu devlet lehine yanıtlar. Castells, kapitalist düzen içinde işçi sınıfının ve geniş toplumsal kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanamayacağını, bu yüzden sistemin sürdürülebilirliğinin ancak devlet müdahalesinin artışı ile sağlanabileceğinden bahisle devlet rolünün genişlediğini; Harvey ise, her türden kentsel alt yapı sisteminin üretimi ve bakımını sağlayacak kapitalist sisteminin yetersizliğinden bahisle devletin kentsel gelişme sürecine (urban development process) müdâhil olduğunu belirtir. Harvey, toprağın doğasını taşınamaz, yer değiştiremez ve dışsallıklardan etkilenmeye açık tipik özellikleriyle tanımlayarak; bunlardan kaynaklanan problemleri ise doğrudan kent planlamasıyla ilişkilendirir.[159] Harvey ve Castells, devlet müdahalesi ve toprağın toplumsal doğası arasındaki bağlantıyı tespit etmekle özel mülkiyetin hâkim olduğu bir toplumda planlama düşüncesinde alınan yolu betimlemişlerdir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir çelişki vardır ve planlamanın bu içsel çelişkisini açıklayabilecek bir görüşe daha ihtiyaç duyulmaktadır. Bu görüşe göre, bu yazarlar, müdahale edilen varlığın (toprak) ikili karakterini[160] ihmal etmektedir. Toprak bir yandan, toplumsal bir kaynak (social resource) olarak kolektif tüketim maddesidir, diğer yandan ise, özel bir hak (private right) olarak metadır.[161] Kent planlaması hem kolektif tüketim; yani alt yapı, konut yapımı gibi emeğin yeniden üretimi için gerekli ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak devleti kentsel dönüşüm faaliyetlerine sokar; hem de özel mülkiyet kurumunun (institution of private property) bu girişimler üzerindeki müdahalesini kolaylaştırır. Yani kapitalist sistem, bir

[158] Harvey'den aktaran: Foglesong, s:102
[159] Foglesong, s: 103
[160] Foglesong, s: 103
[160] Foglesong, ss:103-104
[161] Foglesong, s: 105

yandan plancı devlet müdahalesi ile kolektif tüketimi sağlamaya çalışırken diğer yandan özel girişimin bu eylemleri sınırlayıcı spekülatif faaliyetlerine izin vermek yoluyla, mülkiyetin yani kapitalist kentleşmenin doğasındaki tezadı (property contradiction) planlama yoluyla yaratır. Dolayısıyla, modern kent planlamasının temelinde de aynı tezat yatmaktadır.

Özetlersek plan, kentin başlangıcından beri var olan bir siyasadır. Ancak modern zamanların planı çelişik karakteri, aktörel çeşitliliği, yasal araçları ve ölçeği bazında önceki dönemlerden farklılıklar taşır. Modernitenin kritik anı devrim zamanlarında üretilenler, erken modern zamanların denetim, yol, meydan ve kamusal kurumlara verilen önemle çizilen planlarından, ölçek, yönetimsel farklılık ve meşruiyet zeminleri ile ayrılır. Bu noktada Karatani'nin anılan dönemi tanımlayan önermesinden yola çıkarak, Batı düşüncesinde asıl önemli olan(ın) "***her krizde düzeni ve yapıyı kurmaya yönelik mimari irade***" olduğunun hatırlanması önem taşımaktadır.[162] Barok dönemin krizlerini yaratan ve sadece devlet elitini, soyluları ve burjuvaları kayıran anlayış yerini yeni toplumsal değerlere verilen önem ve yeni bir örgütlenmenin planlarına bırakmıştır. Bu planların birinci özelliği, mekânı yeniden düzenleyen formlar ve kentsel fırsatlar, diğer bir deyişle, kolektif tüketime konu olan kapsamlı dönüşüm faaliyetleridir. İkinci özellik, sanayinin sürekli büyümesinden doğan ihtiyaçlar ve zorunlulukları sarmalayan değişimdeki zaman faktörüdür. Üçüncü tipik özellik ise rant arayışındaki spekülasyondur. Kapitalist kentleşme ve sanayi kentinin temelindeki çelişkinin tezahürü olan bu özellik, planlamayı da nüfuz alanlarının konusu ve tarafı haline getirerek politikleştirir.

2.2.2.4 **Kent Plancısı**

Yukarıdaki bölümde görüldüğü gibi, nüfus artışı ve sanayileşmenin kenti karşı karşıya bıraktığı zorunluluklara ve bunların baskısı altında yaşamın devam etmesinin mümkün olamayacağı koşullara verilen bir örgütsel cevap, ya da ekonomik güçlerin faaliyetleri sonucu çıkan toplumsal ihtiyaçları karşılayacak bir düzenleme eylemi olarak değerlendirilen planlama; devlet tarafından, doğaları gereği çıkarları çatışan kamu ve özel sektörün kullanımına eş zamanlı olarak sunulan bir politikadır. Bu özellik planlamayı tezat üreten bir eylem haline getirerek bu sürecin yönetimini toplumsal çelişkilerin baskısı altına

[162] Karatani, s:64

sokar. Planlamacılar ise fiziksel ortamları tümden değiştirebilen politikanın yöneticileri olarak öne çıkar.

Papayanis, 1840'larda, modern kent plancısının ortaya çıkışının gözlemlenemeyeceğinden bahsederek reformist kent plancısı ile Haussmann tipi kent plancısı arasındaki farklılığa dikkat çeker.[163] Reformist kent planlamacısı idealistir, Aydınlanma idealleri ile yorumlar kenti. Nüfusun yığıldığı sokaklar ve binaları temizlemek, kenti sıhhileştirmek, kısmi planlarla düzenlemeler yapmak, aydınlatma ve güzelleştirme faaliyetlerinde bulunmak onun planının anahatlarıdır. Kentlilerin karşılaştıkları, karşılıklı iletişim kurdukları mekânın kalitesi; güzelliklerin yarattığı algı; meydanları süsleyen kemerler, heykeller, cepheler, çeşmeler gibi yapı ve malzemelerinin sağladığı aidiyet duygusu yoluyla mekân kullanımlarının yarattığı değere (kullanım değeri) yaslanır kent gerçekliği. Kısmi planların idealist plancısı daha modern, daha büyük çaplı dönüşümlere imza atan, 1850'lerin tam yetkili bürokrat plancısından tasarım, planlama, uygulama ve yönetim alanlarında farklılaşır. İç ve dış mahalleleri ile bütün olarak kenti tasarlayan, bu mahallelerde oluşturulacak belediyelerin birbirleriyle ve merkezle ilişkilerinin desantralizasyonunu gerçekleştiren bir yönetimin onayını da alarak kenti belli sınıflar için yaşanabilir ve zevk alınabilir hale getiren, bulvarlarına yeni yaşam tarzları ve ticari potansiyeli yerleştiren, geri kalan nüfus üzerinde tam bir hakimiyet amaçlayan Haussmannlar, Hobrechtler'dir bu bürokratlar. Unutmamamız gereken, bu yüzyılın yeni bir üretim tarzının hızla köklendiği ve yaygınlaştığı, üretim ilişkilerinin bütünüyle değiştiği ve özellikle aktörlerin çeşitlendiği, kentsel hareketliliğin ve devinimin arttığı, mekânların farklılaştığı, farklı rol ve mesajların ortaya çıktığı, işbölümünün ve rekabetin sürekli birbirlerini takip ettiği, karşıtlıkların keskinleştiği, kısaca büyük dönüşümün yüzyılı olduğudur. Binaların, meydanların, yolların insani ölçülerde tasarlandığı, sınırları olan bir mekândan sürekli genişleme eğilimindeki sınırsız modern mekâna geçiş, yaşama dair ideallerin değişmesi sonucu gerçekleşmiştir. Modern idealist plancı özlemini çektiği kenti bir bütün olarak ele alır. Mekânın gerekli bölümlerinin iyileştirilmesi esasına dayanan bir bayındırlık anlayışı; hastalıklı bitkilerin sökülüp atıldığı, azman otlardan temizlenmiş düzenli bir bahçe hayalidir bu. Lefebvre, bu anlayışın "en yüksek olasılıkla içerik ve anlamdan yoksun bir formalizme ve eski kentin

[163] Papayanis Nicholas, Sanconie Maïca; 2011, « Urbanisme du Paris Souterrain: Premiers Projets de Chemin de Fer Urbain et Naissance de l'Urbanisme des Cités Moderns ». **Histoire, Economie et Société** içinde. n: 4, s: 745-770. doi : 10.3406/hes.1998

mimari güzelliklerinin tüketicilerin beğenisine sunulduğu bir estetizme yol açacağını" belirtir.[164] Diğer yandan, aynı planlamacı devletin bürokratıdır ve planlama doğrudan kamu sektörü ile ilişkilidir. Bürokrat planlamacının sistemli mühendis bakışı idealist bakışın argümanlarını silikleştirir. Mühendis kökenli plancının, idealiste bu üstünlüğü kentsel alanda daha önce var olan her şeyin dağılmasıyla sonuçlanacaktır. Bu çözülmenin ardından açılan kentsel arazilerin yeniden değerlendirilmeleri kâr edecekleri bir pazar ekonomisi dürtüsüyle açıktan açığa kenti tasarlayan ve hatta bizzat inşa eden arazi geliştiriciler ve kamu sektörünün işbirliği neticesinde gerçekleşecektir.

Henri Lefebvre, Aydınlanmanın sınıf çelişkilerini gözardı eden kentsel ideallerin eski yunanın ideal kent tasavvurlarına benzediğini; bu idealin, özgür yurttaşlar tarafından gerçekleştirilen bir yönetim varsayımı üzerine kurgulandığını söyler. Sanayi kenti yurttaşlarının tümü görünüşte özgürdür ancak yaşadıkları mekânda kararların alınmasına katılma özgürlüğüne sahip olma anlamına gelen çağdaş idealle bağdaşmaz bu özgürlük kavramı. Kentin dönüşümünde ve kentsel biçimin belirlenmesinde kararları alan, kuralları koyan yerel ve merkezi yönetimde halk iradesi temsil edilmediği zaman; kentsel biçim ve estetik, kentsel strateji için mücadele eden hakim sınıf ve tabakaların pozisyonlarına veya otoritenin iradesine bağlı kalmaktadır.[165]

Sanayi kenti tanımı gereği, kendini yeniden üretebilmenin mücadelesi içinde olan işçi sınıfının varlığına ihtiyaç duyar. Tarımsal alanlardan sanayi üreten kent yerleşimlerine doğru akan nüfus işte bu kalabalıklar, kent içindeki yoğunlaşma onların neden olduğu izdihamdır. Kent içindeki nüfus yoğunluğu, kirlilik ile 1832, 1834 ve 1849[166] yıllarında Paris

[164] Henri; Lefebvre, "Industrialization and Urbanization", **Writings on Cities** içinde, Eleonore Kofman ve Elizabeth Lebas; (Ed.) UK: Blackwell Publishing, 2004, ss:65-85

[165] Tiphaine, Zirmi; **Comment les Freres Pereire Firent la Fortune de l'Architecte Alfred Armand**, http://www.persee.fr. Zirmi Tiphaine'nin makalesinde anlatıldığı gibi banker **Pereire kardeşler**, 1840'lardan itibaren spekülatif alımlar yaparak, arazi satın aldıkları bölgelerin imar planlarına müdahale ederek, Paris'in ikinci imparatorluk döneminde, burjuvazinin yerleştiği mahallelerde giriştikleri tren hatları ve istasyonları, altyapı ve pahalı konut inşaatlarında ve tüm bu girişimler için kredi olanakları sağlamada, belediye ile eşgüdümlü çalışarak büyük bir hızla zenginleşmişlerdi. Gerçekleşen projeler arasında, Opera ve Bulvar Capucines arasında **8300 m^2** lik, 700 odalı lüks **Grand hôtel de la Paix** vardır. Otel, dükkân ve rezidanslardan oluşan bu inşaat Pereire kardeşlere **21 milyon franka** malolmuştu.
Harvey, "Paris Modernitenin Başkenti" adlı eserinde, Pereire kardeşlerin Malesherbes Bulvarı'ndaki spekülatif girişimlerini anlatır. Sebastopol Bulvarı'nda 1850'de metrekaresi 50 Frank olan arsa fiyatlarının 1857'de 1000 Franka çıktığını, 1867 Uluslararası Sergisi'nden sonra ise Batı Yakasında arsa fiyatlarının sadece iki yıllık bir süre içinde on kat arttığını belirtmektedir.**1852'de 2.5 milyar Frank** olan Paris emlâklarının değeri **1870'te 6 milyar Frank**a yükselerek emlâk piyasasının genişleyen hacmi ve canlılığını gösterir. Harvey, s: 180

[166] 1832 kolera salgını Paris'te 19.000 kişinin ölümüne neden olmuştu. Kent tarihçisi Oleg Kobtzeff'in söylediği gibi kolera, artık sürdürülemeyecek bir kentsel ortamın işareti olarak, kent planlamasının ortaya çıkışında önemli bir faktör olmuştu. http://www.english.rfi.fr/node/59777. (09 Kasım 2010

kolera salgınları türünden hastalıklar, planlamayı aydınlanmacı bürokratın acil eylemi haline getirmiştir. Lefebvre, on dokuzuncu yüzyılda ulaşım ve iletişim ağlarıyla sarılmış kentin planlama neticesinde kararların ve bilginin merkezi haline gelmesiyle, yirminci yüzyılın erken krizleriyle sarsılan çağdaş toplumun yeni örgütlenme metotlarına dayanan dönüşüm projelerinin altında aynı dogmatik anlayışın bulunduğunu açıklar. Bu tespite göre, hem on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında hem de yirminci yüzyıl başında planlama, toplumsal sorunları mekânsal sorunlar olarak formüle ederek, toplumsal sorunun ortaya çıkış nedenlerini sağlıklı ya da sağlıksız mekânla açıklar.[167] Kent plancısı da bir doktor gibi hastalık semptomlarını ortadan kaldırarak mekânı normalleştirme görevini üstlenir. Bu açıdan bakıldığında, bürokrat kent planlamacıları, dar sokakları sıkıştıran konutları yıkarak hava akışını sağlamayı ama aynı zamanda bu sokakların boyutlarını ve fonksiyonlarını değiştirmeyi; köprülerin sorunlu bina stokunu temizlemeyi ama aynı zamanda köprüleri trafik için kullanabilmeyi; nehir ve deniz gibi önemli ulaşım yollarının çevresini yeniden düzenleyerek güzelleştirmeyi ama aynı zamanda onları sanayinin ve yeni yaşam tarzlarının gereksinimlerine cevap veren geniş bulvarlarla sarmayı ve ulaşımda yeni örgütlenme tarzına uygun hale getirmeyi amaçlar.

Plancılar, politik iradenin ve acil anlık stratejilerin baskısı altında kararlar alan ve uygulayan aktörler olarak tartışmalı kentsel biçimlerin de mimarları olmuştur. Öyle kentsel biçimler ortaya çıkmıştır ki askeri merasim törenleri için açılmış geniş caddeler ya da Mumford'un metaforuyla "döşenmiş çöller", bir örnek binalarla tıkabasa dolu, hareketsiz, suskun ve gövdesiz bir ahtapotun lüzumsuz sayıdaki kolları gibi dağılıvermiştir. Genleşen bir kent ansızın bir çığ gibi büyüyebilir. Böylesi bir form, sadece tekerlekli araç trafiğinin uyum gösterebileceği bir ortamı üretecektir. Bazı durumlarda da dönüşüm, kendi başına bütün ölçeklerin ötesine geçerek "eşgüdümlü projelerin, başlangıçta alınan kararların dengeli duruşlarını" bozar. Etkin bir planlama, rasyonel denetim ve sağlam bir otoriteye sahip olduklarına güvenen plancıların ve yöneticilerin ellerinden kurtulan dönüşümün ivmesi, kenti gizli bir kentsel iradenin dümenine bırakmışcasına bilinmeyen sulara sürükleyebilir. David Van Zanten, Haussmann'ın Paris'de dümeni kaybedişine ilişkin şöyle yazar: [168]

[167] Lefevbre,"**Industrialization and Urbanization**, ss: 65-85
[168] Van Zanten'den aktaran David Harvey, age, s:135

1860'ların başında, 1853'ün ilk projeleri bitmiş ya da epey yol katetmiş olduğu sırada, bir şey oldu, orijinal projenin çeşitlemeleri, ayrıntılandırmaları ve genişletilmiş hali olan yeni projelere girişilirken ölçek değişti, odak kaybedildi, eşgüdüm aksadı. İlk on yılki işin inanılmaz başarısının mümkün kıldığı bu yeni projeler çığrından çıkarak 1867-1869 krizine ve Haussmann'ın görevden alınmasına yol açtı.

Haussmann, kendi zamanında dönüşümün aşırı boyutlarıyla ve bu olguya bağlanan ölçüsüz davranışlarıyla eleştirilmiştir. Ancak, dönüşümün hızı ve boyutları nedeniyle yaşanan alt-üst oluşlar, muhalif tutumlar, toplumsal ve mekânsal kayıplar tarihin tekerleği döndükçe toplumsal hafızanın derinliklerinde kaybolmaktadır. Paul M Hohenberg ve Lynn Hollen Lees'in işaret ettiği gibi, Haussmann'a itibarının yeniden verilmesinin üzerinden geçen bunca seneden sonra, bugün eserinin en fazla eleştirilen yanı ise ironik bir şekilde onun sadece sur içi alanlara müdahale eden "sınırlı" yapısı olmuştur.[169]

2.2.3 **On Dokuzuncu Yüzyılda Kentsel Dönüşüm**

Kentsel dönüşüm bu tez çalışmasındaki anahtar kavramlardandır. On dokuzuncu yüzyıl kentinde, "kentsel dönüşüm" terimi, kent ölçeğinin boyutları ve kentin içerdiği toplumsal özü değişime uğratan paradigmayı ifade ettiği için benimsenmektedir. Surlarla çevrili kentlerde, nüfus, sanayi üretimi ve istihdamdaki muazzam artış, kenti fiziksel ve toplumsal olarak yaşanamaz hale getirir. Surun günlük yaşamdan çekildiği kentler de mevcuttur. Genellikle coğrafi ve topoğrafik konumlar sayesinde dış düşman tehdidinin hissedilmediği kentler sur oluşumunun zaman içinde önemsizleştiği kentlerdir. Bu kentlerde surun sınırlayıcılığı yoktur yine de kent ve kır arasındaki tezat çeşitli biçimler altında devam eder. Sonuçta, bir yandan sanayileşme, artan nüfus baskısı, kent içi kirlenme, salgın hastalıklar, konut sıkıntısı mekânın düzenlenmesi ihtiyacını ortaya çıkarır diğer yandan aydınlanma fikirleriyle beslenmiş yeni mekânsal arayışlar daha önce görülmemiş ölçeklerdeki bayındırlık politikalarını yürürlüğe koyar. Bu politikaların gerçekleştirilmesinde rol alan aktörlerin rant arayışları ve büyüme yönlü eğilimlerle birlikte anılan uygulamalar toplamı "kentsel dönüşüm" kavramı ile ifadelendirilmektedir.

[169] Haussmann dönüşümü sur içi alanla sınırlı kaldı. Bu durumun, sur dışında kalan alanların kentleşmesinde ve özellikle yirminci yüzyıl başında surların yıkılmasından sonra ortaya çıkan sorunların doğmasında birinci dereceden rol oynadığı ileri sürülür. Hohenberg , Paul M; Hollen Lees, Lynn, **The Making of Urban Europe**: 1000-1994, London: Harward University Press,1995, ss:328-329

Kentsel dönüşüm üç süreçle tanımlanabilir. Birincisi, kent surlarının yıkılmasını sağlayan ihtiyaçlar ve çıkarlarla ortaya çıkan kentsel yayılmadır. Barselona ızgara planı üzerinden genişleme, kentin geleneksel mekân ve zaman sınırlarının ötesine uzatılmasını sağlamaya çalışır. Bu süreç ölçek yani niceliklerle ilişkilidir.[170] İkinci süreç, kentsel kalite, üretim ve yaşam biçimlerine referans verir. Fayda ve denetim odaklı, rant eğilimli dönüşüm, eski çöküntü alanlarının (slum)[171] temizlenmesi, temiz hava ve ışık sağlayacak sıhhi faaliyetler, yeni işlevler ve kentsel ayrışmayı üretir. Üçüncüsü, dönüşümleri bizzat planlayacak olan kent yönetiminin ortaya çıkışı[172] ve yasal çözümleri kapsayan kent hukukunun oluşum sürecidir. Bu tezde incelenen üç başkent ve Barselona, mekânın dönüşümü ile eş zamanlı olarak hukuk ve yönetimin de dönüşümlerini açıklayan örneklerdir.

Dönüşümün boyutları, etki alanı ve yeni estetik bir kez araştırma nesnesi haline gelince politika-estetik ilişkisindeki "***gizli hareket***"[173]su yüzüne çıkma eğilimi göstermekte ve araştırma açısından elle tutulur hale gelmektedir. Politikanın kentsel mekânı belirlediği önermesinin gördüğü kabul, bu gücün dönüştürme kapasitesini açıklayamaz zira dönüşümün fiziksel ve toplumsal etkileri kolayca ölçülemez. Bu durumda politika-kentsel dönüşüm ilişkisi ile dönüşümün sosyal ve estetik alanda kentsel topluma etkisinin belli bir opaklık taşıdığı söylenebilir. Lefebvre bu olguyu "***içerik ve form arasındaki ilişkinin gizli hareketi***"[174] olarak formüle etmiştir. Politika ve dönüşüm ilişkisinin dolaysız biçimini yansıtan örnekler Lefebvre'in sözünü ettiği "gizli hareketi" barındırmadığı için dönüşümün etki alanı ve ortaya çıktığı koşullar, basit gözlemle tespit edilebilir karakterdedir. Erken modern dönemin iki örneği, Avrupa'nın doğusundan 1. Pedro ve batısından "güneş kral' lakaplı 14. Louis'nin bayındırlık faaliyetleridir. Bu dönüşüm modeli, on dokuzuncu yüzyıl kentsel dönüşümünün tipik özellikleriyle karşılaştırıldığında şaşırtıcı benzerlikler ve farklılıklar gösterir. İki monarkın politikası, meşru zemini ve dönüşüme yüklediği anlamlar

[170] "Mekân ilişkilerinin yeniden biçimlendirilmesi ve mekân ölçeğinde gerçekleşen dönüşümler kent sürecinde çok etkin anlardı". David Harvey, **Paris: Modernitenin Başkenti**, Berna Kılınçer (Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012, s:153

[171] Bu metin içinde sanayi kentinin merkez mahallelerinde veya dış mahallelerinde yıpranarak yaşanmaz hale gelen bölgeleri ifade etmek için İngilizce kaynaklardaki "slum" teriminin karşılığı olarak "çöküntü alanı" kullanılmaktadır.

[172] Kent yönetimi merkezileşme ve desantralizasyon arasındaki dengenin kurulumu meselesini çağdaş yaklaşımların yolunu açacak şekilde, yine aynı "etkin anlarda" temel bir mesele olarak algılamaya başlamıştı. Daha bütünsel ve geniş bir mekân düzenlemesine girişerek, hem komünlerin (veya dışmahallelerin) ana kente bağlanmasıyla yeni belediyeler yarattı hem de yetki ve sorumluluk devredilmesi yoluyla, beledi alanda yeni tipte bir hiyerarşi ve daha merkezi denetim sağladı. Harvey, ss: 147-154

[173] Henri Lefebvre, "On Urban Form", Writings on Cities, Eleonore Kofman ve Elizabeth Lebas (Ed. Ve Çev.), USA ve UK: Blackwell, 6. Baskı, 2004, s:135

[174] Lefebvre, s: 135

açısından on dokuzuncu yüzyıl planlaması ile farklar, tarımsal arazileri kentsel arazilere dönüştürmesi ve geleceği belirlemesi açısından benzerlikler taşır. Benevolo, bu örnekler üzerinden monarşi rejiminin kenti biçimlendirme gücüne dikkat çekerek; politikanın kent estetiğini kurucu karakterini sergilemiştir.[175]

Pedro ve Louis, muazzam bir emek gücünü seferber ederek, devasa ölçekteki bataklıkları, tarımsal arazileri diğer bir deyişle doğanın hüküm sürdüğü geniş toprakları kentsel alanlara dönüştürür. Dönüşümü gerçekleştiren emek gücü her ikisinde de angarya hizmetini kapsarken, hayatlar yok pahasına harcanır. Pedro 1702-1712 arasında, 100.000 nüfuslu bir kent yaratmış; Louis'nin monarşi içinden yükselen muhalefet ve halk isyanlarına karşı koymanın yolu olarak kurduğu görkemli Versailles, 67.000 m^2 büyüklüğündeki bu şehir-saray, klasisizmin ışıltılı abidesi 1682'den 1789'a kadar politik iktidarın merkezi olmuştur.

Bu iki deneyimi takip eden yıllarda, gotik-barok karışımı tarihi şehirlerin modern kentlere dönüşüm süreçleri, imparatorları, yöneticileri, danışmanları, plancıları, mimarları ve girişimcileri yeni üretim tarzının belirlediği ilişkiler çerçevesinde biraraya getirecektir. İhtiyaçlar ve gerilimlere yönelik çözümler, çeşitli aktörlerin iradelerini ortak bir akıl (veya akıldışılık) temelinde kent planlamasıyla buluşturur. Bu yeni siyasanın yürürlüğe koyduğu kentsel dönüşüm, kent arazilerinin yeniden değerlendirilmesi ve rant ile ilişkilendirilir. Bu süreçler, Mumford, Spiro ve Harvey'in tespitlerine göre, fiziksel bir yıkımı harekete geçirir. Lefebvre[176] ise, "Kritik Anda" isimli makalesinde, "***sanayi toplumunun kentleşmesi bizim hala "şehir" dediğimiz şey parçalanıp dağılmaksızın mümkün değildir***"[177] söylemi üzerinden okuyucularını, sanayi öncesi kentin sanayi kentine dönüşümündeki toplumsal paradigmayla yüzleştirir. Batı Avrupa'da on beşinci yüzyıldan itibaren verimlilik temelli ekonomik strateji, üretimi o zamana kadar görülmemiş ölçülerde arttırmaya çalışmakla kentsel yapıtın baskılanmasına ve tıkanmasına neden olur. Bu süreç, karşılaşmaların, eşzamanlılığın, birbirine yaklaşmaların, etkileşimin zihinsel ve toplumsal formu olarak kavramsallaştırılan[178] tarihi kentsel yapıtın dağılmasına kadar gidecektir. Bunun nedeni, yeni stratejinin, kentin kentliler tarafından kullanımında yatan özünü, para ve değişim değerinin

[175] Leonard Benevolo, **Avrupa Tarihinde Kentler**, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2006, ss:79-108
[176] Henri Lefebvre, "Around the Critical Point", **Writings on Cities** içinde, Eleonore Kofman ve Elizabeth Lebas (Trans and Ed.); United Kingdom: Blackwell, 2004, s:126
[177] Lefebvre "town" ve "city" arasında kesin bir ayrım çizgisi görür. Bu çalışmada "şehir" ve "kent" benzer bir şekilde kullanılmıştır.
[178] Lefebvre, s:129

mantığı ile beslenen başka bir dünyanınki ile değiştirmiş olmasıdır. Aynı gözlemi, aynı tarihsel dönem için yapan tarihçi d'Avanel, "Para ve Fiyatlar" adlı eserinde artan kiralar ve düşen ücretlerle toplumsal sistemdeki dönüm noktasını işaret eder.[179]

Kentsel dönüşümü örgütleyen politika, bu süreçte, Castells'in de ifade ettiği gibi, kentsel grupların kendi çıkarlarının bilincinde olarak ürettikleri politik araçların rasyonalizasyonu olarak pekişir. Modern kentte politika ve dönüşümün birbirleriyle yakın bağları, kent dediğimiz oluşun özel bir evresinde özel koşullar yaratmış ve bu özel evrenin özgül nitelikleri onu deneyimleyen insanların zihinlerini de kapitalist bir evrenin talepleri doğrultusunda koşullandırmıştır.

Sanayi kentini etkisi altına alan dönüşüm kentin iki farklı mekânında ele alınabilir. Bunlardan birincisi, sur içindeki eski kenttir. Diğeri ise sur dışında kalan dış mahalleleri ve tarımsal arazileri kapsar. Reform, restorasyon gibi terimler, var olan bina ve kentsel mekânların fiziksel olarak iyileştirilme faaliyetlerine atıflarla kullanıldığından, özellikle, eski kent merkezinin yenilenmesini ifade eden süreçleri betimlemeye uymaktadır. Barselona planlarında kullanılan "Ensanche" ve Eixample gibi terimler ise; genişletme, büyütme, uzatma anlamına gelir. Ancak, sur dışındaki araziler için Cerdà[180] "foundation" terimini kullanmaktadır. Herşeyin üzerinde yükseleceği temel, yeni kentin kurulması ya da inşa edilmesi formülasyonunu da[181] içeren "kentsel dönüşüm" Barselona dönüşümünde de farklı alanları kapsayacak kavram olarak seçilmiştir. Bu terim, Halbwachs tarafından, on dokuzuncu yüzyılda Paris'te yapılan kamulaştırmaları ayrıntılı bir şekilde ele aldığı metinde kavramsallaştırılmıştır.[182]

Sanayi kentindeki fiziksel dönüşümü Benevolo şöyle betimlemektedir. "***Teknolojik ve ekonomik gelişmelerle birlikte yeni tercihler, daha önceki yüzyıllarda yapılmış fiziksel ortamları değiştirdi, yapı kompozisyonunun kent ölçeği kompozisyonundan ayrılması, dış tasarımlarda kullanılan perspektif kuralları, kente algının ve kontrolün geleneksel***

[179] Lewis Mumford, "**Tarih Boyunca Kent**", Gürol Koca, Taner Tosun (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007, s:507
[180] Barselona'da Cerdà planı ile başlanan ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca yürürlüğe konan kentsel uygulama ve inşalar kentin her alanına yayılan büyük bir dönüşüm ile nihayetlendi. Büyük dönüşüm idari, hukuki, yasal, ekonomik, toplumsal, mimari ve dolayısıyla estetik alanlarının tümünü içine alarak kenti dönüştüren bir dizi sürecin toplamıydı.
[181] Cerdà sur dışı arazilerde kurulacak yepyeni bir kenti planlayarak, eski kenti bu kentin merkezi değil, bir parçası olarak düşünmüştür.
[182] Halbwachs, Maurice, 1909,"Expropriations et le Prix des Terrains à Paris entre 1860 et 1900", s :19

biçimlerine kapalı yeni bir tür bölünmezlik getirdi."[183] Kent planlamasının, tekil yapıların tasarımlarını aşarak, kentin boyutları ve fonksiyonlarını farklılaştıran yeni kapsamlı bir kentsel yaklaşım olarak pekişmesi, kentin ekonomik ve toplumsal yapısındaki sistemik değişimlerle gerçekleşmiştir. Kentin köklü fiziksel değişimi sadece kentsel ekonominin yapısal değişimlerini göstermekle kalmaz aynı zamanda böyle bir uygulamayı mümkün kılacak finansal ve yasal değişiklikleri de gerekli kılar. Özel mülkiyet ve özel girişimcilik alanları için yeni yasal düzenlemeler yürürlüğe girer. Özellikle ruhani sınıfa ve soyluların belli kesimlerine ait arazilerin önemli bir bölümünün yeni girişimcilerin, arazi geliştiricilerin eline geçişi, feodal toprak sahipliği kurumunun kiracılar ile ilişkilerini kapsayan eski hukukun yerine "***vergi hariç hiçbir yükümlülük getirmeyen ticari mal sahipliği***"[184] hukukunu koyar. Yeni hukuk, özellikle arazi mülkiyetinin bir önceki toplumsal ve kentsel yapıyı düzenleyen unsurlarını yeni dinamikler çerçevesinde düzenleyerek kentin dönüşümüne izin veren politik, ticari ve teknik oluşumları yapılandıracaktır.

Kentsel dönüşümün on dokuzuncu yüzyılda sadece talep bazlı bir yaklaşımla değerlendirilmesi bu sürecin anlaşılmasında önemli bir boyutu ihmal etmek anlamına gelecektir. Anılan boyut kentin kalabalıkları ve onların bu süreçte kazandıkları ve kaybettiklerine ilişkindir. Bu süreç, sermayenin birikimi açısından ele alındığında görüleceği gibi özellikle gelecekte oluşacak rant hesabı ile yatırımların özel ve kamu sektörlerinin karşılıklı ilişkileri temelinde kentin belli alanlarını hedeflemesi, farklı toplumsal sınıflar arasında eşitsiz gelişmeyi belirgin hale getirir. On dokuzuncu yüzyıldaki yatırımlar ve eşitsiz gelişim, Neil Smith'in yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısında kentsel yeniden yapılanmayı açıklamak için dikkat çektiği sermaye hareketleri ve eşitsiz gelişim eğilimlerinden özünde farklı değildir. Londra'da on yedinci yüzyıl ortalarından başlayan on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar Paris ve Berlin'i etkisi altına alarak kent alanının biçimini ve toplumsal yapısını şekillendiren dönüşüm, bir yandan toplumsal eşitlik ve yarar sağlayıcı yaklaşımlarla sağlık, eğitim ve konut sorunlarına yasal çerçeveler sağlayan reformlar anlamına gelir. Diğer yandan dezavantajlı toplumsal sınıfların yaşamlarından işsizlik, yetersiz ve kalitesiz konut nedeniyle sağlık sorunları eksik olmaz. Yirminci yüzyılın önemli problemi mekânsal ayrışma, sanayi kentini de içten içe kemiren bir serbest radikal etkisi göstererek; bu

[183] Benevolo, **Avrupa Tarihinde Kentler**, İstanbul : Literatür, 2006, s:162
[184] Mumford, s:506

toplumsal sınıfların yaşam kalitelerinin giderek düşmesi ve yaşam olanaklarının sınırlanmasıyla sonuçlanır. Sonuçta yoksulluk, kentiçi alanlardan uzaklaştırılarak varsılların görmeyeceği kent çeperlerine, sanayi üretiminin yapıldığı ve ucuz konut stoklarının yer aldığı uzak bölgelere ihraç edilir. Dolayısı ile kapitalizmin kent içinde realize ettiği büyüme kentsel dönüşüm sürecini bizatihi besleyen, spekülasyonla elde edilen ranta dayanarak sermaye birikimini arttıran ve aşırı sermayeyi yeniden kentin kendisiyle değerlendiren bir oluş olarak tanımlanabilir. Büyüme ve dönüşüm tek ve aynı sürecin bileşenleridir.[185]

2.3 Kent Estetiği

> *"Hakikat ve güzellik, sadece estetiğin kavrayabileceği yollar sayesinde beğenilen ve tüketilen bir muğlaklıktır. Gerçeklik, bundan böyle toplumsal bir inşa değil; estetik bir fenomen olarak, sanat yapıtıdır".*[186]

Kent estetiği nedir?[187] Bu kavramı, kenti meydana getiren varlıklar ve onun yaşamdaki akışına karşılık gelen oluşlar bağlamında anlayabilir miyiz? Mesele anıtlar, surlar, yollar, meydanlar, binalar cinsinden varlıkların güzellikleri midir?[188] Yoksa tüm bunları kucaklayan estetikte, anatomik özellikler mi aramalıyız? Biçimsel güzellikten işlevsel ihtiyaca, geniş bir alanın kent biliminin estetik meselesi haline gelişi şöyle açıklar. [189]

> *Rönesans'tan miras alınmış eski kent kavrayışı hani o Pierro della Francesca'nın tablolarında resmedildiği şekliyle önce, kentlerin biçimsel güzelliklerini öne çıkarmakta; anıtlar ve surlar onların göze hoş görünmesini, ruhların gülmesini sağlamaktaydı. On sekizinci yüzyıldan itibaren, tam tersine, bu estetik öykünme terkedilerek tıp ilham alınmaya başlanır. Bu yeni bakışta, kentin anatomisi fizyolojiktir; kalbi ve arterleri atmakta, damarları tıkanmakta, araba trafiği kenti her yanından sarmaktadır. Kent besinleri sindirmekte olan bir karındır, evsel ve kolektif çöpleri dışarı atar. Böylece dönemin kent bilimi içinde gitgide daha fazla "işlev" kelimesi kullanılır.*

---

[185] Neil Smith,"Toward a Theory of Gentrification:a Back to the City Movement by Capital not People" **Journal of the American Planning Association,** 48, 1979, ss:538-548

[186] Guillet de Monthoux, Pierre; Strati, Antonio; 2002; Modernity/Art and Marketing/Aesthetics-a Note on the Social Aesthetics of Georg Simmel; Consumption, Markets and Culture, Vol. 5 (1), ss: 1–11.

[187] Robart Cowan'ın ansiklopedisinde estetik şöyle tanımlanır: "Güzelliğe sahip olan, duyularla bağlantılı, bir binanın görünüş ve etkisi ile alakalı". Robert Cowan, The Dictonary of Urbanism, Great Britain: Streetwise Press, 2005, s:65

[188] Bourriaud, "güzellik" için "bitmek bilmez bir yalınlık, formel uyum arayışı, hem görsel hem ahlaki anlamda büyük bir zarafet" tanımlarını destekler ve düzenlemenin gerçek doğasının göreceli niteliğini işaret eder, "çünkü kuşaklar boyunca zevki yöneten kuralları hazırlayan şey uzlaşmadır, diyalogdur, kültürel sürtüşmelerdir, gönül alışverişleridir". Nicolas Bourriaud, İlişkisel Estetik, İstanbul: Bağlam, 2003, ss:101-102

[189] Emmanuel Le Roy Ladurie; "Baroque et Lumieres: De l'esthetique a la pathologie"**, Histoire de la France Urbaine** içinde; Paris:Editions de Seuil; 1981,3. Cilt, s: 288-289/ Aynı makale, s:290'da Rousseau'nun Fransız kentleri ve Paris'i mahkum ettiğini ve "kentler insan türünün girdabıdır"dediği belirtilir.

Bu metin üzerinden akla gelen sorular şöyle sıralanabilir: İşlevler, karşılıklı etkileşim ve kesişmeler estetik kavramını nasıl etkiler? Bu kavram iddia edildiği gibi tarihselliği içermeli midir? Diğer bir deyişle farklı toplum ve kent süreçlerinde değişime uğrar mı? Değişimin estetik yaklaşımlara etkisi hangi ölçütlerle ele alınmalıdır? Estetik anlayışta eski ile modern olanın yollarını ayıran temel paradigmalar nedir? Bu sorular, yeni estetik anlayışın toplumsal ve kentsel değişim ile bağlantılı oluşu nedeniyle kentsel mekânla ilişkili estetiğin kavranmasında önemli açılımlar sağlayacaktır. Özellikle on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl, toplumun değişimine paralel bir şekilde kadim estetik ilkelerin yeniden gözden geçirildiği zamanlardır. Söz konusu yüzyıllar, güzellikle bağlantılı ilkelerin sorgulanmasına yol açan değişimin çağı kabul edilirse hangi program, estetiğin mertebesini farklılaştırır? Michel Ragon'un bu sorulara cevabı açıktır: [190]

> *Bu çatışmada, zamandan ve mekândan bağımsız kendi içindeki güzelliği savunan kuramcılar ile eski Yunan-Roma yapılarının on dokuzuncu yüzyıl insanının ihtiyaçlarına hitap etmediğini ve güzelliğin çağlara, zevklere, ihtiyaçlara ve ülkelere göre çeşitlilik gösterdiğini savunup, eskiçağın körü körüne taklidini reddeden ve göreceli güzellikte ısrar eden kuramcılar karşı karşıya geliyordu….Yeni programlar acil çözümler gerektiriyordu. On dokuzuncu yüzyıl böyle bir programa hazır değildi….Fabrikaların, hastanelerin, okulların hepsi birer hapishane, kışla veya kale modelinde inşa edildi. Konutlara gelince, bunlar yalnızca toprak spekülasyonunun sınırları içinde gerçekleştirildi. Kiralanacak kutuların olabildiğince az bir alan işgal etmesi için güneş ışınları, temiz hava ve genişlik kısıtlandı.*

Değişim, öyle yüksek devinime sahip ve öyle kuvvetli iradi güçlerin etkisi altındadır ki; üretim ve tüketim, politikanın ince ayarları ve kaba savuruşlarının eşliğinde kentsel alanı yeniden biçimlendirir. Bu mekânların tümüyle yeniden işlenişi sonunda kır kente dönüşür. Kentin ayrılmaz parçası olan toplumsal öğeler yani kentlilerle bir bütün olarak değerlendirilmesi için henüz erkendir ve farklı bir yol takip edilecektir. Sanayi üretiminin ayrıştırıcı ve birleştirici gücünün etkisiyle daha kullanışlı, daha ekonomik ve daha kazançlı kentsel alanlar arayışı başlamıştır. Değişim, kaçınılmaz etkisini ortak mekânın dönüşümüyle

[190] Michel Ragon, **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi**, 1.Baskı, çev: Murat Aykaç Erginöz, ,İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010, ss.130-135

somutlaştırır. Bu dönüşüm modernitenin sanatsal, kültürel ve estetik oluşumları ile paralellik içinde gerçekleşecektir.[191]

Modernite, sanatı felsefeden bağımsızlaştırmakla kalmamış, "***nesnelerin statüsü ve mübadele işaretleri ile sanatın formları arasındaki ilişkiyi***"[192] de geleneksel sığınaklarından çıkartmıştır. Felsefenin pek çok özgün kavramı gibi estetik de özerkleşirken, yeni düşünsel yaklaşımların etkisiyle değişime uğrar. Saf felsefi düzlemde güzelliği konu edinen estetik, modern toplumun karmaşık ilişkilerinin kesiştiği sanayi kentinde, politikanın gerilimli koridorlarında adı sıkça anılan bir fenomene dönüşme yolundadır. Bir uçta doğaya diğer uçta tekniğe öykünen modern tutumlar, estetik anlayışta hâkimiyet kurmaya başlar. Modernitenin ürünü olan modernizm, on dokuzuncu yüzyılın sonundan yirminci yüzyılın birinci yarısına kadar estetik üzerinde derin izler bırakacaktır. Modernizmi kavramsallaştıran düşünce kalıpları ve yaşam biçimlerinin, artistik ve kültürel üretimlerin, bir yandan biyoloji ve teknoloji diğer yandan sanat, mimari ve kent planlaması[193] ile yakın ilgileri kent estetiğini de bütün bu alanlarla ilişkili hale getirir.

Güzel addedilen bir kente ilişkin "estetik" ile kentsel politika ve işlevlerin ürünü olan kentsel "estetik" arasında salınan bu kavramın anlaşılması; estetiğin, kentin tarihsel evrelerine ve mekânlarına yayılan yapısı yüzünden zor ve sorunlu olmuştur. Kavramın kentle yakın ilgisi, toplumsal formasyonların önemsenmesini gerektirir. Bu alandaki zorluk, toplumsal formasyonların karmaşıklığından kaynaklanır. Formasyonları varlık noktasına taşıyan karmaşık etkileşim türleri, bunları bizzat gerçekleştiren aktörlerle birlikte, estetiğin ilgilerini ve yönlerini belirleyen kuvvetlerdir.

Bu görüşlerin ışığı altında, kentselleşen estetiğin, toplumsal alanı kentsel biçime bağlayan olguları kavrayan bir ifade olarak, çeşitli çağrışımları içermekte olduğu görülmektedir. Bu nedenle, estetiğin hangi çağrışımlar kümesi çerçevesinde konumlanacağına verilecek yanıt acil bir ihtiyaçtır.

---

[191] Frisby, modernite ile kent ilişkisini ele alır. **"**Her ne kadar on dokuzuncu yüzyıl düşünürleri Marx, Engels, Weber, Durkheim,vb. modernite araştırmalarında sadece kenti ele almazlarsa da, Baudelaire' e göre, /büyük kent (metropolis), modernite gösterisinin sahneye konduğu yerdir. Simmel'de büyük kente modernite temsilleri açısından büyük önem verir". David Frisby, **Cityscapes of Modernity**, Cambridge UK: Polity, 1. Baskı, 2001, ss:4-5

[192]Jacques Ranciere, **Estetiğin Huzursuzluğu: Sanat Rejimi ve Politika**, 1.Baskı, çev: Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: İletişim Yayınları, , ss:26-28

[193] Olivera.I. Botar; Isabel Wünsche; "Biocentrism as a Constituent Element of Modernism", **Biocentrism and Modernism** içinde, der: Oliver a.I. Botar; İsabel Wünsche, Great Britain: Ashgate, 2011, ss:1-10

Bu çalışma adından da anlaşılacağı üzere, estetiği "Kentsel Mekân Politikası" açısından kavramsallaştırmayı ve dolayısıyla sınırlamayı hedeflemektedir. Kanımca, böyle bir soyutlama düzeyi, Simmel'in, "Sosyolojik Estetik" isimli makalesinde (1896) tartıştığı gibi estetiğin, bilimsel gözlemin, yorumun ve sosyolojinin bir meselesi olduğu fikriyle uygunluk içindedir. Orada estetik, daha yüksek bir felsefi düzenin yapı taşı olmaktan çıkmakta, "tipik kategorilerin benzersiz olanlarla; evrensel yasalara uyanların rastlantıyla; anlamlı olanın yüzeyselle" buluştuğu bir toplum meselesi olarak konumlanmaktadır. "***Bireyleri birbirine bağlayan hassas ve görünmez ipler, estetik sayesinde toplumsal gerçekliğin arızi bölümüne de nüfuz eden daha derin bir toplum anlayışı"*** sergileyecektir.[194]

Estetik öğelerin oluşum süreci bizzat kentsel dönüşüm süreci ile eşzamanlı olduğuna göre, kentsel mekânda dönüşümün başından sonuna kadar yer alan, bazen iç içe geçen bazen de art arda gelen ve her durumda karşılıklı etkileşimleriyle dönüşümü belirleyen süreçlerin analizi estetiğin anlamları üzerine bilgi üretecektir. Aşağıda, kentsel estetiğinin sözkonusu anlamlarını ve farklı veçhelerini birbirine yakınlaştırmak ve nüfuz alanlarını diğer bir deyişle kentsel politikayı, bu kavramla ilişkilendiren yapının niteliğini çözümleyebilmek amacıyla Benjamin, Borden, Hapaala, Mattsson, Simmel, Sitte, Ranciere ve Valerie'nin sanat, politika ve estetik ile ilgili önermeleri bir arada değerlendirilecektir. Bu görüşler, kültürel araştırmalardan sosyolojiye ve siyasete farklı disiplinlerin ürünleri olmaları, estetiği toplumsal soruna ve kentsel mekâna bağlantıları nedeniyle seçilmiştir. Disiplinler arasındaki bu alışveriş sayesinde kent estetiğinin "uçsuz bucaksız alanında" yol alınabileceği varsayılmaktadır.

2.3.1 **Estetiği Mekâna Yerleştirmek**

Kentsel estetik, kentsel toplumu barındıran mekânlar toplamından daha fazla bir şey olan kentte, etkileşimlerin diğer bir deyişle rekabet, mücadele, uzlaşma, çatışma, üstünlük kurma v.b formların üretimi sonucu, ortak mekânın "maddi ve simgesel"[195] olarak yeniden düzenlenmesine ilişkin bir kavramdır. Mekânın düzenlenmesi aslında politikanın sorumluluğu içinde kaldığına göre, bu önerme gereği, estetiği kentsel mekâna yerleştiren programın anlaşılabilmesi için estetik kavramının yüzlerce yıllık felsefi bağlantılarına başvurmak

[194] David Frisby, **Georg Simmel**; NY: Routledge, 2002, ss:64
[195] Jacques Ranciere, **Estetiğin Huzursuzluğu: Sanat Rejimi ve Politika**, 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, çev: Aziz Ufuk Kılıç, ss:26-28

anlamlı olacaktır. Zira bu bağlantılar, estetikteki çoklu anlamları içeren veya dışlayan öğeler olarak estetik alanı inşa eder.

Köken olarak Yunanca Aisthesis[196] kelimesinden gelen "estetik" bugün anlaşıldığı ve kavrandığı şekliyle modern bilmin konusudur. Onu bilimsel platforma oturtan, duyusal alanda yetkin bilgi arayışına giren Baumgarten'dir.[197] Böylece, duyusal alanın bilgisindeki yetkinleşmenin, aynı zihinsel alanda olduğu gibi hakikate ulaşmak ile mümkün olduğu görüşünden hareket etmiş ve güzelliğin duyusal alanda hakikatin yerine geçtiği saptamasını yapmıştır.

Paul Valerie, "Discours sur l'esthetique"de, bir bilim olarak estetiğin "***uçsuz bucaksız malzemeye ve belirlenmemiş sınırlara***" sahip olduğunu ileri sürerek Baumgarten'in hakikât arayışını sarsar. [198]

> *Herşeyden önce yalnızca Estetik isminin bile beni daima hayran bıraktığını ve üzerimde sersemletici bir etki uyandırdığını bildirmeliyim….Emin bir şekilde neyi seveceğimizi, neden nefret edeceğimizi, neyi alkışlayacağımızı, neyi ortadan kaldıracağımızı ayırt etmemizi sağlayan " Güzelin Bilmi" (Science du Beau) ve diğer taraftan tartışılmaz değer taşıyan sanat eserlerini kesin bir şekilde üretmeyi öğreten ve diğerinden belki daha fazla çekici "Duyuların Bilmi" (Science des Sensations) arasında tereddütte kalıyorum. Eğer birşeyin ne şekilde ve neden "güzel" olarak nitelendiğini bilen insan olmanın kaderi ile duymanın (sentir) bilgisine sahip olan arasında seçmek zorunda kalsaydım,… böyle bir bilgi, beni arka planda sanatın bütün sırlarına ulaştıracağından sanırım ikincisini seçerdim.*

Valerie, 'duyusal alana odaklı estetik bilmi' ve 'güzellik ile bağlantılı estetik bilmi' arasında "tereddüt" içindedir, bir yandan "güzel"e, diğer yandan "sanat"a ulaşmada hakikati arayan yeni bilmin sınırlarını da gösterir. Bu metnin yaklaşan II. Dünya Savaşı öncesinde yazıldığını hatırlarsak ***dünyanın dört bir tarafında ve çok değişik zamanlarda üretilen***

---

[196] Duyum, duygu, algılamak, duyular anlamında Yunanca kelime.

[197] Alexander Gottlieb Baumgarten (1714-1762), Aesthetica adlı eseri ile tanınmış Alman felsefeci. "Güzel düşünce ve akılla analog bir sanat olarak "Estetik"in, duyulur bilginin bilimi olduğunu ileri sürer." Burada "analogon rationis" kavramını işe katarak, "duyulur olanın" bilmini değerlendirmeye açar. Tanrının bakış açısı ile değil, "bilginin nesnesi" olarak kategorileştirdiği "duyulur olanla" ilgilenir. Buradaki bilimsel bilgi, nesnenin dışsal duyulur özelliklerin dökümü yapılarak elde edilir. "Karakteristik özellikleri birbirlerinden ayırdıktan sonra bu bilgi, ortak noktaları türler ve cinsler gibi genel kavramlar oluşturmak üzere saptar. Aynılıkları ve farklılıkları kavramaya yarayan bu yeti seçik bilgilere ulaşma yolu olarak düşünümdür". Luc Ferry, Homo Esteticus, 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, ss: 96-101

[198] Paul Valerie'nin, 1937 tarihli ikinci uluslararası Estetik Kongresi'nde sunduğu metin.
http://classiques.uqac.ca/classiques/Valery_paul/varietes/discours_sur_esthetique_IV/discours_sur_esthetique.html. (15 Mart 2013

güzellik formlarının çeşitliliğinin güzele odaklı estetik bilmini yıktığı [199] görüşünü ve sanat odaklı estetik eğiliminin koşulları kavrayabiliriz.

Erken modern dönemde zafiyetleri henüz ortaya çıkmamış "güzel", estetik bilmindeki üstün yerini korumaktadır. Ancak modernitenin merkezi kavramı "değişim" bu bilim dalını da etkilemekte gecikmeyecektir. Duyulara dayanan algının olgunlaşmasıyla estetik yargıyı tartışmaya açan Kant[200] estetik alanı güzellik ve sanat felsefesiyle belirler. Esas olarak "güzel"e odaklı estetik ancak on dokuzuncu yüzyılda "kişi haline getirilmiş, fert yapılmış, ego merkezli öznellik türünden daha alt soyutlama düzeylerinde deneyimlenen değerlerin ortamı"[201] olarak kavranacaktır. Bu yeni yaklaşımda "estetik", bireyin anlayış ve deneyimini biçimlendiren bir alana dönüşür. Bu dönüşümü gerçekleştiren modernite, insan ile haz arasındaki ilgiyi de estetiğin konusu haline getirmiştir. Araştırma nesnesinin güzellikten hazza doğru kayışını gerçekleştiren modern öneri, sezgiyi de estetiğin konusu olarak saptar. "Sezgi", bireysel olana ilişkin bir bilgi formudur ve "kavram"ın kökeninde bulunur. Üstelik hem zihinsel bir formülasyon olan "kavram"dan ve de gerçeklikle yakın ilişki kuran "algı"dan farklıdır. Sezginin geniş ifade alanı, konusu olduğu estetiği de bu geniş alandan sorumlu tutar. Büyük dönüşüm, sanayi ve devrimler çağında "estetik" "insana, insan yaşamına, topluma, doğaya ve teknolojik gerçekliğe doğru"[202] özne ile nesne arasındaki ilişkinin araştırıldığı yeni bir yönelim içine girer. Dolayısıyla, estetik kavrayışta modern yaklaşım, bireylerin birbirleriyle ve nesnelerle kurdukları ilişkilerinin mekânda yansımasına ilişkindir.[203] Husserl, bu ilişkileri kapsayan "estetiği" duyusal, algısal, düşünsel ve işlevsel bağlamda oluşan insani deneyime ait bir olgu ya da yaşanan gerçeklik olarak tanımlayarak mekân boyutunun önemini

---

[199] Paul Valerie, s:10

[200] Kant'a göre; "herkesin zevki kendine" görüşü ile beğeni yargısı evrensel bir konumdan tamamen öznel bir mesele konumuna taşınır. Zevkler münakaşa edilemez fakat zevkler üzerine tartışılabilir. "Disputatio" yani "münakaşa" ile güzellik nesnesine dair bir hipotezi amaçlayan "tartışma" arasında fark vardır. Kant'a göre; estetik yargının doğruluğunu 'ispatlamamız' mümkün değildir ancak bu yargı hakkında 'konuşmanın' meşru bir zemini mevcuttur. Luc, Ferry, 2012, Homo Esteticus,1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, çev: Devrim Çetinkasap, ss: 70

[201] Robert Witkin,"The Aesthetic Imperative of a Rational-Technical Machinery: A Study in Organizational Control Through the Design of Artifacts", 2009, (15 Mart 2011)
http://musicandartsinaction.net/index.php/maia/article/viewFile/aestheticimperative/32,

[202] İsmail Tunalı, Estetik, İstanbul:Remzi Kitabevi, 2007, ss:14-18

[203] Witkin, s:58
Ayrıca: Kevin Lnych, yapılandırılmış kent biçimini toplumsal muhayyilenin (social imaginary/imagination) elle tutulur, anlaşılır ifadesi olarak tanımlar. "Toplumsal praksisleri anlamlı hale getiren, mümkün kılan, güç veren fikirler, imajlar, bilgiler ve sembollerin tamamı da toplumsal muhayyileyi oluşturur". Kentsel bir alanın genel görünümü ve kent siluetlerine ilişkin netlik toplumsal muhayyilenin biçimlenmesinde merkezi bir öneme sahiptir.
Kent silueti kentin geçmişi ve geleceğini kapsayan özgünlüğünün kanıtı olarak "kentin imzası"dır. David Parker, Paul Long; Visual Narratives of Urban Decline and Regeneration, http://eprints.nottingham.ac.uk/742/2/Parker_%26_Long.pdf, (3 Kasım 2011)

vurgular.[204] Bu boyut, estetik-politika ilişkisini araştırmayı amaçlayan çalışmamız açısından dikkate değerdir. Soyut mekân, kentsel mekâna tercüme edildiğinde modernitenin kendi estetik üstünlüğünü orada kurduğu görülür. Bu üstünlük mücadelesi, duyulur alanla politika ve kentsel mekânı bağlantılandırır.[205]

Burada birinci olarak, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında siyasi ifadesi Louis Philippe rejimine dayanan, "***eskiyi ve klasik geleneği yıkma***" dürtüsüne sahip medeniyet tasavvurunu oluşturan düşünce yapısı ayrıştırılmalıdır. İkinci olarak, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında siyasi ifadesini III. Napolyon'da bulan, "***yeniyi kurma ve moderni gelenekselleştirme derdinde***"[206] ki anlayışı teşhis etmek gerekir. Sadece kendi dönemini değil, geleceğin kentlerini de belirleyen ikinci tip modernitenin estetiği; simetri, düzlük, bir örnek doku kullanımları vb türünden belli sınırlamalar temelinde inşa edilir. O kritik anda "düzen güzellik"[207] olarak tesis olur. Bireyin anlayış ve deneyimi bu sınırlamalarla biçimlendirilir. Robert Witkin, bu koşullar altında bireyin fert olmaktan uzaklaşarak, davranışlarını daha yüksek toplumsal bir düzeyle uyumlu hale getirdiğini belirmektedir.[208]

Sonuç olarak estetiğin zaman içindeki değişimine bakıldığında; mekân kavramı üzerinden estetiği yeniden düşünmek, kadim felsefi eğilimleri yeni eğilimlerle kentsel mekânda buluşturmakla mümkün görünmektedir. Estetiğin tekil yapılarla kalmayarak, kentin tüm mekânlarına yayılan etki alanının karmaşık yapısı yüzünden, kent estetiğinin kavramsallaştırılması sorunlu olmuş, onun karakterini çözmeye çalışan pek çok araştırmacı, kentsel mekânda biriken estetik duruşla ilgilenmiştir. Araştırmaları onları bir yandan, kentte yaşayanların varoluş tarzına dair buluşma, kesişme, aidiyet, beğeni ve değerlere; diğer yandan kentli adına yıkma ve yeniden inşa türünden belirleyici praksislerle mekânı yeniden düzenleyen yönetici-elitin tercihlerine götürmüştür. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren akılcı, faydacıl (utilitarian) ve maddi amaçlar doğrultusunda düzene odaklı estetik, geleneksel anlamlarından toplumsal soruna indirgenir. Duyulur alanı yeniden biçimlendirerek oluşan

[204] Edmund Husserl;1932, **Ideas, General introduction to Pure Phenomenology,** Mind**,** New Series, Vol. 41, No. 162
[205] Jacques Rancière, **Estetiğin Huzursuzluğu: Sanat Rejimi ve Politika**, 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, çev: Aziz Ufuk Kılıç, tarih, ss:26
[206]Ali Artun, "Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm", **Charles Baudelaire**: **Modern Hayatın Ressamı** içinde,, İstanbul: İletişim, çev: Ali Berktay, 2004, s.7-87
[207] "L'ordre est la beaute", Georg Simmel, "Introduction", **Esthetique Sociologique,** Paris:Edition de la Maison des Sciences de L'Homme, Philippepe Marty (Ed.), 2007, s.8
[208] Robert Witkin, **The Aesthetic Imperative of a Rational-Technical Machinery**: **A Study in Organizational Control Through the Design of Artifacts;** 2009, internet ulaşım: 2011, http://musicandartsinaction.net/index.php/maia/article/viewFile/aestheticimperative/32,

mekân, artık özne ve nesneler hakkındaki kararlar olmaksızın düşünülemeyecektir.[209] Dolayısıyla estetiğin toplumsallaşması, toplumsal ve politik sistemi sürdürülebilir kılan estetik programı, modernitenin hizmetine sunar. Estetiğin toplumsal bir pratik üzerinden okunması ise onu, kentsel mekâna yerleştiren yeni kavrayışı gelenekselleştirecektir.

2.3.2 **Estetik Deneyimde Mekân Karakteristikleri**

Estetiğin toplumsallaşması neticesi kentsel mekâna yerleştirilmesi ve bu olgunun kentlinin mekân algısını da doğrudan etkilediğini savunan diğer bir görüş Finlandiya'dan gelir. Mekânın belli bir anlam ifade etmesi, benimsenmesi veya reddedilmesini, estetiğin günlük yaşamla ilişkisi açısından ele alan Arto Haapala, "Günlük Yaşamın Estetiği" isimli makalesinde, mekânın hissedilebilir ve tanınabilir olma özelliğini, hayati bir unsur olarak saptar.[210] ***"Mekân müstakil karakteri olan bir yerdir. Eski zamanlardan beri "genius loci"[211] somut bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir"***[212] Bu müstakil karakter, mekânın esas maddesi olarak mekânın doğasını oluşturur. Soyut bir mekân fikrinden daha somut bir mekâna, kent bağlamına geçelim. Kentin somut şeylerde bulunan esas yapı taşları ya da müstakil ruhunu nasıl anlamalıyız? Bu düşünce bizi nereye götürür? Yine aynı metne geri dönersek sorunun cevabıyla karşılaşırız. "Bir kentin ruhunu oluşturan onun kültürel tarihidir" diyen yazar, kente gelen herhangi bir yabancının, kendi mekânlarının tarihselliğinden son derece farklı olan bu kültürel atmosferi ayırt ettiğini belirtir. Dolayısıyla, kenti diğer mekânlardan farklılaştıran şey, onun topografik ve morfolojik karakteristiğinin yanı sıra kültürel özellikleri ve bunların, tarihsel süreçte insanın estetik deneyimi üzerindeki etkileridir.[213]

Sydney H. Williams, kenti diğer mekânlardan farklılaştıran özellikleri, kentin estetik özellikleri adı altında sınıflandırır. Bu sınıflandırma hem mekânın yani nesnenin özelliklerini

---

[209] Jacques Ranciere, **Estetiğin Huzursuzluğu**, 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, ss:23-64

[210] "Mekân bizim sadece fiziksel konutumuz değildir, onu algılayan ve tanıyan insanoğlu tarafından hissedilen (sense) bir yerdir. Tanıyabildiğimiz bir mekân mı yoksa bize yabancı bir mekân mı soruları, mekânı "tanıdık" ya da "yabancı" yapan şeylere referans verir".Arto Haapala, "On the Aesthetics of the Everyday, Familiarity, Strangeness and the Meaning of Place", **The Aesthetics of Everyday Life** içinde, ed: Andrew Light, Jonathan M. Smith; New York: Columbia University Press., 2005, ss:42-43

[211] Genius loci: Mekânın ruhu. insan kaderine hükmeden anlamında, eski Roma mitolojisinde bir kimseyi veya yeri himaye eden cin. Argyro Loukaki, Whose Genuis Loci, Annals of the Association of American Geographers, Volume 87, Issue 2, 1997, http://www.tandfonline.com, 10 Mart 2013

[212] Christian Norberg-Schulz'dan alıntı yapan Haapala, s:43

[213] Arto Haapala. s:43

hem de öznenin yani kentlinin duyum, algı ve anlamlandırma kategorileri esas alınarak düzenlenmiştir.[214]

Tablo 4
Williams'ın kentsel mekân karakteristikleri ve kent algısı kategorileri

Kentin Estetik Özellikleri					
Kentsel alan biçimlerinin genel tipleri	Düz veya hafif eğimli alanlar	Eğimli arazi	Vadi veya boğaz tipi alanlar	Çukur alanlar	Tepelik alanlar
İnsan yapısı özelliklerin sınıflandırılması	Kentsel dokular	Yeşil alanlar	Trafik donanımı	Taş, asfalt, kaldırımlı açık alan	Önemli Mimari Eserler
Algı kategorileri	Panaroma	Silüet	Bulvar-vista	Açık kentsel alanlar	Hareketli deneyim

Söz konusu karakteristikler üç başlık altında toplanabilir: Birinci olarak, coğrafi ve topografik yapıyla genellenebilecek arazi bilgileri, eğimler, bitki örtüsü, dağ eteğinde veya deniz kıyısında olma özelliği v.b; ikinci olarak, tarihi ve kültürel motifler diğer bir deyişle kentin silueti, kokuları, renkleri, gürültüleri, sokak isimleri, anıtları, köprüleri, meydanları, caddeleri; üçüncü olarak, mimari üslupları kapsayan bina tipleri, cephe süslemeleri, kaldırımlar, kent mobilyaları bir kentsel mekânı diğerinden ayıran özelliklerdir. Bu karakteristikler sayesinde kent estetiğinin çağrışımları, herhangi bir süreç ürününün tekil anlamından zengin bir anlamlar platformuna taşınır. Kentin topografyasından morfolojisine, kentin tarihselliğinden kültürüne, ona ait tipik öz ortaya çıkar. Son olarak da kentsel dönüşümün kente yerleştirdiği yeni işlevler, simgeler ve mesajlar estetiğin kurulumuna katılır. Bu yorumlama sürecinde, belli bulvarlar, kentin simgesi haline gelmiş dini yapılar, anıtlar, devlet daireleri, müzeler, meydanlar ve pazar yerleri, özellikli kafeler referans noktaları haline

[214] Sydney H. Williams, "An Approach to the Study of the Aesthetic Characteristics of Cities", **The Town Planning Review,** Vol. 25, No. 2 (Jul., 1954), ss. 95-113, Liverpool: Liverpool University Press, http://www.jstor.org/stable/40102074, (25 Nisan 2013)

gelir. Yeni deneyimler geçmiş deneyimlerle kesişince, mekân, tüm bu ilişkisellikler ve anlamların yanı sıra işlevsellikleri üzerinden okunabilecektir.

Estetik kavramını, kentsel dönüşümün aktörleriyle dönüşümün yarattığı yeni biçim arasındaki ilişki bazında da sorgulayabiliriz. Kentsel evrimde dönüşüm sürecinin en belirgin ürünlerinden biri de boyutları ve niteliği itibariyle daha önce deneyimlenmemiş mekânsal biçimdir. Daha önce de değinildiği gibi mekânsal düzenlemeler ve inşalar, uzun süredir kenti baskılayan zorunluluklar ve ihtiyaçların ya da anlık stratejilerin varoluşları sonucu ortaya çıkar. Dönüşüm ne kadar şiddetli olursa olsun kentin geleneksel çizgilerini, otantik öğelerini, tarihsel siluetlerini diğer bir deyişle, ona içkin olanı tamamen dışlayamaz. Kentin her değişime direnen, her dönüşümle yeniden doğan kişisel karakteri cinsinden "'özel" olan yani onun tarihinde somutlanan ile; 'genel' olan yani onun toplumsal normları aynı mekânı paylaşır. Kentin yapısındaki bu geliş gidişler, sadece ona ait olan bir "genius loci", sadece ona ait anlamları, renkler ve kokular yelpazesini, sadece orada duran bir görsel cümbüşü, diğer bir deyişle "müstakil bir karakteri" gerçekleştirir.[215] Onu kendine has görünür kılan bu estetik öğe biçimin bir türevidir ve oluşumu onu deneyimleyen, yaşantılayan birey, grup veya tabakaların karşılıklı ilişkileri ya da etkileşimleri sonucunda ortaya çıkar.[216]

2.3.3 **Mekân Düzenlenmesinde Faydacıllık-Estetik İlgisi**

Simmel'in, kente yoğunlaşan ve sosyolojinin bir bilim dalı olarak pekişmesini sağlayan düşünürler arasındaki yeri son derece önemlidir. "Metropol ve Zihinsel Yaşam" isimli makalesi adından da anlaşıldığı üzere büyük kentin insan ve toplumsal ilişkiler üzerindeki belirleyiciliğini az görülen bir analiz yeteneği ile ele almıştır.[217]

Simmel'in diğer önemli katkısı "estetiği" de sosyolojik alana çekmesinde yatmaktadır. Simmel'e göre estetik bilmi içinde ele alınabilecek pek çok başlık doğasında Valerie'nin altını çizdiği ikiliiliği taşımaktadır. Simmel, duyusal alanın estetiği ile beğeninin estetiği arasında, "biçimle içerik" arasında, "vücutla ruh" arasında, "çoğul" ve "tekil"

[215] Christian Norberg-Schulz'dan aktaran: Arto Haapala,"On the Aesthetics of the Everyday, Familiarity, Strangeness and the Meaning of Place", **The Aesthetics of Everyday Life** içinde, Andrew Light, Jonathan M. Smith; (Ed.) NY: Columbia University Press, 2005, s:42

[216] Haapala, Rossi ve Simmel'in fikirlerinden yararlanılmıştır.

[217] Simmel, bu özgün yapıtta metropol ortamında zihnin aşırı uyarılması neticesinde hızlanan zihinsel faaliyetlere dikkat çeker. Şahsileşemeyen sosyal ilişkiler yaygınlaşır. İnsanlar arası ilişkilere mesafe girer. Aynı zamanda yeni kültürel ortam, mekânda değişim, yeni fırsatlar söz konusudur.

arasında, "görünenin formu" ile "formun özü" arasında, somut ile soyut arasında, politik örgütlenmelerin formu ile estetik yönelim arasında, denetim ile simetri arasında ve son olarak da özne ile nesne arasında estetiğin kaygan ve çok anlamlı ritminin nabzını tutmuştur.[218]

Mekânın yeniden örgütlenmesiyle bağlantılandırdığı 'deneyim'in insan 'anlayış'ını (understanding) biçimlendirdiği şeklindeki saptaması ise estetiğe ilişkin yeni bir kavrayışı müjdeler. Dönüşümün yol açtığı kentsel biçimin estetik materyallerinin[219] yeni mekânın estetik değerinin taşıyıcıları olarak ortaya çıktığını varsayalım. Simmel'in analizleri bu materyallerin dolayısıyla estetik değerin kriterlerine ilişkindir. Deneyimlenebilirlik, okunabilirlik, anlaşılabilirlik ve benimsenebilirlik kriterleri belirli bir kentsel mekâna yönelik aidiyet duygularının şekillenmesine sebebiyet verir.

Estetik değerin oluşmasını mekânın benimsenişindeki temellerden biri olarak kavramsallaştıran Simmel, "Köprü ve Kapı" isimli makalesinde mekâna ilişkin metaforik bir söylemle köprüyü ele alır.[220] "***Köprü birbirinden ayrı duran kıyıları birleştirdiğinde sadece pratik amaçlar açısından değil etkinliği görünür ve deneyimlenir hale getirmesiyle de estetik bir değer oluşturur"***. Bu durumda, köprü mekânlaşırken eşzamanlı olarak estetik kalite de kazanmaktadır. İnsan köprüyle ortaya çıkan etkinliği sürekli deneyimler. Burada, karşılıklı iki kıyıyı birleştirme etkinliğine yapılan vurgunun yanı sıra, görülebilir ve ölçülebilir olma özellikleri ile insanların algısına nüfuz eden hem soyut hem somut iki yaşantı sunulmaktadır. Mekânın benimsenmesi neden önemlidir? Çünkü, kentsel mekânda biriken anlam katmanları kentliler açısından ne kadar anlaşılıyor ve benimseniyorsa; bireyin duygu, algı, düşünce pratikleri ve deneyimleri sayesinde mekânı okuyabilmesi ve o mekâna yönelik aidiyet duygularının şekillenmesi de o kadar mümkün olabilecektir. Mekânın bireyler tarafından anlaşılması ve beğenilir olması, benimsemenin karşısındaki zıtlıkları yumuşatarak, bu bireyler ve mekân arasındaki ilişkiyi de güçlendirecektir. Anlamsal katmanlar ve

[218] Georg Simmel, "Introduction", **Esthetique Sociologique,** Paris:Edition de la Maison des Sciences de L'Homme, Philippepe Marty (Ed.), 2007, ss:5-7

[219] Estetik materyalin bilme durumuna ve kapsamlı bir anlayış hissine dair materyaller olarak varolma durumunda kavrayışı ifade ettiğini açıklayan dipnot.

[220] Georg Simmel,, **Bridge and Door**; 1909,http://www2.latech.edu/~wtwillou/A320_420images_w02/GSimmel.pdf, in (10 Ekim 2010)

dolayısıyla da mekânın tanınmasına dair kavramsallaştırma, "Simmel'de mekân ve deneyim" konulu makalesinde Iain Borden tarafından ele alınır: [221]

> *Birey için epistemolojik mesele, dünyayı mekâna yayılmış nesneler ve olaylar dizisi olarak tecrübe etmektir; ...Mekânı tanıma meselesi ölçü meselesinden deneyim meselesine dönüşür. Yaşanmış deneyim ile nesnel kültür formları arasında bir gerilim olduğu gibi, yaşanmış bir deneyim ile nesnel kültür formları olarak mekânlar arasında da bir gerilim vardır.*

Borden, bu açıklamalarına ilaveten "biriken nesneler ve mekânlardan" sözeder. Bu birikim Simmelliyen mekân inşası fikrine benzer bir çağrışımla yüklüdür. Ölçülebilen ve daha da ileri giderek deneyimlenebilen mekân Simmel'in inşa edilmiş mekânıdır. Estetik değerin mekân inşasıyla gerçekleştiği önermesinden hareketle estetik değerin modern kentte edindiği üslubu nasıl nitelendirebiliriz? Simmel'e göre, neredeyse gotik kentten bu yana, kentin silüetinde adım adım gelişen, sonunda sanayi kentinin hakim tarzı haline gelen estetik öğe simetridir. Kentsel mekânlara; bina tiplerine, sokaklara, bulvarlara, anıtlara "ideal anlam ve armoninin" taşınması, kentsel bütünün tüm parçalarının birbirleriyle simetrik olarak bağlanmasıyla mümkündür. Belli bir merkez çevresinde belli ölçüler ve bir örnek formların tekrarıyla inşa edilen simetri yeni anlayışı, akılcılığı kentsel mekâna yerleştirir.

Simetrik yapının inşasını ise kent yönetimi, plancı ve mimarın iradesi yüklenir. Bu iradenin arkasını besleyen düşünce yapıları, kolektif ihtiyaçlar ve uzun bir kentsel evrim sürecinde "havada asılı kalan fikirlerin" maddileşmesi sonucu oluşmuştur. Dolayısıyla, o tarihsel sürecin ve kentsel yapının kurucu iradesi, kenti dönüştürmede faydacıl yaklaşımı araç olmaktan çıkararak amaç haline getirir. Kent politikası ve kurumları faydacıl kentsel adımları dönüşümün amacı ilan edince, düzenleme ve dönüştürmenin özü faydaya eşitlenir. Böyle bir dönüşümün meselesi faydanın sağlanmasında en etkin yolun ne olacağına ilişkindir. Bu noktada da kadim bir kentsel deneyim olan denetim tedavüle sokulur: Akil yönetim kent planı ile kesin bir şekilde tanımlanan ve faydaya odaklı her türlü düzenlemenin asli işlevi olarak artık toplumsal denetimi talep etmektedir. Toplum üzerindeki denetim simetrik ve tek tip yapıların tercih edilmesiyle sağlanacaktır. Simetrideki estetik öğe, denetimdeki maddi amaca

[221] Iain Borden, "Mekânın Ötesi: Georg Simmel'in Yazılarında Mekânsallık ve Kent", "**Georg Simmel: Sosyolog, Sanatçı, Düşünür** içinde, Jale Özata Dirlikyapan (Ed.), Gülay Kızıler (Çev.), Ankara: DoğuBatı, 2002,, s:175

bu yolla bağlanır.[222] Simmel, estetiği maddi amaçlarla ilişkilendirirken[223] denetimi kolaylaştırarak tüm kentsel mekâna yayan simetrinin yarattığı estetik öğe ile denetim arasındaki bağı betimlemeye çalışır.

Simmel'e göre, yöneticiler askerler, işçiler v.b grupları, onluk veya yüzlük birimler halinde örgütleyerek kolaylıkla denetleyebilir, yön verebilir ve yönetebilirler. Böyle durumlarda, denetleme, idare edebilme, yönetebilme, düzenleme, vb akılcılığın ve faydacıllığın pratik sonuçlarıdır. Modernite sürecinde, grup içindeki bireylerin güvenli bir şekilde denetim altına alınması, gerekli araçları yani bu faaliyetleri mümkün kılan tekil yapıları ve kentsel düzenlemeleri gerektirir. Faydacıllıktan estetiğe geçişi sağlayan bu tür bir düzenleme faaliyeti ise son derece politik bir işlevdir. Belli estetik formlar ve yapılar bu politik işlevi kolaylaştırırlar. Simmel'in yazılarında simetriye doğru eğilim, diğer bir deyişle, evrensel prensipler doğrultusunda yapı elementlerinin birbirine aynen benzeyen, tektip düzenlenmelerine doğru eğilim, otoriter yönetimlerin benimsediği bir eğilim olarak saptanır.[224]

2.3.4 **Kentsel Yapıt ve Estetiğin Değişen Doğası**

> *"Hakikat aramaktan ibaret beğenimiz, güzele ilişkin beğeniyi eziyor ve boğuyor. Güzel Hakikât'ten daha soyludur".*[225]

---

[222] 'Simetrideki estetik öğenin denetimdeki maddi amaca bağlanması" önermesinin, Foucault'nun kentsel denetimin Napolyon ile yenilenen formuna ilişkin görüşleri ile desteklendiğini sanıyorum. Foucault bu görüşü ile, "salgınların ve isyanların değil, ahlaklı ve nezih bir aile hayatının hüküm sürdüğü kent" nasıl bir kent olmalıdır, bu hedefler cinsinden "kentin örgütlenmesi ve kolektif altyapı (imkanlar) hatta konutlar nasıl inşa edilmelidir" sorularının on sekizinci yüzyılda ortaya çıkışının, kentsel mekânın ve onu deneyimleyen toplumsal çekirdeğin denetlenmesi meselesinde yeni bir anlayışı yansıttığının altını çizer. Yöneticiler ve politikaları, tam o anda daima kentsel yapı ve onun dönüşümü meselesi ile ilişkili hale gelmiştir. Denetim toplumsal mekânın her tarafına nüfuz eder. Foucault bu sürecin sonuna Napolyon ile gelindiğini, yeni kodlarla mekân denetiminde yönetimin sınırlarının hangi prensipler temelinde belirleneceğini tartışmak gerekliliğini işaret etmiştir. Bu tartışmanın saf politik düzeyden kentsel mekâna inişinin, mekânın düzenleniş ve yeniden inşa edilişindeki estetik öğe yani simetri ile gerçekleştirildiği öne sürülebilir. Ayrıca aynı tema için bkz: Michel Foucault, **Ders Özetleri: 1970-1978**, Selahattin Hilav (Çev), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,1992, ss:109-115

[223] David Frisby, "The City Interpreted", **Cityscapes of Modernity** içinde. Cambridge UK:,Polity Press, 2001, s:124

[224] Simmel burada, görüşlerini dayandırdığı Justus Moser'in 1772 tarihli yazısından söz eder: "devlet adamları basit kurallara indirgenmiş şeylerden hoşlanırlar. Böyle yaparak, doğanın kendi zamanlama planı sayesinde çeşitlilik içinde zenginliği ürettiği ortamdan uzaklaşır ve despotizme giden yolu döşeriz. İç yapıları ve parçalarının sınırları düzensiz olan ve dalgalanan gruplarınki ile karşılaştırıldığında, kurallarla kesin sınırları çizilmiş gruplar üzerinde egemenlik kurmak daha kolaydır". Frisby, ss: 100-122;
Ayrıca; Bernard Marchand; "Paris'te başlıca temel değişiklikler I. Napolyon, III. Napolyon ve General de Gaulle rejimleri diğer bir deyişle üç otoriter rejim altında gerçekleştirildi" diyerek aynı hususun altını çizen görüşlere katılır. **Le Financement des Travaux d'Haussmann: un Exemple pour les Pays Émergents**?
Cf http://www- ohp.univ-paris1.fr.
Bu görüşler Robert Witkin'in yazılarıyla da desteklenmektedir. Robert;Witkin, **The Aesthetic Imperative of a Rational-Technical Machinery: A Study in Organizational Control Through the Design of Artifacts**;
http://musicandartsinaction.net/index.php/maia/article/viewFile/aestheticimperative/32, 2009

[225] Charles Baudelaire, **Selected Writings on Art and Artists,** P.ECharvet (Çev.), Cambridge: Cambridge University Press, 1972, s:106

Modernite ve kent mekânı üzerine eleştirel çalışmalarıyla tanınan Walter Benjamin,[226] kentin kalabalıkları ve bina yığınlarını modernitenin paradigmaları olarak tanımlar. Birinciler, sürekli artan sayıları ve devinimleri, ikinciler sürekli eskiyerek kullanılmaz hale gelişleriyle kenti değiştirmekte, sıkıştırmakta, yaşam koşullarını hızla kötüleştirerek acil ve yeni dönüşümü gerekli kılmaktadırlar. İşte geçmiş kentsel ortamı yeni örgütlenme adına değiştirecek modern unsur burada yatmaktadır. Yeni modern örgütlenme yeni bir kentsel biçim ve estetik anlayışı kapsar.

Düşünür, modernite ile böylelikle ilişkilendirdiği kentte, bir toplumsal mesele cinsinden değerlendirdiği kent estetiğinin sanat, politika ve ekonomiden bağımsız olarak ele alınamayacağını belirtir. Benjamin'de mekânın yeniden örgütlenişine ilişkin temel anlayışı kavrayabilmek amacıyla mekânik kitlesel üretim ve sanat eserine yoğunlaştığı metnine başvurmak yararlı olacaktır. Bu metin ortak mekânın düzenlenişindeki unsurları analiz etmektedir. Ortak olanı "maddi ve simgesel olarak yeniden şekillendirmek"[227] görevini üstlenmiş olan "sanat" bu metinde özgün bir yer tutar. Şair Paul Valery'nin öncü metnini Benjamin'in tarihi yazısına bağlayan fikirler de sanatın özgün konusu 'güzel' kavramı ve değişimi ile ilişkilidir:[228]

> *Araçlarımızın esneklik ve yetkinlik bakımından geçirdiği gelişme, Güzel'e ilişkin antik endüstrinin yakın bir gelecekte köklü değişimlere uğramasını çok olası göstermektedir. Sanatların bütününde artık eskisinden farklı gözlemi ve işlemeyi gerektiren fiziksel bir yan vardır; bu fiziksel yanın kendini çağdaş bilimin ve uygulamaların etkilerine daha fazla kapayabilmesi olanaksızdır. Yirmi yıldan bu yana ne madde, ne uzam, ne de zaman eskiden olduğu konumdadır. Bu denli büyük yeniliklerin sanatların tekniğini olduğu gibi değiştirmesine, böylece doğrudan buluş yeteneğini etkilemesine ve sonunda belki de sanat kavramının kendisini düşünülebilecek en sihirli biçimde değiştirmesine hazır olmalıyız.*

Güzel'in niteliğini değiştirecek olan "madde, uzam ve zamanın" değişen yapılarıdır. Çağdaş bilim ve uygulamaların etkileri sanat yapıtının fiziksel yapısını eninde sonunda değiştirecektir. "Yeniliklere hazır olma" çağrısı modern sanatçının öngörüsünü gösterir.

---

[226] Alman edebiyat eleştirmeni ve teorisyeni, 1892-1940

[227] Jacques Ranciere, **Estetiğin Huzursuzluğu: Sanat Rejimi ve Politika**, 1.Baskı, Aziz Ufuk Kılıç (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s:26

[228] Aktaran: Walter Benjamin, "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı**",** **Pasajlar**,Ahmet Cemal (Çev.), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2012, s:45.

Böylece, ilk kez, sanatın üretimi hakim üretim biçimine bağlanarak kapitalizm koşullarında mekânik üretimin kitlesel özelliğiyle tanımlanacaktır. Sanat eserinin üretimindeki bu dönüşüm, sıradan metalardan politika üretimine kadar her şeyi belirleyerek onları da sanat eserinin türdeşleri haline getirecektir.

Benjamin, baskı, fotoğraf ve sinema gibi teknik buluşların modern topluma katkılarını önemsemiş ancak iki dünya savaşı arasındaki koşulların, anlayış ve ideolojilerin bu olanaklar aracılığıyla yayılması, etkileri ve sonuçlarını sanat eserinin kitlesel üretimiyle yeniden değerlendirmiştir. Bu özgün yorum 1936'da kaleme aldığı "Tekniğin Olanakları ile Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Eseri" isimli yapıtında toplumsal ve politik bir analize dönüşmüştür. Bu eserde Benjamin, tarih boyunca kopyalama yoluyla sanat yapıtının çoğaltılmış olduğunu ancak onun yavaş seyreden kadim zamana tanıklık ederek değerini koruduğu analizini yapar. İşte, sanat eserinin halesini oluşturan şey, tarihin tanığı olarak taşıdığı bu hakikiliktir. Onun belli bir zaman ve mekânda, belli bir sanatçı tarafından üretimi ile teknoloji bazlı mekânik üretimi arasında zamansal ve mekânsal boyutları içeren yapısal fark bulunmaktadır.[229]

Oysa, kapitalist çağda, sanat eserinin özgün ruhu ya da 'halesi', teknolojinin olanaklarıyla yapılan yeniden-üretim ve çoğaltma sonucunda yok olmaktadır. Kopyaların tarihselliği yoktur. Sanatın kült değeri, kapitalizm öncesi gelenekler ve çok uzun dönemler boyu değişmeyen insan ilişkileri çerçevesinde oluşmuştur. Sanat eserinin bu değeri, klasik dönemde "güzellik" değeriyle yer değiştirir. Kopyaların kitlesel üretimi aşamasında ise daha önce hiç bilinmeyen bir "sergileme" değeri ortaya çıkar. Bu değişim, sanat eserinin algılanma tarzında da bir değişim meydana getirir.[230] Sanayi üretiminin kitlesel karakteri hem ürünlerin miktarını hem ulaştığı kalabalıkların sayısını etkiler. Yeniden üretim ve çoğaltmada, yapıtın tekil varlığının yerine onun kitlesel varlığı geçmektedir. Yapıtın benzersizlik ve süreklilik niteliklerinin yerini geçicilik ve yinelenebilir olma nitelikleri alır. Benjamin'e göre bu çağ, yapıtın sadece fiziksel yapısında değil mülkiyet ilişkilerinde de değişimlerin çağıdır. Bu analiz, sanatın en yüksek ürünü olan mimari yapılar açısından da geçerlidir. Mimari yapılar

[229] Bu fark gözün merceği ile fotoğraf makinasının merceği arasındaki görüntünün seçimi ve ayarlanabilirliğinden; görüntüyü büyütme ve sinemada olduğu gibi hızlı yahut yavaş çekim gibi kullanımlara ve çoğaltılan ürünün her tür mekâna istenilen hızla ulaşım olanağına kadar geniş bir kapsama yayılır. Benjamin, s:6

[230] Walter Benjamin, 2008, **The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction**, London: Penguin Books,, ss:3-50; ve Benjamin, ss:45-76.

diğerlerinden farklıdır çünkü "konut gereksinimi süreklidir". Bu nedenle, "yapı sanatı hiçbir zaman çorak bir dönem yaşamamıştır, bu sanatın tarihi öteki bütün sanatlardan eskidir." kitlesel üretimin koşulları, niteliği niceliğe doğru çekecek, bina yığınlarıyla kenti dolduracak ve kentsel yapıtın doğasını dönüştürerek onu bütünüyle yeni işlevleri bulunan bir başka yapıt haline getirecektir.

Teknik buluşlar ve mekanik yeniden üretim, bir diğer Benjamin kavramı olmaksızın kentsel yapıt ve estetiğin değişen doğasını yeterince açıklayamayacaktır. Bu kavram "mimesis" kavramıdır. Benjamin'in mimesis kavramı estetiğin etki alanını analiz edebilmek için anahtar bir kavramdır. Buna göre, modern insanın tipik özelliklerden biri de kendisini canlı ve cansız dış dünyayla özdeşleştirerek tanımlama ihtiyacı ve bu dünyaya asimile olmaktaki kapasitesidir.[231] Şöyle de söylenebilir; insan hayatta kalabilmek için diğer canlılar gibi çevresine uyum sağlamak zorundadır. Bu süreçte sadece diğer insanları taklit etmekle kalmaz aynı zamanda çevrenin temsilleri (representations of the environment) yoluyla mimari çevrenin mimesisini gerçekleştirir. Benjamin, insanı insan yapan şeyin, benzerliklerin keşfi yoluyla dünyanın ve evrenin anlamını bulma kapasitesi olduğunu ileri sürer.

O halde bu olguyu modern kentin mekânları açısından düşünürsek nasıl bir sonuçla karşılaşırız? Diğer bir deyişle Benjamin'in kentsel yapıtına bakarak mekânı nasıl yorumlamalıyız? Konuyu iki açıdan ele alabiliriz. Birincisinde, sanat yapıtından kentsel yapıt ve mekâna uzanan yolda, yeni üretim tarzının ortaya çıkardığı ürünün analog ve kitlesel yapısı sorgulanabilir. Nasıl bireysel yapıtın otantikliği ve benzersizliği onu üreten sanatçıdan, üretildiği mekândan ve ait olduğu zamandan kaynaklanıyorsa, aynı şekilde, toplumsal bir yapıt olan kentin benzersizliği ve hakikiliğinin de üretildiği zamandan kaynaklandığını ileri sürebiliriz. Bu önermenin vardığı sonuç, geçmişin tekil üretimlerini kusursuz birçoklukla yeniden üreterek, geçmiş zamanları modern zamanlarla karıştıran kapitalizm çağında, kentsel

[231] Bu yaklaşım Benjamin'in "Theory of Mimesis"inde yer almaktadır. "Benjamin Plato'nun "taklit"i cinsinden bir terimle değil Freud'un psikoanalizi üzerinden kurguladığı mimesis terimi ile yola çıkmakta ve "nesne ile yaratıcı angajmanı" işaret etmektedir. Bu terim Freud'un da öngördüğü gibi estetik için büyük bir potansiyel taşır. Çünkü kavram dış dünya ile identifikasyona izin vermektedir. Kişi ve diğeri arasındaki bağı güçlendirme olanağını kolaylaştırır. Mimesisin arkasındaki prensip dünya ile ilişkilenme yolunda dünyadaki benzerlikleri araştırma arzusudur. Benjamin, Illuminations, p:217).
Mimesis, sanat eserini yapan artist ve aynı zamanda onu seyreden kişi tarafından çağrıştırılan (evoked) bir taklit (imitation) formudur.Bu kavram Benjamin için dilsel bir kavramdır. Benzerliklerin keşfi yoluyla dünyada anlamı bulma yolunu önerir. Diğer bir deyişle, doğadan yeni bir şey yaratma yoludur. Mimesis, keşfe ve yaratıma ilişkin bir süreci betimler. Benjamin'in mimesisi "orijinalin yapıcı bir yeniden yorumudur". Hem özü hem biçimi kapsar. Neil Leach,; "Walter Benjamin, Mimesis, and the Dreamworld of Photography", **InterSections: Architectural Histories and Critical Theories** içinde, Iain Borden, Jane Rendell (Ed.), London: Routledge, 2000, ss:29-38, Ayrıca bkz: On the Mimetic Faculty, Reflections, Benjamin

yapıt ve mekânın özgünlüğünün, yerini belli ölçüler ve bir örnek formların tekrarıyla yapılan kitlesel üretimlere bırakması olacaktır.[232] İkincisi, yeni kentsel yapıtın kendi benzerlerini etkileme kapasitesi üzerinedir. Benzer ekonomik koşullar ve toplum biçimlerinin ortaya çıktığı kentsel ortamlar, birbirleriyle girdikleri girift mali ve ticari ilişkiler sırasında, kendi varlıklarını da benzemek istedikleri oluşumlar cinsinden ya da onun özgün yorumuyla sürdürmeyi amaçlayabilirler. Yeni üretim biçimi ve ilişkilerinde kendine yer bulan bir medeniyet ya da kent tasavvuru, Benjamin'in mimesisini kullanır. Araştırmada bu nedenle, nihai kentsel hareketlere ilişkin kararların alındığı ve uygulamaların gerçekleştirildiği kentlerin karşılaştırılması birinci dereceden önem taşımaktadır. Bu kentlerin uygulamaya koyduğu dönüşümler arasında ne türden benzerlikler bulunmaktadır? Her birinin tarihindeki karakteristikler değişimle kesiştiğinde, ortaya çıkan sorunların çözümüne verilen özgün cevaplar, birbirlerinden ne ölçüde farklıdır? Hangi koşullar benzer ideal tiplerin yürürlüğe koyduğu bir program olarak kent estetiğini tanımlar?

Toplumsal olarak üretilen mekânın özgün tarihi koşullarını ve halesini kaybetmemesi için tarihsel aidiyetlere; bu özellikleri içinde barındıran çoklu toplumsal anlamlara; mimaride ve mekânda sürekliliğe ihtiyacı vardır. Ancak geçmişten kopuş, özellikle tarihsellik karşıtı bir zemin üzerinde gerçekleşen değişim, muazzam bir hızla mekânın kendisini ve onun toplumsal çekirdeği olan insanı değiştirmektedir.[233] Modern kentsel form ve estetiğin yarattığı ideal tipin üretim ölçeği, Benjamin'in sözünü ettiği sanayi üretiminin kitlesel ölçeğinden başka bir şey değildir. Kentsel işlevlerin farklı türlerinin yerleştiği alanlar, parklar, bulvarlar, kamusal ve özel binalara ait cepheler şeklinde seri olarak üretilen ideal tip, sürekli kopyalanarak çoğalmaktadır. Biteviye uzayıp giden tektip simetriyi taşıyan estetik öğeler, tereddütsüzce kentin her yanına yayılmaktadır.

Camillo Sitte'nin,[234] Benjamin'den on yıllarca önce, "Artistik İlkelere göre Kent Planlaması" adlı yapıtında ileri sürdüğü görüşler, özellikle sembolik ve simgesel değerleri nedeniyle kapitalist kentte üretilen yapıtları ele alır ve Benjamin'in kitlesel kopyalama

[232] Dabney Townsend, **Aesthetics: Classical Readings from Western Tradition**, Beijing: Peking University Press, 2004, ss:281-282

[233] Aldo Rossi, "Şehrin Mimarisi"nde, "insan zihni şehri biçimlendirir, buna karşılık kentsel biçimler de insan zihnini koşullandırır" diyerek; şehrin sınır çizgileri ve siluetlerinde, yatay düzeylerin ve dikey dorukların belirlenmesinde, doğal yerlerden yararlanılması ya da onların yok sayılması yoluyla mekânın yeniden örgütlenmesini değerlendirir. Rossi, zihin ve şehir biçimi arasındaki ilişkiyi vurgulayarak dikkatimizi kent estetiğinin insan öyküsünde oynadığı role çevirmektedir.Aldo Rossi, 2006, "**Şehrin Mimarisi**", İstanbul.Kanat Kitap, 2006, ss:195

[234] Camillo Sitte (1843 –1903, Viyana). Avusturyalı mimar, kent plancısı, kent teorisyeni, ressam.

yoluyla üretilen yapıtlar hakkındaki yorumu, Sitte'nin kopya üretim ve onu planlayan iradenin karakterine ilişkin analizinin etkisini arttırmaktadır. Bu analizle Sitte, Rönesans, Barok ve Modern dönemde kopyalama benzerliklerine dikkat çeker:[235]

> *Kent planlaması, çevresinde olup bitenlerle ilgilenmeksizin inatçı bir biçimde kendi yolunda gider. Bu fark, Rönesans ve Barok dönemlerde dahi dikkat çekicidir ancak eski stillerin kopyalarının ortaya çıktığı modern dönemde daha fazla vurgulanmaktadır. Üstelik, bu kez kopyalama daha kusursuzdur. Her mümkün yol denenerek 'Eskiler'in tarzlarına uyulmaya çalışılmıştır. Eski sanatların ihtişamı için duyulan arzu dışında hiç bir gerçek amaç veya ihtiyaca cevap verilmeksizin kopyalanan eski yapılar 'şimdi'nin anıtsal ve pahalı modaları haline getirilmiştir…fakat ya onların meydanlarına (plazas) ne olmuştur? Agora, forum, pazar yeri, akropolis, bugün kimse tarafından hatırlanmamaktadırlar…Modern kent kurucusunun (builder) geçmişle rekabet edebilmek için sunabildiği şey, bir çizgi üzerinde biteviye uzanan kübik bina bloklarıdır…Kent plancısının eline ise sanatı için gerekli tek bir peni verilmez; hatta bloklar arasında ihtiyaç duyduğu boşluklar bile başkaları tarafından paylaşılmıştır. Bu boş alanlar ya sıhhileştirme çalışmaları ya da hızlı yollar için mühendislere bırakılmıştır. Böylece sanatsal bir kentin tüm iyi özellikleri bir biri ardından yok olur. Ta ki, geriye hiç bir şey, tek bir hatıra bile kalmayana dek. .*[236]

Sitte, ayrıca *"**Niyetimiz bugünkü ihtiyaçlarımızı karşılamak için eski şehirlerin ihtişamlı denilen güzelliklerinin hiçbir işe yaramayan taklitlerini önermek değildir**"*[237] diyerek modern yaşamın ihtiyaçlarını önemsemekle birlikte yeni kentsel mekânda agora ve forumun kentsel gövdeyle olan bağlantısı cinsinden ilişkilenmelerin eksikliğini hatırlatır. Haussmann tipi plancıların işlerinin sonuçlarını, birkaç kuşak sonra görecek yaştadır. Fin de siècle'in bu olgun kalemi, dikkati, kadim kentlerin mekânsal özellikleri arasındaki uyuma çekmektedir. *[238]*

> *"Günümüzde kimler şehirlerin sanat eseri gibi kurulmasıyla ilgileniyor? Bu soru genellikle çözülmesi gereken teknik bir sorun gibi görülür…Yeni mahallelerin planlanmasına ilişkin çalışmalar ya da bir demiryolu hattı sanatla ilgisi olmayan başka bir konuymuş gibi aşırı teknik bir şekilde ele alınır. Bu büyüklükteki yerleri,*

---

[235] Camillo Sitte, "City Planning According to Artistic Principles", George R. Collins ve Christiane Crasemann Collins.(Çev.) **The Birth of Modern City Planning**, içinde.NY: Dover Publications Inc, 1889, s:221.

[236] Sitte'nin görüşlerini destekleyen bir yorum da Michel Ragon'dan gelmektedir: "Ortaçağ kentlerinin içinde tesadüfen karşılaşılan yapılar artık hedef haline gelmişti. Ağaçlı yollar, bulvarlar dosdoğru ona yöneliyordu. Örneğin ağaçlı Opera yolu Opera Binasıyla son buluyordu. Şaşırtıcı başka bir durumda, etrafı bir meydanla çevrili olan bina adeta bir mücevher kutusunda sunulmak amacıyla yüzyılların tozlarından sıyrılmış bir obje gibi açıkta bırakılıyordu. Bu yapı şehrin organik bir unsuru değil, sergileyerek değerlendirilen bir koleksiyon parçasıydı. Böylece Cité sakinleri adayı neredeyse tamamen boşalttılar. Eskiden sayısız sokağının teşvik ettiği göçlerin çokça görüldüğü kent, emniyet müdürlüğü tarafından korunan bir yapı topluluğu haline gelmişti". Michel Ragon, **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi,** Murat Aykaç Erginöz (Çev.) 1. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010, ss.101

[237] Ragon, ss.233-234

[238] Camillo Sitte'den aktaran Michel Ragon, ss:235-236

içindeki en küçük bibloya kadar inceleyen sanat tarihi kitaplarında, şehirlerin kuruluşuna bir bölüm bile ayrılmamaktadır."

Sadece moda arzusu ile eskiyi kopyalayarak inşa edilen bina ve anıtların diğer asli mekânlardan koparılmış bağları neticesinde kentin iyi özellikleri ve estetik değerini kaybedeceğini vaaz eder. Tarihselliklerinden gelen benzersizlikleri ile tekil yapılar, modern kent atmosferi içinde kopyalanma yoluyla her an bir kenara atılmayı bekleyen moda ürününe dönüşecektir. Kopya kiliseler, belediye binaları, çeşmeler ya da kemerler ve sütunlar kentlinin hafızasında kalıcı olamayan varlıklar olarak eskir. Sitte, içinde yaşadığı toplumun teknik bir meseleymiş gibi ortaya çıkan estetik yönelimine geçmişin sanatsal kentinin iyi özellikleri ile karşı çıkar. Aynı dönemin benzer paradigmalarını sorgulayan Benjamin ise sanayi üretiminin her alanı kapsayan kitlesel ölçeği bazında yarattığı değişim üzerinden kenti anlamaya amaçlar.

2.3.5 **Estetik-Politika İlişkisi**

"Estetik program, siyasetin ancak görünüm ve form dünyasında gerçekleştirebileceği bir hedefi, duyulur düzende ve hakikatte gerçekleştirmeyi amaçlayan bir metapolitika programıdır"[239]

Ranciere, estetiği mekâna yerleştiren gerekliliği analiz ettiği "Estetiğin Huzursuzluğu" isimli eserinde, sanat-politika ikilisinin, ortak mekânı simgesel ve maddi bir biçimde yapılandırışındaki özelliklerle uğraşır. Sanat ve siyaseti belli bir zaman ve mekânda var oluşlarıyla ele alır. Bu ortak zaman ve mekân, bir paylaşımın ortak niteliklerini barındırmakta ve doğrudan duyulur alana gönderme yapmaktadır. Sanat kendi kimliğini belirleyen bir rejime tabidir. Böyle bir rejim "pratikler, görünürlük formları ve anlaşılabilirlik

[239] Jacques Rancière, **Estetiğin Huzursuzluğu: Sanat Rejimi ve Politika**, 1.Baskı, Aziz Ufuk Kılıç (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, s:26
"Rancière, kent ve estetik arasındaki ilişkinin ve estetiğin karmaşık katmanlarının bir başka yönünü ele alan tamamlayıcı görüşü ile öne çıkar. Bu görüş, klasik felsefenin temel kavramlarından biri olan estetiği sosyolojik düşünce bağlamında değerlendirerek, toplumsal hiyerarşi içinde yer alan farklı sınıfların bireylerinin felsefi estetik yargıyı edinmelerinin temelindeki algının çifte karakterine dikkat çeker. Onun kavramsallaştırdığı şekilde estetiğin konusu toplumsal konumlar ve bunlardan kaynaklanan beğeni, tutumlar ve bilgidir. Ranciere'in yoğunlaştığı konu diğer konu algıdır. Algının çifte karakterini analiz edebilmek için bina üretiminde çalışan bir işçiyi ele alır. Her hangi bir mimari yapıyı üreten artizan ya da işçi, hem onun yapım bilgisinden hem de kendi sosyal konumundan kaynaklanan algıya eşzamanlı olarak sahip olur. Dolayısıyla, işçinin yapının biçimi hakkındaki estetik yargısı, bu yapının kendileri için üretildiği sosyal tabaka ve sınıfların bireylerinin yargısından farklılaşmaktadır. Görüldüğü gibi, Ranciere'de estetik onu algılayan bireylerin sınıfsal konumları ile doğrudan ilişkilidir: "Estetik, gerçekte, "sonu olmayan kesinlik" demektir… Sarayın formunu ele alan estetik bakış onun işlevsel mükemmelliği ve toplumsal düzendeki kaydıyla ilişkisizdir. Bu bakış, sanki, sarayın yapımında kullanılan bilgi ve toplumsal düzende ona anlamını atfeden bilgi arasındaki çifte ilişkiden kopuktur.. Estetik, aslında, bir bilgi ayrışması olarak (division of knowledge), bize toplumsal pozisyonlarımızı, beğeni, tutum ve bilgimizi getiren deneyimin düzenine bir müdahaledir". Jacques Rancière, **Thinking Between Disciplines: An Aesthetics of Knowledge, Jon Roffe (Çev.),** Parhessia, No:1, 2006, s:1-12 http://www.parrhesiajournal.org/parrhesia01/parrhesia01_ranciere.pdf,

kipleri"[240] ile sarılmış ürünlerin sanat ürünü olup olmadıkları tespit eder. Politika, "***özgül bir mekânın konfigürasyonudur; belirli bir deneyim alanının, ortakmış ve ortak bir karara bağlıymış gibi konumlandırılan nesnelerin, bu nesneleri gösterebilen ve onlar konusunda akıl yürütebilen öznelerin bulunduğu bir alanın şekillendirilmesidir.***"[241] Politikanın bu tanımında ortak mekânda kimlerin akıl yürüteceği ve nesnelerin düzenlenişi konusunda karar vereceğine dair bir sorgulama hatta rahatsızlık bulunmaktadır. Siyasette yer almayanların kimlikleridir söz konusu olan. Bu anlamda politika "***yerlerin ve kimliklerin …yeniden dağılımı; mekânların ve zamanların, görünür ile görünmezin, gürültü ile sözün şekillenmesi ve yeniden şekillendirilmesi, duyulur (olanın) paylaşımı****"* olarak dönüştürebilir bir eylemi de ifade eder. Çünkü *"**bir cemaatin müştereğini" tanımlayan bu "duyulur-paylaşımı***"nı örneğin mekânı yeniden şekillendirmek, ona yeni özne ve nesneler dâhil etmek, görünür olmayanı görünür kılmak ve (onların) söylediklerinin söz olarak dinlenebilir kılınmasıdır"[242] da aynı zamanda. Ranciere, sanat pratiği başlığı altında ortaya çıkan temsiller ve üretilen biçimlerin mekânı, zamanı, özneleri, nesneleri şekillendirişlerindeki tarz ile de politika ve estetik ilişkisini tanımlar.

Mekânın şekillendirilmesi, onun öznelerini yani onun toplumsal yanını onun nesnelerine yani onun biçimsel öğelerine ve konfigürasyonuna bağlayan faaliyetin kendisidir. Kent söz konusu olduğu zaman biçimsel öğeler, coğrafya ve topoğrafyanın yanı sıra yapılı çevre yani kentin meydanları, yolları ve binaları ve kentin görünümüdür. Her türden kentsel görünümün üretimi Ranciere'in tartıştığı şekillendirici politikadan kaynaklanır. Sorun yine polikanın kentsel mekânı düzenleyen eli planlamaya gelir. Bir algı kategorisi olarak silüet kentsel görünümle yakın ilişkisi sonucu bir yandan kentin kurumsallaşmış organlarının kararlarıyla planlı bir şekilde oluşabilir. Ya da kendiliğinden veya plana ve kararlara direnen bir toplumsal/politik muhalefetin ürünü olabilir. Siegfried Kracauer kentin görünümünü şöyle sınıflandırır:[243]

> *Şehrin görünümü iki türlüdür. Bilinçli olarak verilmiş biçimler ve kendilerini bir niyete bağlı olmaksızın açığa vuranlar. İlki meydanları, perspektifleri ve bina gruplarını gerçekleştiren bir artistik niyetten doğmuştur. Diğeri, tersine, önceden planlanma olmaksızın ortaya çıkar. Pariser Platz veya Place de la Concorde gibi*

[240] Jacques Rancière, **Estetiğin Huzursuzluğu: Sanat Rejimi ve Politika**, 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, çev: Aziz Ufuk Kılıç, s: 32
[241] Rancière,.s: 28
[242] Rancière,.s: 28
[243] Aktaran David Frisby, **Cityscapes of Modernity**, Cambridge UK: Polity, 1. Baskı, 2001, ss:1

varlıklarını bir araya getirilmiş bina tasarımlarına borçlu kompozisyonlar değil, daha ziyade tesadüfi tasarımlardır.

Dolayısıyla kent estetiğinin biçimlerle tesis edilen veçhesi, hem görünen politik eylem olarak planlamanın tasarımlarını hem de direnen, tesadüfi, yüzeysel kentsel formasyonların birbirleriyle ilişkileri sonucu gerçekleşen ve işlevsel karakteri öne çıkaran faaliyetlerle üretilen kent biçimlerini içerir. Şehir kendi tezahürleriyle de var olmakta, farklı niyetler kentsel mekânı şekillendirerek tarihi aidiyetleri, kültürel özellikleri, ekonomik faaliyetleri görünür kılmaktadır.

Ranciere'in estetik rejimi politikayla buluşturan önermesinden hareketle Mattsson, inşanın karakteri ve biçimle işlevin ilişkisini değerlendirir. [244]

Mekânın düzenlenişi…deneyimin spesifik alanının çerçevelenmesi, sıradan bir nesnenin kurulumu (setting) ve bu nesneye anlam verebilen; onun hakkında tartışan kişiler…(Sözü edilen tüm unsurlar polikanın alanını belirler)… politika sıradan nesnelerin anlamı etrafındaki aktüel çatışmadır. Anlam verme "masayı masa yapan" birincil işlev ile karşılaştırılabilir, "masa" kelimesi bizim ortak sosyalliğimizin parçası olarak kabul edilmiş bir anlamdır. Masa masa olmayı durdurduğu zaman-yeni nesneler ve yeni işlevler ortaya çıkar. Benzer şekilde, sıradan şeyler alanında yerleşmemiş yeni anlamlar yaratılır….toplumsal ve politika yaratılması için açık bir yüzeyin (open surface) bölümlere ayrılmasını sağlar….Bu da görünmez bir mekân politikasıdır. [245]

Sanatsal olarak kentsel mekân, mimariyle ve onun araçlarıyla düzenlenirken; mimari, bu alanda özneler ve nesneler, yeni anlamlar, toplumsallıklar ve politikalarla tanımlanır hale gelir. Bu tespitlere göre, kentsel mekânın unsurlarında görünmeyen ama belirleyici siyasalar, meydan, bulvar, sokak ve bloklardaki mekânsal farklılaşmaların, toplumsal ve politik ayrışmaların nedeni olarak belirir. Kentsel mekân bir toplumsal yapıt olarak estetik alandır.

[244] Helena;Mattsson, Social Perspectives on Architecture and Design isimli platformda sunulan **Forms of Politics** isimli çalışma. Nordic Institute for Contemporary Art (NIFCA). 2006, ss: 39-47, www.nifca.org/2006/projects/2006/SPAD.html.
[245] Mattson'nun analizi planlama, örgütleme ve düzenlemenin politik karakterini de işaret etmektedir. Yeni mekânsal düzenlemeler, aynı zamanda kararların kimler adına verildiği ve kimler için alındığının konusu ve alanı olarak mekânı politikleştirmektedir. Mattsson, ss: 39-47

2.3.5.1 **Politika Üzerine**

> *Hiçbir mekân politikası toplumsal ilişkilerden bağımsız olamaz. Bu ilişkiler mekân politikasına anlamını ve içeriğini kazandırırlar.*[246]

Müşterek bir alana müşterek kararlarla yerleştirilen nesneler ve bu nesneler hakkında kararlar veren özneler bağlamında tanımlanan[247]kentsel politika, tez boyunca ihtiyaçlar, aktörler, irade biçimleri, enstrümanlar, faaliyetler ve son olarak da ortaya çıkardığı ürünler açısından ele alınarak farklı perspektiflerden ve anlamlardan oluşan bir tabloyla betimlenmeye çalışıldı. Bu bölümde, şimdiye kadar değinilen perspektifler iki yaklaşımla ele alınarak ayrıştıkları ve kesiştikleri mecralar üzerinden bir okuma denenecektir.

Fredric Jameson "Mekân Politik midir" isimli yazısına başlık olarak seçtiği soruyla, okuyucusunu argüman denizi içinde kaybolmaktan kurtarır. Ona göre 'politika' kelimesi iki ayrı anlam taşır:[248]

> *Politika kelimesini kullandığımızda en azından iki farklı anlam sözkonusudur. Biri yereldir, ampirik faaliyettir, Mesela politik bir romandan kastettiğimiz şey, hükümet veya Quebec kenti ya da Washington'daki genel seçimler, iktidardaki insanlar, onların teknikleri ve özel görevleri hakkında yazılmış romandır. Diğeri, bir bütün olarak toplumu, müştereği, genel olarak insan ilişkilerini organize eden yapıyı inşa etmek, dönüştürmek, korumak, kökten değiştirmek veya insanların bunları gerçekleştirmek için yapabilecekleri şeylerin önünü açmak, çerçevesini belirlemek ve desteklemek anlamına gelir. Bu iki boyutun, temel olarak birbirleriyle alegorik bir ilişki içinde olduğunu ve her iki yönde de hareket ettiklerini düşünüyorum. Politikanın daha geniş kabul gören bu anlamı pek ampirik gibi görünmez. Kentin ampirik kurumları ve durumları bir bütün olarak toplumun görülmeyen özünün temsilleriymiş gibi durur. Kentlinin toplumu tümüyle inşa edebilmesi kavramı baskı ve sınırlamaların veya başka bir açıdan bakılacak olursa yeni potansiyellerin ve gelecek açılımlarının ampirik olasılıklarına dönüşmektedir.*

Politika idari kurumları, aktörleri ve araçları, amaçları ve faaliyetleri açısından ampirik olarak ele alınabileceği gibi politika ile kuran, dönüştüren, yapılandıran, devrim yapan, insani olanaklarını sınırlayan veya önünü açan edimler toplamı olarak da değerlendirilebilir. Bu iki boyut birbirleriyle kaçınılmaz olarak kesişir, birbirlerini belirler ve

---

[246] David Harvey, **Post Modernliğin Durumu**, Sungur Savran (Çev.), İstanbul: Metis, 2012, s:287
[247] Rancière,.s: 28
[248] Fredric Jameson, "Is Space Political**?**", **Rethinking** Architecture**: A Reader in Cultural Theory** içinde. Neil Leach (Ed.), Routledge, London; 2006,s: 255-269

birbirlerinin yerine geçerler. Birinci boyut ikinci boyutu tespit etmek, hukuki çerçevesini oluşturmak, uygulamak ve bu yolla değiştirmek, dönüştürmek ya da sınırlamak amaçlarını güder. Bu faaliyetler dizgesi belirli bir kentsel süreçteki idealleri, karakteristikleri, simgeleri, aidiyetleri ve tahayyülleri dolayısıyla kent estetiğini de kapsamaktadır.

Yukarıda alıntılanan görüşler sayesinde, politikanın temel karakteristiğinin bir planı, eylemi, imajı, simgeyi, ideali ve büyük kolektif projeleri gerçekleştirme önerisi olduğunu anlıyoruz. Bu eylemlerin ya da dönüşümlerin mekânı ise kenttir. Toplumsal bir ortam olan kente ilişkin politika işte bu yüzden değişimi (notion of change) kapsar. Sanayi kenti farklılaşmaların ve ayrışmaların mekânıdır; Fran Tonkiss modern kenti farklılıkları ve bölünmeyi üreten yapısı cinsinden ele alır: [249]

> *Modern kent insanlar arasındaki farklılıkları üreten bir makine olarak görülebilir, bunu anlamak için toplumsal ve kültürel çeşitlilik veya bölünme (division) incelenebilir. Aslında bu iki süreç birlikte yürür. Şikago Okulu'nun erken dönem çalışmaları kültürel kimliklerin mekânsal ayrışma tarafından nasıl korunduğu ve desteklendiğini göstermiştir. Simmel'in de gösterdiği gibi, toplumsal ve mekânsal ayrışma olmaksızın bağlanmak (connect) mümkün değildir. Sınırları çizmek" şeyleri biçimlendirmektir". Toplumsal bölünme ve dışlanma hatları aynı zamanda karşılaşma mekânları ve kapsama alanları yaratmaktır.*

Kentin barındırdığı kentsel sınıf ve gruplar, taleplerinin gerçekleşmesine yönelik politikaların üretiminden sorumludur. Üretim, değişim ve tüketimin yapıldığı mekân olan kent, kapitalist üretim tarzının genel ve evrensel yasalarına tabi olmaya başlamasıyla kendisi de bir "meta"ya dönüşür. Kentsel politikayı üreten özel ya da kamusal eylemlerin, bu "meta"nın belli toplumsal tabakalar tarafından üretilmesini diğerleri tarafından sahiplenilmesini desteklendiği bu süreç boyunca sağlık açısından daha elverişli, fakir ve işsiz kesimler için toplumsal çözümlerin sağlandığı, daha güvenli ve denetimli bir kentsel mekân da örgütlenmiştir. Meta üretimini, kültürü ve hizmetleri örgütleyen yeni kentsel tabakaların artan ekonomik değerler ve büyüme yoluyla zenginleşmesi ve krediye dayanan yeni bir finansal düzen, aslında bir anlamda yeni kentsel olanak ve fırsatlar olarak da düşünülebilecek ihtiyaç ve zorunlulukları doğurur. Kentin fiziksel sınırlarının ötesinde tüm doğayı ve civarındaki yerleşimleri hatta uzağındaki merkezleri bile etkileyen dönüşümü, nüfuz alanlarını

[249] Fran Tonkiss, **Space, the City and Social Theory** içinde. Cambriche: Polity Press, 2009, s:58

ele geçirilenlerin gelecekteki devasa kazançlarını da göz önüne alan yaklaşımların sergilenmesini gerektirir. Yeni kapitalist kent, geçmiş kentsel formlarla kıyaslandığında harekete geçirdiği güçler, mali olanaklar, kullandığı insan gücü ve büyüme açısından daha önce benzeri görülmemiş bir mekândır. Bu kent hem kolektif bir üründür hem özel mülkiyetin konusunu teşkil etmektedir. Kentin yapısında bulunan bu tezat onu yeni bir politik kimliğe büründürür. Modernist düşünce dünyayı geçmişin bakış açılarıyla değerlendirmez. Bu yeni bakış açısına göre, politikayı mekâna bağlayan başlıca öğe, onu metalaştırarak bu enerjiyi ortaya çıkaran özdür. Kentin bir meta olarak yeniden üretimi ise onu geçmişte üretildiği koşullardan, aktörlerden, fiziki biçimlerden ve kadim estetik tarzlardan koparmaktadır. Kentin üretimini gerçekleştiren yeni üretim tarzı kitleseldir, teknolojinin olanaklarını kullanır. Hem geçmişin görkemli anıtlarını ve simetrinin dayattığı yeni mekânsal örgütlenmeyi hem de benzer kentlerin modern işlevlerini kopyalama eğilimi taşır. Bu yeni tarz, üreticisini kentten dışlar, kenti üreticisinden soyutlar. Kullanılacak bir mekân olma özelliğini sekteye uğratarak onun önemli bir işlevini kırılgan hale getirir. Geniş kalabalıklar ve seyirlik mekânların kenti tarih sahnesine çıkmıştır. Yeni algılama ve ilişkin örgütlenme biçimi kentin üreticisi ile kullanıcısı arasındaki toplumsal ve mekânsal farkları büyütür. Kentsel mekânı yeniden düzenleyen irade özne ve mekân arasındaki ilişkiyi yeniden kuran ve silüet değişimlerine yol açan irade olarak ortaya çıkar.

2.3.5.2 **Estetik Üzerine**

Felsefe, insanın soyut düşüncesinden doğan ve "beğeni" (taste) ile gelişen "estetik" kavramına "***kategorik bir yer, evrensel bir anlam, anlaşılabilir bir işlev****"* bulmaya çalışmış ve sonunda "**güzel fikri**"ne ulaşmıştır. "*Güzel fikri*"nin "***hakikat****"* ile ilişkisinin sorgulamasına kadar süren bu çaba "güzel" idealini ve sınırlarını değil onun sıra dışı yapısını ve önemli sonuçlarını gözler önüne sermeyi üstlenecektir.[250]

Sınırları belirsiz estetik varlığın "***evrensel****"* (universelle) değil "***özgün***" (originale) oluşu, onun zamana, toplumlara, üretim tarzlarına ve iktidar yapılarına göre değişen karakterinden kaynaklanmaktadır. "***Var olan veya mümkün olan eğilimlere, beğenilere ve üretimlere karşı çıkma; Çin, Hindistan ve gotik'e karşı magribi tarzı savunma, dünyanın***

[250] Paul Valerie. http://classiques.uqac.ca/classiques/Valery_paul/varietes/discours_sur_esthetique; s:9, (15 Mart 2013)

bütün zenginliklerinden vazgeçerek, başka bir şey isteme veya üretme,…aklın yargısı ile tam bir uyum içindedir."[251]

Zamana ve toplum biçimlerine direnen yapısıyla "estetik". bir kavrayışı, bir ideali ama her şeyden önemlisi bir ihtiyacı tatmin eder, İster simetri ister taklit yolunu kullansın "***tamamlayan, cevap veren, boşluk dolduran***"[252] yapısıyla öne çıkar.

Bu nedenle estetik formlar ve yönelimler, modern toplumsal ve ekonomik ihtiyaçların çözümlerini kolaylaştırıcı rol oynarlar. Simmel, "***tüm estetik motiflerin başlangıcında simetrinin bulunduğu***"nu öne sürerek *hayat**, "dürtü, duygu ve mantık dışı şeylere bağlıyken estetik ihtiyacının rasyonalizm formunda***" gerçekleştiğini söyler. Sitte, aynı yönelimi "***rasyonel***" olanın, "***hassasiyetin zarif detaylarını***" nasıl tahrip ettiğine dair bir söylemle tanımlar.[253]

> *Diğer yandan biz, alelacele, elimizde T cetvelleri ve pergellerle saf hassasiyetin göstergesi olan şu zarif detayları, sakar bir geometri ile çözme iddiası taşıyarak geldik.*

"Sağduyu, hesap ve telafinin" yaygın formlar olarak ortaya çıkışları ise estetik yönelimi kendi zıttı olan "***irrasyonelliğe"*** ve "***asimetriye***" götürecektir[254]. Birinci yönelimde, evrensel prensipler çerçevesinde yapı elementlerinin birbirini tekrarlayan tektip düzenlenmelerini sağlayan simetri, sanayi kentinin tipik özelliği haline gelir.[255] Sanayi kenti düz çizgiye estetik anlamı bulvar formu ile kazandıracaktır. « ***Teknik ve işlevsel zorunlulukların sanatsal üslupları*** » kullanarak şekillendirdiği modern mekân, estetiğin tereddüt içinde olduğu mekândır. Zira bu mekânı tanımlayan üretim ilişkileri ve toplumsal ihtiyaçlar büyüme, gelişme ve artma eğiliminin baskısı altındadır. Bu durum, kentin ideallerini değiştirirken estetiği de değiştirir. Böylece ikinci yönelim ortaya çıkarak; simetriyle tanımlanan monoton formlara, klasisizme, kamu yararına vurgu yapan biçim ve silüet özellikleri yerlerini benzersiz olana, tarihi aidiyetlere, geçmiş yaşamların ideallerini

[251]Valerie, http://classiques.uqac.ca/classiques/Valery_paul/varietes/discours_sur_esthetique; ss: 10-12, (15 Mart 2013
[252] Age
[253] Sitte, ss: 20-22
http://people.plan.aau.dk/~05um0702/Tuzzi/Litterature/Urban%20theory/Harmonies%20of%20Urban;
[254] Georg Simmel. "Esthetique Sociologique", **Esthetique Sociologique** içinde**,** Paris:Edition de la Maison des Sciences de L'Homme, Philippepe Marty (Ed.), 2007, s :20
[255] Frisby, ss: 100-122; http://www- ohp.univ-paris1.fr.

yansıtan mitolojik simgelere ya da teknolojinin, çeşitliliğin ve kitlesel üretimin gösterisine bırakır.

Estetik idealleri vurgulayan kamu planlamasına ilişkin kararların belli toplumsal ve ekonomik değerler ile ihtiyaçlara ayrıcalık tanıdığını ileri süren Carol Ann Lewald, "***toplumsal ve tarihi inançlarla beslenen planlar****" ve "****estetikleştirme süreci****"* arasındaki bağa dikkat çekerek. "***estetik onay veya estetik idealler soyut veya nört bir şekilde tanımlanamaz****"* açıklamasını getirir.[256] Estetik değişimi ortaya çıkaran, destekleyen ve hukuki olarak kesinleştiren kararlar dizgesinin içinden çıktığı politikanın karakterine ilişkin "***dönüşüm ve estetiğin içinden çıktığı politika aynı zamanda ekonomi ve toplum hakkındaki kararların da üreticisidir***" görüşü ile Benevolo da aynı anlayışı desteklenmektedir. Güzellik formlarının dünyanın farklı yerlerinde ve farklı zamanlarda farklı bir biçimde üretildiğini söyleyen Simmel, bu formun insan eliyle yapılandırıldığı görüşünden hareketle Eski Mısır despotları olarak tanımladığı firavunların Afrika'nın uçsuz bucaksız çölleri üzerine "***politik yapının sembolleri olarak piramitleri***" diktikleri ve bu politik eylemi güçlerini ifade etme ihtiyacıyla ifa ettikleri örneğini verir.[257] Dolayısıyla anılan yaklaşımların elle tutulur bir örneği olarak kentin belli bir anındaki silüetini koruma ya da değiştirmenin politikanın faaliyet alanını teşkil ettiği görüşünü ileri sürmek hatalı olmayacaktır. .

[256] Carol Ann Lewald, 2011, "Keeping Up Appearances: A Comparative Approach to Aesthetics and the Politics of Public Planning", https://cdr.lib.unc.edu/indexablecontent?id=uuid:435c0571-0290-48f7-b1a6-8dfd69beb924&ds=DATA_FILE
[257] Simmel, s:22

3. SANAYİ ÖNCESİ KENTTEN SANAYİ KENTİNE GEÇİŞTE PARİS, LONDRA VE BERLİN

Bu bölüm, Avrupa kentsel dönüşüm tarihini belirleyen önde gelen sanayi kentlerini ele almaktadır. Burada hedeflenen amaç, örnek teşkil edecek dönüşüm uygulamalarının karşılaştırılarak Barselona kentsel deneyiminin yorumlanması, tipik özelliklerin tespiti ve böylece estetik üslupta farklılıkların ve benzer genel özelliklerin ortaya çıkarılmasıdır. Daha kapsamlı ve büyük ölçekli dönüşüm süreçlerinin yaşandığı kentsel deneyler cinsinden, Barselona'ya ait olgularının değerlendirileceği çalışmada, Avrupa'dan üç başkent ele alınacaktır. Bu kentler sırasıyla aynı yüzyılda boyutları, içeriği ve estetik programı itibariyle şaşırtıcı bir örnek teşkil eden Paris; erken sanayileşerek, yeni örgütlenme biçimlerinin gereğini tüm Avrupa kentlerinden önce hisseden Londra ve siyasal/idari yapısıyla toplumsal ve estetik dönüşümde özgül koşul ve ürünlerin ortaya çıktığı tecrübenin sahnesi Berlin'dir.

Paris Modernite'nin başkenti olma vasfını kenti dönüştüren dinamik ve aktörlerin gücünde bulur. Dönüşümü mümkün kılan planlama 1848'in çalkantılı devrim günlerini izleyen dönemlerde, hiç bir Avrupa kentinde bu boyutlarda ve derinlikte uygulanmamıştır. Benevolo dönemin koşullarını şöyle yorumlar:[258]

> *Dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek deneyim Paris'te yaşandı ve Avrupa'nın diğer yerleri için yalnızca işlevsel bir örnek olmakla kalmayıp somut, zorlayıcı bir imaj da yarattı. Bu süreçte başrolü vali Haussmann oynuyordu. Müdahalesini kent mekânizmasının çeşitli sektörlerine kadar genişletirken bütün ilgili taraflarla görüş birliğine vardı; görüş ayrılığına düştü. En sonunda, kamu denetimi ve özel girişim arasında istikrarsız ama sürüp giden bir denge kurdu.*

Paris, planlamanın bütün kenti kapsayacak boyutta uygulanabilir hale gelmesi için kamulaştırma mekanizmalarının yetkinleşmesini bekler. O, kamulaştırma yetkisi sağlayan kanun ve kararnamelerin kentsel politikaya girişleri ve onu öncelleyen mülkiyet haklarına ilişkin yasal çerçevenin yetkinleşme süreci açısından da eşsiz bir laboratuardır. Kamulaştırma yasalarının en kapsamlı örnekleri I. Napolyon'dan III. Napolyon'a uzanan tarih diliminin ürünleridir. Dönüşümün en sağlam kanıtı, sanayi kentinin temel estetik unsuru "bulvar", modern anlamını aynı dönemde yine Paris'te bulur.

[258] Benevolo, s:176

Londra on yedinci yüzyılın ortasında çıkan bir yangınla kentsel dokusunun büyük bölümünü kaybeder. Ancak, sanayi devriminin şafağında, kenti böylesine parçalayan felaket, kentin yeniden yapılandırmanın yolunu da açar. Kent yönetiminin ilerideki büyük dönüşümleri yönetecek politika ve araçları kapsayan bir planı acilen yürürlüğe koyamaması, hem kentin tarihsel özelliklerinden hem de böyle bir planı olgunlaştıracak güçlerin yetersizliğinden kaynaklanmaktaydır. Sanki iki ayrı kent varmış gibi doğu ve batı arasında farklı sınıflar için farklı kentsel yapılar ortaya çıkar; batı soyluların müstesna yerleşimlerinin adresi haline gelirken, doğu hızlı bir şekilde spekülatörlerin eline düşer. Bu koşullar, kentsel dokudaki tahribat açısından olduğu kadar dönüşümün parçalı yapısı açısından da ilgi çekicidir.

Berlin ise, yeni yapılandırılan sur dışı alanların hangi araçlarla yeni girişimciler ve kapitalistlerin yararına el değiştirdiğinin sorgulamasının yanı sıra, bir estetik unsur ve kentsel birim olarak "kiralık blok"[259] üzerinde odaklanmamızı sağlar. Berlin'in tarihsel özgünlüklerinden en önemlisi, on sekizinci yüzyılın ortasında modern değerlere ve aklın üstünlüğüne gönülden bağlı bir monarkın, Almanya'nın birliği uğruna, modern dönemin birinci dereceden önemli politik aracı savaşı kent yaşamında sürekli kılmasıdır. Sürekli savaş halindeki askerlerin kent nüfusunun beşte birini oluşturması, doyurulması ve barındırılması gereken geniş kitlelere yenilerini eklemiştir. Çözüm, Fransa topraklarından gelir. II. Frederich bütün orduyu tek bir mekânda toplayacak Fransız kışlasını Berlin'e ithal eder. Askerler ve işçileri Simmel'in önemle belirttiği gibi aynı kategoride toplayan özellikler nedeniyle, bu yapı formu, on dokuzuncu yüzyılda işçileri hem barındırıp hem kolektif olarak denetim altında tutmanın da bir yoludur. Berlin, sanayi kentinin bu tektip, monoton ve yükselen sınıflar açısından çok kârlı yerleşimlerinin, "mietskasernen"ın[260] doğum yeri olacaktır. Merkezi iktidar geleceğin Berlin'ini örgütsel hiyerarşisi ve işlevindeki kullanışlılık kanıtlanmış bir mekânsal birim ile kuşatır. Hem sosyolojik hem edebi yazında "mietskasernen" kenti olarak betimlenen Berlin'e on dokuzuncu yüzyılın bu kritik bölümünde damgasını vuran kent süreci, gotik dönemin bahçelerinin, bostanlarının ve kırlarının ilk önce kent arazisi haline getirilmesi ve daha sonra da o araziler üzerine inşa edilen bulvarlar, kiralık

[259] Blok: Yapı adası
[260] Berlin sanayi kenti mimarisinde başat rol oynayan bu tarz, metinde hem "kiralık bloklar" hem de mietskasernen" olarak kullanılmaktadır.

bloklar ve sokaklar ile sanayi estetiğinin kentin merkezi öğesi olarak yerleştirilmesinin sürecidir.

3.1 Paris

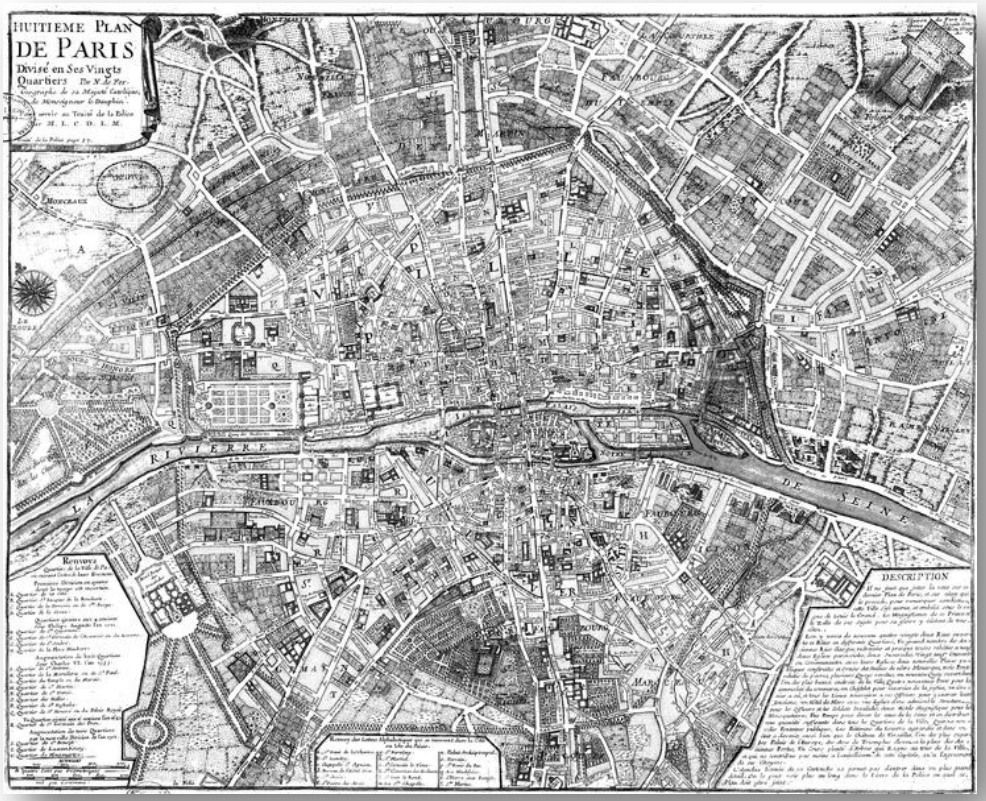

Görsel 7: 1705 tarihli Paris Planı

Kaynak: Jean Bastie[261]

"Yıkım ve yok etme, kullanım ya da spekülasyon ve değer kaybetme sonucu ortaya çıkan hızlı değişimler ve kamulaştırma kent dinamiğinin en kolay tanınabilir göstergeleridir.[262]

On altıncı ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında en büyük Avrupa kenti kabul edilen Paris, aydınlanma fikirlerinin yeşerdiği ve yaygınlaştığı bir merkez olduğu kadar sokak aydınlatmalarının ihtişamı nedeniyle de "ışıklar kenti" unvanını kazanır. Kentin isminin

[261] Jean Bastie, Capital immobilier et Marché Immobilier Parisiens http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/geo_0003-4010_1960_num_69_373_14601, (21 Eylül 2012)
[262] Rossi, Aldo. **Şehrin Mimarisi**, Nurdan Gürbilek (Çev.), İstanbul:Kanat Kitap,2006, s:3,

kökeni ise "Lutetia of the Parisii"[263] isimli bir Galya klanına dayanır. Bu köken, Kelt-Galya dilinde "zanaatkârlar" anlamına gelen "parisio" kelimesinden türemiştir. Erken modern zamanlardan başlayarak işçi isyanları ve barikatları ile ünlenecek Paris için, "zanaatkârlar kenti" ironik bir kökendir. Bununla birlikte, Harvey'in katkısıyla "modernitenin başkenti" ünvanına da kavuşan Paris, modernliği benimsedikten sonra, bu süreçteki öncü rolleriyle insanlığın ortak hafızasında yer edinecektir. Bu roller nelerdir ve kentsel politika ve estetik alanlarının kaderini nasıl etkilemiştir?

Paris, kentsel mekânın dönüşümünde rol alan bütün dinamiklerin ve aktörlerin incelenmesine olanak sağlayan bir toplumsal laboratuvar olması nedeniyle alanın akademisyenleri tarafından sık sık ele alınmış, onu inceleyerek yazılan "Pasajlar"[264] türünden eserler modernite hakkındaki araştırmalar arasında ilham verici bir yer tutmuştur.

Kentin dönüşümüne giden yolda ortaya çıkan eş zamanlı değişimler ekonomik, demografik, ideolojik, toplumsal ve politiktir. Bunlar içinde ideolojik olan ve yaklaşık iki yüzyıl süren değişim 1789 Devrimi ile pekişen aydınlanmadır. Tarihçi William Doyle, o sırada "***bütün iktidar ve kurumlar akılcılık ve yararlılıklarını kanıtlamaları şartıyla varlıklarını sürdürebilmekteydiler***" diyerek iktidarı elinde tutan elitin ihtiyaç duyduğu meşruiyetin değişen karakterine ve yeni toplumsal karşıtlıklara işaret etmektedir.[265] İşte bu karşıtlıkların ürettiği toplumsal huzursuzluklar, fakirlik ve salgın hastalık gibi sorunların çözümü, kentsel olanakların altyapı çalışmalarıyla sağlanması, daha düzenli ve geniş yollar, güvenli sokaklar, kent çeperlerinde ucuz işçi evleri, yeni yapılandırılmış meydanlar diğer bir deyişle ehlileştirilmiş bir kentsel mekânı gerektirir. Yeni kent uzun yıllara mal olacak bir dönüşümün sonunda ortaya çıkar. Dönüşümü ekonomik ihtiyaçlar zorlamıştır ama işe girişebilmek için ilk önce arazilerin özel mülkiyetinin tesis olması gerekir. Kent idaresi ancak bu yasal düzenlemeden sonra yeni araçlarla yoluna devam eder. Kamulaştırma ve planlama eş zamanlı olarak devreye girer.

Kamulaştırma, esas olarak sanayileşmenin çocuğudur ama ideolojik gücü için 1789 Fransız Devrimi'ni, olgunlaşmak için Haussmann Paris'ini beklemiştir. Yapılan değişiklikler içinde ilk göze çarpanlardan (17 Ağustos 1769) kral onaylı Paris Güzelleştirme (iyileştirme)

[263] Wikipedia
[264] Pasajlar": Walter Benjamin'in Paris üzerine yazdığı eser.
[265] Doyle William, The French Revolution: A Very Short Introduction, NY: Oxford University Press, 2001, s:80

Planı (Plan d'embellissement de Paris) kentin geleceğine ilişkin estetik kaygıları öne çıkaran bir başlık taşımaktadır. Uygulama alanı Seine Nehri'nin iki kıyısıdır. Plan burada yığılmış bulunan yapı stoklarının kaldırılması yoluyla rıhtımların genişletilmesini, üzerlerindeki konut ve dükkânların yıkılarak köprülerin boşaltılmasını, bazı kilise arazilerinin Notre-Dame Kilisesi meydanı gibi kamu meydanlarına dönüştürülmesini amaçlar. Kentsel mekânların kulanımına ilişkin yeni içerik ve potansiyeller taşıyan bir plan olarak iz bırakır. Yaratılan kentsel olanaklar içinde en dikkat çekici olan, kilise ve manastırların elinde nehrin her iki yakasında da yayılan geniş arazilerin kente özgü yepyeni amaçlar doğrultusunda kullanılabilecekleri algısını pekiştirmesidir. Sonunda, plan yürürlüğe soktuğu yeni kullanımlar ve bunların kente taşıdığı olanaklarla olduğu kadar geleceği şekillendirmesindeki gücü ile de hafızada kalır. Nitekim yüzyıl sona ermeden 1793'de sanatçılar, mimarlar ve mühendislerin bir araya geldiği Sanatçılar Komisyonu (Commission Temporaire d'Artistes) kısmi planların birleştirilmesi esası üzerinden bir nazım plan hazırlar. Sanatçılar Planı (Plan des Artistes) adını taşıyan bu planın temel kaygısı, uygulamaya konacağı her kentsel alanda, düzenleme mantığının ürettiği fayda prensibidir.

Görsel 8: Champs-Elysees

Kaynak: http://www.parisenimages.fr/

Amacı, dar sokakların engellediği hava sirkülasyonunu sağlama, kentsel güzelleştirme, yaya ve atlı trafiğin rahatlıkla geçebileceği sokak ve akslar yaratılmasıdır. Ancak, kentin bir bütün olarak planlar üzerinden okunabileceğine dair tahayyül 1793 Planı'nın özelliklerinden değildir. Kent merkezini kuzeyden güneye ve doğudan batıya doğru çeperlere doğru uzatan ana bulvarları ve tekerlekli araç geçişi ile betimlenecek yeni bir kentsel fonksiyon olarak trafiği plan dışı bırakmasına bakarak, bu imkânın henüz algılanmadığını görebiliriz. Kenti böylesi bir bütünsellik içinde kavramak, onu artan nüfusu ve genişleyen sınırları ile hayal etmek, geçişler ve akışlar düzlemi olarak kurgulamak, nüfuz edilmedik köşe ve kontrol edilmeyen sokakları[266] düzen ve istikrar dolu alanlara dönüştürmek, kent merkezi ve faubourglara (dış mahalleler) yeni düzenlemeler getirmek demektir.[267] Bu harap mekânlardan rahatsız olan varlıklı kentsel tabakaları kentin yeni inşa edilen alanlarına sevketmek ve boşaltılan kentsel mekânlara yeni kentsel fonksiyonları yerleştirmek için üretim biçimi ve araçları; girişimcileri ve işçi sınıfı; mühendisleri, planlama enstrümanları, kurumları, yasaları ile bir sonraki yüzyılı beklemek gerekecekti. Nitekim, Sanatçılar Planı içinde yer alan bazı büyük çaplı projeler yasal ve finansal aynı zamanda girişim ile ilgili zorluklar nedeniyle kısmen gerçekleşir.[268]

Paris bir yandan endüstriyel ve ticari çehresiyle ekonomik, diğer yandan merkezi yönetimin kendini somutlaştırdığı politik bir başkentidir.[269] Ama o, aynı zamanda bütün politik itirazların, örgütlenmelerin ve isyanların da başkentidir. Paris, 1848'de III. Napolyon'un iktidara gelişi ve cumhuriyetin tesisi ile belediye başkanlığı kurumuna da kavuşur. Ancak otoriter bir burjuva devletinin kuruluşunu resmileştiren II. İmparatorluk, 1851'den 1870'in isyanlar, savaşlar ve karmaşa ile dolu günlerine kadar, valilik ve polis teşkilatı[270] ile sınırlı ve merkezi devletin tam denetimi altında yetki ve sorumluluk kullanan

[266] Alain Faure,; 2004, "Spéculation et Société: Les Grands Travaux à Paris au XIXe Siècle", **Histoire, Economie & Société** 3, s: 433-448, : www.cairn.info/revue-histoire-economie-et-societe-2004-3-page-433.htm, (8 Aralık 2011)
[267] Topalov Christian. Maurice Halbwachs, **Photographe des Taudis Parisiens** (1908). In: *Genèses*, 28, 1997. Étatisations. pp. 128-145. :http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/genes_1155-3219_1997
[268]. Anthony Vidler, **The Scenes of the Street and Other Essays,** s:245
[269]1789-94 arasındaki devrim dönemi ve 1848-1851 arası hariç Paris belediyesi belediye başkanlığı kurumuna sahip değildir. Belediye başkanı için uzun bir sure geçecek ve yeniden ilk kez 1977'de Chirac belediye başkanı olana kadar beklenecekti.
[270]Paris'te, "Le Conseil de Batiments Civil (Bayındırlık Kurulu) İçişleri bakanlığının bürokratik örgütlenmesinin temel tekerleği oldu. Bu kurul İçişleri bakanının kararlarına temel teşkil edecek raporların hazırlanmasından sorumluydu. İçişleri bakanının onayını gerektiren bir başka alan kentin sihhileşmesi ile ilgili polis yetkilerinin denetlenmesini kapsıyordu. Yerel politika alanında kalan yetkiler uzun bir süredir polis müdürlüğü'nün tekelinde idi. (polis o dönemde Foucault'nun belirttiğine gore, hükümet rasyonalitesi programı ve bunu uygulayanlar olarak anlaşılmalıdır. (Leach, **Foucault,** s:369). Bakan, gerekli gördüğünde, polis müdürlüğü tarafından kent sağlığı gözetilerek alınmış kararları iptal edebilirdi. İçişleri bakanlığı yerel politikada rol alan bazı taraflar ve sanayiciler arasında arabuluculuk yapıyordu. Sanayileşme sonucu ortaya çıkan yıkıcı etkiler sözkonusu olduğunda, Bakan sanayi yanlısı kararları halk sağlığını korumaya çalışan polise karşı

yerel yönetim kadroları istihdam edecektir. Dönüşüm yüzyılını, siyasi ve idari olarak sadece iki kez kısa sürelerle gelen özerk yerel kurumlar (dolayısıyla halk desteği) değil uzun süreli, otoriter rejimlerin merkezi devlet uygulamaları belirlemiştir. Paris'teki dört ana dönüşüm etabı ve kentsel görünümde radikal değişiklikler bu rejimler altında gerçekleşir.

Birincisi, Napolyon Bonapart ve planlamadaki sağ kolu Ledoux'nun yürüttüğü bulvar, meydan, anıt ve özellikle de Rue de Rivoli[271] inşaatlarıdır. Bu düzenlemeler Napolyon'un görüşlerini ve onun nezdinde yetkinleşen devlet beklentilerini kente yerleştirmiştir. Özellikle L'Arc de Triomphe ve Vendome Meydanı'na dikilen Napolyon heykelleri başkente verilen sembolik değeri gösteren yapıtlardır. Rue de Rivoli ise Seine Nehri'ne paralel uzanır ve denetim, temizleme, farklı kentsel alanları bağlantılandırma, yeni elitlerin konut tiplerinin pekişmesi ve ticari faaliyetin görkemli mağazalarıyla gelecek nesillere ve farklı kentlere örnek olur. Anthony Vidler, Rivoli'deki bayındırlık çalışmalarını "***Napolyoncu Paris'in yaratımında ilk aşama***"[272] olarak değerlendirmiştir. İkincisi, Rue de Rambuteau'nun inşasıyla, adını hem Paris taşlarına kazıyan hem de Haussmann için bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilecek Vali Rambuteau'nun bayındırlık faaliyetleri ve "Pasaj"[273] inşaatlarıdır. Rambuteau, kanalizasyon gibi alt yapı hizmetlerinin yanı sıra sık sık kenti sarsan salgın hastalıklar ve sağlıksız kentsel çevreler ile uğraşır. Rambuteau döneminde St Simoncu fikirlerin etkisi altındaki plan önerileri eski planların adımlarını takip ederek olgunlaşmaktadır.[274] Bu anlayış III. Napolyon'nun daha iyi bir toplum ve kent düşüncelerine de kaynaklık etmiştir. Pasajlar ise hem ilk sistemli spekülatif yapılaşma olmaları[275] hem de yeni tüketim alışkanlıkları ve modern kent ritüelleri ile göz kamaştırır. Üçüncü büyük

---

alabiliyordu". (Ancak bazı vaka kayıtları Polis Müdürlüğü'nün Bakanlığa direnişinin uzun bir süreye yayıldığını ve bu iki merci arasındaki gerilimi ifade etmektedir.) Moullier, Igor; 2007, "Police et Politique de la Ville sous Napoleon", **Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine**. No: 54-2, s: 117- 139. Haussmann'ın, 'sağlığa aykırı yerler' hakkındaki yasayı kullanarak, zararlı sanayileri kent merkezlerinden çıkardığını, ulaşım ve altyapıda büyük başarılarılara imza attığını söyleyen Harvey, yüzyılın başında ve sonunda yukarıdaki kurumların tutumlarındaki farklılıklara da işaret etmektedir. Harvey, ss: 217-218. Ayrıca, Stuart Woolf değerli çalışması "**Napolyon Döneminde Merkezi Yönetim ve Şehirciliğin Gelişimi**"nde, kentsel politikadaki somut problemlerin çözümü için bulunan kamulaştırma ve onu mümkün kılan yasal gereçlerden sözeder. 1807 tarihli kamu yararına dayandırılan kamulaştırma kanunu bu buluşun yasallaştırılmasının önemli bir örneğidir.

[271] Rue Fransızca, Street İngilizce, Carrer Katalanca sokak anlamına gelmektedir. Metinde özgün dildeki şekilde de kullanılmaktadır.

[272] Ledoux, Paris tepelerinin yerlerini değiştirme, bataklıkları kurutma, yeni büyük bulvarlar ve yeni anıtsal toplumsal değerlerin inşası işlerine girişti. Bu aynı zamanda toplumu yeniden yapılandırma anlamına geliyordu.

[273] Paris'de Louis Philippepe döneminde (1830-1848) yaygınlaşan üzerleri camdan bir çatı ile örtülmüş alış-veriş galerileri. Arkadlı bir tarzda inşa edilen bu yapılardan, Passage du Grand Cerf, Passage Brady, Galerie Vivienne, Passage Moliere, Passage du Caire, Cour du Bel Air, Passage Jouffroy, Passage des Panoramas, Passage du Prado günümüze kalanlardandır.www.guardian.co.uk, (2 Mart 2012)

[274] Maurice Halbwachs, « Les Plans D'Extension et D'Amenagement de Paris Avant le XIXe Siecle". **Les Classiques des Sciences Sociales** içinde, Jean-Marie Tremblay (der.). http/pages.infinit.net/socioimt„complete: 5 Juin 2002, (10 Ocak 2011), ss:3-28

[275] Jean –Claude Delorme, Anne-Marie Dubois, Passages Couverts Parisiens, Paris: Edition Parigramme, 2002, ss:14-15

müdahele, "dış tehdit" anlayışıyla kentin biçimlendirilmesinin son özgün örneği olarak ele alınabilecek 1840 tarihli Thiers Surlarıdır. Surlar Adolphe Thiers'e karşı ağır muhalefet geliştirmiş ancak inşası engellenememiştir. Dördüncü müdahale ise bir anlamda üçüncünün otoriter tonunu kent siyasetine taşıyan, kentin sağ ve sol yakasını birbirine bağlayan, merkezdeki ortaçağ mahallelerini yıkarak devlet kurumlarına ait binaları yerleştiren ve spekülasyonu kentsel işlev olarak kent mekânına taşıyan Haussmann faaliyetlerini kapsar.

1840 planlama anlayışı Haussmann'ın üzerinde yükseleceği teorik çerçeveyi sunarak, geçmiş reformlardan içerik ve boyut olarak farklılaşmış yeni bir planlama anlayışının doğuşuna tanıklık eder. Kent mekânının düzenlenmesi ve mimarisi üzerine yeni eğilimler, Papayanis[276] makalesinde aktarıldığı gibi; henüz "kent planlamacıları" mesleğinden bahsetmek için erken ise de, devlet elitleri, mühendis ve mimarların katıldığı tartışmalarda belirginleşmiştir. Bu dönemdeki görüşler dört ana başlık altında toplanır: Birincisi, varlıklı nüfusun kentin batı ve kuzey batısına doğru kaydırılması. İkincisi, Paris bölgelerini birbirine bağlayacak yolların, birbirleri ve tüm mahallelerle ilişkilendirilmesi. Üçüncüsü, Paris tren garlarının birbirine bağlanması. Dördüncüsü, Paris'in pazar ve hallerinin merkezi bir bölgede konumlandırılması ve genişletilmesi için inşaatlara girişilmesi. Planda yer alan anahatlar yirmi sene sonra Paris'i dönüştürecek uygulamaları da yönlendirir. Sonunda, III. Napolyon 1851'de tüm iktidarı kendisinde toplayarak Haussmannn'ı Seine Valisi ilan eder. Bu iktidar değişikliği yüzyılın en büyük, derin ve kapsamlı dönüşüm faaliyetini harekete geçirecektir.

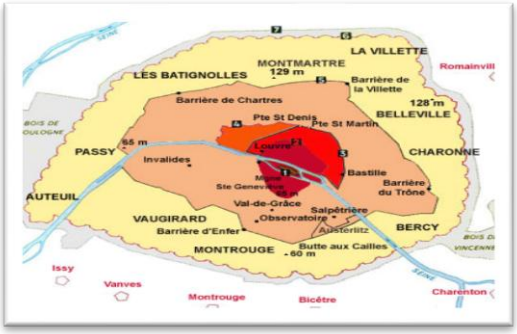

Görsel 9: Altı kuşaktan oluşan Paris surları[277]

[276] Nicholas Papayanis, Maïca Sanconie; "Urbanisme du Paris Souterrain: Premiers Projets de Chemin de Fer Urbain et Naissance de l'Urbanisme des Cités Moderns". **Histoire, Economie et Société** içinde. 17. n: 4. ss: 745-770. doi : 10.3406/hes.1998.2011

[277] Paris Surları: 1213-1844 arasına tarihlenen ve yedi kuşaktan oluşan Paris Surları ya da "Fortif"leri. Guy Le Hallé, (A.R.E.H.A - Association de Recherches et d'Etudes Historiques Audoniennes)

III. Napolyon ve vali Haussmann 1853'te çalışmalara başlar. Kentsel dönüşüm ve yeni bir kent estetiği için hem kentsel evrimin ortaya çıkardığı ihtiyaçlar demeti hem de bu uygulamaları mümkün kılacak yönetimsel ve hukuki şartlar biraraya gelmiştir.

On dokuzuncu yüzyıl, yeni ihtiyaçların ve zorunlulukların, yeni toplumsal karşıtlıkların şekillendirdiği kentsel gerilimlere neden olduğu, toplumsal çatışma ve uzlaşmaların kentsel dönüşüme götüren yolları belirginleştirdiği bir yüzyıldır. "Büyük dönüşüm" toplumsal hayatın her alanını harmanlamaktadır. Kentsel mekânın dönüşümü fikri yeni politik enstrümanları olduğu kadar bu enstrümanları kullanabilecek yetkilerle donatılmış kent kurumlarını ve yöneticileri ortaya çıkarır. Gelişen kapitalizmin ihtiyaçlarına cevap verecek yeni kent mekânının yapılandırılmasında kimlerin karar verici konumda olacağı sorunu mülk sahibi kentsel tabakalar, çalışan sınıflar ve girişimcilerin yönetim üzerinde kurdukları baskı yoluyla planlama ve yeni kentsel araçların yasallaşması süreçlerini hızlandıran etkendir. Dolayısıyla yerel ve merkezi hükümetlerin dönüşüm pratiğinin önemli taraflarından olacağı açıktır. Kenti bir bütün olarak ele alan nazım planı ve kamulaştırmanın yanı sıra 1810 tarihli Napoleon Yasası, 1850 Fransa Halk Sağlığı Yasası ve 1852 tarihli kamulaştırma yetkisi sağlayan kararnamelerin yüzyıl başından beri kentsel politikaya girişleri yasal çerçevenin durmaksızın yetkinleştirildiğinin kanıtıdır.

Benevolo, kamulaştırmanın özel mülkiyetin bir istisnası olduğunu belirterek, kamu ve özel sektörün birbirleri karşısındaki yeni pozisyonlarının teknik ve yasal dayanaklar sayesinde sağlandığını ileri sürmüştür.[278] Bu yasal dayanaklar Haussmann'ı on dokuzuncu yüzyıl kent planlamasının baş aktörüne, modern kent planlamasının devasa boyutlarda uygulandığı Paris'i de Harvey'in söylemiyle "modernitenin başkenti"ne dönüştürecektir.[279]

3.1.1 **Paris'de Kentsel Ayrışma**

Sağ ve Sol Yaka'yı; üretim yerleşkeleri ve ofisleri; bulvarlar boyunca açılan yeni mağazalarla iç ve dış ticareti birbirine bağlayan başkentin kentsel ilişkileri, aynı zamanda arazi ve konut mülkiyetinin pekişmesi sayesinde emlak piyasalarında, pazarlamada, kaynakların, istihdamın ve nüfusun dağılımında yeni hareketlilikleri mümkün kılmıştır.

[278] Benevolo, s:173
[279] David Harvey, **Capital of Modernity**, NY: Routledge, 2003.

Kentsel sınıf ve tabakalar ayrışması[280] iki farklı etapta gerçekleşir. On dokuzuncu yüzyıla kadar önemli bir finans ve ticari merkez haline gelememiş olan Paris'te, başlangıçta Sağ Yaka'daki merkezi mahallelerde yüksek apartman bloklarının her sınıftan insanın yerleşmesine izin veren yapısı toplumsal ayrışmayı dikey hale getirmiştir.[281] Aynı yüzyılın ortasında ticaret açığı kapanınca sanayi, bankacılık, büyük firmaların ofisleri ve lüks mağazalar kuzey batı ve batıya doğru kaymaya başlar. Kentin batı bölgelerine burjuvalar, yeni elit ve kamu görevlileri yerleşirken; doğu bölgeleri, merkezdeki yüksek kiralar ve sanayi işletmelerinin doğuya taşınması nedeniyle proleterlerin yaşadığı alanlar haline gelir. Bu süreç toplumsal ve sınıfsal ayrışmayı dikeyden yataya dönüştürmüştür.[282] 1835-1848 tarihleri arasında Paris 1.000.000 kişilik bir nüfusa sahiptir ve sanayide çalışanların sayısı da bir kaynağa göre 400.000 kişi olarak tespit edilmektedir.[283] Yirmi yıllık dönüşüm sürecinde Thiers Surları içinde kalmaya devam eden nüfus ikiye katlayarak 1870'de 1.970.000 kişiye ulaşır. Bu rakam, başkentin büyük bir kent olmanın sıkıntılarına ne ölçüde maruz kaldığını göstermesi açısından önemlidir. İşçi sınıfının sayısı büyük bir hızla artarak, toplumsal aktörlerin ilişkileri açısından sorunlar yaratmakta gecikmeyecektir. Toplumsal ayrışmanın kökenindeki bu baskının rolü küçümsenemez. Dönüşümün aktör ve finansörlerinden burjuvazi, işçi sınıfının beklentileri ve artan sayısı karşısında bocalar. İkinci imparatorluk döneminin işçi isyanları bu ilişkilerde ortaya çıkan gerilimlere işaret etmektedir. Bu döneme istihdam ve sektörel açıdan bakılırsa, 1860 tarihinde Paris'de 22.000 sanayi işletmesinde 200.000 işçi çalışmaktadır. Ticari kuruluşların sayısı daha az değildir. Yıllık bir buçuk milyar franklık sanayiyi 400.000 kişiyi istihdam eden ticaretin dört milyar franklık iş hacmi ile takip ettiği görülmektedir.[284] Yıllık mali işlemler ise 10 milyar franka erişmiştir. On dokuzuncu yüzyıl başında firmaların çoğunun kendi mallarının dağıtımını yaptığı ve üretimin önemli bir bölümünün toptancı yerel pazarlara yönelik olduğu bir ekonomi hüküm sürerken anılan veiler, yüzyılın ikinci yarısından başlayarak firmaların dış pazarlara açıldığı, istihdam ve ticaret hacminin katlanarak arttığına işaret etmektedir.

[280] **Transformation de Paris sous le Second Empire**, **Portail de l'Architecture et de l'Urbanisme**.. Transformation+de+Paris+sous+le+Second+Empire%2C+Portail+de+l%E2%80%99Architecture, (14 Nisan 2012)
[281] vertical segregation of classes
[282] Anthony Sutcliffe, **The Autumn of Central Paris: The defeat of town planning 1850-1970**; London:Edward Arnold, 1970, ss:321-332
[283] Panerai, P; Castex J; Depaule, J.C; Samuels I; "Haussmannien Paris: 1853-82". **Urban Forms: The Death and Life of the Urban Block** içinde. Olga Vitale Samuels (Çev.) Oxford:Architectural Press,2004, s:7; Marchand, s:188
[284] Panerai, P; Castex J; Depaule, J.C; Samuels I; ss:7-10.

Harvey, kapitalist ekonominin dinamikleri üzerinden değerlendirerek, bu süreçte dönüştürülen kentsel ölçeğin finansmanının tek başına devlet tarafından karşılanmasındaki zorluklar nedeniyle yeni finans kurumları ve borçlanma araçlarının devreye girdiğini ileri sürerek devletin ve diğer aktörlerin birbirleri karşısındaki konumları ve dönüşümün ölçeği üzerine dikkat çekmiştir.[285] Bu aktörlerden ***Credit Mobilier*** ve ***Credit Immobilier,*** sermaye fazlasını kentsel altyapılar ve konut inşası alanında değerlendirerek kenti borçlandıran finans kurumları arasında öne çıkar. Kredi kurumları sadece dönüşümü mümkün hale getiren kaynakları sağlamakla kalmaz, harekete geçirdikleri dönüşüm yeni bir kentsel yaşam tarzını da geliştirerek bulvarların, mağazaların, kafe ve lokantaların içini dolduracak kentliyi yaratır. Sanayi toplumunun fakir kalabalıkları kentin çeperlerine doğru kayarken yerlerini işte bu yeni kentliye bırakmışlardır. Göz dolduran yeni tipte kalabalıklar, konforun ve yeni bir estetiğin yerleştiği sanayi kenti mekânlarının dönüşüm ürünleridir; gelgelelim, dönüşüm, ilk yılların coşkusu altında sezilmeyen finansal ve politik yıkımlara yol açacak belirsizlikleri ve zayıflıkları da içinde barındırmaktadır.[286] Dönüşümün önde gelen aktörü ve mimarı Haussmann'nın inceleneceği aşağıdaki bölümde bu hususlar üzerinde durulacaktır.

3.1.2 **Haussmann**

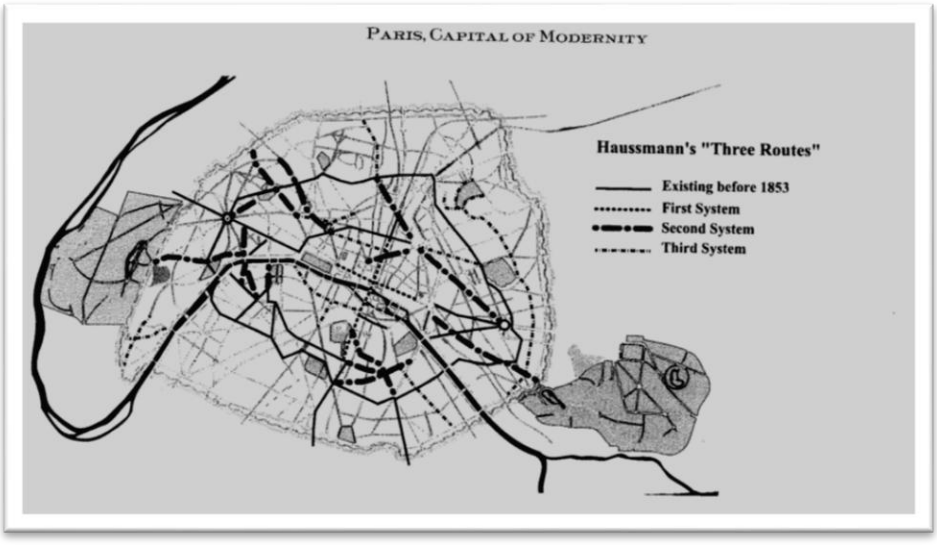

Görsel 10: Paris Haussmann inşa faaliyetleri[287]

[285] Harvey, s:185
[286] Harvey, David. **Capital of** Modernity, NY:Routledge,2003, s:50
[287] Haussmann'ın farklı dönemlerde inşa ettirdiği yollar. Harvey, s: 146

Kent plancısının hem idealist hem yeniden örgütleyen ve kenti bir heykeltraş gibi yeniden yontan kamu görevlisi olma özelliklerini; Comte de Rambuteau[288] gibi kent reformcularının büyük hayallerinde ve bu öngörüleri uygulama şansını ele geçiren Seine Valisi Haussmann'nın çalışmalarında bulabiliriz.[289] Rambuteau'nun kısmi dönüşümlerinin yarattığı olanaklar ve aydınlanma ideallerinin kesişmesi Haussmann'ı kenti bir bütün olarak ele almaya götürür. Kentin bütününe yayılan sistematik yıkımlar ve dış mahallelerin eski kent merkezine bağlanması, sur dışını da kapsayan araziler üzerinde yeni zenginleşen tabakaların yerleşeceği modern kentsel dokuyu yükseltecektir. Sanayi burjuvazisi, bankerler, spekülatörler ve girişimcilerin dünyası ticaret burjuvazisinin sınırları önemseyen, istikrarlı, sürekliliği olan dünyasından farklıdır. "Pasajlar" adlı yapıtında Benjamin, bu devasa kentsel projenin hangi sınıfın ideallerini temsil ettiğine dair görüşlerini belirtir: [290]

> *Bu ideal, kaynağını on dokuzuncu yüzyılda kendini sürekli belli eden bir eğilimde, teknik zorunlukları sanatsal hedefler aracılığıyla soylu kılma eğiliminde bulur, burjuva sınıfının dünyasal ve tinsel egemenliğinin simgesi olan kurumların, bulvarların sağlayacağı çerçeve içerisinde yüceltilmesi öngörülmüştür.*

Yıkıcı sanatçı[291] olmakla övünen Haussmann, isyanların ve barikatların kenti olan Paris'i ordu tarafından girilebilen, her köşesi kontrol edilebilen bir kent yapmak için de uğraş vermiştir. Paris, lüksün, modanın, endüstri ürünlerinin sergilendiği büyük dünya fuarlarının yerleştiği, demiryolu hisse senetlerinin alınıp satıldığı, spekülatif girişimleri mümkün kılan kamulaştırmaların meşrulaştığı[292] ve özellikle "yeni" kavramının fetişleştiği bir kenttir.

---

[288] Comte de Rambuteau: 1833-1848 yılları arasında Seine Valisi olarak görev yapmış, görevi süresince gerçekleştirdiği Paris reformlarını anlattığı anılarıyla ünlenmiş vali.

[289] Alman kent plancısı Stübben 1870'de bulvarlar ve trafik mühendisliğini kent güzelliğinin esas öğesi olarak değerlendirerek trafiğin düzenliliğini ve haberleşme yollarının sistematik düzenini, sokak sisteminin özellikleri olarak nitelemişti. Kent sokaklarının düz çizgi boyunca uzayıp gitmesinin hem pratik hem güzel olduğunu söyleyerek Haussmanizasyona büyük övgüler yağdırmıştı**.** Brian K. Ladd, **Urban Aesthetics and the Discovery of the Urban Fabric in Turn of the Century,** London: Routledge, 2007, ss:280-282

[290] Benjamin, Walter; 1992, "Pasajlar", Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, s:90

[291] Artiste demolisseur

[292] İnşaat ve finans alanında faaliyet gösteren Compagnie Immobiliere ve Credit Mobilier'in sahipleri Pereire kardeşler, spekülatif girişimlerin başını çeken kapitalist gruplardandır. **1853 ve 1870** yılları arasında **240.000** konutun inşasına kredi sağlayarak emlâk piyasasının genişlemesinde başta gelen aktörler arasına girmişlerdir. İhtiyaçlar bazında belli bir müşteri için inşa edilen lüks konut tipinden geleceğin isimsiz, çok sayıda ve "soyut müşterisinin çıkarları" seviyesine geçiş sanayi kentindeki dönüşümün tipik özelliklerindendir.
Deborah Grace Kully, **Speculating on Architecture**: **The New Real Estate, and the Bourgeois Apartment Industry in the Late Nineteen Century Paris,** MIT doktora tezi, http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/63061, 2010, (10 Mart 2012)

Haussmann karakteri bir anlamda Paris ile ölümsüzleşmiştir. O bir kent sanatçısı ve stratejik güzelleştirme uzmanı,[293] yerel yönetici sıfatı ile yeni bir sınıfın, burjuvazinin bürokratıdır.

Kendi sanatçılığına hayran olduğunu gösterir sözlerini Benjamin aktarır.[294]

> *"Güzelin, iyinin ve büyük şeylerin/Yüce bir sanatı ilham eden tabiatın mezhebindenim/Büyülenir duyuş, büyülenir bakış/Aşığım tomurcuklanan ilkbahara, kadınlara ve güllere:*[295]

Güzellik peşindeki estetik eğilimi ve istidat iddiası ile Haussmann, hem eski planlara atıfta bulunmakta hem de önceki kent planlarında bulunmayan bir yeniliği kent planına dâhil etmektedir. Söz konusu yenilik; planın bütün kenti kapsaması, çeşitli mahalleleri birbirine bağlayarak; mekânsal hiyerarşinin ve kentsel arazilerin boyutlarını genişletmesidir. Kenti yirmi mahalleye (arondisman) bölerek, her arondismana ayrı bir belediye binası inşa ettiren ve böylece Paris kent yönetimini desantralize eden yeni anlayış Haussmann ile başlamıştır. Kentin farklı mahallelerini bir bütün içinde ele alan yönetimin başı olarak, dış mahallelerde (komünler) metropolün akılcı ve kontrollü gelişimini tehdit eden düzensiz ekonomik ve politik girişimlere, yeni bulvarların bu bölgelere taşıdığı her türden kentsel faaliyet (tekerlekli araç trafiği, yasal denetim, ticaret ve konut) sayesinde çözümler geliştirir. Harvey, bu "sofistike ve hiyerarşik kentsel formu" yöneten mimarın Haussmann olduğunu belirterek sürecin özelliklerine dikkat çekmiştir.[296]

Haussmann iş başına geldiğinde, 55 kapısı bulunan, 24100 metrelik Thiers Surları ile çevrili Paris'in yüzölçümü 3000 hektardır.[297] Sur dışında geniş kırsal araziler ve bostanlar bulunmakta, "Etoile" gibi meydanlar, çeşitli ürünlerin satıldığı dükkânlar ve onları çepeçevre saran konutlarla ortaçağdan sahneler sergilemektedir. "Cité" Adası daracık sokaklar ve viran

---

[293] Çağdaşları Haussmann'nın dönüşüm çalışmalarını "l'embellissement strategique" (stratejik güzelleştirme) olarak nitelendirirler. Aktaran: Walter Benjamin, 1939, **Paris, Capitale du XIXe Siècle,** http ://www.uqac.uquebec.ca, (10 Mart 2012)

[294] Baron Haussmann, "Yaşlanan bir Arslanın İtirafları**",** Aktaran: Walter Benjamin, 1939, **Paris, Capitale du XIXe Siècle,** http ://www.uqac.uquebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html, (10 Mart 2012)

[295] *J'ai le culte du Beau, du Bien, des grandes choses,*
De la belle nature inspirant le grand art,
Qu'il enchante l'oreille ou charme le regard;
J'ai l'amour du printemps en fleurs: femmes et roses !
Baron Haussmann, Confession d'un lion devenu vieux.

[296] David Harvey, **Paris, The Capital of Modernity**, London: Routledge, 2003, s:112-113

[297] Harvey, s: 110

binalar ile doludur. Eski sur arazileri üzerine yapılan belli sayıda bulvar Sağ Yaka üzerindedir. Ünlü Montmartre ve Belleville, yeldeğirmenlerinin, üzüm bağlarının ve bostanların kapladığı köylerdir. Bir milyona ulaşan kentsel nüfusun üçte biri işçiler ve yoksullardır. Mezbahalar kent merkezinde yer alır, insan ve hayvan dışkılarının açık kanallar boyunca akışı kenti kötü kokularla doldurur. Gazla aydınlatma uzun bir süredir kullanılmakla birlikte bütün kent seyyar sucuların taşıma suyuyla temizlenmektedir. Olsen "***Arc de Triomphe gibi bir kaç anıt, Rue de Rivoli tarzı az sayıda sokak hariç Paris hala XIV. Louis rejimi altındaki Paris gibi görünüyordu***"[298] derken XIV. Louis'den 1848'e kadar Paris'i ortaçağ kentinden farklılaştıracak modern dönüşüm faaliyetlerinin yetersiz olduğunu ileri sürmektedir. Gezgin Mrs. Trollope'un lağım kokan sokaklara ait 1835 tarihli anılarını aktaran aynı eser, Paris'in o tarihteki Londra'nın[299] çok gerisinde kalan hijyen koşullarına tabi olduğunu belirtir. Olsen'in tanımlamalarında estetik açıdan göze çarpan başlıca özellik, cephe, sokak tasarımı ve süslemedeki mimari kodların yetersiz kalması nedeniyle Paris'in düşük mimari kaliteye sahip oluşunun vurgulanmasıdır. Olsen'in aktardığı Ruskinvari[300] "güzellik" referansına göre "***Paris sokaklarında bir mimariden söz etmek zordur.***" [301] Bu olguların yanı

Görsel 11: Place de la Concorde[302]

[298] Donald J Olsen, **The City as a Work of Art: l.ondon, Paris, Vienna**, New Haven and London: Yale University Press, 1986, s:35

[299] O tarihlerd Joseph Bazelgette'in 1848-1865 tarihli kapsamlı kanalizasyon faaliyetleri, henüz başlamamış olmakla birlikte Londra'da belli başlı caddeler drenaj ve kanalizasyon ağlarına sahipti.

[300] Ruskin: Venedik binaları ve estetiği üzerine eseri ile tanınan İngiliz eleştirmen.

[301] Olsen, s: 37

[302] Ressam Antoine Blanchard tarafından resmedilen Concorde Meydanı (La Place de la Concorde). http://www.antoine_blanchard_place_de_la_concorde-paris.(1 Mayıs 2013) Paris'in en büyük meydanı.olan Concorde,

sıra kafeler, kültür faaliyetleri ve tüketimin yoğun olduğu bir Paris de mevcuttur. Boulevard des Italiens cinsinden büyük caddeler Boulevard de la Madeleine, Boulevard des Capucines ve Boulevard Montmartre (Les Grands Boulevards) Fransız Devrimi öncesi yıkılan surların yerine inşa edilmiştir. Kentin bir sokağında ortaçağın zanaatkârları bir diğerinde sanayi ürünlerinin el değiştirdiği ticaret hüküm sürerken, diğer yandan anılan bulvarlar Paris'in kibar elitinin karşılaşma ve buluşma mekânı haline gelmiştir. Özellikle 1820 tarihinden itibaren açılan kafe ve restoranlar sabah saatlerinde borsacı ve bankerlerin akşamları ise sanatçılar, aristokratlar ve yeni zenginlerin mekânıdır. Cafe de Paris, Cafe Anglais, Maison Doree ve Cafe Tortoni buluşma noktalarının en ünlülerindendir. Besteci Offenbach, şair Alfred de Musset, yazar Alexandre Dumas, Eugene Sue, Stendhal, Proust yüzyıl boyunca sadece düzenli müşteriler olmakla kalmayacak eserlerinde bu mekânları yeniden yaşatacaktır[303.] Eugene Charles François Guerard, Edouard Manet, Jean Beraud, Edouard Leon Cortes ve Camille Pissarro bu mekânlara yerleşen yeni yaşamı resmeden ressamlardan sadece bazılarıdır. Balzac ve Hugo ise Paris'te modernleşen, zenginleşen, lüks tüketimi yaygınlaştıran hayatı aktararak kentsel yaşamdaki bu değişimi edebileştirmiştir.[304] Paris'e yeni estetik yönelimler açısından bakıldığında en dikkat çekici kentsel unsur ise bulvardır. Olsen, bir merkezden ışınsal bir şekilde dağılan avenüler ve bulvar formu ile şekillenen uzun ve geniş caddelerin, on yedi-on dokuzuncu yüzyıl planlarının büyük çoğunluğunda bir estetik tercih olarak yer aldığını anlatır. Bu eğilim, "V. Sixtus, XIV. Louis, Wren ve L'Enfant[305] planlarında görülen "düz sokak ve geometrik düzene ilişkin Dekartçı bir tercihtir"[306] Ancak on dokuzuncu yüzyılda bu plansal özelliğe havadarlık, sıhhilik ve temizlik gibi kavramlar da eklenecektir. Düz çizginin belirginleştiği "bulvar" formu denetim ve sıhhiliği içererek yeni bir

---

Champs-Elysees'yi Paris'in batısına Tuilleries Bahçelerini de doğuya bağlar. 15. Louis tarafından 1755'de mimar Ange-Jacques Gabriel'e yaptırtılmıştır. Fransız devrimi sırasında Louis'nin heykeli indirilmiş ve meydan "Devrim Meydanı" olarak anılmıştır. Devrim hükümeti giyotini bu meydana kurmuş ve 16. Louis ve Robespier'inde aralarında olduğu pek çok siyasi figür bu meydanda giyotinle idam edilmiştir. 3300 yıllık Luxor Tapınağı obeliksi 1829'da meydana dikilmiştir. Fransa'nın kadim Mısır uygarlığı üzerindeki iktidarını göstermesi açısından son derece simgesel bir temsildir. Emperyal güç sadece geleceği değil geçmişi de temellük etme hakkına sahip görür kendisini. Aymard'ın söylediği gibi sembollerin değiştirildiği bir mekân olarak « meydan » önermesinin somutlaşmış halidir. Paris'deki iktidarların her biri, kentsel mekân açısından meydanın temsilini kendi ifade biçimleri çerçevesinde sürdürmüştür. Place de la Concorde, 8.64 hektar büyüklüğündedir. Ticaret ve sanatta üstünlüğü gösteren süslemelerle bezeli ikiz çeşmeleri, Mısır'dan getirilmiş obeliski ve arka planda Madeleine Kilisesi ile iktidarın bütün simgelerini taşır.1758 tarihli (bugünkü Hotel Crillon) eski saray binaları ise ressamın tercihi ile tabloda yer almaz. www. place de la concorde.com (20 Haziran 2013)

[303] Abeautifulbook.wordpress.com. 2012/08/06. (20 Haziran 2013)

[304] Olsen, s: 39 ve Victor Hugo, **Paris,** Paris: Edition Dittmar,2003, ss:15-47

[305] Roma imparatoru, Fransız kralı, on yedinci yüzyıl Londra planı, on sekizinci yüzyıl Washington planı

[306] Olsen, s:45

güzellik anlayışının tesis olduğu kentsel form olarak kabul görür. Olsen'in de işaret ettiği gibi, işçi sınıfı ve yoksulların kümeleştiği merkez mahallelerini parçalayarak bu mahalleleri kontrol edilebilir parçalara ayıran bu kentsel unsur, Paris'in batısındaki burjuva mahallelerinde aynı hedeflerle inşa edilmemiştir.[307] Dolayısıyla bulvarı sadece kantitatif değil kalitatif özelliği ile de değerlendirmek gereklidir. Daha ileride değinileceği gibi bulvarın aynı zamanda kentsel arazilerin birim fiyatlarını arttıran ve dolayısıyla kentsel mekâna ticari unsuru yerleştiren müdahale formu olduğu da unutulmamalıdır. Haussmann, eski yönetimlerin projelerini ve estetik eğilimlerini yeni yaşamın özlemleri ve talepleri ile birleştirerek bütünlüklü ve devamlı bir çerçevede genişletecek, ortaçağ görünümlerini kentin önemli bir bölümünde silecek, sanayinin, ticaretin ve yeni kent görünümünün kaçınılmazlığını kanıtlayacaktır. [308]

> *Estetik görüş açısından bakıldığında, düz çizgiler, simetrik layoutlar, anıtsal objelerle sonlanan vistalar, mimari tekbiçimlilik (uniformity) Fransa'nın klasisizme uzun süreli bağlılığı düşünüldüğünde belli ki cazip bir şeydi. Ekonomik açıdan bakıldığında ise, eski mahallelerdeki mülk sahiplerinin ve benzer işlerin çıkarları sokakların en azından geniş ve güzel olmalarını talep ediyordu. Tıpkı kuzey ve batıda birbirleriyle rekabet eden yeni mahallelerde olduğu gibi.*

Dolayısı ile sadece "***düz çizginin estetik bir anlam kazandığını***" söylemek yetersiz olmaktadır. Bulvar formu ile düz çizgiyi estetik hale getiren eğilim, kentsel arazinin kullanım değerini değişim değeri ile takas eden eğilimle buluşmaktadır.

Haussmann, yönetimi boyunca pek çok eski sokak yıkılmış,150 [309] kilometrelik bulvar ve cadde inşa etmiş; kamu ulaşımı alanında gelişmeler sağlamış, su, gazla aydınlatma, kanalizasyon, kanal, park ve yeşil alanlar, bulvarlar boyunca ağaç dikimi, özel tasarım ürünü her türden kent mobilyası cinsinden kentsel hizmetin götürülmesinde büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Haussmann'ın kent yönetiminin başında geçirdiği on yedi yıl boyunca nüfus artışına paralel yol, kanalizasyon, kaldırım, sokak aydınlatmaları ve yüzölçümler aşağıdaki tabloda görülmektedir.[310]

---

[307] Olsen, 1848'de isyan tehtidi olmasa ve kamu düzeni, merkezi iktidar için temel bir hedef haline gelmeseydi bile aynı düzenleme ve dönüşüm faaliyetlerinin daha yavaş da olsa gerçekleştirileceğini belirtir. Olsen, ss: 45-46

[308] Olsen, 46

[309] Aynı rakamları, Thomas Hall 115 km, Harvey 150 km, Carmona 165km, Marchand ise 64.5 km olarak vermektedir.

[310] Bernard Marchand, 2011, **Le Financement des Travaux d'Haussmann: un Exemple pour les Pays Emergent**, http://halshs.archives ouvertes.fr/docs/00/58/34/57/PDF/Haussmann.pdfk., (17 Mart 2012).

Tablo 4
1852-1870 arasında nüfus, yüzölçümü, kanalizasyon, kaldırım, sokak aydınlatmaları ve yol inşaatları

TARİH	NÜFUS	KANALİZASYON/km.	YOL/km PARİS: P BANLİYÖ: B	AYDINLATMA/ SOKAK LAMBASI	KALDIRIM/km	KENT ALAN/Ih^2
1852	800.000	100	384 P varolan 355 B varolan	12400		3.000
1855						
1860			420 P 425 B	?	424	
1870	2.000.000	500	845 (ulaşılan)	30000	1088	7.000

Kaynak: **Bernard Marchand ve Michel Carmona** [311]

Haussmann görev süresi boyunca, kanalizasyon ve yolların yanı sıra tren yolları ve istasyonları da ihmal etmez.[312] On dokuzuncu yüzyıl ortasından itibaren, ham maddelerin vergilendirmesinden kaçan kapitalistlerin, eşitlikçi toplumsal idealler ve işçi sınıfının büyüyen gücünden korkan tabakaların batıya doğru kayışı merkezi ıssızlaştırmaya başlamıştır. Haussmann'ın temel yönelimlerinden biri de bu ayrışmayı merkez lehine döndürecek ulaşım hatları ve iletişimi iyileştirerek kentin merkez mahallelerinde ekonomik bir çöküşün önüne geçmektir. Dönüşüm faaliyetlerinin ve kamu projelerinin yarattığı talep sayesinde sermaye ve işgücüne sağlanan arz olanakları Haussmann'ı böylesine muazzam bir kentsel dönüşümde uzun bir süre ayakta tutacaktır. Çeşitli görüşler bu çabaları farklı yönleriyle yorumlar.

Aldo Rossi, "Şehrin Mimarisi" isimli eserinde Haussmann planını kentsel evrim bağlamına yerleştirir. [313]

> *Haussmann'ın açtığı caddeler, şehrin gelişiminin gerçek yönünü izliyor, Paris'in ulusal ve uluslararası sahnedeki rolünü açıkça onaylıyordu. Paris'in Fransa için fazla büyük, aynı zamanda Avrupa için fazla küçük olduğu söylenmiştir. Bu gözlem, bir şehrin büyüklüğünün ya da gerçekteki başarısı ne*

[311] Bernard Marchand, age ve Michel Carmona, **Haussmann,** Paris: Fayard, 2000, ss: 366-392. Peter Hall ise 1869 itibariyle: 400 mil (643.6 km) kaldırım, 71 mil (114.239 km) yeni yol, 260 mil (418,340 km) kanalizasyon çalışmasının tamamlandığını belirtir. Peter Hall, **Cities in Civilization: Culture, Innovation, and UrbanOrder**, Phoenix Giant, 1999, s:706
[312] David Harvey, **Paris, The Capital of Modernity,** London**:** Routledge, 2003, ss:112-113
[313] Rossi, s:146

olursa olsun bir planın yaptığı işin, bu planın kuşattığı kentsel durumun incelenmesinden yola çıkarak her zaman kestirilemeyeceği gerçeğini gösterir. Haussmann'in planının doğasının Paris'in o yıllardaki kentsel evrimiyle[314] *bağlantılı olduğunu görebilmek de aynı derecede önemlidir. Buradan bakıldığında, yalnızca bir dizi rastlantı yüzünden değil, her şeyden önce tarihin o anındaki kentsel evrimi tam olarak yansıttığı için de plan o zamana kadar gerçekleştirilmiş en büyük başarılardan biridir.*

Rossi, çağdaşları ve çağdaşlarımız tarafından çokça eleştirilen Haussmann ve yapıtının itibarını, yeni modernist görüşler çerçevesinde iade etmeye çalışmaktadır. Diğer bir görüş ise Haussmann'ın kentin merkezindeki bu çölleşmeyi durduramadığı, yeni inşa edilen yollar ve ucuzlayan ulaşım araçlarının yatay ayrışmayı engellemediği, merkezde sadece küçük üreticilerin barınabildikleri, iflastan kaçmak isteyen ve bunu becerebilen bütün işletmelerin soylular, burjuvalar ve yeni yükselen meslek gruplarının oturduğu batı ve kuzey batıdaki yeni merkezlere kaydığını tespit eder. Bu nedenle merkez ve sağ yakanın pek çok mahallesinde kentin canlı ekonomisi ve toplumsal yaşamı içinde barınamayan yoksulların yerleşerek buraları fakir semtlere ve çöküntü alanlarına çevirdiklerini ileri sürer.[315] Dolayısıyla Haussmann'ın Paris valisi olarak atanması, kentin coğrafi ölçeğini tamamen değiştirecek olan tarihi sürecin başlangıcıdır.[316] Görevi farklı toplumsal kesim ve aktörlerin ihtiyaçlarını eş zamanlı ele almaya gerektirir. Bir yandan, bankerler, girişimciler, mülk sahipleri vb grupların kentin dönüşümünden beklentilerine etkin çözümler üretmek; diğer yandan, emeklerini satarak çalışan kentsel tabakaların daha sağlıklı ve konforlu bir kent arayışlarını göz önüne almak zorundadır. Bu talepler konut, istihdam, ulaşım, altyapı hizmetlerini kapsayan kentsel fırsatlar ve güvenlik ile ilgilidir. Söz konusu süreç, muhafazakâr "ancien" rejimin çıkarları için hala mücadele ettiği koşulları, kamu ve özel sektör arasındaki çatışmaları ve proleterler ve yoksulların direnişlerini kapsamaktadır. Planın ölçeği ve projelerin finansmanları konularında çeşitli aktörler arası çekişme ve çatışmaları da göğüslemek Haussmann'ın görevidir. Yönettiği kentsel yapıtın karakteri ve bu karakterin hangi sınıfların çıkarlarıyla uzlaştığının tespiti önemlidir. "On dokuzuncu Yüzyılın Başkenti: Paris" isimli eserde de defalarca vurgulandığı gibi; finans kapitalizminin yükselişi ve burjuvazinin kâr beklentilerinin

[314] Kentsel evrim: İlk kez Halbswachs tarafından kullanılan kavram.
[315] Anthony Sutcliffe, **The Autumn of Central Paris: The defeat of town planning 1850-1970**; London: Edward Arnold, 1970, ss:324-325
[316] Bernard Marchand. "Le Financement des Travaux d'Haussmann: un Exemple pour les Pays Emergents**?"** http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/58/34/57/PDF/Haussmann.pdfk, 2011; Carmona, **Haussmann,** Paris: Fayard, 2000, ss: 516-519; Ayrıca: David Harvey, **Paris**:**Modernitenin Başkenti,** Berna Kılınçer (Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık, 2006, ss:141-146

dorukta olduğu yıllara denk düşen dönüşüm süreci, kentsel toplumu oluşturan iki ana sınıfın pozisyonları açısından sanayi kentini tüm geçmiş kent formlarından ayırır. Benjamin'e göre, merkeze alınan "Halles" inşaatı, Haussmann'ın en başarılı işlerinden biri olarak, önemli bir göstergedir. Kentin beşiği sayılan Cité[317] Haussmann oradan geçtikten sonra eski dokusunu tamamen kaybeder; sadece bir kilise, hastane, kamu binası ve kışlaya beşiklik yapan kentsel mekân haline dönüşür.

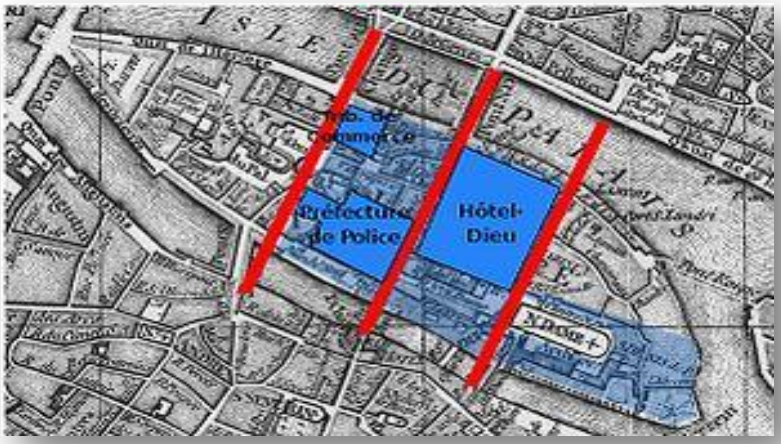

Görsel 12: Cité Adası'nın dönüşümü[318]

Hugo ve Mérimée, Haussmann dönüşümlerinin "***Napolyon despotisminin anıtı***" gibi göründüğünü ifade etmişlerdir. Parisliler, artık içinde kendilerini evlerinde hissetmedikleri büyük kentin gayri insani karakterini yavaş yavaş kavramaya başlarlar[319] Denetim, güvenlik ve işçi isyanlarına karşı kenti biçimlendirerek örgütlemek ana temalardan biri haline gelmiştir: .[320]

> *Haussmann'ın işlerinin gerçek amacı bir iç savaş olasılığına karşı önlemleri sağlamaktı. Nitekim, Paris sokaklarının (devlet güçlerine karşı) barikatlarla kapatılmasını mümkün hale getirecek tüm koşullar ortadan kaldırıldı.*

[317] Cité; Paris'de Seine nehri üzerindeki iki adasından biri. Kentin Lutece döneminde yerleştiği yer.
[318] Cité,1855'de Haussmann dönüşümü sırasında Sağ ve Sol Yakayı birbirine bağlayan büyük caddelerin ada üzerinden geçirilmesi nedeniyle konut ve ticaret alanının önemli bir bölümünü kaybetti. Bu alanlara devlet kurumlarına ait binalar inşa edildi. Ortaçağ adasının tarihsel dokusunun yerine Police Merkezi, Hôtel- Dieu Hastanesi, Ticaret Mahkemeleri, Adalet Sarayı gibi bürokrasinin binalarını geçirdi.
[319] Aktaran:Daniel Banda, **Walter Benjamin, 1939, Paris, Capitale du XIXe Siècle**, s:17, http://www.uqac.uquebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html, (17 Mart 2012)
[320] Daniel Banda,s:17

Haussmann'ın işçi sınıfının talepleri karşısında takındığı tutum, yerel yönetimin geleneksel hizmetlerinden biri olan sosyal yardım sağlama konusunda da kendini açıkça belli eder. Taşradan kente göç edenler de dâhil olmak üzere yoksullara yönelik yardımların yerine yoksullara ve işçilere iş imkânlarının sunulmasını gündeme alması, büyük ölçüde bayındırlık çalışmalarıyla istihdam fırsatları sağlanması sayesinde gerçekleşir.

Arondismanlara bölünmüş bir kent yönetimi, sorumluluğu da desantralize ederek hiyerarşik yapıyı bozmaksızın sosyal yardım yükünü alt belediye ve prefektürlere dağıtmaktadır. Bu yolla eğitim, yoksullara destek, sağlık gibi beledi hizmetler ilgili belediyelerin görevleri içinde tanımlanır hale gelir.[321] Haussmann'ın hızlı ve merkezi devlet destekli bu faaliyetlerine karşı yürütülen muhalefet birkaç konuyu kapsamaktadır [322]

> *Haussmann'a karşı yürütülen muhalefete bakmak öğretici olacaktır. Kolayca tahmin edilebilecek politik muhalefete ek olarak, vergi ödeyenlerin, koruma yanlılarının karşı koyuşları da söz konusudur. Paris'in popüler doğusu yüksek statülü batıya verilen önemden şikâyet eder. Merkez dönüşümü isterken periferi gelişme üzerinde daha kuvvetle durulmasını tercih eder. Kent yönetimi imparatorluğun beledi gücü gasp ettiğinden; Fransız taşrası bütün kaynakların başkente aktarıldığından dem vurur…. Sonuç olarak,… bütün dönüşümün işçi sınıfına karşı ve burjuvazinin yararına yapıldığı ileri sürülür. Kolektif olarak bu amaçlar iyi ya da kötü bir biçimde dönüşümün ivmesini düşürürler. Projenin daha ilerideki aşamaları başlangıç aşamalarına göre daha gereksiz de bulunmuş olabilir. Bununla birlikte, şurası da teslim edilmelidir ki, surlara ve surların ötesine uzanan başarısızlık muhalif yorumların gözlüğünden gerçekten başarılmış şeylerden daha fazla abartıldı.*

Haussmannizasyonun eleştirisi bu kadarla da kalmamıştır. Uzun süren kriz yılları, toplumsal mücadelenin yaygınlaşması, milliyetçiliğin yükselen bir değer oluşu ve 1904-1907 arasındaki grevler "akılcılık" söylemini tahtından indirerek başkenti yeni fikirlerin etkisi altına sokar. Spiritualizme referanslarla yüklü sembolizm, sanatta hakim eğilim haline gelir. Yeni sanat anlayışı, Avrupa'nın pek çok yerinde olduğu gibi resmi klasisizmi gölgede bırakmaya başlar. Aralarında Chatelet Meydanı'nın tiyatro binaları ve çeşmesi, St Michel Meydanı'nın çeşmesi, eski Trocadero sarayı, Republique Meydanı'nda mağazalar, Park Monceau'nun demir kapısı olmak üzere sayısız eseri ve kent mobilyalarının tasarımında imzası bulunan II. İmparatorluğun resmi görüşünü temsil eden Gabriel Davioud'un eserleri

[321] David Harvey, **Paris Modernite'nin Başkenti**, Berna Kılınçer (Çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık,1. Baskı, 2006, ss:189-192
[322] Paul M.Hohenberg, Lynn Hollen Lees, **The Making of Urban Europe: 1000-1994**; London:Harward University Press, 1995, ss:328-329

yerine tabiatın kıvrımlı yüzeylerini sanatsal kılan ‘art nouveau’ denemeler geçer. Bu psikoloji yerel otoriteleri etkilemekte gecikmez ve düzenlenen bir yarışma sonucunda yeni beğeni tarzının bina cephelerine yansıtılmasına çalışılır. 1900’de Paris metrosunun girişlerini tasarlayan Hector Guimard, bugün Paris sembollerinden biri olarak kabul edilen “art nouveau” tasarımları ile kent silüetine imzasını atar. Ancak, Marchand’ın da belirttiği gibi yirminci yüzyıl başında “beğeni” öylesine hızlı bir değişim içindedir ki “art nouveau” klasisizmi yücelten Haussmann stilini kırmayı başaramadan yerini kübik tarzın iç içe geçmiş hacimler ve geometrik çizgilerle ifadesini bulan estetik yönelime bırakacaktır.[323]

3.1.3 **Sebastopol ve Saint Michel Bulvarı**

Görsel 13: Bulvar Sebastopol'ün 1852-1858 arasındaki yapımı[324]

[323] Bernard Marchand, Paris Histoire d’une Ville XIX-XX. Siecle, Paris: Editions du Seuil, 1993, ss:167-169
[324] http://www.allposters.com.tr/-sp/Construction-of-the-Boulevard-de-Sebastopol-Posterler; (10. Ekim 2012)

Görsel 14: Düz çizginin estetik anlamını görselleştiren Boulevard Sebastopol[325]

Mekânın yeniden düzenlenmesi ve dönüşüm ölçeğinin izin verdiği oranda tarımsal arazilerin kentsel arazilere dönüştürülmesi o güne kadar somut olan herşeyin yeni prensipler temelinde farklılaşarak üretilmesine dayanmaktadır. Bu üretim, fiziki çevre üretimini yeni işlevlerle harmanlayarak insan deneyiminin çok ötesinde ve ancak yeni kontrol yöntemlerine hayat verecek unsurlarla işleyebilecek bir kent tasavvurunu mümkün kılar. Yeni unsurlar kısa sürede kentsel yaşamın hayati parçaları haline gelir.

Yeni eğilimler kentsel mekânı unsurlarına ayırarak bina, blok, sokak ve bulvar gibi belli soyutlama düzeylerinde üretir. Bu unsurlardan bulvar, eski mahalleleri parçalayan, sokakları ortadan kaldıran, geçmişi temsil eden ve simgeleştiren mimari eserleri yok eden ve diğer bütün unsurları kendine tabi kılarak, yeni işlevleri ve kentsel teknolojiyi harmanlayan kentsel unsurdur. Diğer yolların kendisine eklemlenmesiyle ulaşım hiyerarşisinin de tepesine yerleşir. Zamanın bir fonksiyonu olan bulvar, yeni kentin 'zaman'la ilişkisini değiştiren hareketliliğin yerleştiği temel birimdir. Trafik bütün varlık nedenini bulvarlara borçludur. İç ve dış savunma amaçlı askeri trafik; gezinti ve tüketim amaçlı sivil trafik, mal taşıma amaçlı ticari trafik gibi farklı fonksiyonlar bulvarlarda aynı ilkeler etrafında yapılandırılır. Tekerlekli araçlar için tasarlanmış olan ve bu araçlar olmaksızın, boyutlarının asla o denli

[325] Kaynak: http://blogs.paris.fr/histoiresdeparis/(10. Ekim 2012)

genişleyemeyeceği kentsel mekânın birim zamanda daha fazla yol alarak aşılması prensibini de günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir.

Görsel 15: Avenue de l'Opera'nın yapımı[326]

En uzak mahalleleri kent merkezine bağlayan bulvarlar ve hız, bir anlamda toplumsal olarak kent merkezini de bu mahallelere ya da üretim mekânlarına doğru yayar. Bulvarlar sayesinde hız ve zaman da kent kategorilerine eklenir.

Mumford, bu olguyu Latin Mahallesi[327] örneği ile ele alır.

> *"Mekanik verimlilik adına mühendis, kentin toplumsal yapısını görmezden geldi; trafiği hızlandırma çabasında trafiğin sözde hizmet verdiği kişilerin bir araya gelmesini ve işbirliği yapmasını engelledi. O kasvetli, gürültülü Saint-Michel Bulvarı'nı inşa ederken ortaçağdan beri neredeyse kendi başına bir varlık olan Latin Mahallesi'ni tam ortasından ikiye böldü. Düz yollar, geniş bulvarlar araç trafiğinin duraksamadan akışı uğruna mahallenin özgül tarihsel kimliğini ve o zamana kadar hizmet ettiği bütün karmaşık insani ihtiyaç ve amaçları feda etti."*[328]

[326] Avenue de l'Opera'nın yapımı süreci 1878 tarihli anonim bir tabloda resmedilmektedir. Bu tablo kentin nasıl bir alt-üst oluş içinde olduğunu gösteren bir belge niteliği taşır. Geri planda on yedinci yüzyıl apartman blokları ve bulutlu bir gökyüzü bu kasvetli çalışmayı tamamlamaktadır. http://www.carnavalet.paris.fr/fr/collections/percement-de-l-avenue-de-l-opera-en-1878?parcours=280 (02 Haziran 2013)

[327] Paris'in merkezinde bulunan ortaçağ mahallesi.

[328] Mumford, Lewis; 2007, "Tarih Boyunca Kent", Gürol Koca, Tamer Tosun (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s:475

Saint-Michel Bulvarı örneklerden sadece biridir. Avenue de l'Opera, Bulvar Malesherbes, Bulvar Sebastopol ve daha niceleri Paris'in simgesi haline gelmiş belli sokak ve mahalleleri tümüyle parçalar. Fotoğrafçı Marville, geride soluk fotoğraflar bırakarak, Haussman öncesi Paris'in özgün mekânlarını, sokakları ve bayındırlık çalışmalarını toplumsal hafızanın derinliklerinde kaybolma riskinden kurtarmıştır.

Görsel 16: Vista ve Anıt, Avenue de L'Opéra, Camille Pissarro, 1898[329]

Haussmann'in bulvar yapımları üç döneme yayılmıştır. Birincisi; Boulevard Strasbourg ve Sebastopol Bulvarları, altyapı ağına 2.3 km uzunluğunda perspektif boyutu eklemiştir. Bu yapımın bütçesinin üçte ikisi merkezi devlet tarafından karşılanmıştır. Paris'i bir buldozer etkisi ile yarıp geçen bu çalışma, Rivoli Sokağı'nı batıdan doğuya uzatırken Bulvar Sebastopol ve Saint-Michel Bulvarı ile kuzey-güney aksını oluşturur. Merkezi hal bölgesini hazırlayan meydansal oluşumlardan Chatelet de birinci dönemin ürünlerindendir.

İkinci dönem 1858-68 arasına konumlanmıştır. 1858'de merkezi devlet ve kent yönetimi arasında imzalanan "180 milyon" isimli anlaşma neticesinde, hem modern Paris'in belli başlı meydanlardan dağılacak olan bulvar ve caddelerin kararları hem de yeni ağın bütçesi hakkındaki kararlar alınır. Meclisin bu kararına göre, merkez 50 milyon kent yönetimi

[329] Haussmann programının önemli caddelerinden. Rue de Rivoli'yi "Grands Boulevard"lara bağlar. 1867-1879 arasında tamamlanmıştır. İnşaatı sırasında köhne konutları ve dar sokakları yıkarak Paris'in ışık ve temiz havaya kavuşmasında önemli bir faaliyet olmuştur. Ancak bu bölgede oturan yoksul yığınları şehrin dış mahallelerine göndermesi ve yerine zengin sınıfların yerleştirmesi, modern kent planlamasında belli sınıfları kollayan politik özelliği belirginleştirmesi açısından dikkat çekicidir.

130 milyon frank ödeyecektir. Chateau d'Eau, Republique, Etoile de l'Arc du Triomphe (Zafer Takı) ve Trocadero meydanlarından yayılan bulvarlar kentin ikinci yol ağını oluşturur. St. Lazare Garı ve Monceau arasında ise Bulvar Malesherbes bulunmaktadır. Seine Nehri üzerindeki Cité Adası"nı eski kent dokusundan arındırmak da bu program içinde yer almaktadır. Üçüncü dönem ise periferide yer alan komün ve dış mahallelerin birleştirilerek Paris'in 20 arondismana bölünmesi kararı dönemidir. Bu operasyonlar kent yönetimi tarafından yürütülerek Paris Hal'inin (Les Halles) tamamlanması, Opera'nın Lafayette Sokağı

Görsel 17:Marville'in Haussmann yıkımları öncesi çektiği Place de la Chatelet fotoğrafı[330]

[330] Jean Collier Hurley, "Charles Marville: The Man Who Preserved Paris";
https://www.google.com.tr/search?q=Jean+Collier+Hurley%2C+Charles+Marville, (12 Ağustos 2013)

ile diğer istasyonlara bağlanması, Sol Yaka'da ise Saint-Germain Bulvarı, Rennes Sokağı, Montsouri ve Buttes Chaumont gibi bayındırlık çalışmalarını da kapsar. Tüm bu altyapı faaliyetlerinin finansmanı yukarıda açıklanan prensipler doğrultusunda, 1858'de kurulan Bayındırlık İşleri Dairesi aracılığıyla yürütülür. Güçlü ve ödün vermez iktidarın sahibi olarak Napolyon'un ekibi büyük umutlarının icrasına başlar. Bu icradaki en önemli aktörlerden arazi geliştiricilerin finansman açıklarını da finanse etmek için yeni araçlara işe koyulur. Kısa vadeli 100 milyon franklık kredi bu girişimcilere türünün ilk örneği olarak tahsis edilir. 180 milyon Franklık dev tahsisin yarısına yakın bir miktarı özel girişimin kasalarına aktarılmıştır.

Dönüşüm bütçesinin başlangıçtaki 165 milyon Franklık öngörüsü ile ele alındığında bu olgular, aslında bütçe açığının ve hatta planlı bir borç sisteminin de hesaplandığının kanıtıdır. Bu olgular, eş zamanlı olarak yaratılması düşünülen arazi vergileri, her türden kent vergileri, turizm gelirleri ve istihdam kazançlarını hesaplayan, henüz kullanıcılarının profili belli olmayan bir kent uğruna çaba harcayan kent yönetimini kolaylıkla resmetmektedir. Bir sanayi kenti olarak Paris, kapitalizmin genel ve evrensel yasaları çerçevesinde somut bir kentsel yapı üretimini hedeflemekte metaların üretimindeki eğilimin benzerini yaratmakta tereddüt etmez.[331] Mumford, dönüşüm sürecinin, mekânı yeniden düzenlediğini, ölçü ve büyüklüğü ile oynadığını ileri sürerek kapitalizmin net çıkarlarının yansıdığı bir mekân kavramına referansta bulunur. Bu yaklaşım sözkonusu tespitimizle paralellik sergilemektedir.[332]

Benjamin'in de altını çizdiği gibi; « ***teknik ve işlevsel zorunlulukların sanatsal üslupları*** » kullanarak şekillendirdiği yeni mekânda eski Paris'ten silinenlerin yerini rasyonel sanayi kentinin neo klasik bulvarları ve kentsel ayrışma almıştır. Bu muazzam eser, boyutları, içeriği, kullanım yoğunluğu ve ürettiği anlamlarla kolektif muhayyilede kendine yer açarak tarihsel süreklilik içinde estetik materyal haline gelecektir.

[331] Panerai, P; Castex J; Depaule, J.C; Samuels I; 2004; Haussmannien Paris: 1853-82. **Urban Forms: The Death and Life of the Urban Block** içinde. Çev: Olga Vitale Samuels. Architectural Press, Oxford, s:9
[332] Mumford, s: 450

3.1.4 **Paris Finansmanı**

1954'de URRP,[333] kentsel yenileme konseptindeki[334] yeni anlayışın, hem eski tarzda çeşitli beledi hizmetler olarak polis, okul, zoning, sıhhilik (sanitation) vb faaliyetleri hem de merkezi devletin yönetiminde "***kentsel varlığın tüm konseptlerini bir başlık altında topladığını***" bildirir. Bu görüşü aktaran Dyckman ise ilişkin kentsel yaklaşımın, gelişme ve bakımın (development, maintenance) yanısıra "***kentsel alanlarda özel sektör yatırımlarına uygun iklim sağlayan kamu eylemlerini kapsadığını***" belirtir ve kentsel yenilemeyi "***yatırım faaliyeti****"* olarak tanımlar. Net yatırım büyümeye; büyüme ise hem eski kent merkezinde çöküntüye hem de yeni alternatif toplumsal fırsatlar ve tüketimde artışa neden olacaktır.[335] "***Artan tüketim düzeylerinde yeni fırsatların ve hizmetlerin kolektif sunumundaki yükselen standartların***" planlamanın konusu olarak Haussmann'dan ancak yüz yıl sonra 1954'de ele alınması Haussmann deneyiminin yeterince araştırılmadığı ve kavranamadığı kuşkusunu akla getirmektedir. Bu kuşku şüphesiz tüm fiziksel, simgesel ve estetik kanıtlarıyla Paris'te varlığını sürdüren Haussmannizasyonun acımasız eleştirilerinden de beslenmektedir. Bu eleştirilerin duygusal formbunu sıyırdığımızda karşımıza Roncayolo'nun bu sürecin bir "***kaza veya kapris***"[336] olarak değerlendirilemeyeceği görüşü çıkar. Kentsel dönüşümün ekonomik büyümeye yol açarak finanse edileceği olgusu Haussmannizasyonun ana fikridir. On dokuzuncu yüzyılda finans sermayesi birikimi ile paralel giden bu mali anlayışı ortaya çıkaran kentsel koşullar nelerdir ve finansman nasıl gerçekleşmiştir? Aşağıdaki bölümde bu sorulara yanıt aranmaktadır.

Ekonomik ve sınıfsal ihtiyaçlara yanıt verecek mekânsal düzenlemeler gerçekleştirilirken, inşaat giderlerine ek olarak kamulaştırmaların neden olduğu giderler de ortaya çıkmış kentsel arazilerin el değiştirmesi ve kentsel yatırımların sağladığı arazi ve bina değerlenmeleri sonucunda yeni gelirler de oluşmuştur. Ancak, yine de dönüşümün ölçeği daha fazla finansal kaynak talep etmektedir. Bu baskının sonucunda borçlanma kaçınılmaz olarak kent yazınına girer. Borçlanmanın dönüşümün önemli ve zorunlu bir unsuru olarak bu

---

[333] URRP: Urban Renewal Research Program, Housing Act of 1949 Truman's program, 1953-1986 arasında13.5 milyar dolar harcanarak gerçekleştirilen çöküntü alanı (slum) temizliği yaklaşık 800.000 yeni konutun inşasını hedeflemekteydi. Ancak programın Afrika kökenli Amerikalılar'ı yerlerinden etmesi en fazla eleştirilen hususlardan biriydi.

[334] Urban development and urban renewal

[335] John W. Dyckman, Reginald R.Isaacs, Inc, **Capital Requirements for Urban Development and Renewal**, NY, Toronto: McGraw-Hill Book Company, 1961, ss:13-14

[336] Marcel Roncayolo,"La Production de la Ville", Georges Duby (Ed.), **Histoire de la France Urbaine** içinde; Paris;Editions de Seuil. Cilt 4, 1983, s:74-75

faaliyetin içinde yer alması kent politikasında belli mücadeleler sonunda gerçekleşmiştir. Başlangıçta Paris yönetimindeki görüşler ikiye ayrılmaktadır. Haussmann'ın halefi Berger, halkoyuyla iktidara gelmiş ve cumhuriyet rejiminin meşru zeminine dayanan III. Napolyon'un zorlamalarına karşın etkin dönüşüm kararlarının alınmasında çekingen davranarak dönüşüm harcamalarının yüksek riski karşısında kent kaynaklarını tehlikeye atmaktan kaçınır. Berger, kent kapılarından mal girişi sırasında alınan "octroi" adındaki vergiler[337] ile her türden arazi ve bina vergilerine dayanan kent gelirlerini arttırmaksızın veya bu gelirlerle orantısız bir dönüşüme karşıdır. Atanmış üyelerin oluşturduğu kent meclisi dahi vergi oranlarını yükselterek kentlilerin tepkisini çekmekten kaçınır. Berger, kent gelirlerindeki bir artışın nüfusta, zenginlikte ve yeni binaların inşaatında bir artış olmaksızın olası olmadığını savunur. Nüfusun artışı ise yeniden bir kısır döngü yaratarak harcamaları arttıracak ve beklenen marjı yaratmayacaktır. Dolayısıyla Napolyon'un ilk iki senelik iktidarı boyunca (1848-1850) büyük bayındırlık işlerine girişilemez. Küçük çaplı ve kısmi işler ise yüksek maliyetler getirerek Berger'in görüşlerini doğrular.

Buna karşılık Napolyon, girişilecek bayındırlık faaliyetlerinin ölçeği yeteri kadar büyütüldüğünde borçları kapatabilecek yeterli gelirin de yaratılabileceğini ileri sürer[338]. Ne kadar fazla arazi kentsel alanlara dönüştürülürse katma değer o kadar ekstra gelir oluşturacaktır.[339] İmparatorluğun restorasyonunu (Second Empire) takiben parlamentoyu bonapartist çoğunluğun ele geçirmesi ile istediği kamuoyu ve meclis desteğine kavuşan Napolyon, kendi görüşlerini paylaşan Haussmann'ı Seine valisi olarak atar. Kentin bütününü kapsayan planlama her iki yöneticinin eline sihirli bir 'dönüşüm' asası verecektir.

Anthony Sutcliffe, Napolyon öncesi dönemle karşılaştırarak Haussmann'ın temel avantajları ve sıkıntılarını altı başlık altında özetler. Bunlardan birincisi, bayındırlık faaliyetlerine konu teşkil edecek arazilerin, süratli bir şekilde kamulaştırılmaması durumunda

[337] Octroi vergisi XII. yüzyıldan beri toplanmaktadır. 1791'de tamamen kaldırılmış ise de bu gelirlerle yaşayan hastahane benzeri kurumların iflası ile yeniden düzenlenmiştir. Anılan verginin oranları yerel yönetim belirlenmekte ancak bakanlık sözkonusu kararları onaylamaktadır. 1896'da tüm Fransa'da toplanan verginin üçte biri (156 milyon Frank) Paris'den sağlanmaktadır. Bernard Marchand, Paris: Histoire d'une Ville, Paris: Editions du Seuil, 1993, s:187

[338] Bu çalışmalar Paris'teki toplam konutların değerini 2.6 milyar Franktan 6.1 milyar Franka çıkarmıştı. Halbwacks, bu artışı şöyle açıklıyordu: "Bir A arazisinin değerinin Q^0 olduğu farzedilirse yapılandırıldığı taktirde 1 birim zamanda fiyatı x kadar artar. $Q^1=Q^0+$ x olur. Bu durumda komşu B arazisinin o andaki değeri de Q^1 olarak gerçekleşecektir.. Ancak bu arazinin mülk sahibi kamulaştırma komisyonundan yandaki arazide gözlemlediği x artışını talep etmektedir. İşlerin durmasını göze alamayan yönetim artışı onaylayınca fiyat şöyle belirlenir::$Q^2=Q^1+x=Q^0+2x$." Bu durum ironik bir şekilde Haussmann'ın özellikle kaçınmaya çalıştığı ve dönüşüm hızının artırılmasına neden olan olgudur. Aynı zamanda dönüşüm faaliyetlerindeki artan değerlenmeyi gelecek kazançların öngörülmesi kavramı üzerinden açıklamaktadır.. Aktaran Marchand, Paris, s: 85

[339] Anthony Sutcliffe, **The Autumn of Central Paris: The Defeat of Town Planning 1850-1970**; London: Edward Arnold, 1970, s:24.

ödenecek bedellerin başlangıç bedellerinden yüksek olmasının borçlanmadaki geometrik etkisidir. Buradaki mantık, ilk alımlarla değerlenen arazilerden etkilenen sonraki kamulaştırma hamlelerinde daha yüksek piyasa fiyatlarının oluşmasıdır. İkincisi, bina sahiplerinin yanı sıra yerlerinden edilecek pek çok ticari kuruluşun kayıplarının tazmini sorunudur. Ticari kuruluş ve dükkanların yoğun olduğu ana sokaklardaki binaların kamulaştırılması daha geride bulunan önemsiz sokaklara göre yüksek maliyetler getirir. Örneğin, Boulevard de Sebastopol'a bağlanacak Rue Saint-Martin'deki binaların kamulaştırılması sırasında, bir ayakkabı yapımcısına ödenen tazminat, arka sokaktaki binaların toplamına ödenen 75.000 Franka[340] eşittir. Üçüncüsü, bugün o tarihler için hayal edemeyeceğimiz kadar sıkışık bir trafiğin Paris'in merkezi bölgelerini kilitlemesi ve periferiyle bağlantıları güçleştirmesi olgusudur. Bir trafik sayımı 1840'larda Boulevard des İtaliens'dan .24 saat içinde 10.750 atlı arabanın geçtiğini belgeleyerek bu tıkanıklığın boyutlarını göstermektedir. Tren yollarının yapımı ve istasyonların faaliyete geçmesi daha fazla insanı kent içine çekerek trafik akışını zorlaştırır. Çözüm olarak düşünülen yeni radyal yolların ve bağlantılı sokakların yapımı, merkezde toplanan ticari faaliyetleri desantralize edecek bir sistemi de yürürlüğe koyacak, iletişim, haberleşme ve ulaşımın iyileşmesi inşaat girişimlerini tüm kentsel alana dağıtacaktır. Dördüncü olarak, 1848'de 19.000 kişinin ölümüne neden olan kolera, geniş, hava sirkülasyonuna haiz, güneş ışığı alan sokaklar ve yeni binaların halk sağlığı açısından önemini kanıtlamıştır. Bu kentsel ihtiyaçlar Napolyon'nun kent politikasına direnen aktörlerin ellerini zayıflatmış ve muhalefeti söndürmüştür. Beşincisi, genişleyen sokak ve kenti boydan boya yaran geniş caddelerin Napolyon'a kadar tüm iktidarların baş ağrısı olan kentsel isyanlara da son vereceği anlayışıdır. Son olarak, tüm bu kamu harcamaları ve bunlara bağlı borçlanmalar giderek artan nüfusa yeni iş imkânları sunmakta böylece kamulaştırmalarla ödenen tazminatlar ve yeni inşaatların girdileri de dikkate alındığında nüfusun büyük bir bölümünün genişleyen bir kent ekonomisinden yararlanması sağlanmaktadır. Haussmann'a göre, 1851'den sonraki iki borcun faizleri yeni inşaatların malzemeleri üzerinden alınan "octroi" artışıyla ödenebilmiştir. 1855'deki gelir kaynakları yaklaşık 58 milyon Franka ulaşır. 1860'da gelirler 100 milyon Frankın

[340] 3000 Pound

üzerindeyken, 1869'da ise 146 milyon Frank gerçekleşmiştir. Sadece "octroi" 1848'de 26.5 milyon Franktan 1869'da 100 milyon Frankın üzerine çıkar.[341]

Kent finansmanındaki bu yenilik, iki yöneticinin hayallerini realiteye dönüştürecek işlere imza atılmasını sağlayan mali bir dönüm noktası olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkan anlayış iki kutupludur. Bir yandan, bulvarları garlara bağlayarak sur ve sur kapısı arasındaki ilişkiyi yeni biçimi ile kurar. Diğer yandan, 35 metrelik görülmemiş genişlikler, sıra ağaçlı bulvarlar, düz çizgi ve bitimlerinde yükseliveren anıtlarla (vista) yeni bir kent estetiğini yaygınlaştırır.. 1855 tarihli Champs-Elysees'de gerçekleştirilen uluslararası sergide seyirlik hale getirilen kentsel mekânlar bulvarlardır[342]. "Cité" Adası'nın kendiliğinden ve kentin tarihi hareketlerine bağlı olarak oluşmuş haritasından pek çok sokak ve bina silinmiştir. Bu mekânların eski kullanıcıları kentin uzak mahallelerine göç etmek zorunda kalır. Sutcliffe'in aynı eserinde belirtildiğine göre, Cité Adası yıkımından sonra merkez mahallelerden Montmartre, Charonne, Belleville ve Menilmontant gibi kuzeyde bulunan çeper köylere giden işçi ve zanaatkârların sayıları 25.000 kişiden az değildir. Diğer bir deyişle kentin dönüştürülen mahallelerinde sadece sıkışık, kalabalık, eskimiş konut stokları değil bu mahallelerin sahipleri de yerlerinden edilmiştir. Gelgelelim bu nüfusun yeni yerleştiği bölgelerdeki yetersiz konut sayısı kiraları hızla yükseltir. Bu bölgelerde yeni inşa edilen konutlarda düşük kaliteli ya da yıkımlardan satın alınan eski malzemeler kullanılmaktadır. Yeni konutlar ışığın, kanalizasyonun ve suyun ulaşamadığı binalardan oluşmakta; buralara yerleşen işçiler ve yoksullar çalışabilmek için enerjilerinin büyük kısmını ulaşımda harcamaktadır. Anthony Ragon bu olguyu iş yeri ve konutun mekânsal ve toplumsal ayrışması kavramı ile değerlendirir.[343]

> *"Kenar mahallelere kovulan işçiler çalışmak için bile şehre zor gelebiliyorlardı. İşyerlerinin bulunduğu çevre ile ikamet yerlerinin ayrılması da Haussmann'dan bizlere üzücü bir mirastır. Eskiden işçiler işyerlerinin yakınında ikamet ederlerdi. O dönemden sonra şantiyeye ulaşabilmek için işçilerin aletleri ve*

[341] Sutcliffe, ss:27-31. Aynı döneme ilişkin rakamlar Marchand'a göre şöyle realize olmuştur.1821-1850 arasında belediye bütçesi 50 milyon Franktır. Bütçenin %70'i dolaysız vergilerden ve octroi vergisinden sağlanır. Bayındırlık faaliyetlerine harcanan para bütçenin % 12-16'sına eşittir. 1852-59 arasında ise aynı harcama kaleminin % 30'a ve 25 milyon Franka tırmandığı görülür. Gelirler ise 1849'daki 49 milyon Franktan 1859'da 80 milyon Franka tırmanmıştır. Desantralizasyon ise gelirleri 1860'da 104 milyon olan gelirleri 1868'de 150 milyona sıçratmıştır. Ancak bütçe dengede değildir. 1872'de bayındırlık harcamalarının toplamı 1.400 milyar Franka erişir. Marchand, Paris, Histoire D'Une Ville, Paris: Editions du Seuil, 1993, ss:95-96

[342] İlki 1800'de organize edilen fuar yerini sayısız ürünün ve çok sayıda katılımcı ülkenin boy gösterdiği uluslar arası sanayi fuarlarına bırakır. Victor Hugo, **Paris;** Paris: Edition Dittmar, 2003

[343] Michel Ragon, **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi**, Murat Aykaç Erginöz (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2010, ss.103-104

azıklarıyla oturdukları banliyöden sabahın beşinde yola çıkıp bir-iki saatlik yolu yaya olarak aşmaları gerekiyordu. Ulaşıma harcanan vaktin yorgunluğu çalışmanın yorgunluğuna ekleniyordu".

Eski kentsel arazilerin eskimiş konut yığınlarından temizlenmesi ile sokak, cadde ve yeni binaların getirdiği yüksek rantın keşfi spekülasyon ve kamulaştırma çiftini bir daha ayrılmamak üzere birbirine bağlamış, bu bağ sermayenin kazanca dayalı döngüsü içinde kentsel artı değerin biricik formülasyonu olarak kutsanmıştır.

Sutcliffe kamulaştırma ile ilgili yasalardaki kolaylaştırıcı değişikliklerin de önemle altını çizmektedir. 1789'dan önce 'kamulaştırma' kralın el koyabildiği bir arazi anlamına gelirken;[344] 1807 kamulaştırma kanunu, belli sınırlamalar getirerek bu ayrıcalığı esnetir. Kamulaştırıldığı halde kullanılmayan araziler eski sahiplerine geri iade edilirken kamulaştırılarak yeniden yapılandırılan arazilerin değer artışları yerel otoriteler tarafından vergilendirilir. 1841 kanununda ise, kullanılmayan arazilerin eski sahiplerine iadesi yürürlükte kaldığı halde yol yapımları ertesinde doğabilecek değer artışlarının vergilendirilmesinden sözedilmez. Bu kararlar dönüşüm faaliyetleri açısından yerel yönetimi zorlayıcı ve kısıtlayıcı kararlardır. 1850 tarihinde Melun Kanunu (Loi Melun) olarak bilinen ve 1851'de Rue de Rivoli'nin uzatılmasına ilişkin kamulaştırmalara uygulanan ve 1852'de bütün sokaklar için geçerli kılınan hükümler ise kamulaştırmalarda yeni bir dönemi başlatır. Kanun, bu alanların kent yönetimi tarafından yapılacak satışlarına da izin vermektedir. Haussmann sınırlı kamulaştırmalar nedeniyle parça parça inşa edilen ve eski ile yeninin kötü bir bileşimiyle biçimlenen sokaklardan böylece kurtulmaktadır. Yeni kanun, sokağın her iki tarafındaki binaların tümden yıkılarak yeniden yapılandırılmalarına böylece yeni binaların yüksek değerlerden satılabilmesine olanak vermektedir.

Haussmann'ın işlerini en az kamulaştırma yasaları kadar kolaylaştıran bir başkası Napolyon'a sadık merkezi hükümet tarafından tam güvenle desteklenmesidir. Bu husus, dönüşüm finansmanının borçlanma yönünde ilerlemesini kolaylaştırmış, yeni bir enstrüman olan borçlanmayı pekiştirici etki yapmıştır.[345]

Borçlanma, Paris yönetiminin devrim öncesindenby beri tanıdığı bir mekanizma olsa da dönüştürülecek alanın boyutları büyüdükçe borçlanmanın niteliği ve niceliği değişmiş; eski

[344] Royal prerogative
[345] Sutcliffe, ss:19-26

yöntemleri farklılaşmış, işlemleri zorlaşmış, yönetimi karmaşıklaşmış daha soyut bir yapı belirmiştir. Credit Foncier isimli kamu kuruluşunun verdiği borçlar böyle bir dönüşüm faaliyeti için yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, harcamaları girişimcilerin yüklenmesi esasına dayalı yeni bir tür borçlanma geliştirilir, hatta böyle bir borçlanma türünü onaylamayan bankerler (Rothschild) oyun dışı bırakılarak Pereire kardeşler ve onlara ait finans kuruluşları olan Credit Mobilier ve Credit Immobilier ile işbirliğine gidilir. Birinci türde, krediler Credit Foncier'in inşaat sahiplerine verdiği kredilerden ibarettir ve kısa dönemli olduğu gibi toplam içinde tuttuğu miktar düşüktür. Bulvarlar, tren yolları, istasyonlar, kanalizasyon, elektrik ve su döşeme, sokak aydınlatmaları, kaldırımlar, ağaçlandırmalar cinsinden alt yapı çalışmaları ve kentsel hizmetler ile kamu binaları inşaatları gibi özel sektörün yapımını yüklendiği (bu yolla inşaların teslim tarihine kadar kent yönetimini kredilendirdiği) ikinci tür ise özel sektörü bankerlere borçlandırmaktadır. Bu sistem ile 1853-1870 arasında Haussmann dolaylı kredilendirme mekanizmasını harekete geçirmiştir. Ayrıca, "bon de delegation" ismi verilen bonoların piyasaya sürülmeleri de bayındırlık çalışmalarının borçlanma yoluyla finansmanında sanayi kentinin "o tarihi anında" çığır açan bir buluş olur. [346]

> *Böyle oldu, çünkü arazi geliştiriciler (developers) inşaat alanlarının geniş ölçeği, yetersiz sermaye ve finansal araçlar nedeniyle işin üstesinden gelemiyorlardı. Aslında, gerekli olan tamamıyle kaldırımlanmış ve imar edilmiş geniş yolların döşenmesi idi. Haussmann'nın programı, Saint- Simon prensiplerine[347] dayanarak, bankalarla sanayicileri bir araya getiren büyük finansal firmalara bir çağrı niteliğindeydi, böylelikle, büyük projeler ve inşaat girişimlerinin doğuşu gerçekleşti.*

Tahvil, bono satışları vb. kredilendirme sistemleri ile alınan borçlar 120 milyon Frank; kamulaştırmalarla yıkılan sokak ve binalarla açığa çıkan arazilerin satışlarından elde edilen gelir 0.2 milyon Frank; Credit Foncier gibi kuruluşlar ve devletin çeşitli iş alanları için yarattığı sandıklar vasıtasıyla verdiği teşvikler 40 milyon Frank olmak üzere 1859 bütçesi yaklaşık 165 milyon Frank olarak gerçekleşir. Bayındırlık çalışmaları ile yapılan harcamalar 200 milyon Frank, genel harcamalar ise 55 milyon Franktır. Aradaki 90 milyon Franklık makas korkutucu görünmemekte, yönetilebilecek bir meblağ olarak değerlendirilmektedir. Ancak, on yedi yıl sonra, öngörülmeyen bir tsunami Paris dönüşümünün finansmanını vurur.

---

[346] P; Panerai, Castex J; Depaule, J.C; Samuels I; Haussmannien Paris: 1853-82. **Urban Forms: The Death and Life of the Urban Block** içinde. Çev: Olga Vitale Samuels (Çev.), Oxford:Architectural Press, 2004, s:3

[347] Planlama bölümünde ele alınmaktadır.

1867'de üçüncü yol ağının da tamamlanmasıyla, 580 milyon Franklık bir borç yaratılmış ve bunun sadece 114 milyon Franklık bölümü geri ödenebilmiştir. Paris dönüşümüyle doğan 466 milyon Franklık borç Fransız yıllık bütçesinin 0.42'sine eşittir.[348]

Tablo 5
Harcamalar, bütçe, bütçe açığı

TARİH	HARCAMALAR Milyon frank	BÜTÇE Milyon frank	BÜTÇE AÇIĞI Milyon frank
1859	255	165	90
1867	580	114	466

Kaynak: **Bernard Marchand**[349]

Bernard Marchand ise Haussmann dönemi Fransa yıllık bütçesinin 2 milyar Frank olduğunu söyleyerek, 1868-1880 arasında gerçekleşen yol inşaatları maliyetinin toplam 982 milyona ulaştığını, yine Haussmann'ın önemli işlerinden komün ve dışmahallelerinin desantralizasyonu ise 300 milyon Franklık bir bütçeye mal olduğunu belirtmektedir.[350]

Tüm kentsel sınıfların yer aldığı muhalefetin sertleşmesi ve Fransa tarihinin en güçlü direnişlerinden Komün hareketi bütün dengeleri değiştirir. Bu politik krizin en önemli nedenlerinden biri, Fransa'nın tüm bölgelerinin Paris için ödemek zorunda kaldığı bedel olarak gösterilmektedir ama en az bunun kadar önemli olan bir diğeri de, Paris'in proleter ve yoksullarının böyle bir borç finansmanından doğan ağır toplumsal sonuçlara katlanacak durumda olmamalarıdır. Mükemmel işlediği sanılan dönüşüm ekonomisinin 1871 tarihindeki iflası, Napolyon ve Haussmann yönetiminin ağır eleştiriler altında son bulmasıyla politik iflasa dönüşecektir. 1870 Prusya Savaşı bu zor koşulların ortasına bomba gibi düşer. Kentin, tarihinde görülmemiş bir borcun altına girişi ve Prusya'nın galibiyeti sonucunda Napolyon ve

[348] Panerai, P; Castex J; Depaule, J.C; Samuels I; 2004; Haussmannien Paris: 1853-82. **Urban Forms: The Death and Life of the Urban Block** içinde. Çev: Olga Vitale Samuels. Architectural Press, Oxford, s:3-9,

[349] Bernard Marchand, 2011, **Le Financement des Travaux d'Haussmann: un Exemple pour les Pays Emergent**, http://halshs.archives ouvertes.fr/docs/00/58/34/57/PDF/Haussmann.pdfk.(21 Eylül 2012)Jeannette Ivain, Haussmann dönemi bayındırlık faaliyetlerinin toplam maliyetinin 2.5 milyar Frank seviyesine yükseldiğini belirtir. www.culture. gouv.fr.

[350] Marchand, sözkonusu dönemde Frank karşılığının bugünün değerleri cinsinden tahmini yaparken, 1885-1890 arasında 2.5 Milyar Franka ulaşan bayındırlık harcamalarını 1991 tarihindeki 55 Milyar Frank ile karşılaştırır. Aynı tarihte devlet bütçesi 1.400 Milyar Franktır. Marchand, s:96

Haussmann'ın siyasi kariyerleri yüzlerce Parislinin barikatlar arkasında sönen yaşamları gibi son bulacaktır.[351]

Sonuç olarak: Paris'in kentsel formu sur inşaatları penceresinden bakılacak olursa büyük oranda dış tehditlerin etkisi altında şekillenmiştir. Ama sadece dış tehlikelere bakarak Paris'in kent dokusunda ortaya çıkan değişiklikleri anlamak mümkün değildir. Onun politikasını olduğu kadar görünümünü de belirleyen ikinci ama en az birincisi kadar önemli olgu elit sınıflar yararına düzenlenen kent politikasının toplumun bütün sınıflarını kavramak zorunda kalan evrensel bir kent politikasına dönüşmesidir. Planlama bölümünde ele alındığı gibi sözkonusu olan, barok planların modern planlara dönüşme sürecidir. On dokuzuncu yüzyıl Paris'inin devrimler yaratan bir kent tabanı olmasına rağmen iktidarı elinde tutan esas gücün kentin değil devletin gücü olduğunu bu noktada hatırlamak gerekir. Kent politikasını belirleyen aktörlere bakıldığında 1791'in kargaşa ve devrim tüten günlerine kadar yaklaşık beş yüz yıl Paris belediye başkanlığını tüccar "provost"ların (provosts of merchants) yönettiği görülür. Paris belediyesi o tarihte ilk kez atanmış bir belediye başkanına kavuşmuş ancak 1794'de belediye başkanlığının lağvedilmesi nedeniyle 1848 seçimlerine kadar Paris, 54 yıl belediye başkansız kalmıştır[352.] Kısa süren cumhuriyet yılları ikinci imparatorluğun ilanı ile birlikte yerini tekrar belediye başkansız yürütülecek bir döneme bırakmıştır. Bu, III. Napolyon'un Seine Valisi Haussmann'ın eline teslim edilmiş kentsel dönüşüm programı ile temsil edilen iktidarı dönemidir. Bu dönemde devlet, elitler ve iktidardaki sınıflar somut tercihleri ve değerleri yansıtan siyasalar üretir. Böylece devletin birliği ve otoritesi fiziksel olarak kentsel alanın yeniden inşası ile bir yandan sembolleşmekte diğer yandan somutlaştırmaktadır. Haussmanizasyon bu siyasaların toplamıdır ve planlama eliyle yürütülmüştür. Haussmann planlamasında yukarıda ele alınan olgulara ve bunların başlangıçtaki 165 milyon Franklık dönüşüm bütçesine bakıldığında, III. Napolyon'un savunduğu şekilde planlı bir borç sisteminin de öngörülmüş ve ısrarla tercih edilmiş olduğu görülür. Bu olgular, eş zamanlı olarak yaratılması düşünülen arazi vergileri, her türden kent

[351] P; PaneraiCastex J; Depaule, J.C; Samuels I; Haussmannien Paris: 1853-82. **Urban Forms: The Death and Life of the Urban Block** içinde.Olga Vitale Samuels (Çev.). Oxford,: Architectural Press, 2004, s:1-10

[352] Haussmann ve III. Napolyon'un iktidardan düşüşleri, Paris Komünü ve 1870 Prusya yenilgisi bir dönemin sonunu haber verir. 1870 az bilinen bir başka önemli tarihi de simgeler. Haussmann'a eleştirileri ile tanınan Jules Ferry bu tarihte belediye başkanlığına getirilir ve yaklaşık sekiz ay iktidarda kalır. Paris, belediye başkanlığı kurumunu yeniden ancak 1977'de Jacque Chirac'ın belediye başkanı olması ile tesis etmiştir. Kendi emsalleri ile karşılaştırıldığında bu açıdan benzersiz bir örnek teşkil etmektedir.

vergileri, turizm gelirleri ve istihdam kazançlarını hesaplayan, ancak henüz kullanıcıları belli olmayan bir kent uğruna çaba harcayan bir yönetim profili çizmektedir. Jenerik bir tüketicinin hedeflenmesiyle mekân üretiminin, idarenin yanı sıra spekülatörlerin ve finans sektörünün elinde şekillendiğini söylemek abartılı olmayacaktır. İdare, kenti özel sektör talepleri ve daha iyi bir kentsel mekâna olan ihtiyaca göre ekonomik, toplumsal ve estetik eğilimlerin etkisi altında tasarlar. Sonunda, bizzat kentsel mekânının üretim tarzı nedeniyle de krizlerle sarsılacak olan Paris, kapitalizmin genel ve evrensel yasalarına uyan somut bir kentsel yapı üretimiyle kaçınılmaz olarak, metaların üretimindeki eğilimin benzerini yaratmıştır.[353] Mumford ise dönüşüm sürecinin mekânı yeniden düzenlediğini, ölçü ve büyüklüğü ile oynadığını belirterek, kapitalizmin net çıkarlarının yansıdığı bir mekânı betimler ki bu kavrayış söz konusu tespitimizle paralellik göstermektedir.[354]

Roncayolo'nun "***Haussmannizasyon bir kaza, bir rejimin veya bir prensin kaprisi değildir***"[355] cümlesi kent üretiminin bu dönemdeki doğasını bir kez daha hatırlatmaktadır. Kolera, tifüs, dizanteri gibi hastalıklar, toplumsal isyanlar ve kapitalizme gereken koşullarla beslenen her türden demografik ve ekonomik altüst oluşun toplumda yarattığı kaygılar yeni bir programı hazırlamaktadır. Bu öyle bir programdır ki, ancak zihnin işleyişinde, kent-kır ilişkisinde, yönetimde, hukukta, finansmanda, toplumsal kurumlarda ve estetik yönelimdeki "değişim" sonucu örgütlenecektir. Bu öyle bir dönemdir ki, kendi ilerleyişinin sınırlanmasına neden olan ya da beklentilerin zararına davranan siyasi yapıları geçersizleştirir ve yenilerinin arayışına girer. Bu dönemin yeni aktörleri toplumsal olan herşeyi daha derinden sarsarak tüm kentsel altyapı, ulaşım ve haberleşme sistemini yenilemede, kente bağlı bütün tarım arazilerini kentsele dönüştürmede, kentin var olan ölçeğini değiştirerek onun yaşatan ekonomik üretim biçimlerinin yerine bir yenisini yerleştirmede başarılı olmaları şartıyla eski rejimin yerine bir yenisini, eski politikanın yerine bir başkasını koyar. Roncayolo sanayileşen diğer kentlerde de öne çıkan bu olgular arasından Paris'i ayırt eden bir özelliğe dikkat çeker. Ona göre, ekonomik değişim, yeni alt yapı, insan ve mal hareketliliği (mobilizasyon) koşullarında üretim, atölye ve fabrikaların gelişimine rağmen sanayi ve sanayileşmenin yapısında bir zayıflık bulunmaktadır. Bu zayıflık, sanayinin ve işçi yerleşimlerinin mekânsal

[353] Panerai, P; Castex J; Depaule, J.C; Samuels I; 2004; Haussmannien Paris: 1853-82. **Urban Forms: The Death and Life of the Urban Block** içinde. Çev: Olga Vitale Samuels. Architectural Press, Oxford, s:9
[354] Lewis; Mumford., **Tarih Boyunca Kent**, Gürol Koca, Tamer Tosun (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007, s: 450
[355] Marcel Roncayolo, La Production de la Ville, Georges Duby (Ed.), **Histoire de la France Urbaine** içinde; Paris; Editions de Seuil. Cilt 4, 1983, ss:74-75

örgütlenmesinin bölge esasına göre gelişmiş olması gerçeğini dışlamadan (quadrillage); bu örgütlenmenin karar mekanizmalarını sorgular. Bu kararlar esas olarak devletin bir plan dâhilinde aldığı kararlar değil, belli patronların, hayır sahibi zengin kişilerin, spekülatörlerin insiyatiflerine ya da isyan dönemleri dışarıda kalmak koşulu ile işçi sınıfının kendiliğinden hareketlerine bırakılmıştır. Roncayolo, Haussmann döneminde toplumun tüm tabaka ve sınıflarının hayat tarzlarını koruma altına alan, geliştiren ve zenginleştiren bir mekân üretiminin bulunmadığına dikkat çekmektedir.[356]

Paris'i sarmalayan kent estetiğini anlamaya ve çözümlemeye çalıştığımızda, on dokuzuncu yüzyılda Paris'te vuku bulan tüm olgular içinden değişime yol açanları ayıklamayla işe başlamamız gereklidir. Bu değişimin genel çerçevesinin adı Haussmann'dır. Paris'in kentsel yüzölçümü artmış, kenti hermetik hale getiren surlar tek bir dış surun varlığında sıkışarak bulvarlara, yeni sokaklara, tren yollarına, yeraltı trafiğine, elektrikli ulaşım araçlarına, kanallara, teknolojinin anıtları olarak köprülere, tren garlarına ve son olarak da Haussmanizasyonun gelenekselleştirdiği yeni dönüşümün vardığı son durak olarak Eiffel Kulesi'nin ihtişamlı ve anlaşılmaz varlığına yer açmıştır.

[356]"Roncayolo, ss: 74-75

Görsel 18: Eiffel Kulesi[357]

Haussmann ömrünün son yıllarında yarattığı kentin Eiffel'i gelecek yüzyıla miras bırakacağına inanmakta zorlanmış olmalıdır. Akılcılığa, yararlılığa ve bir estetik eğilim olarak klasisizme böylesine duyarlı olan Paris, kendisini hiç bir kullanım değeri olmayan, konut veya şirketlerin yönetim büroları olarak işe yaramayan, yüksekliği ve biçimsel özellikleri ile simetri prensibini ve kentsel kodları hiçe sayan, o güne kadar güzel ve estetik bulunan her varlığı dışlayan Eiffel kulesi ile simgeleşmiştir. Bu kule, belki de bilinçaltının derinliklerinde bastırılmaya çalışılan bir çeşit akıl-dışılığın ve kentsel egonun göstergesidir. Maupassant ve Dumas yayınladıkları bir bildiri ile ağır bir biçimde kınadıkları modernitenin yeni anıtı, dünyanın her köşesinden gelen seyircilerle kentin gelirlerini de beklenmedik bir biçimde

[357] 320 metrelik Eiffel Avrupa'nın en yüksek binası idi. Fransız Devrimi'nin anısına, 1889 Uluslar arası Fuarı için geçici olarak inşa edildi. Gördüğü uluslar arası ilgi ve ziyaretçi sayısının yüksekliği nedeniyle korundu ve kent silüetinde Paris sembolü haline geldi. Kule 1931'de Chrysler Building tarafından geçilene kadar dünyanın en yüksek binası olmuştu. Official website of the Eiffel Tower, https://www.google.com.tr/search?q=Official+website+of+the+Eiffel+Tower&oq=Official+website+of+the+Eiffel+Tower

artırmıştır.[358] Paris, çelik bir anıtın gölgesinde, meta ve insan hareketliliğini taşıyabilmek için icat ettiği yolların, tümden yok olan mahallelerin, çılgınca bir tempoyla yer değiştiren insanların, eski konutlarında ve çalışma alanlarında tutunamayanların mekânı haline gelirken, eski yaşamlardan getirdiği karma toplumsal ortam olma özelliğini de hızla kaybeder. İnşaat hareketleri yaşamın belini bazı tabakalar için bir kez daha bükmektedir. Kentlilerin yaşamak için muhtaç olduğu ürünlerin fiyatları hızla artmıştır. Artan nüfusun barınma ve çalışma ihtiyaçlarının karşılanması ve tüm yapım faaliyetleri için yenileri çıkarılan vergiler mülksüzlerin yaşamlarını daha da zorlaştırmıştır. Marville'in kamerasından çıkma fotoğraflar ve dönem tabloları, eski Paris görünümleri, yıkımlar ve yeni Paris'i gösterir. Paris kent dokusunun yüzde altmışını ortadan kaldıran Haussmannizasyon boyunca yıkılanın yerine gelen, birbirini biteviye izleyen simetrik neo-klasik binaların her iki yana sıralandığı geniş sokaklarla, bu sokakları dolduran insan kalabalıkları olmuştur. Eski Paris'ten silinen karma mekânların yerini kentsel ayrışma, bulvarlar boyunca yayılan çok katlı mağazalar ve tekerlekli araba trafiğinin edebiyata, resim sanatına ve fotoğraflara sızan varlığı almıştır.

3.2 Londra

Görsel 19: Strand ve Northumberland House[359]

[358] Roland Barthes, **Bir Deneme Bir Ders: Eiffel Kulesi ve Açılış Dersi**, 1. Baskı, Mehmet Rifat, Sema Rifat (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008

[359] Günümüzde tümüyle değişmiş Strand ve varlığını sürdürmeyen 1605 tarihli Northumberland House. Bu tablo İtalyan ressam Canaletto tarafından 1752'de yapılmıştır. Dönemin kentsel biçimi ve daha da önemli olarak kentsel örgütlenmenin farklılığına tanıklık yapan önemli bir temsildir. Strand, 16. Yüzyılda, Londra'nın sivil ve ticari merkezini kraliyet merkezi Westminster'e bağlayan ve zengin soylularının evlerinin sıralandığı Thames nehri'ne paralel bir sokaktır. "Metropolitan

Romalılar Akdeniz'in Adriyatik Kıyıları'ndan Yakın Doğu'ya kadar uzanan bir coğrafyanın hâkimleri ve kahramanları olarak tanınsalar da, daha az bilinen Londra tarihindeki rolleri küçümsenmemelidir. İsmi "londo" (vahşi ve cesur) ön eki ile başlayan bir Kelt kavminin yerleşim yeri olduğu tahmin edilen bu kent, muazzam lojistik değerini fark ederek bölgeye yerleşme kararı alan Romalılara çok şey borçludur. İstilacı Roma, Londra'nın coğrafi, askeri ve ticari açılardan sunacağı fırsatların peşinde Britanya'nın her tarafına uzattıkları yollar sayesinde askeri ve ticari egemenliklerini kuzeye taşırlar. Bu üstünlükle birlikte Londra'nın, adanın politik ve idari merkezi olması gecikmez. Avrupa'nın kuzey batısında, ona yakın ama aynı zamanda kendini koruyacak kadar da uzak bir ada olmasının sağladığı konum, Britanya'ya başta Fransa olmak üzere kendisiyle kıyasıya rekabete giren diğer Avrupalı ülkelerin karşısında avantaj sağlar. Bu öyle bir avantajdır ki, uzun zaman işgal tehdidi ile yüzleşmeyen İngiliz kentleri ve Londra, genişlemenin her aşamasında yeni surlar inşa etmek zorunda kalmamış, savunma giderleri bu kentlerin sırtlarında bir yük haline gelmemiştir.[360] İki önemli tarih Londra'nın şekillenmesinde dönemeç oluşturur. Bunlardan birincisi, 1050'de Aziz Edward'ın Thorney Adası'nda, Westminster Manastır'ını, kraliyet sarayını ve meclis binasını inşa etmesidir.[361] İkincisi, 1066'da Fatih William'ın İngiltere'yi fethidir. Fethin ertesinde kurulan idari yapı ve politikanın tarzı da İngiliz kentlerinin kaderini belirleyen unsurlardan biri olur. Buna göre William fethettiği yerleşimlere, yerel idari kültürlerini sürdürmeleri için serbestlik tanırken, kralın merkezi gücü savunma ve vergi ile sınırlı kalmaktadır.[362]

Bu ilkeler doğrultusunda tarihi kenti saran surların zamanla önemsizleşmesi ve idari bağımsızlık, sadece yeni yerleşimlerin oluşumunu mümkün hale getirmemiş bu yerleşimlerin sürekliliğini sağlamıştır. Londra'nın genişlemesi boyunca, farklılıklarını kaybetmeden

---

Board of Works", 1866'da bina sahibini 500,000 Pound karşılığında binayı satmaya ikna eder. Sonunda bina yıkılır ve yerine Northumberland Avenue inşa edilir." http://en.wikipedia.org/wiki/Northumberland_House.

[360] İngiltere son kez Fatih William tarafından 1066'da işgal edilmiş ve William İngiltere kralı olmuştu. En.wikipedia.org.

[361] Kaynak: Rasmussen, Steen, Eiler; 1982, The Unique City, Cambridge:MIT Press,1982; Shepherd, John W; London: Metropolitan Evolution and Planning Response; **World Capitals:Toward Guided Urbanization**" içinde; H Wentworth Eldredge (Ed.), NY: Anchor Press/Doubleday :Garden City, NY 1975

[362] Fatih William Britanya'yı işgal ettiği zaman kendi kanunlarını yerli kabilelere impose etmeyeceğini bildirir ve kendi hukuki sistemlerini korumalarına izin verir. Kralın merkezi gücü savunma ve vergi hususları ile sınırlı kalacaktır. Rasmussen, S:6

birbirleriyle birleşen; farklı diller, farklı beledi yönetimlerle kendilerine has gelenekleri koruyan kentçikler arasında "City of London" ve "City of Westminster" önem kazanır.[363]

Londra, Geç Rönesans'ta ticaret ve üretim üstünlüğünün Atlas Okyanusu kıyılarına kayışı sonucu böylece insan, mal, bilgi türünden her türlü akışın Akdeniz'in batısında da etkinleşmesiyle Britanya'nın dünyanın sınırlarını genişletmesinin fiziki damgası olmakta gecikmez. Bir imparatorluğun önce merkantilist daha sonra da kapitalist ekonomi sayesinde büyümesi ve genişlemesinin elle tutulur, görünür formunun adıdır. Peter Hall, Londra'yı sanayi başkentine dönüştüren bu dönemin refahın, şiirin, tüketimin, yeteneğin damgasını taşıdığını belirterek kenti Atina ve Floransa'ya benzetir. Özellikle dikkat çekmek istediği husus ise "***geleneksel aristokrat düzenin hak ediş ve teşebbüs bazında***" bir düzenle yer değiştirmesiyle gerçekleşen ekonomik ve toplumsal dönüşümdür.[364]

Sanayinin geleceği değiştirecek gücüyle bütünleşen ilk kent olma özelliğine sahip Londra¸ avantajlar, fırsatlar ve aynı zamanda zorluklarla daha yaşanabilir bir kentsel mekân için üretilmiş ütopya ve planları ile öne çıkar. Kraliçe 1. Elizabeth'in iktidarı sırasında, kentsel alanların kullanımına ilişkin 1580 tarihli ilk kararlar, erken plan özelliği taşıyan bir kararnamede yer alır. Özellikle Clerkenwell, Finsbury, Rotherhithe ve Southwark gibi banliyö oluşumlarıyla ortaya çıkan kentsel büyümeyi, yeni inşaatların yapılmasını engelleyerek sınırlamak amacını güder. Kentin nüfus baskısı altına girdiğini en iyi açıklayan kanıtlardan biri olan Elizabeth kararnamesi, geleceğin planlama adımlarında da kendini hissettirecektir.

Bu tarihten hemen önce kent planlamasını toplumsal dönüşümün en önemli konusu olarak kavrayan öncü kalemlerden Thomas More 'Ütopya'sı ve yüz yıl kadar sonra Wren barok planı, yeni kentsel örgütlenmelere esin kaynaklığı yapan yeni ihtiyaçları Aydınlanma düşüncesinin kuvvetli ışığı altında yorumlar. Ancak, "Ütopya" kentin acil çözüm bekleyen sorunlarının ölçeğinin çok gerisinde kalmış, Wren'inki ise, mülkiyet ilişkilerinin yaratacağı güçlükler nedeniyle rafa kaldırılmıştır.

Sorunlar ve fırsatlar açısından bakıldığında Londra planlama serüveninde başlıca üç çaba dikkat çeker. Bunlardan birincisi; On yedi ve on sekizinci yüzyıllarda West End ve Bloomsbury'de, aristokrat mülkleri geliştiren özel girişimcilerin işlerini kapsamaktadır. Bazı

[363] Rasmussen, Steen Eiler; 1994, Towns and Buildings, Mass: MIT, ss:103-116
[364] Peter Hall**, Cities in Civilization**, London: Weidenfeld &Nicolson, 1998, s:114

kaynaklar sonuçları itibariyle değerlendirerek, girişimleri kentin bu bölgelerinde nüfus baskısı ve araç trafiğinin etkilerini yalıtan böylece kentsel yapının tahribini engelleyerek mimari mirası koruyan bir uygulama olarak nitelendirilmektedir.[365] İkincisi; halk sağlığı ile ilgili çalışmaları kent planı kapsamında değerlendiren işlerdir. Üçüncüsü; emekçi sınıfların ve yoksulların barınma ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik konut çalışmalarıdır. Bu çalışmalar mekânsal ayrışmayı da konsolide eden çalışmalar olarak sanayi kentinin tezatları çerçevesinde değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Meydanlar ve bulvarlar geometrisi bazında düzenlemeleri ile tanınan Avrupalı benzerleri ile karşılaştırıldığında, Londra, çeşitli parklar[366] etrafında örgütlenen konut ve işyerleri ile başka bir geometrinin kentidir. Hem klasik Roma hem barok Fransız "place"larına öykünen bu mekânsal düzenlenme on dokuzuncu ikinci yarısına kadar Londra'ya özgü bir form ve estetik olarak öne çıkar. Londra'da kapsamlı ve genel bir planın yerini büyük toprak mülkleri "estate"lerin belirlediği küçük ölçekli planlar alır. Paris ve Berlin ise bir araya getirdikleri sinerjilerle, acil ve kısmi çözümlerin çok ötesinde, kapitalist gelişmenin bütün kuvvetlerini ve yönlerini hesaplayabilen, kamu ve özel sektörün aktörlerini tanımlayabilen kuvvetli bir kent planına ihtiyaç duyarken, söz konusu plan, onu uygulayabilecek otoriter bir yönetimle doğmuştur.

1860'ların Londra'sı, 4.000.000 kişilik metropoliten nüfusuyla, benimsediği biçim ve bu biçime uygun işlevsellikler bazında Paris'e hem benzer hem de farklıdır. Her üç kent de, denetim ve güzelleştirmeyi merkezi işlev olarak konumlamalarıyla bir diğerini andırmaktadır. Farklılık en başta kentsel denetimin formsal karakterine ilişkindir. Paris'te toplumsal denetim, büyük bulvarlar ve tarihi kentin yeniden düzenlenişiyle gerçekleştirilmiştir. Meydanlar, bu aksların dağıtıldığı merkezler olarak inşa edilmiştir. Londra ise belli toplumsal tabakalara kapalı, sadece bu alanlarda yaşama ve çalışma hakkına sahip olan elit kentsel grupların kullanımına açık mekânlar olarak bahçe-meydanları (square) yapılandırmıştır. İstenmeyenlerin kentin doğusuna konumlandırılmaları sayesinde kentsel denetim işlevinde sürekliliği ve elit tabakalar için güvenliği sağlar. Güzelleştirmeye gelince, her iki kent de anıtsal bir mekân yaratımında yarışırlar. Paris, Yunan ve Roma uygarlıklarının estetik

[365] Shepherd, John W; 1975**, London: Metropolitan Evolution and Planning Response**; "World Capitals:Toward Guided Urbanization" içinde; H Wentworth Eldredge, Anchor Press/Doubleday :Garden City, NY, s:91

[366] George Mckay; "Bahçe-park politik kimlik veya güç kaynağı haline gelebilir" diyerek bu geometrinin politika ile ilişkisini vurgulamaktadır. George Mckay; 2011, **Radical Gardening,** http://usir.salford.ac.uk/, **(**17 Mart 2012**)**

materyallerini kullanarak klasik üslubu kullanmayı seçmiştir. Londra, klasik üslubu 1830'larda yeni gotik tarzlar ile değiştirerek aristokrasinin estetik çizgisinden uzaklaşır.

Bu sapmada etkin olan, az sayıda aristokrat aileye ait olan estatelerin park, cadde ve sokak tasarımlarında taşıdıkları birinci dereceden rol olabilir. Westminster, Bedford ve Northampton gibi Londra'nın çeperlerinde konumlanmış aile mülkleri aristokrat girişimciler tarafından geliştirilir.[367]

> *Kısa ve geniş sokaklar tarafından birbirine bağlanan çeşitli ölçülerdeki meydanların (squares) tasarımı, mülk sahiplerinin ticari amaçları ve yeni yükselen Londra elitinin kendini beğenmişliğinin ürünüydü. Bu ana şekil arazilere uyacak tutarlı planlar dâhilinde değiştirilebilir ve kırsaldan kentsel kullanıma dönüşümde toprak mülkiyetine dokunulmamasını garantiliyebilirdi. Ve bu arada mülklerin işletmesini daha etkin hale getirebilirdi. Meydan, kiracıya mahremiyet yanında başkentin sofistike yaşamında kıra yakınmış gibi bir yanılsama sunmaktaydı. Bu meydanların hava sirkülasyonunu iyileştirici değeri, kentin kötü sağlık koşullarından kaynaklanan kötü kokulu atmosferi nedeniyle değerli bir özellik haline geldi.*

Bu alanları kentin diğer bölgelerinden ayıran kapılar, her türden mal ve insan giriş çıkışını kontrol altına alınmaktadır. Dolayısıyla bu mekânlar kentin diğer bölgelerinden sadece estetik değil fiziki olarak da ayrıştırılır. Örneğin, Taviton Street Kapısı,[368] Southampton Estate'i güney trafiğinden kurtarmakta fakat aynı zamanda Belford Estate'deki Gordon Square'i St Pancras'ın yoksullarından (slum dwellers) korumaktadır.

Bu gözlemler eşliğinde Londra'yı diğer kentlerle kıyaslarken beş farklılık saptanabilir. Birincisi, sanayileşmenin bu öncü kenti, proleterleşme ve sorunları ile diğer iki başkentten çok önce yüzleşmiştir. Dolayısıyla toplumsal kaygı bu kentin de ana kaygılarından biridir. İkincisi, Rasmussen'in belirttiği gibi, Paris ile kıyaslandığında Londra, tüketimden çok sanayi üretimi ve bu ürünlerin ticareti bazında örgütlendiği bir kent modelidir. Sanayinin ihtiyaç duyduğu alanlar kentin geri kalan kesimlerinden daha fazla nüfusu çekerek problemlerin yoğunlaşmasına ve koşulların kötüleşmesine yol açar. Üçüncüsü, kentsel arazilerin tarihi mülkiyet biçimleri, bu arazilerin dönüşümünde belirleyici rolü oynayarak kentsel biçimi belirlemektedir. Dördüncüsü, merkezi iktidar, söz konusu mülk sahipliği

[367] Shepherd, John W, 1975, London: Metropolitan Evolution and Planning Response; **World Capitals:Toward Guided Urbanization** içinde; H Wentworth Eldredge, Anchor Press/Doubleday :Garden City, NY, s:93
[368] Bu kapılar Parlamento'nun yerel yönetimlere verdiği bir hak ile 1893 de kaldırıldı.

nedeniyle etkin bir rol modeli oluşturmaz. Diğer bir deyişle, merkezi ve kapsamlı bir planlamanın taraflarını bir araya getirerek, ortak bir mutabakat çevresinde dönecek yeni düzenlemeler sağlanmamış ve öncü bir kent plancısı bu sürecin yönetimine aktif olarak katılamamıştır. Londra, kent planını More'un simetrik aynı zamanda da tektip rasyonelliği üzerinden ve tabula rasa mantığı ile kurmayı belki de bilinçli bir şekilde reddetmiştir. Beşincisi, kentin özgün ortaçağ yerleşimleri ve yolları (Westminster ve Picadilly- Kensington Road hattı v.b) varlıklarına yeni biçimler altında devam ederler. Haussmann'ın "percement"ları biçiminde bulvarlar açılmamıştır. Ya da "Cité" yıkımının benzerleri Londra'da yer almaz. Merkezi devlet, mutlak monarşi döneminde bile kentin eski toprak düzenine bağlı kalarak her 'estate'in kentsel alana dönüştürülmesi işini büyük toprak sahiplerinin kendilerine bırakmıştır. Bu durumda, toprak sahiplerinin eski mülklerini korumaya devam ettikleri ve mülkiyetin Paris'teki boyutlarda el değiştirmediğini öne sürmek hatalı olmayacaktır. Sadece kentsel kodlara uyulması gerekmiştir. Yine de, sokak genişlikleri ilk inşa yönetmeliklerine göre daha dar tutulmuş, geniş yollar bu estatelerin bağlantıları göz önüne alınarak açılmıştır. Böylece, Covent Garden cinsinden "square" tipinin, kentin her bölgesinde üretimi ve bir kentsel form olarak devamlılığı güvence altına alınmıştır.[369] Londra'da Paris'te uygulanan türden bir kapsamlı plan olmayışı sanayinin ilk başkenti ve zengin bir metropolitan yapıda kapsamlı bir güzelleştirme ve inşa programının olmadığı anlamına da gelmemektedir. Olsen, "The City as a Work of Art" isimli eserinde, 1811-1825 arasındaki dönemi 'ihtişam vizyonu' (the vision of splendor) olarak niteler. Bu dönemde Napolyon ile girişilen mücadelelerin meyveleri henüz toplanmaya başlamasa da bir ulusal kendine güven göstergesi olarak bayındırlık faaliyetlerinin önem kazandığını belirtir. Prens Regent yönetimi altında girişilen bayındırlık çabalarının önceki yüzyılların geleneklerini takip ettiğini ileri süren Olsen, 1630 Covent Garden, 1776 Bedford Square'i sözkonusu geleneklerin özgün yapılanmaları olarak tarif eder. Büyük yangından hemen sonra tesis edilen kentsel kodlar ve inşaat yönetmelikleri sayesinde Londra bir mimari beğeni çizgisi oluşturmuşsa da Northumbergerland tipi aristokrat evleri ile gelen ihtişam Paris ile yarışmakta yetersiz kalmıştır.[370] Prens Regent döneminde John Nash tarafından tasarlanan Regent Street, Regent Park içindeki kraliyet konutu ile Carlton House'u birbirine bağlayan ilk bulvar

[369]: "Modernliğin işareti olarak okunabilecek ayrışmış biraradalık"olarak nitelenmektedir. Londra: Metropol ve Mimarlık; s:55

[370] Olsen, ss:12-13

denemesidir. Nash bu dönemin başlıca mimarı olarak Trafalgar Square'i de planlar. Londra'da ticari faaliyetlere hizmet eden Bond Street, Cheapside, Ludgate Hill, Fleet Street gibi sokaklar ise Olsen'in belirttiğine göre güzelleştirme amacıyla tasarlanmamıştır. "Estetik uyanış" (aesthetic revelation), Regent Street'teki tasarım ve süsleme faaliyetleri ile gelecektir.

Olsen, Regent'in sayısız amacı arasında Londra girişimcileri için uygun bir spekülasyon, tahtın gelirlerinde artış, kuzey güney yolundaki trafiğin rahatlaması, Regent Park ve St James Park arasında bulunan eski kanalizasyon sistemine ek yeni bir alt yapı sistemi, perakende ticaretin uyarılması, yeni konutlar, sağlıksız mahallelerin (slum) temizlenmesi, gelecek için sokakları iyileştirme çalışmaları, geniş avenüler sayesinde kentin havalandırılması, standart dışı konut oluşumlarının yeni caddelerle yer değiştirmesi gibi unsurları saymaktadır[371] Regent Street'in tatminkar kira gelirleri, bağlantılı yol ve mahallelerdeki emlak fiyatlarını arttırıcı etkisi diğer kentlerdeki benzer eğilimlerin burada da geçerli olduğunu göstermekte ve kapitalizmin genel eğiliminin her türden kentsel mekânda geçerli olduğunu kanıtlamaktadır.[372] Olsen, özellikle 1825-1837 arasında "***kendine güven hissiyatı, kentsel değerlere adanmışlık, Londra ile iftihar***" gibi ruh hallerinin birden sona erdiğini belirterek, tüm bu gelişmeleri talep eden ve gerçekleştiren kesimlerin "***toplumsal, ekonomik ve estetik değerlerinde bir algı krizinden***" söz eder. Bunun önemli nedeni kredi piyasalarının 1825'deki çöküşünü takiben "***şatafatlı mülkler, estetik devrim, ekonomik bunalımın yarattığı ahlaki vicdan ile sıhhi ve toplumsal koşullar hakkındaki endişelendirici gerçeklerin keşfidir***".[373]

Bayındırlık patlamasının yerini alan bunalım hali Londra semalarında bir süre esecek ve "***Regency Dönüşümü***" nü "***Victoria Muhalefeti***"ne bağlayan koşulların olgunlaşması beklenecekti. Olsen'e göre bu şartlar şunlardır.[374]

> *Ekonomik, tıbbi, politik ve estetik koşullar sırasıyla şunlardı:1825 mali paniği, 1832 kolera salgını, Great Reform Bill ve 1836'da yayınlanan Pugin'in*[375] *"Kontrastları"nda somutlaşan "güzel"in değiştirilmiş kavramı.*

[371] Olsen, s:19
[372] Olsen, ss:15-17
[373] Olsen: 21
[374] Olsen: 21
[375] Augustus Pugin, (1812-1852), gotik canlandırma tarzındaki öncü rolüyle hatırlanan İngiliz tasarımcı ve mimar, "kontrastlar"isimli çalışmasında her levha farklı on dokuzuncu yüzyıl binalarının ortaçağ müvadilini de gösterir. Kitap, ortaçağ inancı ve toplumsal yapılarına geri dönüş arzusunu yansıtır.

Kredi kaynakları üzerindeki etkisi ile doğrudan spekülatör ve girişimcileri etkileyen kriz tüm görkemli yol ve bina inşaatlarının sonunu getirir. Belgravia, Tyburnia ve Bloomsbury gibi toprak mülkleri (estates) 1840 tarihinden sonra yeniden yapım çalışmalarına devam ederler. 1740-1820 arasında Londra çeperlerinde bulunan kentleşmemiş arazilerin fiyatlarındaki üç misline çıkan fiyat artışı 1825'teki hızlı düşüşünden sonra ancak 1839'da yeniden bir yükselişe geçecektir. Ancak City bölgesi gibi merkezi bölgelerdeki fiyat artışları gerileme eğilimi göstermemiştir. Olsen'e göre bu yüzyılda İngiliz edebiyatında "***sıkışıklık, yüksek kiralar ve kentsel sıkıntılar***" ile tanımlanan bütün kentsel durumlar yüksek arazi fiyatlarından kaynaklanmaktadır.1666'dan beri Londra'da görülmeyen kolera salgını1832'de 5300 ve 1833'de 1500 kişinin ölümü ile sonuçlanmış, pek çok Avrupa kenti ile karşılaştırıldığında sağlıklı bir kent için standart oluşturduğu düşünülen Londra'da bir şok etkisi yapmıştır. Olsen'in orta sınıfın zaferi olarak yorumladığı "Reform Bill" "House of Common"u orta sınıf beklentileri ve taleplerine daha duyarlı hale getirecek kararları formüle etmiştir. Buna göre mağaza sahipleri (shopkeeper) ve mülk sahipleri hem oy verme hakkına (electorate) de hem de seçilme hakkına (vestries) sahip olanlar arasında üstünlüğü ele geçirir. Büyükşehir Bayındırlık Kurulu (The Metropolitan Board of Works (1855) nüfusun tamamının oylarıyla değil "vestrie"ler ve yerli yerel üniteler tarafından seçilmektedir. Bu tarihten itibaren belediye kurumunun gururu olarak değerlendirilen bayındırlık işlerinde görsel ifade ya da güzelleştirme faaliyeti ancak böyle bir hamle açık ekonomik kazancı destekliyorsa dikkate alınacaktır. Yeni sokaklar, yeni kanalizasyon kanalları, temiz su dağıtımı, sorunlu mahallelerin temizlikleri, trafiğe zorluk çıkaran engellerin kaldırılması, elektrikli tramvay, konut yapımı, eğitim ve diğer sağlık ihtiyaçlarına yönelik pratik işler ağırlık kazanırken her türden güzelleştirme, anıtsallaştırma pratik yararlılıkları olmadığı için terk edilmiştir. Olsen bu yönelimi şöyle yorumlar.[376]

> *1825 ile Viktorya'nın tahta geçişi arasındaki dönem sadece güzelliğe ekonomi ve verimden daha az ilgi gösteren sınıfın etkisindeki büyümeye değil aynı zamanda insanların neyin güzel olup olmadığına karar verdikleri standartlarda da ani bir değişime de tanık olurlar.*

[376] Olsen, s:25

Victoria dönemi mimari estetikte klasisizmden gotik canlandırmaya (gotic revival) kayarak 1850'lerde özellikle ticari binalarda bir anıtsallık (monumentalism) yönelimi ile kendini belli eder. Sanayileşmenin kente getirdiği yeni değerler, Londra'nın nasıl görünmesi gerektiği gibi önemli bir meselede geçmişin klasik yaklaşımlarından uzaklaşarak yeni bir kentli tipini ve onun özlemlerini hem yönetimsel ve ekonomik hem de estetik alanda hakim görüş haline getirmektedir. Geçmişte iktidarların anlı şanlı zaferlerinin ve ülkenin büyüklüğünün temsili olan anıtsal mimari artık ticaretin yerleştiği ofis binaları veya tüccar evlerini simgeleştiren bir estetik materyal olarak görselleşmektedir. 1860'larda yeni bir inşaat dalgası altında ofis binalarıyla dolan "City" bölgesini yeni meydan oluşumları ve konut inşaatları takip eder. Olsen, bu dönemde Rue de Rivoli ve Boulevard Sebastopol tarzının Cornhill, Lombard Street, Bishopsgate Street ve Cheapside civarında yoğunlaşan tüccar konaklarında yaygınlaşan bir stil olduğunu aktarır.[377]

Londra'nın tüm bu farklılıklarla kendi özgün yolunu çizdiğini ileri sürmek mantıklı görünmektedir. Ortaya çıkan kentsel yapıt, park ve bahçeleri ile Louis Napolyon'nu etkilemiş, ya da Hobrecht'in özgün eseri kiralık işçi konutlarının ana prensibine ilham vermiştir.

Aşağıdaki bölümde, sanayinin başkenti Londra'nın, ütopya ve pratiğin güçlü eğilimleri arasındaki dengeyi kurmak için benimsediği politikalar incelenecektir. Londra kentsel dönüşümünde rolü olan kararlar ve karar alıcılar temelinde, sanayi kentinin tipik özellikleri açısından bu farkların kentsel dönüşümü ve estetiği nasıl etkilediği sorusuna yanıt aranacaktır.

[377] Olsen, ss:27-28

3.2.1 **Toplumsal Değişim ve Kentsel Dönüşüm**

Görsel 20: Ludgate Hill'de trafik[378]

Thomas More 1516'da Ütopya'yı yazar. Ütopya adalar topluluğunun başkenti Amaurote, denize dökülen bir nehir deltasında kurulmuştur. Altı metre genişliğinde caddeleri ile bir bahçe şehir modelidir. Mahalle ve aile bu toplumun temel örgülenme biçimidir. Her otuz aile kendi yöneticilerini, bu yöneticiler de belediye başkanını seçerler. Temsili yönetim usulü geçerlidir. Cinsiyet ayrımı olmaksızın herkesin altı saat çalışmasına dayanan eşitlik ilkesi geçerlidir. On kilometre kare üzerine kurulmuş kentin nüfusu 100.000 kişidir. Sokaklar, meydanlar, evler, dükkanlar ve insanların kıyafetleri tektiptir. More, on dokuzuncu yüzyılı görememiştir ancak, kentin düzen, disiplin, denetim ilkeleri etrafında örgütlenmesi gerektiği

[378] Tarihi Norman yerleşimi alanında,Westminster bölgesinde ve Londra surlarının en batısında bulunan Ludgate Kapısı artık sadece resim, grafik vb sanatların temsillerinde yaşamaktadır. Arka planda görülen St Paul Kilisesi günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Kral Lud ve Kraliçe Elisabeth heykelleri de kapının 1760'taki yıkımını takiben kaldırılmıştır. Ludgate Hill Gustave Doré tarafından kenteki nüfus baskısını gösteren detaylarıyla resmedilmiştir. .Doré, bu baskıları Rudolf Ackermann'ın 1800 başındaki özgün kitaplarından örnek alarak yapmıştır. Gustave Doré, Anchard, Jerrold, 1872, **London:Pilgrimage**; http://www.cf.ac.uk/encap/skilton/illustr/Dore119.html, (21 Eylül 2012)

fikri onun gibi Aydınlanma öncülerinde çoktan şekillenmiş bulunmaktadır. Birkaç yüzyıl sonra benzer anlayışlar, Benjamin W. Richardson'un Hygeia'sında ve John S. Buckingham'ın Victoria'sında da görülecektir. Geometri ve hijyen kurallarına dayanan idealler temiz hava, ışık ve suyun sağlandığı, sanayi ve sıkışıklığın uzaklaştırıldığı bir örnek ve simetrik kentsel modeller önermektedir.[379] Mumford, "Bu yeni bir muhtıra idi: standartlaştırmanın, hizaya sokmanın ve kolektif denetimin muhtırası" diyerek, sadece bu anlayışa değil, öngördüğü mekânsal biçim ve denetim unsuruna da dikkat çekmiştir.[380]

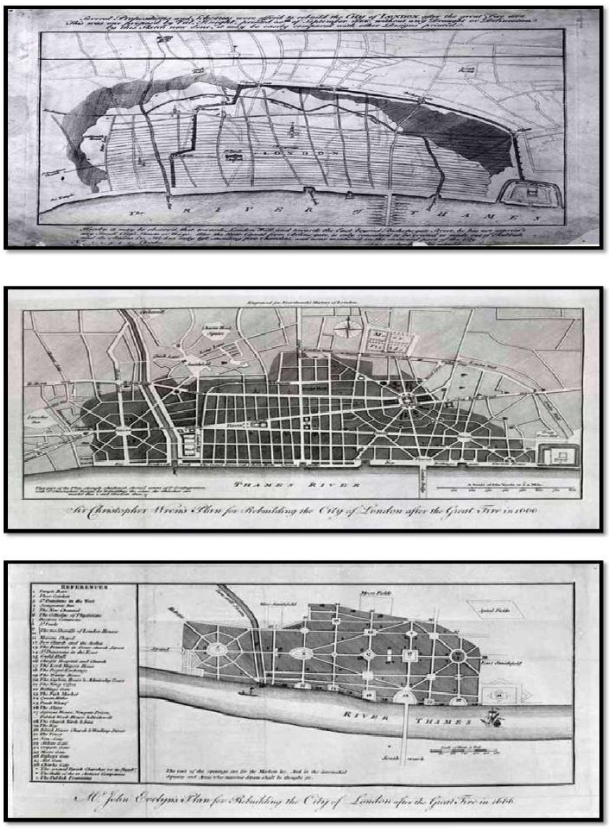

Görsel 21: 1666 Büyük Yangınından sonra Valentine Knight, Christopher Wren ve John Evelyn Planları[381]

Londra'da ilk büyük ölçekli yıkım, 1666'daki büyük yangın nedeniyle gerçekleşir. Yıkım ve yangının ıssızlaştırdığı alanların geri kazanılması zorunluluğu ile "Londra Kentini

[379] Leonardo Benevolo, **The Origins of Modern Town Planning**, Massachusetts: The M.I.T Press, 1971, ss:129-130
[380] Mumford, s: 408
[381] Roisin Kelly,; **Mapping London Before and After Great Fire of 1666**, http://tr.scribd.com/doc/104291084/Mapping-London-before-and-after-the-Great-Fire-of-1666, (10 Mart 2012)

Yeniden İnşa Yasası" yürürlüğe konur. Yeni düzenlemeler, kanallar ve geniş sokaklar, ticaret borsası ve loncalara ait bina inşaatlarını kapsar. Bu tarihlerde, konut sayısındaki ani düşüş[382], daha önce görülmemiş boyutlarda bir inşa hareketi başlatmıştır. Kentsel arazilerin spekülatif değerlendirilişi ve kentlere akan tarımsal işgücü ile nüfus sorunu kent üzerinde bir baskı haline gelir. Bu baskı bir yandan dış mahallelerde mülk sahiplerinin giriştikleri konut yapımını diğer yandan halkın ihtiyaçlarına yönelik konut arzını arttır, Ancak bir kısır döngü yarattığı için konut talebi yükselmeye devam eder. Bu olguların neticesinde arazilerin sermaye değerlerindeki artış mülk sahiplerinin gelirlerindeki büyümeyle paralel gitmeye başlar.

Bu dönem çeşitli plan önerilerinin tartışıldığı bir dönemdir. İçlerinde Oxford gökbilimcisi Wren'inki de olmak üzere sekiz plan finansal, yasal ve yönetimsel engellere takılarak uygulanmadan rafa kaldırılır. Bu planlar genellikle mevcut dar ve eğri büğrü sokakların yerlerine geçecek olan, yuvarlak 'piazza'lardan ışınsal yayılan geniş ana caddeleri öncelikli görmekte, bütün kentsel araziyi bu prensibe göre yeniden inşa etmeyi amaçlamaktadır. Gerçekleştirilmeleri halinde ne eski toprak mülkleri "estate"lerin ne de belli binaların bulundukları parsellerde kalmaları mümkündür. Böyle bir dönüşüm önerisi mülk sahipleriyle yerel yönetim arasında ciddi çelişkilere gebedir.[383] Planlamanın geleneksel mekân düzenlemelerinden moderne kayan bu yapısının, hakim toplumsal aktörleri tedirgin edici bir karaktere sahip olduğu düşünülebilir, başka bir bakış açısına göre de, plan kendi dönemi için erken bir plan sayılabilir. Benevolo'nun teşhis ettiği gibi, modern planın kendi gücüne kavuşması için toplumsal dönüşümden yana olan yeni aktörlerin tarih sahnesine çıkmaları gerekli ancak yeterli değildir. Barok biçimlerin yerlerine yenilerinin geçmesi Londra'da büyük Londra Yangını ve sanayinin erken gelişimi nedeniyle erken bir tarihte başlamıştır. Ancak, baroğun yavaş ritmi ve mülkiyet sisteminin özel yapısı, moderniteyi Paris, Berlin ve Barselona'da alışılagelenlerin dışında kentsel siyasalarla gerçekleştirecektir. Örneğin kentsel mekân düzenlemelerine bakıldığında ticaretin, hem kent ekonomisinde hem kültüründe

[382] Londra o tarihte 350.000 kişiyi barındırıyordu. Büyük yangın, 13.200 konut binasını, St Paul Kilisesini, pek çok kamu ve lonca yerleşimini yok etmesinin yanı sıra 80.000 insanın evsiz kalmasına neden oldu. Yangından iki gün sonra City'nin %85'i tamamen yok olmuştu. Yangından bir yıl önce çıkan salgın hastalıkta hayatını kaybeden 90.000 kişiyi de sayarsak henüz ortaçağ kenti görünümünde olan Londra için bu yıllar daha önce görülmemiş felaketleri temsil ediyordu. Kentin yeniden yapılandırılması için önlemler alındı. 1666 da ise sokakların genişlikleri 30 ve 100 feet arasında olmak üzere belirlendi. Ancak bu genişliklere uyulmayacak 14 ve 50 feetlik genişlikler uygulamaya alınacaktı. A.E.J Morris, 1994, **History of Urban Form**, U.K:Longman, 1994, ss:257-259

[383] Rasmussen, Steen Eiler; 1982, **The Unique City,** Cambridge MIT Press,1994

toplumsal yaşamın birinci dereceden stratejisi haline geldiği kolaylıkla görülmektedir. Mumford'un belirttiğine göre, on yedinci yüzyılda, bir kilise meydanı borsa işlemleri için feda edilebilmektedir. Kilisenin ticaret karşısındaki bu kaybı ticari kurumların kent hiyerarşisindeki yerinin göstergesidir. Yeni kent mekânının ticaret yararına yeniden örgütlenmesinin nedeni altında geleneksel mekân kullanımlarında "taze bir hayatın yeşermesine ve gelişmesine"[384] imkân bulunmayışı yatar.

Kilise arazileri çeşitli yeni kullanımlara tahsis edilmektedir. Barok dönemin önemli meydanlarından Covent Garden, 1630'da, Fransız ve İtalyan etkisi altında inşa edilir. Arazi bölgedeki dini bir kuruma aitken, Kral VIII. Henry'nin girişimi ile soylu bir aileye verilmiştir. Yakın bir gelecekteki uygulamaları hatırlatan bu el değiştirme; kamulaştırma siyasasına tam olarak uymamakla birlikte, belki de modern dönemin ilk spekülatif hareketlerinden biri olur. Arazinin yeni sahibi kont, araziyi; bir kilise ve sıra kemerler altındaki pasajlarla yeni bir kültür mekânı ve buluşma yeri haline getirirken, konutlar da kiracılarla dolar. Ticaretin bir işlev olarak yer aldığı bu meydan, ekonomik, kültürel, toplumsal her türden değişimi öne çıkaran yapısıyla türünün ilk örneklerindendir.[385] Kentsel tasarım ve estetik açısından bakıldığında; Londra, klasik dönem meydanlarını hatırlatır şekilde, bir kilise kapısının önünde çeşitli formlarda dizilmiş binalarla yeniden yapılandırılan meydanlarına, devlet ihtişamı yerine ticari faaliyetleri ve yeni toplumun kültürel ihtiyaçlarına yönelik örneğin tiyatro cinsinden binaları ve lüks konutları yerleştirmiştir. Paris ise, merkezine XIV. Louis'nin Girardon tarafından yapılmış anıtsal bir heykelini yerleştirdiği Place Vendome (1699) ile monarşinin yüceleştirilmesine verdiği önemi göstererek Londra'dan farklılaşır. Kentsel politikanın siyasaları ve kentsel arazilerin yeniden düzenlenme süreçleri açısından bakıldığında; Paris, monarşinin ihtişamlı meydanlarını inşa etme sürecinde önemli bir göstergeyi kentsel politikanın ajandasına yerleştirerek dikkat çekmektedir. Hem boş kentsel alanlarda bütün inşaatları yasaklayan bir yönetmelik, hem de bu alanların monarşinin ihtişamına katkıda bulunmaları koşuluyla meydanlaştırılmasını, konutlarla çevrilmesini ve hatta girişimlerin devlet tarafından finansal olarak desteklenmesini garanti altına alan ikinci bir yönetmelik vardır.[386] Aktörler açısında bakıldığında ise karşımıza devlet, eski mülk

[384] Mumford, Lewis, s:458
[385] Place de Vosges-Paris örneğinde olduğu gibi monarşinin ihtişamı birinci dereceden önemli değildi. Mekân yeni işlevlerin ve yeni kentsel tabakaların mekânı olarak kurgulanmıştı.
[386] Steen Elier Rasmussen, **Towns and Buildings**, Massachusetts: MIT Press, 1994, ss:103-116

sahipleri, soylu elitler, bu elitlere finansman sağlayan kamu ya da özel girişim (yeni spekülatörler) çıkar. Ya Covent Garden örneğinde olduğu gibi; kilise arazisinin soylu bir varsıla teslimi ve bu yolla yeni inşa faaliyetlerinin konusu haline dönüştürülmesi ya da Paris'in Place Royal, Place Vendome ve hatta Place des Victoires gibi meydanlarda görüldüğü gibi, Henri IV'ın kişiliğinde sadece devletin değil; Duke de Vendome, Duke de Feuillade gibi soyluların da arazi geliştiriciler arasında yer alması söz konusudur. Böylece soylular, atıl olarak duran ve gelir getirmeyen kentsel arazilerinden rant elde etme yoluyla kaybettikleri mal varlığı ve prestije yeniden kavuşabileceklerdi. [387]

> *Reformasyondan sonra VIII. Henry, el konulan araziyi kraliyete büyük hizmetleri dokunmuş bir soyluya verdi. 1630'da bu manastırın toprakları ya da bugünkü adıyla Covent Garden işletme için olgunlaşmıştı ve IV. Bedford Kontu bu araziyi büyük bir inşaat işi için kullanmaya karar verdi.*[388]
>
> *Bu pek çok iflas etmiş soylunun kurtuluşu oldu, örneğin Vendome Dükü bunlardan biriydi.*

Buradaki gözlem, geleneksel araziler üzerine yeni işlevler yerleştirilmesi yoluyla yapılan büyük çaplı spekülasyonu tespit etmektedir. Londra ve Paris'te kiliseye ait arazilerin özel girişim eline teslim edilmesinin bu erken örnekleri, iki yüzyıl sonra aynı kentlerde, toprağın kolektif tüketimi ile özel mülkiyeti arasında ortaya çıkacak çelişkinin kaçınılmaz olup olmadığını akla getirmektedir. Bu olgu, proto-kapitalizm aşamasında, kentsel gelişimin yönüne ilişkin erken bir bulgu olarak düşünülebilir. Kentsel alanın, bu örnekteki gibi, merkezi politikanın bir edimi olarak düzenlenmesi sonucunda hem kamunun müdahalesi hem de özel girişimin spekülasyona yol açan girişimleri teşhis edilebilmektedirler; bu olgular önemlidir, zira, on yedinci yüzyıl planlarının on dokuzuncu yüzyıl anlayışlarını ortaya çıkaran varlıklarına işaret etmektedir.[389]

> *Kentsel gelişme yolunda ilerlendikçe Covent Garden gibi mülklerin arazileri bina yapımları için parsellendi. Ancak, toprak sahipleri çevrelerinde yeterli açık alanla eski evlerini mümkün olduğu kadar uzun bir süre korumaya devam ettiler.*

[387] Rasmussen, Steen Elier; 1994, **Towns and Buildings**, MIT Press, Massachusetts, s:108
[388] Rasmussen, Steen Elier; 1994, **Towns and Buildings**, MIT Press, Massachusetts, s:106
[389] Steen Elier Rasmussen, **Towns and Buildings**, Massachusetts: MIT Press, 1994, ss:110-114

Rasmussen Londra'nın meydanlar çevresinde inşa edilmiş bina stoklarının konut kullanımlarına ilişkin önemli bir detaya değinmektedir. [390]

> *Yeni binalar doğuda ve batıda inşa edildiler, kuzey açık bırakıldı. Sonradan, bölge geliştikçe kuzey de inşa hareketlerine maruz kalacaktı…*
>
> *Londra, 18.yüzyılda da yayılmaya devam etti, açık alanlar yeni konut alanlarına dönüştürüldü. Toprak sahipleri mülklerini satmaya alışık değillerdi yalnızca uzun süreyle kiralama yapılıyordu. Bu sistem uzun yıllar tarımda kullanılmıştı. Mülkler kentleştikten sonra da kullanılmaya devam edildi. Toprak mülklerinin değerlerindeki artış uzun süreler sonunda, örneğin 99 yıllığına yapılmış bir kiralama sona erdiğinde gerçekleşiyordu. Mülk sahibi bu uzun bekleyişe dayanabiliyordu. Oysa arazilerin hızla ticarileştiği Londra'da, spekülatörler toprak spekülasyonu değil bina spekülasyonu cinsinden düşünüyorlardı ki, bu iki şey birbirinden tamamen farklıydı. Para inşaat şirketlerine yatırılıyor, inşaatlar bitirilir ve konutlar satılır satılmaz geri kazanılıyordu.*

Rasmussen'in bulgularını destekleyen diğer bir görüş Gerhard Fehl'den gelmektedir. Fehl'in açıklamaları, Londra'nın geçmişten getirdiği özelliklerin yanısıra sanayinin yarattığı strateji ve formları aydınlatıcı niteliktedir. Merkezde ortaçağ kenti City, batıda siyasi merkez Westminster ve doğuda liman bölgesi Docklands ile on altıncı yüzyıl Londra'sının üç parçalı yapısının, sanayi ve nüfus artışına rağmen değişmediği tespitini yapan Fehl, Londra'nın toplumsal değişim ve kentsel dönüşümünün diğer benzer önemdeki başkentlerden farklılıklarını gözlemler. Bu gözlemlerden birincisi, toprak mülkiyeti hukuku[391] ile birlikte ele alınabilecek olan siyasi ve sınıfsal yapı hakkındadır. Kente akan, yerleşen kırsal nüfus hızla yoksul ve proleter haline gelirken, varlıklı tabakalar kentin batı ve kuzey-batı kesimine kayarak orada Londra'ya has en belirgin kentsel formu ve estetiği oluştururlar. Berlin ve Barselona'da, modernleşme temeli üzerinde yükselen kentsel homojenleştirme mekânsal denetimi örgütleyen anahtarken, Londra'da farklı bir istikrar enstrümanı icra edilmiştir. Bu enstrüman toplumsal ayrışmanın ta kendisidir. Kentin batısında soyluları, burjuvaları biraraya

---

[390] Steen Elier Rasmussen, **Towns and Buildings**, Massachusetts: MIT Press, 1994, ss:110-114

[391] "Mülkiyet sistemi (the system of land tenure): Londra, "estate" adı verilen büyük arazilerin kent düzeyinde gösterdiği süreklilik ile ünlüdür. Bu parçalar feodal sistemin toprak mülkiyetinin kent arazileri üzerindeki temel biçimini oluşturur. Londra'da iki tür toprak mülkiyeti vardır. Birincisi, arazi sahibinin arazisini parselleyerek satmakta, kiralamakta ya da üzerine inşaat yapmakta özgür olduğu "mülk sahipliği-freehold", ikincisi, kirayanın, mülk sahibiyle yaptığı anlaşma gereği araziyi belirli bir süre için elinde tutabildiği "kiracılık-leasehold"tur. Bu mülkiyet tipinde, kiracı araziyi parselleyemez, satamaz ve üzerine inşaat yapamaz. Daha da önemlisi kira müddeti sonucu araziyi üzerindeki binalarla birlikte mülk sahibine teslim etme zorunluluğudur. Burada mülk sahibi kendi arazisi dahilindeki altyapı imkanlarını da üretmek zorundadır. Bu noktada devreye bu araziler üzerine inşaat için girişimci-müteahhit girer. Parseller yirmi yıldan doksan dokuz yıla kadar belli sürelerle kiralanır." **Londra: Metropol ve Mimarlık,** İhsan Bilgin (Ed.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009,ss:15-16

getiren meydan-bahçe ve parklar etrafında örgütlenmiş mülkler (estates)[392] ile şekillenen bu prensip sayesinde hem yeni estetiğin sarmaladığı kentsel form hem de sosyal ayrışma üretilmektedir. Londra'nın bu özgün konut tipolojisi büyük arazilerin belli aileler elinde toplanmasına dayanmaktadır. Yasal dayanağı ise 1666 Yangını ertesindeki kentsel kodlardır. "Şehir içinde kır/rus-in-urbe"[393] fikri ile geliştirilen daire, hilal ve kare biçimli bina kümelerinin yeni morfolojisi "bir mevzi planlar" toplamıdır. Kentin spekülatif faaliyetleri ve bu spekülasyonları gerçekleştiren arazi girişimcileri de aynı örnek yapı tarzları ve kümelerini tekrarlayarak sadece en zengin tabakalar için değil orta sınıf için de konut politikasının üreticileri haline gelmişlerdir.

Bu noktadaki en önemli strateji belki de parlamentoyu, yerel yönetimi, kentsel alanların mülk sahiplerini, girişimcileri ve bu konutları yaşam alanı olarak kullanan ya da onlardan gelir sağlayan kesimleri bir arada tutan uzlaşmanın merkezi bir plan olmamasına rağmen gerçekleşmesi ve sürekliliğini koruması idi. Bugün hala Londra'nın toplumsal ayrışmasının bir kutbunu söz konusu "teraslı konutlar"[394] teşkil etmektedir. Eski mahalleler, güney ve doğu Londra ise yoksullar, işsizler ve proleterlerin yerleşim ve çalışma alanlarıdır. Bu bölgede 1890 Boundary Street Estate ve Milkbank Estate mülkleri yer alıyordu. Bu estateler LCC[395] aracılığıyla istimlak edilerek yeniden yapılandırıldılar. Bunlara LCC konutları adı verilmekteydi.[396] Genişleyen demiryolları ağı ile birlikte "Garden –Suburbs" iyi kira getiren ve talep gören yapılar olarak inşa edildi. Diğer yandan, çeşitli yazarlar tarafından dikkatle üzerinde durulan sınıfsal kutuplaşma City (kentin eski merkezi) bölgesindeki nüfus hareketlerine bakılarak da tespit edilmektedir. Fehl, kent nüfusunun artışı ve City nüfusunun düşmesi arasındaki farkı bu açıdan değerlendirmiştir. Varlıklı toplumsal sınıfların yaşam alanlarının kuzey batı, yoksul proleterlerin güney ve doğu olarak belirlenmeleriyle birlikte bu

[392] Bunlar arasında, Covent Garden; Bedford Square Estate, Belgravia, Regents Park sayılabilir. Bu yapılar 1636, 1775, 1812 gibi tarihlerde inşa edildiklerinden, erken tarihlilerin Palladio'nun yapılarından, geç tarihlilerin ise Paris'teki Place Royale'dan ya da Place des Victoires'dan etkilendikleri düşünülebilir. Hem güzelleştirme, hem kârlı bir işletme hedeflenerek, Regent's Park ve teraslı binalar 1812'de John Nash'a ısmarlanır. Giedion'a göre on yedinci yüzyılın ilk on yılında, Napolyon hala bir tehdit oluşturduğu ve ekonomi yeterince güçlü olmadığı için kent mekânın iyileştirilmesi ve düzenlenmesine yönelik faaliyetler Londra'nın birincil meselesi durumuna gelememiştir Ancak 1825'ten itibaren ekonomi düzelecek, Regent Park'ın olası müşterileri olarak yeni bir burjuva sınıfı kentteki yerini alacaktır. Giedion, s:734

[393] Kırsal alanların yeşilini, akarsularını ve açıklığı ile taze havasını kent içine taşımayı hedefleyen hareket, böylece yeni yapılandırılan kentsel arazilerin değerlerini yeni peysaj ile arttıyordu.

[394] Terraced houses

[395] LLC, 1889-1965 arasındaki esas yerel yönetim organı ve doğrudan seçilen ilk Londra beledi otoritesidir, bugünkü "inner London" bölgesini idare ediyordu ve onun yerine Londra Büyük Şehir Meclisi geçti. www.cityoflondon.gov.uk, (14 Mart 2013)

[396] **Londra: Metropol ve Mimarlık,** 2009, İhsan Bilgin (Ed.) Bilgi Üniversitesi Yayınları, s:42

eski merkez, ofisler, bankalar ve kamu kuruluşlarıyla dolmaya başlamıştı. 1850'de kenar mahallelerdeki yoksullar nüfusun %75'ini ve batı kesimindeki zenginler %25 ini oluşturdular.[397]

Büyüme ve sosyal ihmalin doğurduğu büyük bakımsızlık ve yoksulluk acil kentsel tedbirlerin yerel yönetimlerce alınmasına yol açtı. Bir yandan biyoloji, fizik, kimya ve tıbbi verileri kullanan raporlar sayesinde kötü sağlık koşullarının doğrudan sağlıksız fiziki çevreden kaynaklandığı, diğer yandan, ödenen toplumsal bedelin sadece yoksulları değil aynı zamanda yetenekli artizanları, becerikli işçileri ve dükkan sahiplerini de kapsayarak ulusal işgücü erozyonuna sebep olduğu kanıtlandı.[398] İşte bu noktada devlet müdahalesi sonucu Harvey ve Castells'in belirttikleri gibi ulaşım, halk sağlığı, konut, istihdam ve bütün bu tedbirler için kredi sorunları merkezi ve yerel yönetimlerin birinci dereceden konuları haline geldi.

Kentleşme sürecinde nüfus ve ölçek düzeyinde gerçekleşen değişim, niteliksel sıçramalara yol açarak, kentleşmenin etkisini ve alanını genişletti. O güne kadar temel olarak hala kendi kendine yeterli mahallelere kapitalizmin mallarını, alışkanlıklarını ve ideolojik değerlerini getirdi.[399]

On sekizinci yüzyıl, sanayi kentinin başlıca güçlerini harekete geçiren süreçleri başlatmıştı. Burada bir parantez açarak uluslararası ilişkilerin içindeki yeri ve rolü ile Londra'yı düşünmeye çalışalım. Bunun için on dokuzuncu yüzyıl başı Londra'sına dönmemiz gereklidir. Benevolo bu dönemi ve ayırıcı özelliklerini şöyle anlatır: [400]

> *İngiltere, Haziran 1815'de Waterloo zaferini öğrendiğinde, savaşın sona erişinin getirdiği rahatlama kısa bir süre sonra askeri başarıların çözemeyeceği sorunların ortaya çıkardığı endişe tarafından gölgelendi….Savaş harcamaları yükselişe geçen bir enflasyon yaratmış, cost of living 1790 ile 1813 arasında iki misline çıkmıştı. Bir de savaşın sona ermesi İngiliz tacirlerinin okyanus ötesi ticari sınırlamalarını ve İngiliz çiftçilerinin ulusal Pazar üzerinde oluşturdukları monopolü tehlikeye atmaya başlamıştı. Arazi sahipleri tarafından domine edilen parlamento korumacı Mısır Yasası (Corn Law)nı geçirmeye hazırlanıyordu. Bu yasa tarımın yükünü tüketicilere ve dolaylı olarak da işgücünün maliyetlerine yansıtmaya yaracaktı. Fransız Devrimi korkusu pek çok aydınlanmacı aydını*

[397] **Londra: Metropol ve Mimarlık,** 2009, İhsan Bilgin (Ed.), Bilgi Üniversitesi Yayınları, s:19
[398] John W. Shepherd, **"**London: Metropolitan Evolution and Planning Response"; **World Capitals:Toward Guided Urbanization** içinde; H Wentworth Eldredge, NY: Anchor Press/Doubleday :Garden City, 1975, s:95
[399] Mumford, Lewis, s:641
[400] Benevolo, ss:20-21

(Burke gibi) şiddet yanlısı olmaya iterken hükümeti de alışılmadık tedbirlere karşı kalkacak her isyanı bastırmaya cesaretlendiriyordu.

Sanayi devrimini çevreleyen ekonomik ve politik koşullar bunlardı. Nüfusun hızlı artışı, sanayi üretiminin yaygınlaşması, eski kent yapılarının yetersizliği, gerekli teknolojinin üretilmesi, kurumsal değişiklikler kentin yeniden örgütlenmesini talep etmekteydi. Londra'nın nüfusu on sekizinci yüzyıl sonunda 1.000.000; on dokuzuncu yüzyıl ortasında 2.500.000 milyona erişti.[401] Sanayinin egemenlik alanına giren bütün Avrupa kentlerinden daha kalabalık, daha üretken, daha ticari bu kent, on sekizinci yüzyılda su tesisatı ve hıfzıssıhha çalışmalarının yetersizliği nedeniyle sağlıksız sokaklarla dolup taşmaktaydı. Tifo salgınları, su kıtlığı, kişisel temizlik olanağını ortadan kaldırmıştı. Londra sanayi üretiminin ortaya çıktığı başkent olarak, toplumsal ve kolektif ihtiyaçların baskısı altına diğer başkentlerden daha önce girmişti. Bu durum, onu bazı yönlerden avantajlı kılarken bazı yönlerden ciddi sıkıntılarla yüzleştirdi. [402]

1801 ve 1841 arasında Londra'nın nüfusu iki katına yani iki milyona çıkmıştı fakat esas sanayi bölgeleri olan Whitechapel ve Stepney'in nüfusu dört misli arttı. East End denilen bu parishlerin gelişimi City of London'un batısı ile tam bir zıtlık içindeydi. Söz konusu doğu bölgelerinde inşaatcıların ve arazi sahibi soyluların hedefi minimum yatırıma en hızlı para dönüşünü sağlamaktı. Bu yüzden, sokaklar dardı, düzensizdi ve kanalizasyonsuzdu. Küçük evler karanlık, havasız avlularla kuşatılmıştı, tavanaraları bile ek yaşama alanlarına çevrilmişti..

On sekizinci yüzyıl ulaşım, barınma ve sağlık meselelerini çözmek amacıyla yeni kararname ve yasaların yürürlüğe konmaya başladığı tarih oldu. Yeni üretim tarzının ihtiyaçları özellikle ulaşım sektörünü etkiledi. Londra kentsel mekânını yenilerken; yoksullara yardım, yol, sağlık ve konut yapımını politika ve yönetimin konusu olarak eş zamanlı ele almıştı.

Bunlardan birincisi, yoksullara yardım konusu idi. Sanayi devrimi öncesi yoksullara dağıtılan sosyal yardımların çerçevesi 1601 yılında çıkarılan yasa ile çizilmişti. Yasaya göre her parish, işsizlere iş bulmak, yoksul evleri işletmek, sokak çocuklarının çıraklık eğitimlerini vermekle yükümlü kılınıyordu. Bir parish sınırları içinden diğerine emek göçünü yasaklayan

[401] Mumford, Lewis. S:640
[402] Shepherd, John W; 1975**, London: Metropolitan Evolution and Planning Response**; "World Capitals:Toward Guided Urbanization" içinde; H Wentworth Eldredge, Anchor Press/Doubleday :Garden City, NY, s:94

yasalar, 1782 Gilbert Act sayesinde esnetildi ve yoksullara iş bulma ve çalışma evlerinde ikamet garanti altına alındı. 1795'de Speenhemland kararları çalışanlara buğday bazında ücret desteği ve yardım sağladı. 1834 reformları, bir yandan toprak sahipleri ve sanayi burjuvazisine düşük asgari ücretler ödeyebilme hakkını verirken, diğer yandan ironik bir şekilde, işçi ve yoksullara daha adil bir dünya ve temel haklar vaadediyordu. Yerel politikanın temel hizmetlerinden biri haline getirilen "yardım" bir yandan, işverenlerin pazarlık güçlerini[403] arttırmış; diğer yandan da, emeğe sözleşmeye dayalı yasal ve yönetimsel bir çerçeve hazırlanmıştı. [404]

İkincisi, ulaştırma ve taşıma konusu idi: Britanya'da sanayi devrimi öncesindeki yerel örgütlenmeye göre yol yapımı ve bakımı parish[405] sorumluluğu altındaydı. Parish yönetimi bölge sakinlerini zorunlu çalışmaya (corvee) sevketme hakkına sahipti. Şüphesiz nüfus artışı ile ortaya çıkan yeni toplumsal örgütlenme biçimleri ve mekânın bu biçimlere uygun olarak yeniden yapılandırılması ihtiyacı parishlerin karşılayamayacakları kadar geniş kaynak ve işgücü gerektiriyordu. Yoğun trafik ve kaynak yetersizliği, kısa sürede tüm yolları bakımsızlıktan çöküşe götürdü. Bu nedenle, özel girişime yeni paralı yol inşaatları için izin veren 1745 tarihli "Turnpike Acts" bir ferahlamayı da beraberinde getirdi. Sadece trafik araçlarının ağırlık ve boyutlarını düzenleyen regülasyonların ötesine geçilerek kalite ve sürekliliği devreye sokan yeni iyileşmeler teknik vasıfların artışı anlamına geliyordu. Arka arkaya iki tarih 1820 ve 1835, yollar hakkında yeni düzenlemelere ve zorunlu çalışmanın ortadan kaldırılışına şahit oldu. Yolların bakımı sorumluluğu da 1888'den itibaren "countie"lere bırakıldı. Ulaşım alanındaki gerçek niteliksel sıçrama demiryollarının tesisini beklemişti. On dokuzuncu yüzyılın başında hala at arabalarıyla yapılan taşımacılık sektörüne demiryolu girmiş ve o tarihlerde pahalı olan ilk demiryolları madenlere yakın olarak inşa edilmişti. 1825 tarihinde, Stephenson'un lokomotivinin buharlı trenlerin maliyetini düşürmesi, kamu ve özel teşebbüse ait hatların varlığı, tarifelerin ve hız uygulamalarının devreye girmesi demiryolunu taşımacılık ve ulaşımda sanayi kentinin vazgeçilmezi olarak pekiştirdi. Yeni yasalarla getirilen kuralların kent planlaması üzerindeki en önemli etkisi 1840'da zorunlu kamulaştırmaların gözden geçirilmesi ve kuralların iyileştirilmesi olmuştu.

[403] Ücretlerin söz konusu yardım miktarı kadar düşürülmesi kastediliyor.
[404] Block, Fred; Margaret Somers; **In The Shadow Of Speenhamland: Social Policy And The Old Poor Law**, http://sociology.ucdavis.edu/flblock/pdf/PAS252272.pdf
[405] Parish: kilise bölgesi olarak örgütlenmiş olan idari birim

Kamulaştırmaların tazminat sistemine dayandırılması neticesi yol yapımları ve yeni kentsel düzenlemeler Amerika ve Avrupa'daki benzer ölçekli bütçeleri geçti.

Üçüncüsü sağlık konusu idi: İngiltere de sağlık koşullarını düzeltmek için yapılan ilk çalışmalar 1832 "Reform Bill" yasasına dayanmaktadır. Aynı yıl çalışma evlerinin işsizlere tahsisi gibi hükümleri içeren 1834 yasasını,[406] sağlık hizmeti ve aşı kampanyaları takip etti. 1848 yasası da bir seri sağlık ve denetim kuralı içeriyordu. Bu yasanın amacı şöyle ifade edilmişti: [407]

> *İngiltere ve Wales'in kalabalık yerleri ve kentler için sağlık koşullarının iyileştirilmesi amacıyla daha fazla ve etkin tedarik yapılmalıdır. Ayrıca, kentlere ve diğer yerlere su temini, kanalizasyon, drenaj, temizlik ve kaldırım işi tek ve aynı "Yönetim ve Denetleme" (Management and Control) Kurumu'nun sorumluluğu altında olmalıdır*

Bunlar, başta kanalizasyonların iyileştirilmesi ve bakımı olmak üzere, mezbaha ve pansiyonların denetimi, yol ve bahçelerin bakımı ile cenaze işleriydi. Yolların bakımı ise belediye yerel komitelerine (local boards) verildi. Komiteler bu müdahaleleri yeniden düzenleyerek mülklerin kontrolünü yasallaştırdılar. Bu yasa Londra için geçerli değildi zira Londra'nın kendi kanalizasyon komisyonu vardı ve daha önceki 1825 ve 1847 tarihli yasalar ile mahalleler, Regent's Park ve kanalizasyonların kuralları belirlenmişti.[408]. Sağlık ve yoksulların refahı hakkında yetki[409] ile donanmış Yerel Yönetim Meclisi (Local Government Board) ve 1875 tarihli yeni sağlık yasaları ile sonraki adımlar da atılmış oldu. 1865 tarihinde Metropoliten Kamu İşleri İdaresi (MBW) ve ardından da Londra il meclisi (London County Council-LCC) kuruldu. Parlamento'nun girişimi ile kurulan MBW sağlık koşulları, yolların yenilenmesi ve inşası, kanalizasyon şebekesi, liman ve rıhtım bakımı ve çöküntü alanlarının temizlenmesi işlerine bakıyordu. Metropolitan Kamu işleri İdaresi ise daha geç bir dönemde, 1889 tarihinde yürürlüğe girdi. 1851, 1868 ve 1875 tarihliler ise konut (subsidising house) yasası ve sonraki değişikliklere ilişkin yasalardı.

Dördüncüsü konut konusu idi. Sıhhi sorunların yakın ilişkili olduğu konut sorunları acil çözüm bekliyordu. 1845'de faaliyete geçen "İşçi Sınıfı Yerleşimlerini Geliştirme Şirketi"

---

[406] "Poor Law Amendment"isimli fakirlere yönelik yasalar sayesinde Speenhamland sistemi iptal edildi. Sistem, fakirlere iane dağıtmayı öngörüyordu. Sistemin kaldırılması serbest bir emek piyasasının oluşmasına yönelikti.
[407] Benevolo, s: 94
[408] Benevolo, ss: 85-97
[409] jurisdiction over both the healt and welfare of the poor

(Society for Improving the Dwellings of the Labouring Classes)[410] adındaki kurum, özel girişimciler vasıtasıyla finanse edilecek düşük kiralı sosyal konutlar inşa edecekti. Aynı konuda iki yeni yasa daha çıkarıldı (The Labouring Classes Lodging Houses Act and the Common Lodging Houses Act).[411] 1851, 1868 ve 1875 tarihliler ise konut (subsidising house) yasası ve sonraki değişikliklere ilişkin yasalardı. Son olarak, 1890 tarihli İşçi Sınıfı Konutları (Housing of the Working Classes Act I) Yasası da çıkarılarak diğer ilgili yasalarla birleştirildi.

Benevolo bu yasaların art arda çıkarılışlarını reformların aciliyetleri ile açıklar.[412]

> *Bu teşebbüslerin yorumları açıktır. 1842'deki güç gösterisinden sonra Chartist hareket*[413] *gerilemeye başladı. Kısmen hatalar kısmen de…1866'da Mısır Yasası (Corn Law)*[414] *feshini takip eden refah dalgası yüzünden. Fakat 1842 ve 1848 halk gösterileri, kabul edilemez yaşam koşulları yüzünden eski kurumlara baskı yapmaya devam etti. Reform bu yüzden hayati bir hale gelmişti ve daha şiddetli toplumsal çelişkilere mümkün tek alternatif olarak görülüyordu.*

Benevolo'nun şiddetli toplumsal çelişkilere çektiği dikkat, sanayi kentinin toplumsal sistemini ve bu sistemde rol alan aktörlerin karşılıklı tutumlarını anlamayı kolaylaştırmaktadır. Kentsel sistemin yarattığı toplumsal ve mekânsal ayrışma yoksullara yardım, yol, sağlık ve işçi konutları yapımını yönetimin acilen çözmesi ve denetlemesi gereken işler kategorisine yerleştirmişti. Belediye yönetimi işçiler ve yoksulların emeklerini satarak; bunu başaramayan geniş kitlenin ise hayırseverlik ve yardım kurumları vasıtasıyla götürülen yardımlarla denetlenebileceği görüşünü benimsemişti. Her türlü temizlik, bakım ve sağlık hizmetleriyle sağlanan haklar ise belediyenin toplumsal çelişkileri yumuşatma eğilimlerini yansıtmaktadır.

---

[410] Konut problemi kamu sağlığını da kapsadığı için kamu yararı olarak değerlendirilmektedir. Fakirlerin daha sağlıklı bir çevrede yaşamaları neticesinde toplumun daha iyi üyeleri haline gelecekleri ve ekonomik olarak daha verimli olacakları ileri sürülmekteydi., Susannah Morris**;** 2000, **Defining the Non-profit Sector: Some Lessons From History,** http://eprints.lse.ac.uk/29032/1/cswp3.pdf,

[411] Kanınlar ve yönetmelikler, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyılın sözkonusu yasal çerçevelerini oluşturdular: Sağlık ve konut sorunları için: 1667 Londra İmar Kanunu (Building Act); 1762 Yolların Döşenmesi ve Sokakların Aydınlatılması Kanunu (Paving and Lighting Act); 1774 tarihli 1667 tarihli imar kanunun düzeltilmesi kanunu (Amendment of 1667 Act);1855 tarihli Metropoliten İdare Kanunu (Metropolitan Management Act) ki bu kanun metropolitan bölge için üretilecek yeni alt yapıdan sorumlu idi. İdare yirmi yıl içinde yeni kanalizasyon sisteminin ana hatların inşa etmek, yeni büyük liman tesisleri ve City ve Westminster'in iç taraflarında pek çok yeni yolun inşası gibi bayındırlık işlerini yönetti. 1875 Zanaatkârr ve İşçi konutları Kanunu, ,1875 Kamu Sağlığı Kanunu, 1875 tarihli, insan ikametine uygun olmayan evlerin ve arazilerin istimlak edilebilmesini sağlayan Kanun (Cross Act); 1890 İşçi Sınıfı için Konut Kanunu ve 1912 Şehir ve Taşra Planlama Kanunu (Town and Country Planning Act.[411] Benevolo, **The Origins of Modern Town Planning**, s:85-97

[412] Benevolo, s:118

[413] Chartist Hareket, (1838-1848) demokrasinin genişletilmesi talepleri ile İngiliz işçi sınıfının spontane bir hareketidir. Bu hareket polis tarafından şiddetli bir şekilde bastırılmış talepler ancak günümüzde gerçekleşmiştir. http://en.wikipedia.org/wiki/Chartism

[414] Tahıl üreticilerini korumak ve uluslararası rekabeti engelleyerek fiyatları belli bir seviyede tutmak üzere çıkarılmış (1815-1846) yasa. http://en.wikipedia.org/wiki/Corn_Laws

1848'i takip eden yıllar Disraeli önderliğindeki Tory'lerin iktidarı dönemidir. Bu yönetimin kent düzeyindeki etkinlik tespiti ile Benevolo, planlama çerçevesinde girişilen bayındırlık işlerinin getirisinin önemini kavrayan ve bu etkinin genel olarak sağladığı istikrarın yararlarını politik olarak hisseden Avrupalı rejimlerin muhafazakâr karakterine dikkat çekmektedir. Bir önceki dönemde toplumsal yarar ve hümaniter yaklaşımları öne çıkaran sosyalist düşünceler, işçi hareketleri ve isyanlar, kenti daha yaşanabilir ve konforlu hale getiren kentsel fırsatları kolektif tüketimin konusu ve materyali haline dönüştürmüştür. Bu kentsel siyasalar on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yerlerini geniş kapsamlı bayındırlık faaliyetlerine bırakır. Thames, Victoria ve Albert Embankment boyunca uzanan Londra'nın kanalizasyon sistemi Joseph Bazalgette tarafından 1848-1865 tarihleri arasında inşa edilmiş,[415] Londra metrosu inşasına ise 1863'de başlanılmıştır. Ancak diğer yandan, mülk edinme sistemi ve spekülatif kentsel üretim sayesinde özel mülkiyetin konusu ve materyali haline gelen kent alanları, politikayı bu faaliyetleri amaçlayan ve örgütleyen aktörlerin eline teslim etmektedir. Richard Denis, Victoria sokağının inşasını gerektiren şartlara ilişkin tespitlerinde bu türden bir kentsel realiteyi ifade etmektedir. .[416]

> *Victoria Sokağı güney-batıdaki Westminster Katedrali ile Victoria arasında uzanmaktadır. Fakat 1850'de bu sokak inşa edildiğinde Victoria'da demiryolu istasyonuna dair bir plan yoktu. Yeni sokağın amacı, Whitehall çevresindeki West End, Pimplico ve Belgravia arasındaki yeni gelişmiş orta sınıf banliyölerinin bağlantılarını geliştirmekti. Westminster-Tothill ve York Street arasında uzanan mevcut sokak dardı, ticaret ve tüccarlar yüzünden trafik tıkanıktı. Eğer spekülatif özellikte bir inşaat, çoğu Thomas Cubitt tarafından işletilen Londra'nın gerçekten ilk modern inşaat firması tarafından yapılacaksa, daha stilli ve uygun bir yaklaşım gerekliydi…. Bölgenin kraliyet sarayına uymayan bakımsız bir mahalle olduğuna dair çekinceler vardı. Çözüm, tekrar, bölge (arazilerinde) değerlenmeyi uyaracak yeni bir sokak olarak tespit edildi.*

[415] Joseph Bazelgette, 1851 Foster planında 40 mil2 (64.360 m2) olarak önerilen dönüşüm alanını 59 mil2 (94,931m^2) çıkartarak gelecekte ulaşılabilecek 3.4 milyonluk bir Londra nüfusunu hesaplamıştı. 1889'da Büyük Londra nüfusu 4.5 milyona ulaşarak Bazelgette'nin hesaplarının dahi üzerinde yükseldi.Tamir gören ya da yenilenen 165 mil kanalizasyonun yanı sıra 82 mil kanalizasyon daha inşa edilerek dünyanın en geniş kanalizasyon sistemi kullanıma açılmıştı. Proje maliyeti ise 1856'da 3.438.000 Pound olarak hesaplanmışken 6.915.000 Pounda çıktı. Aşırı yükselen tuğla ve malzeme fiyatları 1865'de ihtiyaç maddelerinin de fiyatlarını arttırarak çalışan kitleleri greve sürüklemişti. Peter Hall, **Cities in Civilization: Culture, Innovation, and UrbanOrder**, Phoenix Giant, 1999, s:692

[416] Richard Dennis, **Cities in Modernity: Representations and Productions of Metropolitan Space,** 1840-1930. New York: Cambridge University Press, 2008, s:45.

3.2.2 **Londra Yerel Yönetimi ve Dönüşüm Finansmanı**

Londra kent mekânını biçimlendirirken yukarıda ele alındığı gibi bir yandan da mekânsal ve toplumsal ayrışmanın üretildiği bir kent haline gelmiştir. Bu dönüşümün kurumsal ve mali karakteristiklerini anlayabilmek için Londra'nın tarihi özelliklerini on dokuzuncu yüzyıl kent politikalarına taşıyan karakteristiklere göz atmak gereklidir.

Londra idari ve hukuki özelliklerini eski haklar ve ayrıcalıklar temelinde 1066 tarihindeki Norman istilasından önce kazanır. Bu özellikler sayesinde Londra keynti (City of London) bağımsız yerel otorite geleneği oluşturacaktır. "Sanayi Öncesi Kent" bölümünde açıklandığı üzere "şehir hakkı" (the right to the city) tarihi, kral ile ayrıcalıklar hakkında yapılan uzun mücadeleler tarihidir. Londra'da bu örgütsel yapının örneklerinden biri olarak özgürlüklere ilişkin ayrıcalıklarını, kentin ticari gelişmişliği ve refahı sayesinde krallığa aktarılan mali kaynaklar karşılığında elde eder. Sakson Londra'sı Stuart dönemine kadar "Aldermen"lerin oluşturduğu "Court of Husting" tarafından yönetilecektir. Kent meclislerinin en üstün formu olan bu kurum idari ve hukuki işlevlerden sorumludur. 1189'a kadar kralın otoritesini "Sheriff" ismini taşıyan kralın temsilcisi sağlamakla birlikte bu tarihte Henry Fitz Ailwyn'in belediye başkanlığı (office of Mayor) kent politikasında önemli bir değişimi müjdeleyecek ve 1295 tarihinde Kral John ile imzalanan Magna Carta kentlilere kendi belediye başkanlarını seçme hakkını verecektir. Kent meclislerinin yapısı ise şöyledir. Kent bölgelerinin (ward) temsilcileri ve önde gelen akil vatandaşlardan "Aldermen" ler, kent meselelerinin görüşüldüğü ve karara bağlandığı "Common Council" olarak bilinen meclislerin üyeleridir.[417] Bu meclis on dokuzuncu yüzyılda Londra "town council" özelliklerini taşıyan meclislere dönüşmeye başlar. Bu idari dönüşümün ise kentsel dönüşümle paralel gittiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Napolyon'un düşüşünü izleyen yıllarda, özellikle "estate" arazilerinin, yeni yükselen sınıfların tercihleri ve ihtiyaçlarına yönelik şekilde dönüştürüldüğü ve bu sınıflar için kentin batı ve kuzey bölgelerinde yeni konut alanları yapılandırıldığı görülmektedir. Bu dönem 1835'e kadar eş zamanlı kentsel alt yapı ve yol inşaatları ile göz doldurur. Bu tarihten 1875'e kadar ise altyapı, güzelleştirme ve sıhhileştirme faaliyetlerinde önemli bir durgunluk söz konusudur. Durgunluğun nedenlerine bakıldığında ideolojik bir değişimin, hükümet

[417] www.cityoflondon.gov.uk

politikalarını belirleyerek kamu yararı gözeten bayındırlık işlerinde düşme yarattığı gözlemlenir. Serbest piyasa ideolojisinin ortaya çıkışı olarak özetlenebilecek bu değişim, kaynakların kullanımını da doğrudan etkileyerek yerel yönetimlerin hizmet arzında zafiyete ve toplumsal eşitsizliklerin artışına neden olur. Simon Szreter dönemin karakteristiklerini şöyle tanımlar.[418]

> *Serbest piyasanın özgün ideolojisi ve devlete sırt dönme zamanıydı*. Bu anlayış o kadar üstündü ki başbakan Gladstone vergi gelirini sıfıra indirdiği içn seviniyordu. Meslekler ve sivil hizmet tamamen reforme edilmiş, etkinlik ve hakediş adına rekabetçi olmuştu. Sosyal güvenlik harcamaları kesintiye uğramış yoksullar 1834 Yeni Fakir Yasası altında ezilmişlerdi.

Bu koşullar, yerel yönetimin dolayısıyla kamu faaliyetlerinin gözden düştüğü, yeni yükselen girişimcilerin liberal kapitalizmin bütün avantajlarını sahiplendiği bir kentsel ortam üretir. Toplumsal sınıflar arasında derin ayrışmalara neden olacak politikalarda bu anlayış belirginleşir. Sanayi üretimi, kapitalist büyüme durmaksızın artmakta yoksullaşma da o ölçüde yayılmaktadır. Böyle bir toplumsal ayrışma kentin fiziksel yapısını da bunalımlara bağlı olarak zorlayacak, acil ihtiyaçlar çözümleri de acil kılacaktır. Bu çözümler doğal olarak yeni kentsel fikirlerin ortaya çıkmasına neden olur. 1865-1875 arasında yerel yönetimlerde küçük esnafın yerine girişimcilerin temsil edilmesi ve bu tabakaların temsilcilerinin belediyelerde görev almaya başlaması sonucu kamu yararı önemsenmeye başlar. Çelişkili görünen bu durum kâr maksimizasyonunu kolaylaştırmaktadır. Piyasa ekonomisi krizsiz, isyansız, sıhhi ve işleyen bir kente ihtiyaç duymaktadır. Bu yönelim, şehrin emek gücünü sağlayan avantajsız kentsel toplulukların ihtiyaçlarını da önemseyen düzenlemelerde görünür hale gelir. 1870'li yıllar konut, sağlık ve eğitim alanında bir dizi yeni yasa ve müdahaleye tanık olacaktır.

Bu faaliyetlerin tümü kamu finansmanında yeni atılımları zorunlu kılar. Yenilik iki boyutludur. Birincisi, Joseph Chamberlain[419] türü girişimci-kamu yöneticilerinin belediye başkanlıkları ve meclis üyelikleri için yarışır hale gelmesi; ikincisi, uzun süreli borçlanmanın yerel yönetim siyasalarının aracı olarak konsolidasyonu ve "dolaysız vergi" ile elde edilen

[418] Simon Szreter, "A Central Role for Local Government? The Example of Late Victorian Britain http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-01.html, (14 Mart 2013) ve E.P. Hennock, "Finance and Politics in Urban Local Government in England" 1835-1900' **Historical Journal,** 6, 1963, ss: 212-25.

[419] Joseph Chamberlain, (1836-1914) Birmingham'da vida imalatçısı ve belediye başkanı, liberal görüşleriyle tanınır. 1895 genel seçimlerinde muhafazakarlarla koalisyon sırasında bakanlık yapar. www.historyandpolicy.org

yeni mali kaynaklardır. Simon Szreter bu dönemi belirleyen iki önemli mali aracı şöyle tanımlar.[420]

> *İki araç özellikle önemliydi. Uzun vadeli borçlar ve dikkat çekmeden (by stealth) alınan dolaysız vergi. Birincisi, büyük belediyeler için uygun vadelerle Londra para piyasalarından alınacak borçlardır. Bu geciktirilmiş ve bu nedenle de daha adil dağıtılmış ve nesiller arasında paylaştırılmış masif sermaye gelişiminin peşin maliyetleri, vergi yükümlülerinin mali acılarını minimize ederken, onların oy cinsinden gösterdikleri siyasi onaylarını almaya devam eder. Bu onay bu derece geniş kapsamlı ve pahalı bayındırlık faaliyetleri için hayati önemdedir. İkinci yenilik, gaz, elektrik, su sağlama, aydınlanma ve ulaşım gibi yerel hizmet monopolleri yaratarak onları makul bir kâr marjı ile işletmek ve bu yolla yerel hizmetleri sunabilmekti. Yerel vergiler sonunda artardı ama o zamana kadar kentler kendileri için hayatiyet taşıyan düzelmeyi sağlamış olurdu.*

Sonuç olarak Londra dönüşümünde hem kentsel biçime ve estetiğe hem de yönetimsel ve mali araçlara ilişkin tipik özellikler gözlenir. Londra'da ön cepheleri "garden-square"lere bakan konutların pekiştiği ve kentin mekânsal ayrışmasında temel kentsel tasarım olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Sokaklar bu birimleri birbirlerine bağlamak üzere düşünülmüş; ana yollarla ise toplumsal olarak ayrışan kentsel mekân bağlantıları sağlanmıştır. Büyük bir yangın fakat daha acil sonuçları itibariyle de sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin zorunlulukları, ihtiyaçları ve talepleriyle kendini gösteren dönüşüm, Paris ve Berlin'de olduğu gibi bütün kenti kapsayan bir plan olmaksızın kendine has bir dinamik ile yol almıştır. Olsen, on dokuzuncu yüzyıl boyunca Londra'nın kentsel mekânını düzenlemede karşılaştığı çalkantıları, tek bir planın değil pek çok küçük planın oluşu ve tüm bu planları birleştirecek bir merkezi otoritenin olmayışına bağlayarak bu görüşünü "***Her mülk (estate) sanki küçük bir özerk bir idari birim (village)"*** **idi, "*Bloomsbury için iyi olan Londra için iyi olabilirdi fakat bu gerek şart değildi"*** cümlesi ile ifadelendirir.[421] Bu kararın alınamayışının arkasındaki nedenleri inceleyen pek çok yazar gibi Benevolo'da ortak bir mutabakatın eksikliği tespitinde bulunmuştur. Ancak, böyle bir mutabakatın olmayışı hiç mutabakat olmadığı anlamına gelmemektedir. Söz konusu parklar ve bahçelerle ortaya çıkan kentsel form kentin bütününe yayılarak, sürekli bir şekilde, zaman içinde kendini tekrar etmiştir. Bu durum, kent yönetimini olduğu kadar 1689 sonrası meşrutiyet rejiminin seçimle iş başına

[420] Simon Szreter, **A Central Role for Local Government?The Example of Late Victorian Britain** http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-01.html, (14 Mart 2013)
[421] Donald J. Olsen, **Town Planning in London: The Eighteenth and Nineteenth Centuries**, New Haven and London: Yale University Press, 1964, s:201

gelen Parlamentosunu da bağlamaktadır. Parlamento kentsel projeleri onaylayan mercilerden sadece biridir. Londra, mutabakatın olmadığı durumlarda ortaya çıkabilecek politik, ekonomik ve toplumsal engeller ile ya karşılaşmamış ya da bunlar dönüşümü ve ayrışmayı yavaşlatmamıştır. Bilakis, bu kent, modernitenin başlıca işaretlerinden toplumsal/mekânsal ayrışma ile modern kentsel denetimin yanı sıra özel mülkiyet ve kamusal tüketimin çelişik yapılarını eş zamanlı olarak üretmiştir. Olsen, kent estetiği perspektifinden Londra ve Paris'in kent planlamasını karşılaştırdığı bölümde şunları yazar:[422]

> *Aslında Londra ve Paris amaçları ve karakterleri itibariyle farklı planlara sahiptir. Londra, nadiren birbirleriyle uyumlu olan kendi içlerinde dikkatle planlanmış, "village"lardan oluşur. Paris başta tamamiyle plansız bir ormana benzerken içinden, görkemli bir avenü sistemi çıkıvermiştir. Gerçek Paris, Haussmann bulvarlarının zarif cephelerinin arkasına gizlenmiş planlanmamış vahşi bir orman olarak kalır.*

Üçyüzün üzerinde özerk idari birimin[423] bulunduğu Londra'da bu birimlerin tamamını kapsayacak bir kent planı yapılmasının zorluğu ortadadır. Olsen, kent planında birinci dereceden yetkili kurum olan mülkler (estates) ve organlarına referansla, 1855 tarihinde "The Metropolitan Board of Works'ün kuruluşuna kadar ve daha sonra da bu kuruluşa rağmen planların anılan büyük toprak mülkleri tarafından üretildiğini belirtir:[424]

> *Londra'daki ana planlama birimi toprak mülkleridir. Mülk sahipleri küçük toprak parçalarına değil geniş arazilere sahipti..Toprak mülkiyetinin az sayıda ailenin ve kurumsal yapının elinde toplanması onlara metropolün zenginlikleri üzerinde muazzam bir denetim olanağı sağlamaktaydı..*

Sanayi üretiminde tartışılmaz üstünlük, kent nüfusunun inanılmaz artışı, liberal fikirlerin benimsenmesi ve girişim-hakediş temelli bir piyasa ekonomisi kent düzlemine kaçınılmaz etkilerle yansır. 1830'dan 1860'a kadar kamu yararı gözeten hizmetlerde görülen durgunluk yerel organlarda görev alan kentsel tabakalardaki farklılaşma ve bayındırlık çalışmalarını kapsayan dev kentsel atılımla aşılmaya çalışılmıştır.

---

[422] Donald J. Olsen, **Town Planning in London: The Eighteenth and Nineteenth Centuries**, New Haven and London: Yale University Press, 1964, s:5

[423] Wolfgang Braunfels, **Urban Design in Western Europe: Regime and Architecture, 900-1900**, Kenneth J. Northcott (Çev.), Chicago:The University of Chicago Press, 1988, s: 327

[424] Olsen, s:6

Özel sektör bu çalışmalar ve konut inşaatlarında aktif bir rol alarak kentsel arazilerin ticarileşmesi eğilimini hızlandırır. Yüzyıl sonunda işçi konutlarının büyük bir bölümü sıkışıklık ve sağlıksızlık gibi nedenlerle yıkım ve yeniden inşa faaliyetlerinin konusu haline gelmiştir. Londra, sanayileşmeye öncülük etmenin yanı sıra ilki 1851'de gerçekleştirilen büyük uluslararası sergilerle kapitalizmin ticaret başkentliğini hiçbir Avrupa kentine kaptırmadığını gösterir. Aynı dönem, sanayi kentinin ağır hijyen ve konut sorunlarını, toplumsal eşitlik ve yarar bazında kentsel hizmetler ile çözen bir politikadan; spekülatif faaliyetlerle mekânsal ayrışmayı üreten politik bir anlayışa geçişin koşulları da oluşturulur.

3.3 Berlin

Görsel 22: 1237'de Berlin ve Cölln[425]

1912 tarihli Baedeker[426] Berlin'in diğer tarihi Avrupa başkentlerine göre genç bir şehir olduğunu yazar.[427] Berlin, on dokuzuncu yüzyılda 6.558 hektar iken yirminci yüzyıl başında 87.659 hektar ve 4 milyonluk nüfusa erişerek dünyanın ikinci büyük kenti unvanını kazanır. [428] Bu hızı politik merkezileşmeden sonra yakalayan kentin nasıl bir değişim eğrisine sahip olduğu sorusu bizi küçük bir tüccar yerleşiminden sanayileşme ve spekülasyona, kapitalist kentin olmazsa olmazları ile tanıştıracaktır.

[425] Lee Jennings, **Berlin Urban History**, http://people.umass.edu/latour/Germa/ny/ljennings, (12 Kasım 2012)
[426] Karl Baedeker isimli bir yayıncı tarafından on dokuzuncu yüzyılda yayınlanmaya başlayan yolculuk rehberi. "Sesli Sözlük", http://www.seslisozluk.net/?word=baedeker&lang=tr-en, (12 Ağustos 2012)
[427] Aktaran Peter Hall, Cities in Civilization: Culture, Innovation, and Urban Order, Phoenix Giant, 1999, s:262
[428] Yüzölçümleri 16.234 acres ve 216.979 acres olarak verilmiştir.1 acre 0.404 dönümdür. Hall, o sırada dünyanın en kalabalık kentinin, 4 milyonu aşan nüfusu ile Los Angeles olduğunu belirtir.. Peter Hall, s:262

Baltık denizine yakın Spree nehrinin karşılıklı iki kıyısı üzerinde, bugün Berlin'in Mitte semti sınırları içinde kalan bölgede; on ikinci yüzyılın sonunda iki tüccar yerleşimi ortaya çıkar. Berlin ve Cölln ikiz kentler olarak on üçüncü yüzyıl başında ortak belediye binalarına kavuşur. İki yüzyıl sonra toplam nüfusları 8500 kişi olan, her birinin kendi bağımsız yönetimi ve bütçesi bulunan bu kentçiklerden Berlin'in on iki, Cölln'ün ise altı meclis üyesi vardır. Dış saldırılara karşı direnmek, dış dünyadaki tüccar oluşumlarında ağırlıklarını koyarak varlıklarını sürdürmek amacını taşıyan bu beraberlik, kilise ve manastırlar, prens ve din adamları için konutlar, hastane ve belediye binalarının inşaatları, 1442'de Hohenzollern prenslerinin başa geçişi gibi kuruluş taşlarının yerlerine oturmasını takiben Berlin'in çatısı altında devam eder.[429] 1500 tarihinde ise iki şehrin toplam nüfusu 12.000'e ulaşmıştır. Berlin on beşinci yüzyılda hem nüfus hem silüeti açıından önemli değişimler geçirir. 1646'da 30 Yıl Savaşlarının sona ermesi sonunda şehir nüfusu 6.000 kişiye düşer. Bugün hala Berlin'de varlığını sürdüren "Unter den Linden" caddesi 1647'de sarayı şehir kapılarına bağlamak için inşa edilmiştir. Berlin'i 13 kuleli, yıldız şeklinde yeni bir surla çevirecek kentsel müdahale ise 1683 tarihinde gerçekleştirilir. 1685 tarihindeki Hoşgörü Yasası[430] ertesinde ise Avusturya ve Fransa'daki dini baskılardan kaçan Huguenot sığınmacılar, sur içindeki nüfusta artışa ve izdihama sebebiyet vererek sur dışında yeni mahallelerin oluşumuna neden olurlar. İkinci önemli müdahale, on sekizinci yüzyıl ortalarında sur dışındaki mahallelerin yanı sıra, yeni tahta sur, sur kapıları ve Büyük Frederich'in adını taşıyan Friedrichstadt Mahallesi'nin inşasıyla şehir mekânını düzenlemiştir. Mumford bu dönemi şöyle tanımlar: .[431]

> *"Büyük Frederich zamanından itibaren Berlin'de yüksek toprak fiyatları ev inşaatlarında aşırı kalabalık bir çevrenin, çocuklar için oyun alanı eksikliğinin, ışıksız ve havasız ortamların, rahatsız edici iç mekânların ve yüksek kiraların oluşturduğu kötü bir modeli kalıcı hale getirdi.*

[429] http://www.berlin.de/berlin-im-ueberblick/geschichte/handelsstadt.en.html, (5 Ocak 2012)
[430] Tolerance Edit, 29 October 1685 – Edict of Potsdam – For reform of Hugenots in Lutheran Prussia; http://en.wikipedia.org/wiki/Edict_of_toleration, (5 Ocak 2012)
[431] Mumford, s: 445

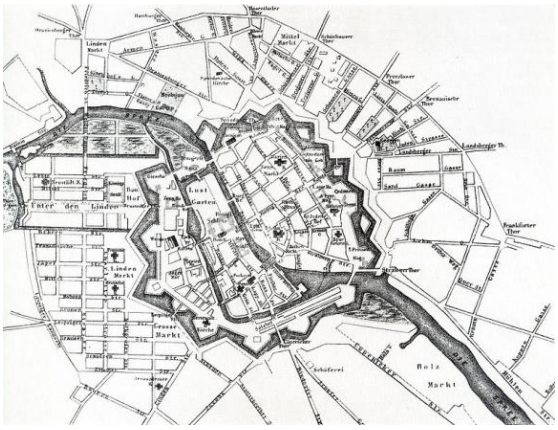

Görsel 23: 1710 tarihli Berlin Haritası, surlar ve mahalle oluşumları [432]

Kenti meşgul eden bu sorunlar, savaş odaklı bir politika sürdüren merkezi yönetimin ilgilendiği ve çözüm aradığı meseleler haline gelememiştir. 1740-1786 arasındaki iktidarı döneminde sadece 300 bina inşa ettiren, alt yapı çalışmalarıyla esas olarak ordunun ihtiyaçları açısından ilgilenen, kentin acil ihtiyaçlarına mesafeli yaklaşan Frederich'in bu tutumu, ordunun ihtiyaçlarını bütün kentsel ihtiyaçlar dizisinin önünde konumlandırır. Dolayısıyla, modern devletin ortaya çıkışına tekabül eden bu süreçte, ordunun sürekliliğinin ve gücünün sergileneceği bulvarlar kent planlamasının belkemiğini oluşturacaktır. Devletin gücü ve sürekliliğinin göstergesi olan ordu şehirde iki açıdan önemli bir talep yaratır. Birincisi, daha 1740 tarihinde, şehir nüfusunun beşte birini oluşturan askerlerin barınma alanı talebi ile kendini gösteren ihtiyaçtır. İkincisi, bu kadar yoğun bir askeri nüfusun aynı zamanda kendisini yeniden üretebilmesinin koşullarının sağlanması için gerekli tüketim talebidir.[433] Birinci talep, Fransa'dan örnek alınan kışlanın kent ortamında yeniden üretilmesi ile karşılanır. Kışla tipi bina, sadece bir barınma alanı değil, aynı zamanda disiplinin zora dayanarak üretildiği, özel alanı hapisaneyi anımsatan denetim alanına dönüştüren mekândır.[434] İkinci talep, kent ekonomisinde canlılığı ortaya çıkararak sanayi üretiminin artışına hizmet etse de aslen ordunun şehirdeki önemini arttırarak militerleşmeye neden olur. 1737'de daha önce yapılmış ve artık kentin alansal ihtiyaçlarına cevap vermeyen kent surlarının yıkılması tamamlanarak yerlerine 14.5 km uzunluğundaki gümrük surları inşa

[432] wikimedia.org, (17 Eylül 2011)
[433] Mumford, s:449
[434] Rolf Kuck, John Heintz," Palace-Prison: Mietskaserne", research paper, repository.tudelft.nl/assets/uuid:59195ad8-1e11-45b7-b0... (10 Ocak 2011)

edilir. Böylece surlar 80.000 kişilik bir nüfusu barındıran 1.330 hektarlık bir alanın çevresini çevirerek erken modern dönemin bir başka kentsel müdahalesi olarak kent silüetini yeniden oluşturur. Sur görünümü 1841'e değin değişmeksizin kalacaktır. [435]

1740 tarihinden itibaren "Unter den Linden" (Ihlamurlar Altında) Caddesi aydınlanma ve modernite yandaşı II. Frederick'in inşa faaliyetlerinin yoğunlaştığı kentsel mekân haline gelir. Kamu binaları, kültür merkezleri, yeni kurulan krallığın gücünü ve özlemlerini temsil eden anıtlar ile elit sınıfların konutları modern kent görünümünü tesis eden inşaat tipleridir. Bu binalardan Silahhane Zeughaus (Armory), Prenslik Sarayı (Palace of the Crown Prince-Kronprinzenpalais, 1732), Opera Sarayı (Opera Palace-Opernpalais,1737), Devlet Opera evi (Staatsoper opera house-1742), Prince Heinrich Sarayı (Prinz Heinrich Palais, 1756/ bugünkü Humboldt Universitesi), St. Hedwig Katedrali (1773) ve Eski Kütüphane (Alte Bibliothek, 1780) krallığın şehir tahayyülünün başlıca temsilleri olarak kent silüetindeki yerlerini alırlar.[436]

Görsel 24: Brandenburg Kapısı[437]

[435] http://www.berlin.de/berlin-im-ueberblick/geschichte/koenigliche_hauptstadt.en.html, (17 Kasım 2012)
[436] http://www.berlin.de/berlin-im-ueberblick/geschichte/koenigliche_hauptstadt.en.html, (17 Kasım 2012)
[437] Brandenburg Kapısı doğudan batıya uzanan Unter den Linden caddesinin bir ucunda yer alır. Fotoğraf: Selma Aygün

1793'de Brandenburg Kapısı'na (Brandenburger Tor) Johann Gottfried Schadow'un "quadriga" at heykelleri yerleştirilir. 1791 tarihli neo-klasik kapı "Unter den Linden" Caddesi'ni "Ebertstrasse"ye bağlayarak "Parisier Platz"ın tam batısında yer alır. Bu kapı "***Akzisemauer***" adındaki eski Berlin gümrük surlarının 18 kapısından birinin yerine yapılmıştır. Neo-klasik form ve bir arabaya koşulmuş dört atı süren Roma zafer tanrıçası Victoria simgesi Atina Akropolis'i ve Roma klasisizmine gönderme yapan bir estetik yönelimin eseridir. Kapı üzerindeki rölyefler ise barış zamanında Berlin gibi bir kenti refaha taşıyacak bilim, sanat, zanaat ve ticaret gibi sembollerle süslenmiştir.[438] "Unter den Linden" Caddesi ile neo-klasisizme yapılan bu vurgu, Prusya'nın imparatorluk imajını güçlendirerek on üç ve on dördüncü yüzyılların Alman şehirlerine ait gotik geleneği de ortadan kaldırmıştır. Bu önemli değişikliğin kentli algısında yarattığı huzursuzluğu Georg Hermann,[439] Wilhelm Raabe[440] ve Theodor Fontane'nin[441] eserlerinde gözlemek mümkündür.[442]

Bu temsiller toplumsal değişimin yanı sıra Prusya başkentinin diğer Avrupa başkentlerine giderek benzediği ve güç kazandığı olgusunun da altını çizmektedir. Bu gücün gerçek göstergesi ise sanayiye yapılan masif yatırımlar ile ortaya çıkar. Bu yatırımların ilk göze çarpanı, dokuma tezgâhlarında kullanılmak üzere 1795'de İngiltere'den ithal edilen ilk buhar makinasıdır. Artık Berlin'de nüfus 170.000[443] bina sayısı ise 7.200'e ulaşmıştır. Berlin'in 1808-1814 yılları arasında Fransız ordularının işgali altında kalması ve politik açıdan yaşanan zor yıllar bile Berlin'in ekonomik gelişiminin ve kentsel büyümesinin önünde bir engel teşkil etmez. Brian Jones, "***City Machines and Garden Cities: Theories and Aesthetics of Total Planning from the Enlightenment to Modernism***" adlı doktora tezinde Napolyon savaşlarının Prusya sanayileşmesi üzerindeki etkilerini şöyle yorumlar: [444]

[438] Berlin.de, Senate Department for Urban Development and the Environment, www.stadtentwicklung.berlin.de,, 10 Haziran 2013

[439] 1871-1943 tarihleri arasında yaşamış olan Yahudi asıllı Alman ronancı ve gazeteci, "Jettchen Gebert" isimli romanında Jason isimli kahramanı idealist fikirleri ile reel politika arasına sıkışan bir kentlinin gözünden Berlin'inin bir Prusya kentinden modern bir sanayi kentine dönüşümüne şahitlik eder ve kentin entellektüel ortamında yaşam savaşı veren bir flaneur tiplemesi ile ünlenir.
Berlin in the Nineteenth Century", http://www.sewanee.edu/german/rz_bw/pdfs/01_chapter_1.pdf, (30 Temmuz 2013)

[440] 1831-1910 tarihleri arasında yaşamış Alman felsefeci, hikaye ve roman yazarı, wikipedia, (10 Temmuz 2013)

[441] 1819-1898 arasında yaşamış Alman yazar, 1848 devrimine aktif olarak katılmış, "Trials and Tribulation" adlı eserinde Berlin ve Prusya'da tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişteki toplumsal değişilikler üzerinde durmuştur, age..

[442] "Berlin in the Nineteenth Century", http://www.sewanee.edu/german/rz_bw/pdfs/01_chapter_1.pdf, (30 Temmuz 2013)

[443] Bu rakamın 25.000'ini askerler oluşturmaktadır.

[444] Brian Jones, 2011, "City Machines and Garden Cities:Theories and Aesthetics of Total Planning from the Enlightenment to Modernism", http://udini.proquest.com/view/city-machines-and-garden-cities-pqid:2545510911/ , s: 190, (07 Nisan 2013)

Napolyon ve Fransız işgalinin neden olduğu pek çok değişiklik 1840'larda kentsel alanlarda hissedilen bir sanayileşme dalgası doğuracaktır. Temel adımlar on dokuzuncu yüzyılın ilk on yılında atılır: Meslek seçme özgürlüğü ve köylülerin feodal bağlardan kurtuluşu, yüzyıl ortasında serbest işle uğraşan bir orta sınıfın doğuşu gibi bir dizi ilişkili faktör kentsel alanda sanayinin gelişmesini teşvik eder.

Sanayileşme daha II. Frederich zamanında başlar. Yünlü dokuma alanında faaliyet gösteren imalatçılar yavaş yavaş yeni sektörlerde boy gösterirken, merkezi hükümet bu çalışmaları desteklemektedir.

Görsel 25: Berlin Siemens ve AEG yerleşkelerinden görünüş[445]

1761'de önce kraliyet porselen fabrikası (KPM) ardından da Berlin'in ilk özel porselen fabrikası hizmete girer. Bununla birlikte esas önemli sanayi yatırımları ancak on dokuzuncu yüzyıl ortasında Berlin ile buluşacaktır. Siemens (1847), Schwartzkopff (1852), Schering (1864), ve AEG (1883) gibi elektronik ve kimya devleri birbiri ardından Berlin'de kapılarını açmaya başlar. Elektrik alanındaki ilerlemeler ulaşım ve iletişim sektörlerinde kapasite artışı tren, metro, tramvay tesislerinin kuruluşuyla paralel ilerler. Alman sermayesi sadece başkentte değil başta Rusya, İngiltere olmak üzere pek çok ülkede faaliyet göstermeye başlamıştır.[446]

Bu gelişmeleri izleyen ilk kiralık bloklar (tenements) Gartenstrasse'de inşa edilir. Kentin yoğun nüfuslu doğu kesiminde 1848'de Volkspark Friedrichshain (52 hektar) farklı

[445] http://www.berlin-industriekultur.de/index.php?option=com (5 Kasım 2012)
[446] http://www.berlin-industriekultur.de/index.php?option=com (5 Kasım 2012)

sınıflardan halkın dinlence ve eğlence alanı olarak tasarlanır. Ama bu önlemler giderek sanayileşen kentin artan kalabalıklarının yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamamakta, kent çeperlerine yığılan işsiz, yoksul ve proleterlerin nüfusu 400.000 kişi daha artarak yoksulluğun boyutlarını yaygınlaşmaktadır. Yüzyılın ikinci yarısında nüfusu yüzbinden fazla kentlerde nüfusun % 4.8'i yaşarken yirminci yüzyılın başında bu oran % 21'e yükselir. Yine nüfusu 2000 veya daha az olan parishlerde yaşayanlar birinci durumda % 63.8 iken ikinci durumda %9.9'a düşmüştür. Bu olgu sanayileşmenin yaygınlaşması, savaşların sona ermesi, tarımdan kente göç, konut problemi, salgın hastalıklar ile karakterize olurken daha önce yönetimin önem vermediği halk sağlığı ve konut inşası hem özel sektörün hem de kamunun ilgi alanına girer. Hegemann'ın "***dünyanın en büyük mietskasernen kenti***"[447] olarak niteleyeceği bu kent, kamu yararı ve toplumsal eşitlikçi kıstasları kullanan bir kent planlaması regülasyonuna bağlanmamış oluşunun problemleri ile uğraşacaktır.

Sanayi kentinde konutların üretim tarzı, bina biçimleri, coğrafi dağılımları hitap ettikleri toplumsal grupların nitelikleri açısından belirleyici bir süreçtir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Berlin, konut inşası açısından diğer şehirlerle taşıdığı ortak tarihsel özellikler ve stillerin yanı sıra, konut üretiminde rol alan aktörler, kentleşme sürecinde kışla tarzı karma sosyal bloklarının yaygınlığı ile ayrıcalıklı bir yer tutar. Bu aktörler, yerel yönetim, girişimciler, mülk sahipleri ve yerel yönetimi kontrolü altında tutan merkezi devlettir. Ruskin'in takipçisi Horsfall, Berlin konutlarının sınıfsal koşulları hakkındaki yazısında bu durumu beledi otoritelerle ilgisi açısından değerlendirir.[448]

> *Berlin'in büyüme tarihi incelenirse hemşerilerin çoğunluğunun kötü konutlarının bilgisizlik veya şanssızlık sonucu değil, beledi otoritelerin bir topluluğun refahını küçük bir sınıfın özel çıkarlarına kurban etmesi nedeniyle ortaya çıktığı sonucuna varılır. Bu aynı zamanda Prusya hükümetinin ve özellikle Alman İmparatoru'nun başarısızlığı anlamına gelir. Bu merci, topluluğun çıkarlarının güçlü bir azınlığın zenginleşmesine feda edilmesini engelleme gücünü kullanamayarak başarısızlığa uğramıştır.*

[447] Reinhard Konrad Zachau, Rolf J. Goebel, Sabine Hake, Topography and Literature: Berlin and Modernism, http://books.google.com.tr/books, 2009, s:52, (08 Mart 2013)
[448] Thomas Coglan Horsfall, "Dwellings in Berlin: The King of Prussia's Great Refusal" The Town Planning Review, Vol. 6, No. 1 (Jul., 1915), ss:10-19, http://www.jstor.org, (5 Ocak 2012, s: 10

Sanayi Berlin'inde mekânsal ve toplumsal farklılaşmasının okunması açısından ele alınacak temel konut kategorileri tarihsel merkezin bina stoğu, özel sektör eliyle inşa edilen kiralık blokları (mietskasernen) ve zenginlerin kent dışındaki villalarıdır. Bunlar, üç katlı gotik binaların bulunduğu kent merkezi, sanayinin yerleştiği arazilerin kapladığı dış mahallelerde yüksek mietskaserne blokları ile dar ve uzun parsellerde gotik tarzda inşa edilmiş müstakil ve alçak Berlin evleridir. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren, gotik binaların yerini bürokratik devlet kurumlarının alması ve kiralık blokların kentin çeperlerine yoğun bir biçimde yayılması, Berlin'in sanayi öncesi kentsel görüntüsünü ve estetiğini değiştirmeye başlar.

Görsel 26: On dokuzuncu yüzyıl Berlin Planı[449]

Rossi'ye göre, Alman kentlerinde uzun süre varlığını koruyan ve temel yapı tarzı ve estetik biçimi oluşturan gotik bina on dokuzuncu yüzyılda ortadan kalkarken gotik binaların ortadan kalkış süreci bir başkasının doğuş sürecine eşlik eder. Ancak bu binalar onların yerine inşa edilmemiş, kent çeperlerinde henüz kullanıma açılmamış arazileri hedeflemiştir. İnşa kuralları (1851 polis yönetmeliklerine göre) askeri kışlaları anımsatan tarzda belirlenmiş blok yapılar avlular etrafında örgütlenmiştir.

1840'larda sanayileşmenin negatif etkileri kentte yol açtığı salgın hastalıklar ve kötü barınma koşulları ile kendini göstermektedir. Napolyon savaşlarının bitişiyle eş zamanlı olarak ortaya çıkan "kiralık kışlalar" aslında kent içindeki kışlalarından taşraya doğru çekilen askeri kuvvetlerin boşaltığı alanlara kırdan iş aramaya gelen proleter adaylarının geçmesiyle

[449] commons.wikimedia.org, (12 Kasım 2012)

bu binalarda meydana gelen bir el değiştirmeyle başlar. Brian Jones, bu iki farklı bina tipinin askerler, küçük zanaatkâr, proleter ve yoksullar arasında el değiştirişini aktarır.[450]

> *Başlangıçta fakir zanaatkârlar ve özellikle dokumacıların küçük bir kira karşılığı oturabildikleri, aile evi (Familienhauser) adını taşıyan iki eski kışla vardı. Daha sonra bunlar Hamburg sur kapısında Gartenstr. 10. 92 a. b. c adresinde, yerel dilde Wlilknitzschen veya Wiesekeschen diye adlandırılan konutlara dönüştü. Ve bu blokların içinde en alt sınıflardan insanların ucuz kiralarla oturabildikleri yüzlerce daire bulunmaktaydı.*

İzleyen süreç sanayileşmenin hızlandığı, nüfusun arttığı, surların sınırlayıcı etkisinin hissedilmeye başladığı, hastalıkların, konut sıkıntısının ve kirlenmenin Berlin'i sarsmaya başladığı yıllara tekabül eder. Bu koşullar havadar, geniş caddelere hayranlık hislerini, bir mekâna ait olma hissiyatına farkındalık geliştirilmesini, trafik koşullarını iyileştiren planların tercih edilmesini, pratik ve yararlı olan her şeyin güzel bulunmasını açıklayıcı bulgulardır. Stübben, Paris'i gördükten sonra hislerini şöyle ifade etmektedir. [451]

> *Önümüzde şeffaf bir kent uzanıyor. Bu kentte, iyi tasarlanmış bir evde bulabileceğimiz rahatlıkla yolumuzu bulabiliriz. Bu insana güvenlik ve mutluluk duygusu verir. Bu, içinde dolaşılan kente ilişkin arkadaşça bir duygudur. Sistematik olmayan bir şekilde tasarlanan kentlerde bir ziyaretçinin daima özleyeceği bir duygudur.*

Görsel 27: 1855 Berlin Vergi Surları ve Sur Kapıları [452]

[450]Conversationsbuch fur Berlin von Zedlitz (1834)'den aktaran Brian Jones, 2011,
City Machines and Garden Cities:Theories and Aesthetics of Total Planning from the Enlightenment to Modernism"
http://udini.proquest.com/view/city-machines-and-garden-cities-pqid:2545510911/, s: 190, (07 Nisan 2013)
[451]Brian K. Ladd, Ladd, Brian K. Urban Aesthetics and the Discovery of the Urban Fabric in Turn of the Century, London: Routledge, 2007, ss:280-282
[452] http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karte_berlin_akzisemauer.png, (17Mart 2013)

Önce kışla daha sonra da sanayi binalarının estetiğini devam ettiren blokların büyük kısmı Wedding, Prenzlauer Berg, Kreutzberg ve Neukölnn gibi büyük ve küçük sanayi işletmelerinin ve proleterlerin yerleştiği semtlerde yoğunlaşmaktadır. Bu semtlerden Wedding Berlin'in kuruluşundan getirdiği ikizlik özelliğinin bir kez daha tekrarlanmasına tanık olarak, Siemens ve AEG gibi iki dünya devinin üretimleri için seçtikleri bölge olur. Berlin'e özgü ve yaygın üçüncü bina tipi varlık nedenini kentsel arenada yükselerek zenginleşen burjuvaziye borçlu olan villadır. Bu konut tipi, İtalyan "Palazzo" stilini kopyalayan görselliğiyle özellikle ünlü mimar Schinkel'in şato ve saraylarını kopyalar. İngiliz villalarını andıran bu tip binalar,"kiralık kışlalar"dan uzak, doğayla iç içe, yönetici sınıflar, spekülatif gelirlerle zenginleşen arazi sahipleri ve kapitalistlerin konut ihtiyacına cevap vermektedir. Kentin merkezine yakın bölgelerde yükselen bir başka konut tipi daha vardır. Bu tip bazen daha yüksek kaliteli inşaat malzemelerinin kullanıldığı bir örnek cepheleri, iç avluları (hof) ve daha yüksek toplumsal statülerdeki kentsel grupları biraraya getiren karma anlayışıyla Paris'in yüksek apartman bloklarını anımsatan bir biçimde inşa edilir. Riehmers Hofgarten örneğinde olduğu gibi, daha yüksek kaliteyi, kent merkezine yakınlığı ve statülü ev sahiplerini garanti eden bloklar Kreutzberg gibi proleter semtlerinde lüks "mietskasern"ler olarak inşa edilmişler ve ticari başarı da sağlamışlardır.[453]

3.3.1 **Berlin'de Planlama**

Berlin'de modern belediye anlayışı Baron vom Stein'ın[454] yürürlüğe koyduğu yasalar sayesinde uygulama alanı bulmuştur. Bu yasalar, Berlin yerel yönetimine yeni yetki ve sorumluluklar verecektir. 1809'da da ilk kez seçilen kent meclisi kral tarafından onanacak bir belediye başkanı adayı çıkartır. Belediye, kentin güzelleştirilmesi, meydan ve yolların yapımlarını yüklenmekte bununla birlikte kentsel alanların planlanması merkezi devletin sıkı denetimi altında bulunmaktadır. Bu nedenle merkez bu faaliyetlerde başlıca yetkili mercii İç İşleri Bakanlığı olarak tayin etmiş ve bu birime bağlı polis teşkilatını da yürütmeyle

---

[453] Bu bölüm Aldo Rossi'nin **Şehrin Mimarisi** isimli eserindeki görüşlere, Berlin üzerine Karsten Ley tarafından yazılmış **The 'Maison Mixte' and the Great Cities of the 19th** Century isimli makaleye, Kreuzberg müzesi tarafından yayınlanan "**Kleine Kreuzberg Geschichte**" (Çev: Ayfer Turhan, Nursel Gülenaz,) isimli esere ve sözkonusu mahallelerde yapılan kişisel incelemelere dayandırılmaktadır.

[454] 1757-1835 yılları arasında yaşamış Fransız işgaline karşı Alman Birliğini savunan Prusya'lı bürokrat ve siyaset adamı, Köylü nüfusu tarım reformu çerçevesinde yerel yönetim geleneğinin uyuşukluğundan kurtararak bir anayasa çerçevesinde birleştirmeyi öneren görüşleri ile tanınır. A.J.P Taylor, **The Course of German History**, London ve NY: Routledge, 1988, ss: 33-38

görevlendirmiştir. Bu durumda belediye ve belediye başkanı planlanma faaliyetlerinde iç işleri bakanlığının yetki ve sorumluluğu altındaki polis teşkilatı ile birlikte çalışır.

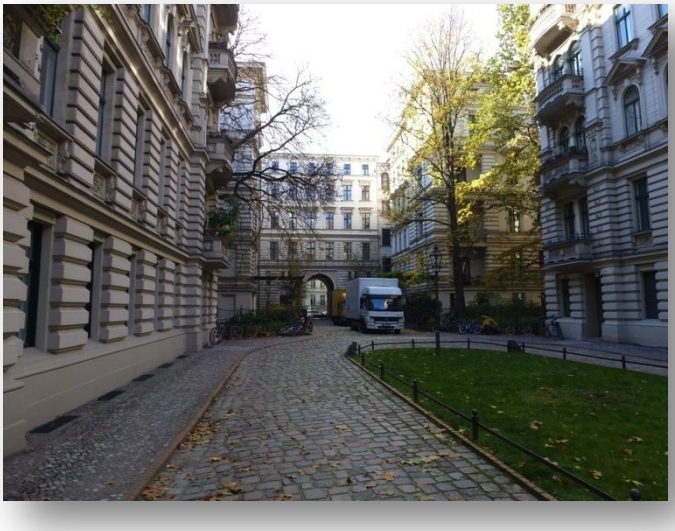

Görsel 28: Kreutzberg'de yeni zenginleşen kentsel tabakalar için inşa edilen Riehmers Hofgarten[455]

Berlin bölge planı ilk kez 1830'da yapılır. Polis Müdürlüğü ayrıca binaların inşaat kurallarını belirleyen bir komisyon oluşturmuştur. 1830'da kenti beş bölgeye ayıran ilk kapsamlı plana göre, her bölge kendi dönüşüm planına haizdir. Polis Müdürlüğü'nün 1857 tarihli, kenti on dört bölgeye (mahalleye) ayıracak yeni planı 1858'de kabul edilir. Berlin'in ayni tarihlerdeki koşullarına bakıldığında yeni bir plan önerisinin kentin boğuştuğu toplumsal, ekonomik ve mekânsal sorunlara bir yanıt olarak düşünüldüğü görülmektedir. Halk sağlığının hızla düzeltilmesi, sıkışık trafiğin düzenlenmesi, yetersiz konut sayısının arttırılması, yeni kentsel arazilerin imara açılması gibi görevler belediyelerin acil görevleri olarak tanımlanır. Bu koşullar merkezi yönetim ve beledi otoriteler arasında yetkilerin yeniden görüşülmesi ve beledi organlara hızla yeni görev tanımları yüklenmesini acilleştirir. Yerel yönetimlerin kentlerin fiziksel, toplumsal ve estetik örgütlenmesi üzerinde söz sahibi olması toplumsal onayı meşru zemini olarak tanımlamış yeni modern yönetim tipinin zorunlu bir politikası olarak ortaya çıkmaktadır.

[455] Funda Budak, Berlin, (Kasım 2012)

1866, mekân politikası açısından Berlin'in geleceğini değiştirecek tarihi bir ana tekabül eder. Prusya'da parlamento ve taç arasında süren, İngiltere'deki "Bill of Rights"a benzer bir mücadele o tarihte nihayetlenir. Parlamentoda anayasal olmayan vergilerin toplanmasına dair görünen ve Bismarck'ı savaş kararı almada güçlü kılacak oylama, aslında Prusyalı liberallerle monarşi arasındaki savaşın galibini belirleyecektir. Böylece savaş giderlerini onaylama yetkisine sahip Prusya Parlamentosu'nun devleti kontrol etme şansı kaybolmuştur. Taylor'a göre "***politik partiler o tarihten sonra devletten ayrıcalıklar koparmaya çalışan çıkar grupları haline dönüşür***". [456]Bu değişimin yarattığı sonuç ise muhaliflerin kapıları eski Junkerler'den başka herkese kapalı olan politika koridorunu değil ekonomik ve sınai yaşamı tercih etmeleri olacaktır. Yeni sanayiciler endüstri ve politik faaliyetler arasında kurdukları ikame ilişkisi nedeniyle çevre ülkelerle savaşı destekleyen bir tutum geliştirerek monarşinin askeri yapısını da güçlendirir. Ancak bu olgu 1871'de Bismarck'ın zaferini ve Alman ulusal birliğinin Prusya tarafından tesis edilişini tek başına açıklamamaktadır. Alsace-Lorraine ve belli başlı Alman prensliklerinin Prusya çatısı altında birleşmesiyle Fransa'nın 37 milyonuna karşılık 41 milyona çıkan nüfus, teknolojideki son ilerlemelerin savaş sırasında kullanımı, sanayinin örgütsel metotlarının orduya uygulanması ve özellikle Taylor' un altını çizdiği gibi savaşı planlama ve kazanma iradesi Prusya ve Bismarck'ı başarıya ulaştırır.[457] Bu başarı Prusya monarşisinin sürekliliğini garanti ederek kent planlaması türünden kararlarda merkezi devletin tek güç olarak kent düzlemine yerleşmesini sağlayacaktır. Bu olgular ışığında kent planlamasına ilişkin gelişmelere bakılırsa geçmişte iç işleri bakanlığı ve polis teşkilatının otoritesi altında şekillenen Holbrecht planının belli karakteristik özelliklerini kaybetmesi şaşırtıcı değildir. Planlama 1875'e kadar polis teşkilatınca yürütülür ve 1876'da "***belediyelere yeni sokakların inşası ve sokakların genişletilmelerine ilişkin görev ve yetkileri veren Fhichtliniengesetz uygulamaları yürürlüğe girer***".[458] Görüldüğü gibi daha liberal bir idari sistemin eşliğinde beledi otoritelerin geniş yetkiler ile donatılması ve özellikle de kentsel dönüşüm yetkilerinin yerele devredilmesi gecikmese de yerel yönetimin aldığı kararlar daima güçlü merkez tarafından kontrol edilmektedir.

[456] Taylor, s:123
[457] Taylor, ss: 110-129
[458] Brian Jones, 2011, "***City Machines and Garden Cities:Theories and*** Aesthetics ***of Total Planning from the Enlightenment to Modernism***, http://udini.proquest.com/view/city-machines-and-garden-cities-pqid:2545510911/, s: 195, (07 Nisan 2013)

*"**1875 Prus**ya **İmar Yasası**"*, belediyeye merkezi hükümetin onayı şartı ile yeni sokakların şekillendirilmesi, yönleri, genişlikleri, binaların kat yükseklikleri, kat sayıları, mahalle sayıları, zoning, arazi fiyatları ve kiralar gibi alanlarda karar alma" yetkisini veren yasadır.[459] Yasanın 1. paragrafında tüm bu konularda kent meclisi (common council) tarafından alınacak kararların kamu ihtiyacını dikkate alacağı ve merkezi yönetimin yerel ayağı olan polis otoritesi tarafından da onaylanacağı belirtilmiştir. 3. paragrafta ise sokak yapımlarında kamu sağlığı, yangın önlemleri ve trafiği göz önüne alma zorunluluğunu düzenlemiştir.10. paragraf, kralın onayının bina imar planları için zorunlu olduğunu belirtir. Tazminatların hangi koşullar altında verileceği 14, binaların sokaklara olan pozisyonlarına göre mülk sahiplerinin nasıl vergilendirileceği ise 15. paragrafın konusudur. Bu yasa sayesinde kiralık blokların spekülatörler eliyle kentin özellikle kuzey ve doğu bölgelerine yayılması Berlin silüeti açısından da belirleyici olacaktır.

Görsel 29: Frederich Kaiser'in 1870'lerde kırsal alanların kentsel alanlara dönüşümünü betimlediği tablosu[460]

Frederich Kaiser'in tablosu ile temsil edilen inşaatlar 1870 lerden itibaren büyük bir artış hızıyla yayılır. Hobbs'un aktardığına göre 1874'de 3437 inşaat ruhsatı verilir. 1873'ten

[459] T.C. Horsfall, "Dwellings in Berlin: The King of Prussia's Great Refusal" **The Town Planning Review**, Vol. 6, No. 1 (Jul., 1915), ss:10-19, http://www.jstor.org/stable/40100707 (17 Mart 2013)
Ayrıca; "Prussian Law of July 2, 1875, Concerning the Laying Out and Alteration of Streets and Squares in Cities and Country Places", John W. Reps, Department of City and Regional Plannig, Cornell University, Ithaca, NY, www.library.cornell. edu..

[460] "Berlin in the Building Fever of the early Years of the German Empire", http://germanhistorydocs.ghidc.org/sub_image.cfm?image_id=1250&language=german, (15 Mayıs 2013)

başlayarak Berlin'i de sarsan ekonomik kriz neticesi bu sayı 1879'da 1752'ye düşerse de 1889'da yeniden 3117'ye çıkmıştır.[461] Görüldüğü gibi yasanın konut arzı yönelimli spekülasyon üzerindeki kolaylaştırıcı etkisi,[462] avantajlı ekonomik koşullar ortamında verilen inşaat ruhsatı sayılarıyla somutlaşmaktadır. Bu yasanın getirdiği değişiklik sonucu beledi organlarda kararların nasıl ve hangi toplumsal tabakalar adına alındığı da konu açısından önemlidir. Berlin'de sanayileşmenin, nüfus artışının ve üretim ilişkilerinin yeni kentsel arazilere olan ihtiyacı sonucu ortaya çıkan planlama sürecinde yer alan aktörleri söz konusu konutların mülk sahiplerinin politik taraf oluşlarıyla değerlendiren Horsfall'un yaklaşımı Benevolo ve Foglesong'un[463] bir yüzyıl sonraki tahlillerini doğrular niteliktedir.

Horsfall[464] Berlin kent planlamasının aktörlerini inceleyerek, planlamanın "kent meclisi ve yürütme kurulu"ndan[465] oluşan yerel hükümetin yetkileri kapsamında olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte, planlama kararlarını alan Berlin meclisinin çok sayıdaki kalitesiz ve sağlıksız kiralık konutun mülk sahiplerinin denetiminde olduğu teşhisini de koyar. Bunun nedeni, meclis üyelerinin "Üç Sınıf Sistemi" uyarınca seçilmesidir. Bu sistem en yüksek vergi diliminden ve toplam verginin üçte birini ödeyen az sayıdaki vatandaşın meclisin üçte birini seçme hakkına sahip olduğu rejime bağlıdır. Diğer üçte bir üye bir sonraki vergi rekortmeni grup tarafından seçilir. Az vergi ödeyen sonuncu vatandaş kitlesi ise geri kalan üçte bir meclis üyesini seçmektedir. Böylece, yüksek vergi ödeme kapasitesine sahip az sayıda vatandaş meclisin üçte ikisini kendi somut talepleri doğrultusunda yönlendirebilmektedir. Bu kişiler mülk sahiplerinin bizzat kendileridir, zira vergilerin çoğunluğu onlar tarafından ödenmektedir.[466]

---

[461] Hobbs; s:45

[462] Barselona dönüşümünde 520 manzananın inşa edildiği olgusu ile karşılaştırıldığında, Berlin'de verilen ruhsat sayılarının yüksekliği ve kent dönüşümündeki etkisi daha kolay kavranacaktır. Paris ise bir başka rekora imza atmıştır. 1853-1870 arasında kredi verilen konut sayısı 240.000 dir. Bu durumda yılda ortalama 14000 ruhsat verilmiştir.

[463] Foglesong'un görüşlerine bu metnin "Planlama" bölümünde ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Benevolo, sanayi kentinde, dönüşümün politik aracı olarak planlamanın kent dönüşümünü kontrol eden güçlerin kendilerini ifade edecekleri fiziksel biçimi hazırlayan politik süreç olduğunu ileri sürerken; Foglesong, toprağın ikili karakteriyle, kamu ve özel sektörün toprak üzerindeki kullanımlarına dikkat çeker.

[464] Horsfall, "Manchester Art Museum2un kuruluşunu gerçekleştiren kişidir. Aslen zengin bir dokuma imalatçısının oğlu olmakla birlikte kendisini toplumsal eşitsizlik ve çözümlerine vakfeden bir hayırsever olarak tanınır. Horsfall, sanat aracılığıyla güzelliğin takdir edilmesinin toplumsal yararlılığı üzerinde durur. John Ruskin'in yakın takipçisi olarak bilinir.

[465] Town Council and the executive magistracy

[466] Thomas Coglan Horsfall, "Dwellings in Berlin: The King of Prussia's 'Great Refusal". **The Town Planning Review,** Vol. 6, No. 1 (Jul., 1915), ss: 11-12, http://www.jstor.org/stable/40100707. (17 Mart 2013) ; Ayrıca bkz: Brian Jones, 2011, "**City Machines and Garden Cities:Theories and Aesthetics of Total Planning from the Enlightenment to Modernism**, http://udini.proquest.com/view/city-machines-and-garden-cities-pqid:2545510911/, s: 194, (07 Nisan 2013)

Söz konusu dönemde Berlin'de, toplumsal eşitlik bazlı fikirler, kamu yararı anlayışı ve sanayi kentinin ihtiyaçları kent plancıları, mimarlar ve konu üzerine çalışan uzmanları görüş alışverişlerine ve benzer kentlerin yürürlüğe koydukları çözümler üzerinde çalışmaya yönlendirir.

Alman planlama geleneğine bakılırsa, bu gelenek Saint Simoncuların pratik ve vizyona sahip bir plan dâhilinde kentsel dönüşümü vaaz edişlerinden şüphesiz haberlidir, ama bayındırlık çalışmalarının daha iyi bir kent tesis edeceğine dair Haussmanncı yaklaşım ve onun büyük eseri Paris'in bu plancılar üzerindeki etkisi de unutulmamalıdır. Geleneğin iki önemli üyesi Baumeister and Stübben "pratik olanın güzel olduğu" anlayışını savunur. Faydacıl kent formülünün yanısıra Haussmannizasyonu örnek alarak kentsel mekânın güzelleştirilmesi ile ilgilenir. Anıtsal, güzel ve pratik şehir, dumandan, sıkışıklıktan, hastalıktan temizlenmiş merkezi alanların yeniden inşası söz konusu olduğunda ilham alınan yaklaşımdır. Çok geçmeden Berlin'de trafik sorunlarının geniş bulvarlarla çözüldüğü, anıtlarla donatılmış, hijyene merkezi önem verilen, mekânsal ayrışma sayesinde yoksulların ve işçilerin merkezden dış mahallelere uzaklaştırıldığı bir kent modelinin benimsendiği görülecektir.[467]

Nüfusu hızla artan Berlin'in önündeki en yakıcı sorun şüphesiz konut sorunudur. Berlin'in 1860'lardaki planlaması alt yapı çalışmalarının ve hijyen kurallarının pekiştirilmesinin yanı sıra yeni ve tipik bir özellik olarak ortaya çıkan kiralık işçi konutları üretimi ile adından söz edilen bir plan olarak kent planlaması tarihine geçer.

[467] Brian K. Ladd. *Urban Aesthetics and the Discovery of the Urban Fabric in Turn of the Century, London, Routledge,2007, ss, 285*

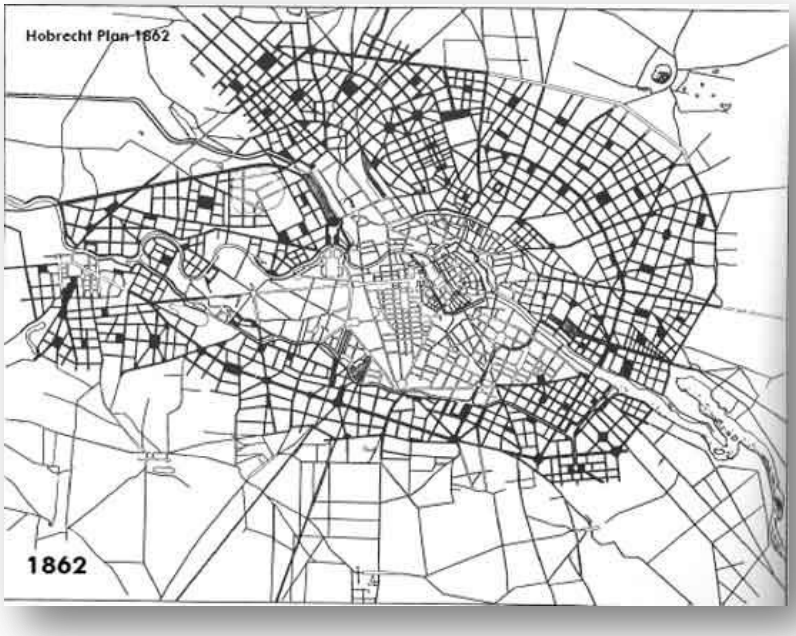

Görsel 30: Hobrecht Planı[468]

3.3.2 **Hobrecht Planı**

"Hobrecht Plan"ı olarak da bilinen master plan, alt kentlere doğru genişleyen ve yayılan alanları merkeze bağlayan çevre yolları, meydanları ve Meyer'in 'mietskaserne'si türünden yapı gruplarının bu yollarla bağlantılarını sağlayan bir plandır. Planda özellikle öne çıkan husus ise eski kentin dışındaki tarımsal arazileri kullanarak, ızgara plana uygun blokların ve çevre yolların tasarlanmış olmasıdır. Kanalizasyon sistemi ve diğer alt yapı çalışmaları, yollar ve kamusal alanlarla kentsel genişleme sağlanır. Dolayısıyla, plan, estetik kaygılardan ziyade düşük maliyetlerle, acil kentsel ihtiyaçlara cevap verecek şekilde, verimli altyapı çalışmalarını kapsayan bir master plan olarak tanımlanır. Sadece Berlin'in güneyinde Nollendorfplatz bölgesi çevresinde uygulanmasına rağmen, kentin gelecekteki biçimini tamamiyle etkilemesi ve kışlaya benzerliğiyle ünlenen konut tipini bu kentin tipik özelliği haline getirmesi açılarından belirleyicidir. Berlin'in "kuzeyinde Wedding ve Prenzlauer Berg,

[468] 1862 tarihli Hobrecht planı, genişleyen kentin tüm yerleşim alanlarını birbirine bağlayan yollar ve kamusal alanları kapsamlı bir plan çerçevesinde ele alır.Ancak kentin güneyi dışında uygulanamamış ve çerçeve plan olarak kalmıştır.Yine de geleceğin Berlin'i bu plandan doğar. http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=311433, (12 Kasım 2012)

doğusunda Lichtenberg ve Friedrichshain, güneyinde Neukölln ve Schöneberg" gibi işçi semtleri karakteristik özelliklerini Hobrecht'in planından alır.[469]

Plan farklı açılardan ele alınarak değerlendirilmiştir. Werner Hegemann, Hobrecht'in Berlin'in kentsel dokusuna geri dönüşü olmayan zararlar verdiğini ileri sürerken, Claus Bernet,[470] planın kapitalistler ve spekülatörler tarafından değiştirildiğini ve gevşek bina yönetmelikleriyle altı katlı ve çok avlulu kiralık blokların icat edildiğini yazmıştır. Sur dışında bizzat Hobrecht planının çizdiği çerçeve sayesinde ticaretin konusu haline gelerek kentsel alana dönüştürülen araziler üzerinde inşa edilen konutlar, bunları kiralayanların zararına girişimcilerin yüksek spekülatif kârlarla yararlandıkları metalar haline gelmiştir.[471]

3.3.3 **Karma Toplumsal Ortam**

Hobrecht, tarım arazilerinin yol, kanalizasyon, üretim ve konut alanlarına hukuki olarak da dönüştürülmesi amacı ile imar planını tasarlayan ve uygulayan aktör olarak karşımıza çıkar Ancak bu alandaki zorluk, tarım arazilerini ve meyve bahçelerini metaya çevirerek inşaat sektörünün ve konut arayanların taleplerini garantileyecek örgütlenmenin yönetimine ilişkindir. Hobrecht böyle bir örgütlenmeyi konut sorunu üzerine yoğunlaşarak çözme yoluna gider ve kiralık blokları "karma toplumsal ortam" olarak tasarlar. 1868 tarihli yayınında bu tarz kiralık blokları bir toplumsal proje olarak önerilir. Sokağa bakan cephelerin bir saray cephesi gibi süslenmesi, ortak okuma odaları oluşturulması, ortak banyolar, iyi havalandırılmış geniş bahçe düzenlemeleri daha iyi ve insanca yaşam koşulları olarak sunulur. Bir anlamda karma evler anlayışı olarak özetlenecek bu yaklaşım, Londra'daki toplumsal sınıfları farklı bölgelere yerleştiren sistemi değil, Paris'te on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında geçerli olan dikey sistemi savunmaktadır.

Plan, Londra'da gerçekleştirildiği tarzıyla sınıflar arasında bölgesel kutuplaşmaya yol açan mekânsal farklılaşmaya da muhaliftir. Yeni kurulan mahallelerin temel unsuru olarak kiralık bloklar,[472] toplumsal sınıfların dikey beraberliğini ya da "karma toplumsal ortamı"

[469] Mark Hobbs, (2010) **Visual Representations of Working-**class **Berlin,**1924–1930. PhD thesis, http://theses.gla.ac.uk/2182/, s:40, (23 Mayıs 2013)
[470] Hobbs, ss:40-42
[471] Hobbs, s:42
[472] Bu bina tarzının babası olarak II. Frederich anılır. Bunun nedeni, savaşlarla geçen iktidarı boyunca, zaman zaman Berlin nüfusunun beşte birini askerlerin oluşturması üzerine, Fransız kışla tipinden yararlanarak Berlin'de kışlalar inşa ettirmesi olarak gösterilmiştir. Böylelikle, kentin acil sorunlarından biri haline gelmiş konut sıkıntısı giderilmeye çalışılmıştır. Kışlalarda subaylar eşleri ve çocukları ile yaşarlar hatta kendilerine ayrılmış odalarda firarı önlemek amacıyla kiralık oda ihtiyacı olan askerleri de

yaratacak ve konut sorunu çözümünde bir standartlaşmayı kurumsallaştıracaktır. Standartlaşma konut sorununun çözümünü olduğu kadar binaların taş cepheleri, bina yükseklikleri ve genişlikleri, aydınlık ve havadar orta avlular, sokak düzenlemesi gibi sanayi kentinin estetik öğelerini oluşturacak rejimi de kapsamaktadır. Bu bloklar, kapitalist üretim tarzının, ev ve işyerini fiziksel olarak birbirinden koparması sonucu çalıştıkları alanlardan farklı bir mekânda barınmak zorunda kalan toplumsal tabakalarla, yükselen meslek gruplarına konut sağlamak üzere tasarlanmıştır. Hem birinciler hem de ikinciler için barınma ekstra bir bedel karşılığı elde edilebilecek bir meta haline gelmiştir. 1877'de bu binalardan Meyers Hof'da 257 daire bulunması ve ikinci el kiralamalarla birlikte kiracı sayısının 2500'e yükselebilmesi, Hobrecht planının standart öğesinin farklılaşmaya başladığını ve bu geniş toplumsal birimin acil çözüm bekleyen sorunlarının ortaya çıktığını göstermektedir.

Görsel 31: Berlin Kronprinzenstrasse no:2'de bir işçi ailesinin tek odalı konutu[473]

Ancak, Hobrecht'in toplumsal proje önerisi hümaniter olma özelliğini 'barınma'yı metalaştıran bir formüle dönüşerek kaybedecektir. Kiralık blok kapitalistler ya da bina sahiplerinin tercih ettiği konutlar değildir, bununla birlikte, sokağa bakan süslü cephesiyle ilk

barındırmaları istenirdi. Werner Hegemann, "Der Straßenplan von 1858 bis 1862 Die Polizei verordnet Mietskasernen für vier Millionen Berliner", Das steinerne Berlin **Bauwelt Fundamente Volume** 3, 1930, ss: 207-220

[473]1907 tarihli fotoğraf, kiralık bloklardaki şartları gösteren önemli bir kanıt sunmaktadır.Bu fotoğrafı Riehmers Hofgarten burjuva konutları ile kıyaslamak ortaya çıkan toplumsal ayrışmayı betimlemede önem kazanır.. Rolf Fischer **Henrich Zilles Berlin:Sein Milljöh in Zeichnungen und Zeitgenössischen Fotografien,**, Köln: Komet, 2011, s: 45

binalara aydınlar, sanatçılar, çeşitli meslek gruplarından hali vakti yerinde insanlar yerleşir. Arka binalarda oturanlar çoğunlukla kiralarını bile ödeyemedikleri için, evlerinin bir odalarını kendilerinden daha da fakir kişilerle paylaşır. Bloklar son derece hızlı ve düşük kaliteli üretimleri nedeniyle yüksek oranda nem barındırmaktadır. "***İnşaat çılgınlığının***" ürünü konutlar, duvarların kurumaları ve oturulabilir hale gelmeleri için kısa sürelerle en fakir ailelere kiraya verilir. Bu amaçla, Nisan-Ekim arasında en fazla altı aylık kiralamalar sıradan bir uygulama haline gelir. Bu fakir aileler (trockenwohner) bir ıslak daireden diğerine taşınır ve fakir hastalığı denilen tüberküloza yakalanır. Bebek ölüm oranları yüksektir. 1871 istatistiklerine göre, Berlinler'in 2/3 ünü oluşturan 600.000 kişi bu binaların kiracılarıdır. Bunlardan 162.000'i ortalama 7 kişinin paylaştığı bir oda ve bir mutfaklı dairelerde ikamet ederken, yatakları biri gece diğeri gündüz çalışan iki kişi paylaşmaktadır. İşsizlik ve yersizlik nedeniyle konutlar aynı zamanda iş yeri olarak da kullanılmaktadır.[474]

Blok içindeki iş yerlerinin sayısı daha sonraki yıllarda bizzat mülk sahipleri tarafından arttırılır. Burada da amaçlanan, bloklardaki kiracı kalitesini yükselterek, düzenli kira ödeyen kiracılarla kira gelirlerini arttırmaktır. Gelgelelim, beklentilerin çok üstünde bir nüfus, 'kiralık blok mimarisinin düşük kalitesi, yüksek kiralar, çalışanların ancak kendi kendilerini üretecek kadar kazanmalarına izin veren kapitalist ücret politikaları ve her şeyden önemlisi bu konut blokları içindeki toplumsal yaşamın örgütleniş tarzı, toplumsal taleplere bir yanıt değil sınırlı sayıda girişimcinin iradesine terk edilmiş kentsel dönüşüm ve toplumsal kutuplaşma anlamına gelecektir. [475]

Toplumsal ayrışma bloklardaki kentsel dokunun ayrılmaz bir parçası haline gelirken, benzer sanayi toplumlarında görülen bölgesel kutuplaşma da yaygınlaşır. Christa

[474] Martin Düspohl, **Kleine Kreuzberg Geschichte**; Çeviri: AyferTuran ve. Nursel Gülenaz; Berlin: Kreuzberg Museum; 2009, s:62

[475] László Moholy-Nagy mietskasernen, kiralık konut avlularını anlatan filmi, "BerlinerStillleben (Berlin Still Life)" ile Meyers-Hof'da yaşanan günlük olayları konu etmektedir. Heinrich Zille ise çizgileri ile 20. yy başından pek çok günlük sahneyi eserleriyle yaşatır. Sanatçı, kiralık konutlarda seyreden yaşamı işçi ailelerinin mahrem hayatlarını gözler önüne seren bir iç bakışla ele almakla, tek odalı konutlara, pejmürde çocuklara, avlulardaki her türden işin ve üretimin koşullarına dair bir tanıklık yapar Bu koşullar toplumsal ayrışmanın en önemli kanıtlarıdır. . Mark Hobbs, (2010) "Visual representations of working-class Berlin, 1924–1930". PhD thesis. http://theses.gla.ac.uk/2182/1/2010HobbsPhD.pdf, (10 Ekim 2012), s:124

Kamleithner, Gerhard Fehl'in görüşlerine atıfla, "Liberalism ve 1870'lerde Alman Planlama Teorisinde Kent İmajı" konulu makalesinde şunları yazar.[476]

> *Bu plan, özel ve kamusal alanlar, sokak pozisyonu ve hizalama (prensipleri) ile sınırlanmıştı. Halbuki… imar planı az miktarda kurala bağlanıyordu ve bu yüzden de özel spekülasyona yol açmaktaydı. Diğer taraftan plan, eski kentsel örüntü ve gelenekleri de takip etmekteydi….. Yani, on sekizinci yüzyılın mutlakiyetçi kent planına has kent imajını tamamen benzer cephelerle üreterek kompakt bir kentin gelişimini güvence altına alıyordu.*[477]

Kamleithner iki hususun altını çizmektedir. Bunlardan birincisi, on sekizinci yüzyılın perspektif kuralları dâhilinde uzayıp giden sokakları ve neo-klasik cephe özelliklerinin bu planda da korunduğu olgusudur. İkincisi ise, bina kalitelerini yüksek standartlar çerçevesinde empoze edecek kuralların bütün toplumu gözeterek uygulanmayışı hakkındadır. Plan aslında kompakt bir kent örgütlenmesi için çerçeve sağlamış, fakat sıkışıklığın ve sağlıksız ortamların avlulu bloklarda yeniden üretimi toplumsal eşitsizliğin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Güçlü bir merkezi yönetim altında liberal tutum kent elitleri, girişimciler, kapitalistler ve yeni yükselen diğer meslek gruplarını favorize ederek spekülatif tutumların informel kentsel siyasa olarak yerleşmesine izin veren bir planlamayla özdeşleşmiştir.

3.3.4 **Mietskasernen: Kiralık Blok**

Görsel 32: Meyer's Hof[478]

[476] Kamleithner;"Life, Liberty, and the Pursuit of Happiness: Liberalism and the Image of the City in German Planning Theory around 1870"; **Urban Planning and the Pursuit of Happiness** içinde. Arnold Bartetzky, Marc Schalenberg (Ed.), Berlin: Jovis Diskurs, 2009, ss:57-61
[477] Kamleithner, s:57
[478] Meyers Hof: http://www.berlinstreet.de/5563, (1 Kasım 2011)

Görsel 33: Meyers Hof'un yerine yapılan sosyal konut [479]

"Mietskasernen" adını taşıyan konut bloklarının yaygınlık ölçeği ve kent görünümünde kapladığı ayrıcalıklı yer Berlin'in "mietskasernen şehri" olarak algılanmasına yol açmıştır. Her birinde 325-650 kişinin yaşadığı, tipik işçi ve yoksul evleri olarak, 1853-1887 arasında, belli bina kurallarına göre inşa edilmiş Berlin bloğunun en az 20 metre olan cephesi sokağa dönüktür, en azından üç adet yirmibeş metrekarelik avlusu ve yedi katı bulunmaktadır. 56 metre uzunluğundaki yan duvarlar penceresizdir. Yüzyıl başında bu konut tipinin kalabalıklara ve onların yaşamlarına getirdiği tüm sıkıntılara rağmen yaygınlaştığı görülmektedir.

Bunları en ünlüsü ve büyüğü, Wedding semtindeki 1872 tarihli "Meyers Hof" adıyla bilinen kiralık bloktur. Bu arazinin sahibi, tekstil fabrikatörü Jacques Meyer; mimarı ise Adolf Erich Witting'dir. Blok, bölgenin daha önce tarımsal bir alan olduğunu betimleyen ismiyle Tarla Sokağı (Ackerstraße) üzerindeki 40 metre genişliğinde 140 metre derinliğinde bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Altı bina ve bir ek bina ile her biri 10x40 metre olarak belirlenmiş üç iç avludan oluşmaktadır. 1860-1890 arasında Berlin'de inşaat sektörünün devamlı ürettiği bu

[479] "Acker Strasse 132" adresindeki bina grubu Meyers Hof'un yerine yapılan sosyal konuttur. Fotoğraf: Funda Budak, Berlin (12 Kasım 2012)

blok tipi ile arazi sahipleri, minumum metrekareye maksimum sayıda kiracı yerleştirerek azami kira geliri elde etmeyi hedefler. Kiracılar kırsal alanlardan yeni açılan fabrikalarda iş bulmak amacıyla Berlin'e akın akın gelen insanlardır ve işçi sınıfının üyelerini oluşturur. Tarımsal toplumdan sanayi toplumuna geçiş döneminde, Berlin nüfusu 1825'de 220.000 iken otuz yıl içinde iki kattan daha fazla artarak 1855'de 447.000 kişiye ulaşır.[480] Horsfall bu koşulları Berlin'de konut sorunu üzerinden şöyle resmeder.[481]

> *1905'te Berlin'de yaşayan 2.040.148 kişiden 550.629'u 4-13 kişilik sıcak odalarda, 1.088.269'u 3-13 kişilik sıcak odalarda barınırdı. Dr Werner Hegemann'a göre diğer büyük şehirlerde istisna olan bu durum Berlin'de bir kural haline gelmişti…. Bu kalitesiz binaların giriş katları dükkânlara ayrılmıştı, konutlar ise iç avlulara bakardı. Konutların %45'i arka avluya bakan konumdaydılar.*[482]

Horsfall'ın çizdiği tablo görüldüğü gibi, yeteri kadar ışık ve hava almayan ayrıca, genel banyo ve tuvalet ya da çamaşır yıkama yerleri olarak da kullanılan avlulara bakan pencereleri, sıcak bir odaya sığmaya çalışan kalabalıkları ve bu sıkışıklık yüzünden ortaya çıkan salgın hastalıkları ile bakımsız yerleşimlere ilişkindir. Hobrecht'in aydınlık avlularla tasarladığı bina blokları, kalabalığın ve düşük kalite inşaat malzemelerinin neden olduğu eskime, kapasitenin üzerinde kullanımlar ve mülk sahiplerinin bakım paralarından kısmaları neticesinde kısa sürede yeni hastalıkların ve toplumsal sorunların yuvasına dönüşür. Berlin nüfusunu 1890'da 1.9 milyondan 1910'da 3.7 milyona sıçratan artış hızı en fazla proleterlerin, geçici işçilerin ve işsizlerin kötü yaşam koşullarını etkilemiştir. Bu durum, daha "sıkışık ve bu yüzden yoğun (compact/congested)"[483] bir kent haline gelmiş olan Berlin'in kiralık bloklarını onların mezarları haline getirir.

Geç başlamasına rağmen 1870'den itibaren hızlı gelişen sanayileşmeye paralel bir nüfus yoğunluğu altında ezilen Berlin'i "***Berlin Avrupa'daki en yoğun kenttir. Büyürken küçük yollar ve önemsiz banliyö evleri ile kendini boğmaz bunun yerine geniş kent***

[480] Kuck; John Heintz, **Palace-Prison: Mietskaserne**, repository.tudelft.nl/assets/uuid:59195ad8-1e11-45b7.../Mietskaserne.pdf; Bu rakam Bairoch database'de 225.000 kişi olarak geçer. Aradaki fark Kuck'un makalesinde büyük şehir sınırlarının esas alınmış olmasından kaynaklanabilir.
[480] Horsfall, s: 13
[481] Horsfall, s: 13
[482] Horsfall, s:13
[483] Peter Hall; **The Cities of Tomorrow**, 3.Baskı, London: Oxford: Blackwell, 2002, s:33

sokaklarını ve muazzam kiralık blokları açık kırlara doğru iterek kendini tam şişmiş bir kente dönüştürür"[484] şeklinde tanımlayan Patrick Abercrombie, yirminci yüzyıl başında mietkasernen tipi konutların kırı kente çeviren karakterine işaret etmektedir.

Konut arzı ve talebi arasındaki dengesizlik Berlin'in işçi sınıfı açısından barınma olanaklarından yoksunluğu ifade ederken; arazi sahipleri ve girişimciler açısından yeni ekonomik fırsatlar yaratır. Çeşitli yazarların da saptadığı gibi, Hobrecht planının öngörüleri, tercihleri, gelecek vizyonu ile onun özgün ürünü kiralık blokların dönüştüğü toplumsal ve fiziksel mekân arasında önemli farklılıklar oluşmuştur. Bu farklılıklar mietkasernen tipi konutların toplumsal ve estetik özellikleri çerçevesinde sıralanabilir.

- Hobrecht karma toplumsal ortamlar olarak adlandırdığı bu tip konutları geniş bir toplumsal yelpazeden birarada oturan ve çalışan kentliler için planlar. Bu mekânların sanayi kentinin konut sorununu karşılayacak yegâne çözüm olduğunu ileri sürer.

- Paris örneğinde karma konutlarla 'aşağıdakiler ve yukarıdakiler' betimlenirken[485] Berlin'in kiralık blokları 'öndekiler ve arkadakiler'i biraraya getirir.

- Plan uzun yıllara yayılan bir dönüşüm sürecinin başlangıç noktasıdır ve süreç içinde çıkarılan 1875 tarihli ve 1890 tarihli kentsel kodlara ilişkin yasalar planın hümanist ve toplumcu ana fikrinde değişime yol açar.

- Başlangıçta askerleri boşalan kışlalara yerleşen yoksul ve orta halli kesimin konut alanı olarak ortaya çıkan daha sonra kırsal araziler üzerine benzer tipte inşaatlarla pekişen bu tipoloji, kentsel biçime ve dolayısıyla estetiğe askeri ve otoriter bir ton taşıyarak durmaksızın artan nüfusun baskısı nedeniyle kentin sürekli değişim gösteren unsuru haline gelir. Sanayi kentinde yığılan sanayi binaları bu görselliğe sanayi yerleşimlerinin estetik unsurlarını ekler. Aslında bu iki estetik yönelim, denetim işlevini baz almaları nedeniyle benzer tipte bina gruplarının estetik kategorileri olarak algılanır.

[484] Patrick Abercrombie'den aktaran: Peter Hall, s:262
[485] Fransızca: maison mixte

- 1862'de taşıdığı hümanist potansiyelin tersine dönüşerek[486] spekülatif faaliyetlerin yoğunlaştığı kentsel araziler, kapitalist yeniden değerlendirme yasasının özgün bir örneği olur.
- Aynı bina bloğu içinde, toplumsal sınıfların yaşadıkları yerleri farklılaştıran 'ayrıştıran' mekândır.[487]
- On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, farklı toplumsal sınıfların birlikteliği ile geleneksel kenti hatırlatan yaşantının doğduğu yerdir, fakat diğer yandan da, eski kentsel iç içe geçmişliğin ve bütünlüğün tam karşıtı bir kentsel kutuplaşmaya eşlik eder.
- "Mietkasernen", sanayi kentindeki yeni tipte toplumsal ilişkilerin ve toplumsal yapıda sadece belli sınıfların temsili üzerinde yükselen toplumsal ayrışmanın görünür hale geldiği estetik öğeler toplamıdır. Cepheler, iç avlular, iç avlulara yığılan imalathaneler, kentsel arazilerde işgal edilen parsellerin devasa boyutları, standart kat yükseklikleri, sokağa bakan cephelerdeki neo-klasik süslemeler, tarihin sadece sanayi kentinin oluşumu dönemine rastgelen o anında ortaya çıkan estetik varlıklardır.
- Bu yapılaşmanın altında yatan kolektif irade, bazen bir planın bazen de özgün tarihi koşulların yardımıyla kentsel biçimi ve estetiği şekillendiren ticari ve politik seçimlerin toplamıdır.
- Bu yapılar modernleşme temeli üzerinde yükselen kentsel homojenleştirilmenin sağlanması yoluyla mekânsal denetimi örgütleyen ortamlardır.
- Düşük kaliteli inşaat malzemeleri, yetersiz mimari bölümler, gayri sıhhi koşulların üremesine izin veren hatta bu koşulları en fakirlerin oturduğu arka binalarda yoğunlaştıran "mietkasern" dizanteri, kolera, tifüs vb gibi salgın hastalıkların mekânıdır.

[486] Mietkasernen tipolojisi bir toplumsal proje olarak da sunulmuştu. Sokağa bakan cephelerin bir saray cephesi gibi süslenmesi, ortak okuma odaları oluşturulması, ortak banyolar, iyi havalandırılmış geniş bahçe düzenlemeleri daha iyi ve insanca yaşam koşulları olarak sunulan bazı örneklerdir. Daha da önemli bir husus, Hobrecht tarafından sunulan karma evler anlayışı idi. Londra'daki toplumsal sınıfları farklı bölgelere yerleştiren sistemi değil, Paris'teki dikey toplumsal sınıflar sistemini savunuyordu. Aşağıda yer alan katlara göre kira uygulaması bu amaçla düşünülmüştü. Ancak, amaçlananın çok üstünde bir nüfus, kiralık blok mimarisinin düşük kalitesi, yüksek kiralar, çalışanların ancak kendi kendilerini üretecek kadar kazanmalarına izin veren kapitalist ücret politikaları ve her şeyden önemlisi bu konut grupları içindeki toplumsal yaşamın örgütleniş tarzı, toplumsal taleplere değil sınırlı sayıda girişimcinin iradesine terk edilmiş bir kentsel dönüşümü geçerli kıldı. Berlin'de toplumsal kutuplaşma böylelikle pekişti.

[487] Rossi. s: 60-73

3.3.5 **Berlin Finansmanı**

Hobrecht Paris ve Londra'da kanal tekniklerini inceleyerek, o kentlerde geliştirilen mekânizma ve yapı tekniklerini adapte ettiği imar planını Haussmann'dan sadece on yıl sonra tasarlamıştır. Tüm alt yapı çalışmalarına ek olarak yeni tren hatlarının inşasının da bu dönemde gündeme gelmesi, şehrin sadece kendi çevresi ile değil uzak merkezler ve dış dünya ile de yakınlaşmasını sağlamak amacına yöneliktir ve dolayısıyla gelecek vizyonu taşımaktadır. Holbrecht, Haussmann gibi devasa alt yapı faaliyetlerinin finansal kaynakları üzerine de kafa yormuş olmalıdır. Büyük bir olasılıkla, tıpkı Barselonalı meslektaşı Cerdà gibi tren yolu inşaatlarında kullanılan borçlanma sistemlerinin kentsel dönüşümde de kullanılması önerisini getirmekte tereddüt etmemiştir.

Berlin'in toplumsal, mimari, teknolojik unsurlar esası üzerinden bütünlüklü bir plan vasıtasıyla yapılandırılması girişimlerinde mutlaka hatırlanması gereken sadece ülke ve kent içi koşulların değil aynı zamanda dış koşulların da bu gelişmeler ve dönüşümdeki rolüdür. Uluslararası politik olaylar ve Prusya'nın merkezi bir devlet çatısı altında toplanma emelleri Fransa ve Prusya arasındaki gerilimi savaş boyutlarına taşır. Prusya, 1871 Fransa-Prusya savaşını kazanarak hem Almanya Birliği'ni sağlar ve o güne kadar Avrupa devletleri içinde rol modeli olan Fransa'yı geçerek, güçler hiyerarşisinde birinci sıraya oturur. Bu durum başkent Berlin'in Hobrecht ile başlayan dönüşümü açısından değerlendirildiğinde alt yapı için ihtiyaç duyulan mali kaynakların Fransa'nın Prusya'ya ödeyeceği 5.000.000 Frank içinden sağlanmış olması büyük bir olasılıktır.

Sanayide çalışan işçi ordularının ve bizzat burjuvaların barınma ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla konut üretiminin örgütlenmesi sürecinin ürüne giden yoldaki başlıca araçlardan bir diğeri, yeni hukuki ve ekonomik kurumlar olarak Paris tarzı emlak şirketleri ya da bugünün terimiyle arazi geliştirici şirketlerdir. Bunlardan 1856'da kurulmuş olan "***Waaren-Credit-Gesellschaft***" öz sermayesiz, tamamıyle hissedarlara hisse senedi satarak sermaye birikimlerini oluşturan bir emlak şirketidir. Bu örgütlenmenin arazilerin eski değerleriyle yeni değerleri arasında spekülasyon ve arazilerin eski sahipleri ile yeni sahipleri arasında çatışma yaratan, bu yüzden kentsel gerilimi ve sorunları tırmandıran özelliğinin yanı sıra, belli sınıf ve meslek gruplarının lehine çalışan yapısı nedeniyle de politik bir arenada yürütüldüğünü varsaymak yanlış olmayacaktır. Emlak şirketleri, bir yandan, arazileri

parsellere ayırarak, bu son derece kârlı ürünü yükselen meslek gruplarına özellikle kamu görevlilerine, işadamlarına ve sanatçılara satmakta; diğer yandan işçi sınıfı, yoksullar ve yeni göçmenlerin kiralayacakları "mietkasernen" tipi konutların şehrin dış mahallelerinde yükselmesini sağlamaktadır.[488]

Sonuç olarak; toplumsal proje ya da karma toplumsal ortam, mekânsal denetim, homojenleştirme, spekülasyon, toplumsal ayrışma, hastalık, yoksulluk mekânları olarak modernitenin yeni adresidir. On dokuzuncu yüzyıl sonunda ama daha ziyade yirminci yüzyılda ise pek çoğunun temizlenerek yeniden kapitalist değerlenmeye sunulacak arazilere dönüştüğü görülmektedir. On binlerce Berlinlinin yaşam alanı olan Meyers Hof yirminci yüzyılın birinci çeyreğinden itibaren Berlin silüetinin bir parçası değildir. Dolayısıyla, Hobrecht'in başlangıçta toplumsal bütünleşmeyi (social integrity) amaçlayan ve zenginlerle fakirleri aynı kiralık bloklara yerleştiren "karma toplumsal ortam" planı Peter Hall'ın da belirttiği gibi son derece sıkışık ve yoğun kentsel bir mekân yaratmakla kalmayıp modern planın tezatlar içeren karakterini bir kez daha açığa çıkarır. 1890'da çıkarılan bir kararname neticesi planın teşvik edilerek yeniden canlandırılması ve kredi kullanımlarının devreye girmesiyle taşınmazların spekülasyonu, banliyölerin büyümesi ve yaygınlaşmasının birinci dereceden motoru haline gelir. Sonuç her yerde aynıdır. Sağlıksız koşulların kentsel arazileri sarması ve bu koşullar ile birlikte paralel giden fakirlik nedeniyle toplumsal isyanlar on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına damga vurur. Yüksek kentsel spekülasyon ve sürekli genişleyen kalitesiz kentsel mekânlarıyla banliyöler hem kötü bir ekonominin hem de kötü bir kent estetiğinin mekânlarıdır[489]. Kenti yeniden biçimlendiren nihai adımlar yöneticilerin, kamu çalışanlarının, plancılarının ve bu adımlardan çıkarları olan spekülatif beklenti sahiplerinin kararlarıyla alınmaktadır. Söz söyleyemeyecek kadar katılım mekânizmalarının dışında bulunanlar ya yaşamlarını kazanmak için fazlaca çalıştıkları için bu tecrübenin dışına itilirler ya da iktidarın eliyle kendi mekânlarını düzenleme ve dönüştürme araçlarından yoksun bırakılırlar.

[488] "Palace-Prison: Mietskaserne" isimli araştırmada kiralar şu şekilde sıralanır: " Meyer's Hof'da katlarındaki daire sayıları ve daire başına kiralar: 4. kat: 100 Taler (3 daire)/3. kat: 150 Taler (2 daire)/2. kat: 200 Taler (3 daire)/1. kat: 500 Taler (1 daire)/Zemin kat: 200 Taler (2 daire)/Bodrum katı veya en arka bina: 50 Taler (tek daire), Rolf Kuck, John Heintz,, **Mietskaserne** http://preservedstories.com/wp-content/uploads/2013/01/Mietskaserne-1.pdf, (17 Kasım 2011)

[489] Peter Hall; **The Cities of Tomorrow**, 3. edition, Oxford: Blackwell, 2002, s:322,

4. GOTİK BARSELONA'DAN MODERN BARSELONA'YA DEĞİŞİM

Görsel 34: 19.yy Barselona panoraması[490]

"Barcelona, archivo de la cortesía, albergue de los estranjeros, hospital de los pobres, patria de los valientes, venganza de los ofendidos, y correspondencia grata de firmes amistades y en sitio y en belleza única". [491]

İspanyol romancı Cervantes, ünlü karakteri Don Kişot'un meraklı gözleriyle görür belki de ilk kez Barselona'yı. Karmaşık insan ilişkilerinin, ahengin, derin siyasi çelişkilerin, yoğun ticari faaliyetlerin ve artistik yeteneklerin biriktiği kentte, sözün yazıya dönüştüğü esrarlı bir basım evi, şövalyeyi bir mıknatıs gibi kendisine çeker. Kent insanına ilişkin başlıca özellikleri şiirinde kullanarak "***yabancıdan yoksula***" uzanan paleti ile bir kent tablosu çizer. Barselona, bir "***dost mektubu***" gibidir. "***Kibarları ve küskünleriyle***" benzersiz, güzel ve eşsizdir.

[490] Onofre Alsamora'nın kuşbakışı çalışması, 1850'lerde kentsel yoğunluğu göstermesi açısından önemlidir. Bu plan Cerda Planı'nın onaylanmasından ve surların yıkınımdan hemen önce yapılmıştır.
http://www.bcn.cat/historia/pag/capitols/cap_30/ca/galeria_imatges/30tp1.htm, (21 Eylül 2012)
[491] "Barselona, kibarlık arşivi, yabancılar oteli, fakirler hastanesi, cesurlar evi, küskünlerin intikamı, dost mektubu, benzersiz yer, benzersiz güzellik" Cervantes, http://members.fortunecity.com/antifatxa/ew/lit/barcelonaoda.html, (20 Ekim 2010)

Kaynaklarını barınma ve iyileştirme faaliyetlerinden esirgemez. Cervantes, Barselona kitabını okunacak nice öyküler için adeta açık bırakarak gider. Bu araştırma, onun bıraktığı şehir imajından hareketle büyük dönüşüm yıllarında kentin değişimine odaklanmayı ve bu dönüşümle kent silüetinde ortaya çıkan tipik özelliklerin hangi koşullar, aktörler ve dinamikler tarafından belirlendiğini soruşturmayı hedeflemektedir.

İberya yarımadasının kuzey doğusunda yer alan Barselona, Katalan Prensliği'nin kuruluş öyküsünün başladığı on ikinci yüzyıldan itibaren, Aragon ve Kastilya prenslikleri ile kurduğu işbirliği veya savaşlarla siyasi gücünü sağlamlaştıran bir kent imajına sahiptir. Arap korsan ve ticaret gemilerinin yerleşim yeri olan Mayorka Adası'nın ele geçirilişi, büyük gemilerin sığ Barselona Limanı'na giremeyişleri yüzünden düşen ticaret hacimlerine ilişkin problemleri ortadan kaldırır. Yüzyıl başından itibaren Bizans İmparatorluğu'nun gücünü kaybetmesi ve Haçlı Seferlerinin getirdiği yeni fırsatlar ticari avantajların doğu Akdeniz'e kaymasını sağlar. Ticaret yoluyla gelen ekonomik üstünlük ve siyasi uzlaşmalarla bölgedeki gücünü pekiştiren Katalonya Prensliği ile başkent Barselona kentsel ayrıcalıklara ve geniş bir özerkliğe erken kavuşur. Bu tarih neyi anlatmaktadır? Öncelikle, sekiz yüz yıllık yerel yönetim geleneğine sahip olan bir kentle karşı karşıya olduğumuzu. Kentsel mekânlarını uzun süreli bir ortak yaşamda dayanışma ve çatışmalar esası üzerinden kurmuş kentsel grupların varlığını. Uzun mücadeleler sonucu elde edildiği için "***toplumun doğal salgısı***"[492] gibi hissedilen ve benimsenen yasalar eşliğinde yerel ayrıcalıklara sahip bir yerel yönetimi.[493] Merkezi otoriteye karşı sorumlulukları olduğu kadar, muhatabı yerel gruplara da olan sivil yöneticilerin yüzyıllarca süren uğraşıları sonunda şekillenmiş bir kentsel bağlamı[494] ve son olarak da kendini yönetme uğraşının sıra dışı ve zengin bir örneğini. Manuel de Sola Morales,[495] Barselona'ya has kent biçiminin derin düşüncelerle yoğrulduğunu ve bilinçli hareketlerle oluşmuş anların sonucuna tekabül ettiğini söylerken haksız değildir. Barselona, yazara göre "***kent inşasını sanki bir düşünce veya tasarım objesi gibi entelektüel inşaya dönüştürmeyi başarmıştır***".

[492] "Bir toplum isteklerin uzlaştırılması ile oluşmaz, istekler arasındaki her türlü uzlaşma ilkin bir toplumda birlikte yaşamakta bulunan insanların var olmasını gerektirir. Böyle bir toplumda her türlü uzlaşma, o ortak yaşamın bir biçimini belirler ve hukuk denen gerçek o toplumun doğal salgısıdır" Ortega y Gasset; **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, İstanbul: Metis Yayınları, 1992, ,s:22,

[493] Çağdaş demokratik kent yasaları ve Jaume yasaları arasında kent yönetiminin kendi kendini yönetmesi açısından benzerlikler, ancak henüz burjuva devrimlerinin gerçekleşmemiş oluşu nedeniyle farklılıklar bulunmaktadır.

[494] 12. Yüzyılın ortalarında, Roma yasalarının Katalanya'da uygulanmasının ardından 1. Jaume kentlileri temsil eden Yüzler Meclisi'ni (Consell e Cent) kurdu. http://www.bcn.cat/historia/pag/capitols/cap_09/en/capitol_09.htm, (Ekim 2010)

[495] Manuel de Sola Morales, Ten Lessons on Barcelona, Bcn: COAC, s:11

4.1 Gotik Barselona

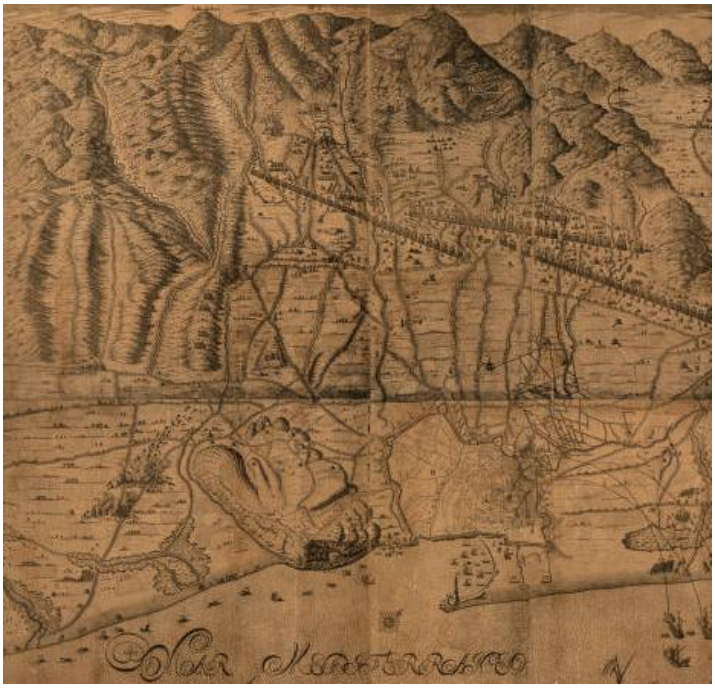

Görsel 35: D.Iuan Gianola, Plano de Barcelona, 1697[496]

Görsel 36: Charpentier, Barselona Limanı ve I. Marti kulesi, 18.yy gravürü[497]

[496] Bourbon işgalinden önce Barselona surları, dış surlar ve çevredeki alansal örgütlenmenin ayrıntılı olarak görüldüğü bu baskı coğrafi karakteristikleri olduğu kadar insan eliyle yapılandırılmış kentsel alanı da betimlemektedir. Besos nehrinden denize ve dağlara kadar izlenebilen coğrafya Barselona'nın limanla ilişkisini de sergiler.
http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/fullbrowser/collection/catalunya/id/2112/rv/singleitem/rec/8, Gianola engraving of 1697

[497] http://es.wikipedia.org/wiki/Historia_de_Barcelona, 2010

Kentin bugün sahip olduğu yerel yönetim geleneğinin hukuki temelleri I. Jaume döneminde çıkarılan yasalar ile atılır. Jaume (1208-1276) feodal beyler arasındaki süren savaşlarda müttefikler edinmek ve kentsel grupları daha iyi kaynaştırmak için yerel yönetimlerin inşasına girişir, Uzun yıllara yayılan müzakereler sonucunda oğlu Büyük Pere (Pere the Great) "Recognoverunt Proceres" (1284) adını taşıyan bir ayrıcalıklar tüzüğü ile yerel yönetimlerin yetkilerini pekiştirir. Ortaçağ kent demokrasilerinin meşru temeli ayrıcalıklar sayesinde[498] kentte yaşayan belli grupların talepleri, belediyenin kuruluşuna giden yolu açar. Belediye binası Roma döneminden beri merkezi önemini koruyan Jaume Meydanı'na inşa edilir.

Yerel yönetimde rol alan başlıca aktörler, Akdeniz ticaretinde kapılan üstünlük sayesinde aynı zamanda ekonomik yaşamda da öne çıkan aktörlerdir. Bunlar arasında tüccarlar ve gemi sahipleri, Katalanlar'ın Akdeniz'de gerçekleştirdiği yayılmacı politikayı mümkün kılan kentsel gruplardır. Seyir sırasında ticaret gemilerinin korsan teknelerine saldırmaları ve ganimetlerine el koymaları tamamen yasaldır. Korsanlar ise hem gemilere hem limanlara saldırı düzenler. Bu nedenle, korsanlara karşı sahil ve limanları savunmak belediye yönetiminin sunduğu hizmetler arasındadır. Barselona Kent Meclisi (Consell de Cent) tüccarlarının kargolarını kollamak ve gemilere saldıran korsanları cezalandırmanın yanı sıra limanı saldırılardan korumak için özel ya da kamuya ait gemileri silahlandırmak ve mürettebat sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca, aynı dönemde üyeleri kent meclisi tarafından atanan ticari kuruluş Consolat de Mar (Consulate of the Sea) Akdeniz'deki çeşitli ülkelerin limanlarında yetkili memurlar bulundurur. Dolayısıyla, meclis kentin ticari faaliyetlerinin yanında bu ticaretin korunmasına yönelik faaliyetleri de yüklenir.[499] Yakın adaların ele geçirilmesi, gelişkin kentsel hizmetler ve ticari yasal kurumlar sayesinde Barselona, on üçüncü yüzyıldan önce Akdeniz limanları arasında başat bir konum edinir. Denizlerdeki ticari hâkimiyetin sürekliliği kentin tipik özelliği haline gelir. Liman sahil boyunca devam ederek kenti bir yelpaze gibi Akdeniz'e sunan kent görünümünü belirler. Bu görünüme önce Kent meclisinin iki önemli projesinden biri I. Marti kulesi eklenecek, böylelikle limana yaklaşan gemiler rahatlıkla izlenecektir. İkinci proje limanın ayrıcalıklı konumundan dolayı bölgede beliren konut sıkıntısına aranan çözüme yöneliktir. Bu amaçla, binalara fazladan birer kat

[498] H. Pirenne'den aktaran, Ortega y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, İstanbul: Metis Yayınları, 1992, s:73
[499] http://www.bcn.cat/historia/pag/capitols/cap_09/en/capitol_09.htm, 15 Ekim 2010

eklenmesine onay verilir. Barselona, Jaume'den beri ortaçağ kentinin özelliklerini taşır. Yüksek surlarla çevrili bu kent, sur içi ve sur dışı olmak üzere iki parçadan oluşur. Sur içi her biri ortak ihtiyaçları çerçevesinde örgütlenmiş mahalle birimlerine bölünmekte, her birim kendi kilisesine, pazara ve su kaynağına sahip birincil mekânlar olarak örgütlenmektedir. Kentte ayrıca ticaret, zanaat, imâlat, ruhban sınıf ve kent yönetimi gibi temel mesleklere göre de mekânsal ayrışmadan söz edilmektedir.[500] Kent meclisinin ve soyluların kontrol ettiği tarımsal araziler, sur dışında Llobregat ve Besos nehirlerinin çepeçevre sarmaladığı Tibidabo'dan Montcada'ya; Castell defeis'den Montgat Tepeleri'ne kadar uzanır. Ovalık arazi sur içini besleyen tarımsal ürünlerin üretildiği çiftlikler, manastırlar ve "horta y vinyet" adındaki bahçeler tarafından kaplıdır.[501]

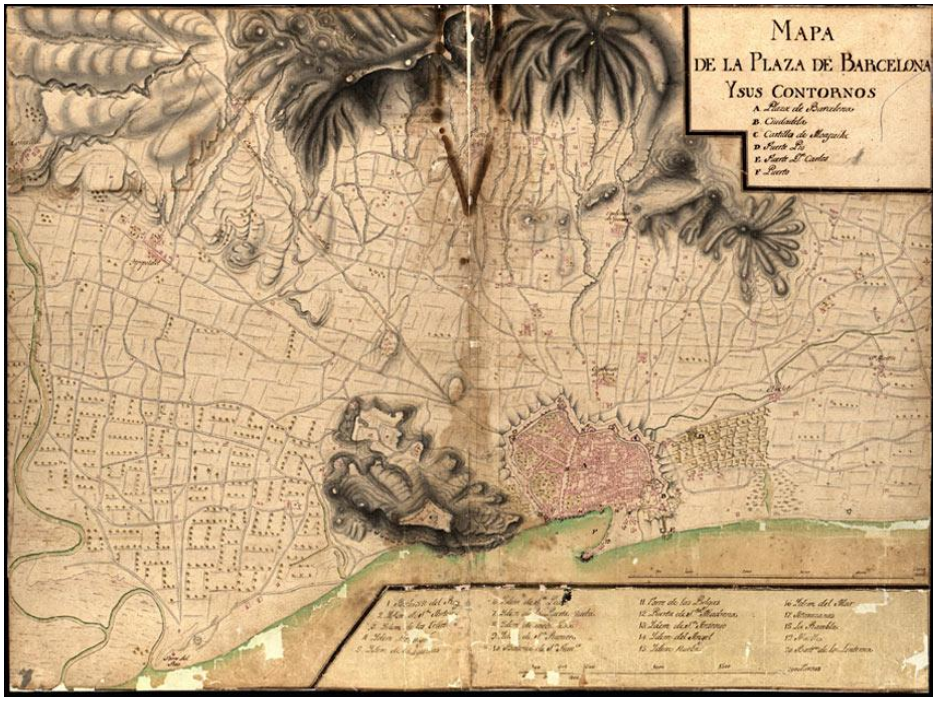

Görsel 37: Barselona ve çevresinde bulunan yerleşimler[502]

Barselona ortaçağdan on dokuzuncu yüzyıla surların yıkım kararının alındığı 1854 tarihine kadar temel kentsel biçimini korumuştur. Surlar geniş tarım arazileriyle kent arasındaki sınırları oluşturmaktadır. Sur dışında ise kuzeyde Sant Marti de Sants ve Sant

[500] Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent**, İstanbul : Ayrıntı Yayınları: 2007, ss: 376-383
[501] Manuel de Sola Morales, **Ten Lessons on Barcelona** , Barcelona: Publication del COAC, 2008, s: 222,
[502] http://www.bcn.cat/historia, 1750'ler civarı Barselona ve çevre yerleşimler isimli harita, (8 Haziran 2013)

Marti de Provençals ya da Clot gibi yerleşimler bulunmaktadır. Bu yerleşimler surların yıkılışını takip eden yıllarda Barselona metropolitan alanına katılacak belediyelerini oluşturur.[503]

Aristokrat toprak sahiplerinin kötü kokulu bir tarımsal üretim süreci gerektiren kenevir ekimi yaptıkları topraklar kent sınırlarının mümkün en uzak noktaları Poble Nou bölgesinden doğuda Besos nehrine kadar uzanır. Kenevir üretiminin yerini daha sonraları pamuk alarak sanayi için temel bir hammadde olacaktır. Sur dışında kalan ovanın batısında Llobregat nehrine kadar uzanan bahçelerde ise kentin ihtiyaç duyduğu hububat, sebze ve meyve yetiştirilir.

4.2 Sanayi Öncesi Barselona

On sekizinci yüzyıl, İspanya tacını paylaşamayan Habsburg ve Bourbonlar arasında bitmeyen veraset savaşlarına sahne olur. Savaş, önceki yüzyıllarda politik ve kültürel kurumlarının meşruluğu merkezi yönetim tarafından sürekli sorgulanan Katalanları zor bir seçime sürükler. Katalanlar merkeziyetçi Bourbonlara karşı Habsburgları destekler. İspanyol Veraset Savaşları (1701-1714) Habsburgların yenilgisi ve Bourbon V. Philippe'in İspanya Kralı ilan edilmesiyle son bulur. Katalonya, bir yıl süren kuşatmadan Fransız V. Philippe'e ticari egemenliğini ve siyasi ayrıcalıklarını kaybetmiş olarak çıkar. Philippe, liman şeridinde önemli bir mahalle olan La Ribera'yı yıktırarak, onun yerine La Ciutadella kalesini inşa ettirerek kent silüetine militer bir öğe eklemekle işe başlayacaktır.[504] Kenti boyun eğdirmeye yönelik bu inşa faaliyetleri sadece askeri garnizon ile sınırlı kalmaz, yeni yollar ve mahalleler yaratılır. 1717'de yapılan bir kadastro çalışmasına göre sur içi kentte 5000 konut ve 14,474 aileye tekabül eden 57.709 kişilik nüfus eski ortaçağ şehri ile dönemin yeni yerleşimi Raval arasında dağılmaktadır. Bu dağılım Raval'ın aleyhine eşitsiz bir dağılımdır, zira kentin bu bölümü hala bahçe ve tarım alanlarının bulunduğu düşük nüfuslu bir bölgedir. Bourbonlar kentin hukuki ve idari ayrıcalıklarına el koyarak kendi yönetim tarzını empoze eder. Buna göre, kent alanlarında girişilecek bayındırlık faaliyetleri cinsinden kararlar kente atanmış bir tür askeri vali aracılığıyla yerine getirilecektir. Bu kurum (Captaincy General) Kont Ricla'nın

[503] On dokuzuncu yüzyılda Barselona, eski kent ve Eixample ile sınırlı idi. 1898 de bu durum değişerek çevre yerleşimlerinden Gràcia, Sant Martí dels Provençals, Sant Gervasi vb. kent yönetimi sınırları içine dahil oldu. http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Barcelona.pdf
[504] Sola Morales, s:116

1767-1772 tarihleri arasındaki yönetimi sırasında yayınlanan bir yönetmelikle yeni konut inşaatlarını yasaklayarak sokakların daha fazla daralmasını engellemeyi amaçlamış; ancak Kent Meclisi mülk sahiplerinin görüşlerini savunarak yönetmelik kurallarına karşı çıkmıştır. Sözkonusu yıllar özellikle konut inşaatlarının hızla arttığı ve bu alandaki çelişkilerin kenti zorladığı bir dönem olarak tanımlanmaktadır. 1772-1791 tarihleri arasında %98'i eski parseller üzerine inşa edilen 4255 bina rapor edilmiştir. Bu inşaat furyasının yanı sıra düz çizgi estetiğiyle modern sokakları andıran iki sokak inşaatı Barselona'daki ilk planlı çalışmayı başlatır. "***Carrer Argenteria***" ve "***Carrer Nou de la Rambla***" sokakları gelecek yüzyılın sokak örüntülerinin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. [505]

4.2.1 **Barselona Surları**

Görsel 38: 1913'de Onbeşinci yüzyıla ait sur kalıntısı[506]

On dokuzuncu yüzyıl sonundan geriye bakıldığında altı ana sur kapısının kontrol ettiği surlarla çevrili Barselona imajı kentlileri yadırgatacaktır. On sekizinci yüzyılda ve on

[505] Joan Busquet, **Barcelona: The Urban Evolution of a Compact City**, İtaly: Nicolodi, Harvard University,2005, ss:83-88
[506] Santa Madrona sur kapısı. Kaynak: http://www.artehistoria.jcyl.es/artesp/obras/23285.htm

dokuzuncu yüzyılın ilk yarısı boyunca Barselona küçük ölçekli surlu bir kenttir[507]. Jaume'den kalma eski Roma surları ve. Monjuic eteklerindeki "Portal de Santa Madrona" gibi sur kapıları askeri amaçlarla inşa edilmiştir. "Portal de Sant Antoni", Valencia, Saragosa ve Madrid trafiğinin aktığı kapıdır. "Portal de Tallers" kenti Sarria'ya bağlayan yol başını bekler. "Portal de l'Angel" Gracia, Bell Esguard ve Sant Cugat'a doğru çıkan Passeig de Gracia yönünde bulunur. Yine askeri bir nokta olan "Portal Nou" ise Fransa'yı şehre bağlayan ana aks üzerinde durmaktadır. Son kapı Barselona'nın sahil ve liman bağlantılarını denetleyen "Portal de Mar"dır. Deniz surları liman ile kenti birbirinden ayıran surlardır. Deniz ve kara yolu bağlantıları ile bu yakın ilişki, on dokuzuncu yüzyıl başı yol restorasyonlarında surun vazgeçilmez önemine dikkat çekmektedir.

Görsel 39: Francesc Soler i Rovira, 1855 sur yıkımı[508]

Yol ölçüleri ve kodları ağırlıklı olarak III. Charles döneminde düzenlenir. Merkezinde Madrid'in bulunduğu karayolları onun döneminde inşa edilecektir. Yolların bakımı ve denetimi yine merkez ve yerel yönetim arasında paylaştırılmıştır. Barselona

[507] Bu tarihlerde Barselona surlarının uzunluğu 6 km, sur için alanın yüzölçümü ise 2.000.000 m^2'dir. Bu alansal büyüklük Kabataş'tan Taksim'e; Taksim'den Tünel'e ve oradan da Karaköy'e bir sınır çekildiğinde kaplanan alana eşittir.
[508] http://www.bcn.cat/historia/pag/capitols/cap_30/ca/galeria_imatges/30enderroc_muralles1.htm (03 Haziran 2013)

örneğinde La Creu Coberta'ya kadar yollar yerel, bu bölgeden sonra ise merkezi yönetimin denetimi altındadır.

Görsel 40: On dokuzuncu yüzyılda deniz surları[509]

Geniş bir bakış açısıyla düşünüldüğünde surlar sadece kent içinin kontrolünü değil aynı zamanda kent dışında uzanan ve kent iaşesinin temininde hayati öneme sahip geniş ovalar üzerinde de belirleyici etkiye sahiptir. Morales sur kapılarının bu özelliklerini "***Yeni yolların başlangıç ve bitiş noktaları esas olarak kent kapıları tarafından belirlenmektedir***" cümlesiyle ifade eder.[510]

Yolların iyileşmesi, araç trafiği, meta, yolcu, ordu, hayvan taşımacılığından haberleşmeye kadar pek çok unsurun modernizasyonu anlamına gelmektedir. Kentin surla belirlenen biçimi ve yol geometrisi şüphesiz coğrafya ile bağlantılıdır. Ancak haberleşmenin, hareketliliğin ve birim m^2'den geçen eşya, hayvan ve insan sayısının arttığı bir yaşam, yolların biçim ve kalitelerini de değiştirecek, onları kontrol eden noktaların direncini kıracaktır. Bu açıdan surun sadece kent içi alan değil kent çevresi üzerinde de modern yaşamın kullanışsız bulacağı bir baskı uyguladığını söyleyebiliriz. Sekizgen bir şemaya sahip iç ve dış yollar, geniş tarım arazilerinin organizasyon ve kontrolünün gerçekleştirildiği kent

[509] http://www.bcn.cat/historia/pag/galeria_ca.htm, (01 Haziran 2013)
[510] Morales, s: 230

kapılarında sonlandığından kapılar bir anlamda "***kentsel ve kırsal dünyanın, içerdekilerle dışarıdakilerin buluştuğu***"[511] noktalardır. Hanlar, lokantalar, erzak depoları, dükkânlar, gümrük bu buluşma noktalarına bir ağ gibi yerleşmektedir. Tarım arazilerinin ve kente gelen ürünlerin sahibi aristokrasidir. Kentte aktif bir biçimde ticaretle uğraşan gruplar ise 'artık ürün'ün ihracatını gerçekleştirir ve kentin ihtiyacı olan diğer metaları da ticaret kanalları üzerinden ithal eder.

Kulelerle desteklenen yüksek surlar, coğrafi olarak batıdan kuzeye doğru ilerleyerek tekrar güneye, limana doğru iner. Bourbonlar'ın kenti kuşatmalarına neden olan Veraset Savaşları, kent surları üzerinde tartışmalarla dolu bir tarihi döneme tekabül eder. Sonunda surların yeni garnizona (Ciutadella) göre genişletilmesiyle askeri yerleşim, sivil yerleşimi baskılayarak kenti Bourbon müfrezelerinin sürekli gözetimi altına sokar. Philippe'in projesi kentin katı bir sur kıskacı altına alınmasını amaçlamaktadır. Böylelikle sanayinin gelişimi ve sivil genişlemeyi kendi kuralları çerçevesinde sınırlamak ve bu yolla Katalan direnişini kırmak kolaylaşacaktır. Kenti sınırlayan ve kontrol eden surlar büyük bir kentsel problemin kaynağı haline gelerek Fransızlara ve işgale karşı halk nefretinin sembolü olur.

Barselona surları bu dönemde gerçek anlamda hukuki bir engele dönüşür. Sur dâhilinde, çapı 1.25 km lik bir çember içindeki yeni inşaatlar, atış sahası içinde oldukları iddiası ile yasaklanır. Elisabeth kararnamesini hatırlatan bu yasak, kent dışındaki toprakların yaklaşık % 60 lık bölümünü uzun yıllar kullanılamaz hale getirir. Philippe, "Yeni Başlangıç" adını taşıyan planı yürürlüğe koyarak, Katalanların tarihsel ayrıcalıklarını ellerinden alır. Kent Meclisi ve Katalan Hükümeti kapatılır ve sıkı merkeziyetçi bir yaklaşımla kent yönetimi Madrid'e bağlanır. Kentin gelirlerine el konulması ve vergi sisteminin ağırlaştırılması nedeniyle kent iflasa sürüklenir. Bu dönem, açık bir kültürel baskı politikasının uygulandığı, Katalan dilinde yayınların yasaklandığı ve bütün Katalan üniversitelerinin kapatıldığı bir dönemdir. Bu uygulamalar on sekizinci yüzyılın sonuna kadar sürer ve herhangi bir kent planı önerisini imkânsız hale getirir. Tüm bu kısıtlama ve baskı uygulamalarına ilaveten Philippe, Ribera adını taşıyan ve 2000 konutu kapsayan mahallenin yıkımını gerçekleştirerek, Barselona'daki ilk geniş kapsamlı yıkım faaliyetinin mimarı olur. Yerlerinden edilen mahalleli ise limanın doğu kesimine kayarak, ilk barridayı (shanty town) Barselona silüetine

[511] Lewis Mumford, **Tarih Boyunca Kent,** I. Baskı, İstanbul**:** Ayrıntı Yayınları, 2007, s: 374

ekler. Sonunda askeri mühendis Pedro Cermeno'nun planladığı Barceloneta Mahallesi, 1755 tarihinde sözkonusu barridanın yerini alacaktır. [512]

Bu kısıtlamalar ve Katalan direnişi ile süregiden siyasi bunalım on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında yeni bir siyasi atmosferin şekillenmesi ile aşılır. Deniz aşırı geniş tarımsal alanların sömürgeleştirilmesi, üzüm ve şarap üretimi ve özellikle kıtalar arası ticaret, kent gelirlerinin artışını ve ekonomik krizin aşılmasını sağlar. Bu iyileşmede III. Charles'ın 1778'de Katalanların Amerika'ya ihracat yapma yasağını kaldırma kararının rolü büyüktür.

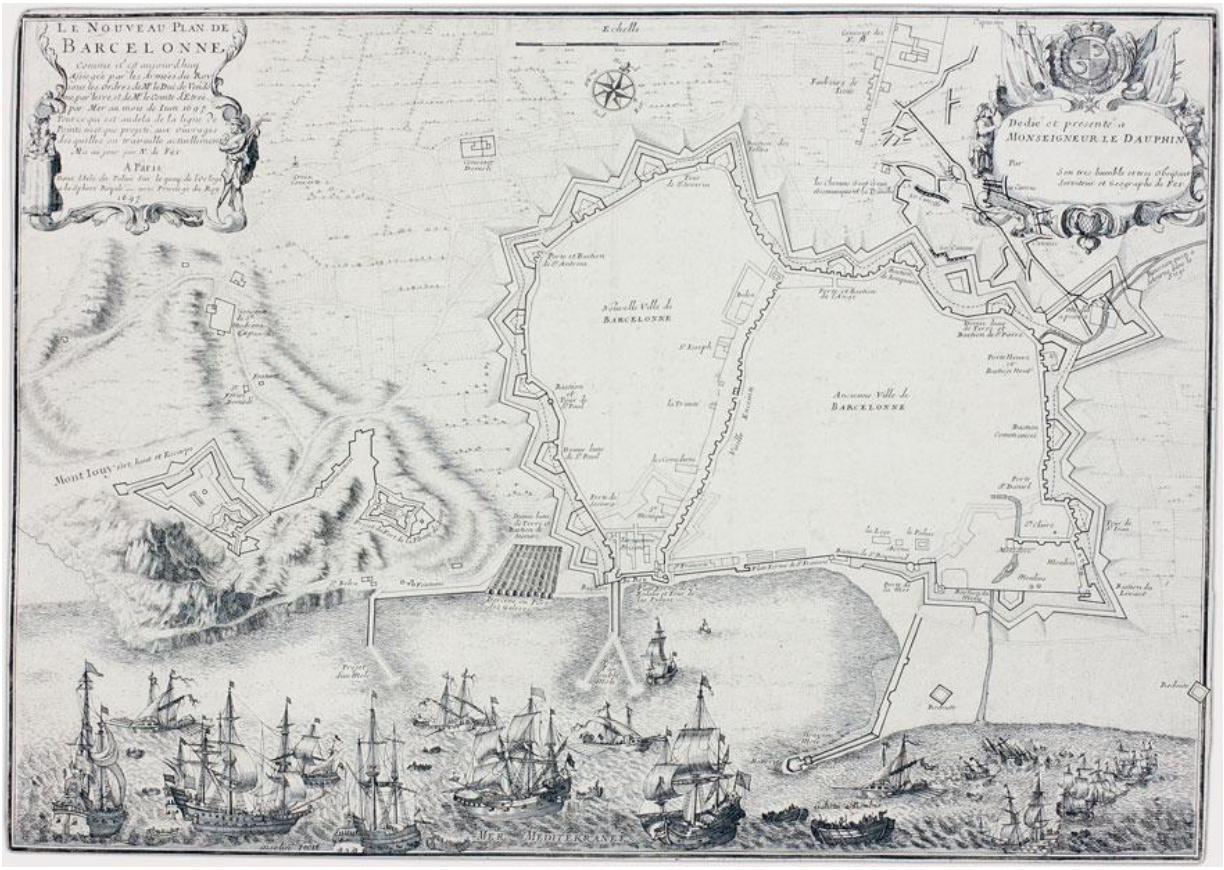

Görsel 41: 1697 Burbon Kuşatması [513]

[512] A. E. J Morris, 1994, History of Urban Form: Before the Industrial Revolution, Longman, England, s:299
[513] http://www.bcn.cat/historia/pag/capitols/cap_09/en/capitol_09.htm, 2010

Görsel 42: La Sega, Katalan kırsalı[514]

4.3 Sanayi Kenti Barselona

Modern Barselona iki belirleyici sürecin etkisi altında gelişir. Bunlardan birincisi kentleşmedir. Kentleşme, yüksek hareketliliğe sahip çeşitli toplumsal grupların kırsal bölgelerden çıkarak kente yerleşmeleri sürecini belirten kavramdır. Kırsal yaşam tarzlarının kentsel yaşam tarzlarına doğru değişimindeki bu süreç son derece karmaşıktır. Burada ilk dikkat çeken olgu nüfustur. Barselona'nın nüfus hareketleri düz bir çizgide ilerlemez. On yedinci yüzyılda açlık, savaş ve salgın hastalıklar nedeniyle azalan nüfusu on sekizinci yüzyıl başında yeniden on altıncı yüzyıldaki seviyesine geri dönerek 30.000 kişiye erişir. Ortaçağ surlarının 1714'de yürürlüğe konulan askeri kurallar gereği varlıklarını sürdürmeleri neticesi 1818'de kent nüfusu 83.000'e, 1821'de 140.000'e, 1850'de ise 187.000'e ulaşır.[515] Bu rakamlara göre, 32 sene içinde 100.000 kişi daha nüfusa eklenerek sur içindeki iki milyon metre karelik alanı paylaşmış görünmektedir.

[514] Bu resim sur dışı alanlarda hüküm süren Katalan kırsalını betimlemesi açısından seçilmiştir. Kırsal emek gücünün kullanımı, gelecekte 'kentsel' yararına değişecek görünüm, zaman ve mekândaki farklılık ressam tarafından en yalın şekliyle temsil edilmiştir. Joaquim Vayreda (1843-1894), Katalan kır manzaraları ressamı, 1881, http://commons.wikimedia.org/wiki/File:LA_SEGA.jpg , (15 Mayıs 2012)

[515] http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Barcelona.pdf, , (15 Mayıs 2012)

Görsel 43: On dokuzuncu yy kent silüeti: Sant Marti'de fabrika bacaları ve liman[516]

Nüfustaki artış, sanayileşen kente tarım alanlarından akan göçmen gruplara bağlı olduğu kadar ithal edilen tahıl ve yerel tarımsal üretim ile garanti altına alınan yiyecek tedarikine de bağlıdır. Hektar başına 856 kişi ile İspanya'daki en yüksek nüfus yoğunluğu Barselona'dadır. Yüksek nüfus yoğunluğu, yetersiz su temini, kanalizasyon sisteminin zayıflığı hijyen şartlarının hızlı bir şekilde kötüleşmesi ile sonuçlanır. 1821, 1834, 1854, 1864 ve 1870 de vuku bulan farklı salgınlar her seferinde nüfusun %3'ünün ölümüne yol açar. 1837-1847 arası yaşam beklentisi zengin erkekler için 38.3 sene, fakirler için ise 19.7 dir. Sıkışıklık, kalabalık, kirli hava neticesi yaşam koşullarını ve beklentisini böylesine olumsuz etkileyen sur 1854'e kadar kent dokusundaki yerini koruyacaktır. [517]

[516] 19.yy başı Barselona görünümü hem liman kenti olgusuna hem de tekstil fabrikaları ile sanayinin varlığına gönderme yapar. Surlar, kentin ekonomik, askeri ve mekânsal organizasyonunda esas unsurdur. Kentin kırsalı bu görünüm içinde ağırlıklı yer tutmaktadır. Tabloda resmedilen silüet algısı 19.yy sonu silüetinden belli başlı farklar bazında ayrışır. Yüzyıl ortasından itibaren kırsal arazi olarak görünen geniş alanlar üzerine Eixample inşa edilecek, manzanalar ve radyal yollar bu yeni kenti kaplayacaktır. Tablo kenti üç düzlem ile resmetmektedir. Deniz ve liman, surlar içinde Ciutat Vella (antik kent) ve Tibidabo dağ sıralarına yaslanmış geniş tarımsal araziler ile Gracia gibi kentçikler.
http://es.wikipedia.org/wiki/Historia_de_Barcelona,, (15 Mayıs 2012)

[517] Joan Busquet, **Barcelona: The Urban Evolution of a Compact City**, İtaly: Nicolodi, Harvard University,2005, ss:90-95

Görsel 44: 1846'da İspanya'nın fabrikası Barselona[518]

İkinci süreç sanayileşmedir. On dokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren Akdeniz Manchester'ı ünvanını kazanan kent bir tekstil kentine dönüşmüştür. Bu dönüşüm, endüstriyel pamuklu kumaş üretimine geçen sanayide ve ticarette bir genişlemeye yol açmış dolayısıyla kent ölçeğini değiştirecek modern kent planlaması için gerekli kaynakların sağlanmasında öncü bir atılım gerçekleştirmiştir.[519] Sanayileşmenin kaynakları "***İspanya'nın Fabrikası Katalonya***" isimli eserlerinde Jordi Nadal ve Jordi Maluquer tarafından üç başlık altında açıklanır. Bunlardan birincisi, Amerikan kolonilerinde ve ticaret sayesinde üretilen zenginlik; ikincisi, iyi gelişmiş bir tarım sektörünün yarattığı Katalan yerli piyasasının varlığı; üçüncüsü, uzun bir geçmişe sahip imalat sanayinin varlığı ve sermaye birikimidir.[520] Yine kömür ve su kullanımı ile sağlanan enerjinin 1840-1860 arasında düşük verime rağmen yaygınlaşması, dış ülkelere özellikle Cardiff kömürüne bağımlı bir sanayileşme modeli geliştirir.[521] Bu gelişimlerde etkili olan faktörler ulaşım ve haberleşme sistemleri maliyetlerinin düşmesi ile

[518] Josep Dominguez'in 1846'da Barselona'nın İspanya'nın fabrikası haline geldiğini göstermeyi amaçlayan fotoğrafı. Bu tarihte yeni fabrikaların kurulmasını yasaklayan bir yasa çıkarılmıştır. Böyle bir yasa dönüşüm ruhunu temsil eden politik tutumlardaki çelişkilere kanıt olarak kabul edilebilir.
http://www.bcn.cat/historia/pag/capitols/cap_29/ca/galeria_imatges/29prohibicio1.htm, (21 Haziran 2013)
[519] J. Vicens Vives, **Approaches to the History of Spain**, Berkeley, Los Angeles:University of California Press, 1970, ss:137-144, http://www.google.com/books, (21 Eylül 2010)
[520] Aktaran Busquet, s. 101-102
[521] Busquet, ss:101-102
[521] Busquet: 103

yerli ve yabancı ticarete konan kurumsal engellerin kaldırılmasıdır.[522] On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, ulusal ulaşım ve taşımacılık ile haberleşme sistemlerinin demiryolları ve telgraf ağlarının tamamlanması sayesinde güçlendiği ve demiryolu taşımacılığında birim maliyetlerin düştüğü görülür. Bu olgular pazarların genişlemesini, kentleşmenin artışını ve tarımda uzmanlaşmayı mümkün kılmıştır.[523] İspanya'da 1800'de 2000 km olan şose yollar 1868 tarihinde 19.815 km ye çıkar. Bu gelişme, hayvanlara bağlı İspanya taşımacılığını tekerlekli arabalara bağlı bir taşımacılık sistemine geçirir. Bütün bunlara ek olarak liman inşaatlarındaki ilerlemeler ve gemicilik hatlarındaki gelişmeler de ticaretin kapasitesini arttıran unsurlardır.[524]

Yukarıda anılan olumlu etki ve gelişmenin yanı sıra kenti yaşanamaz ve dezavantajlı kesimlerin yaşamını imkânsız hale getiren dışsallıklar dönüşüme giden koşulları olgunlaştırır. Kentleşme ve sanayileşme kentsel dokuda hızlı bir hasara yol açarak tekstil işlikleri, üst üste binmiş sıkışık konutlar ve kamu binalarıyla dolan kenti nefessiz bırakmıştır. Nüfus yoğunluğundaki artışın yanı sıra kentsel arazinin mümkün her köşesinden fırlamış imalathaneler kenti adeta bir halı gibi kaplar. Konutlar kalitesiz, dar cepheli ve yüksek binalardan oluşur. Hatta arka bahçelere yapılan inşaatların kenti devasa bir şantiye alanına çevirdiği rapor edilmektedir.[525]

Sur kenti Barselona bu iki sürecin etkisi altında iken kent görünümü ve silüetin farklı unsurlar tarafından belirlendiğini tespit eden Busquet, bunları üç grupta toplar. Birincisi, I. Jaume'nin Roma surlarıdır. Rambla boyunca uzanan bu surlar III. Pere'in iktidarı sırasında yenilenmiştir. İkincisi, eski Roma yollarının zaman içinde dönüşümü ile kent sokakları ve pasajları haline gelmiş mekânlardır. Her türden önemli kentsel olayın temsil edildiği anıtlar ve meydan oluşumları ise işlevselliği ön plana çıkararak üçüncü unsur olarak saptanmaktadır. Kapitalist kentin pekişmesi sürecinde ortaya çıkan arz ve talep bazlı dönüşüm eski kenti örgütleyecek yeni tutumlar arasındaki çelişkileri de kente yerleştirmeye başlayacaktır.[526] Bu çelişkiler, belediye, sanayiciler ve mülk sahipleri arasında yeni görünüm ve işlevlerin yerleştirilmesi üzerine olduğu kadar rant paylaşımı konusunu da kapsayan her türden

[522] Rosés, Joan R; Why Isn't the Whole of Spain Industrialized?, New Economic Geography and Early Industrialization, 1797–1910, http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=190265, (21 Haziran 2013

[523] Sánchez-Albornoz ve Antonio Gómez; Aktaran: Rosés, s:998

[524] Madrazo ve Frax, Aktaran: Rosés, Joan R, s:999

[525] "O dönemde söylenenlere göre, şehrin bir ucundan diğerine çatılardan atlayarak gitmek mümkündü" Rosés, s:44

[526] Joan Busquet, **Barcelona: The Urban Evolution of a Compact City**, İtaly: Nicolodi, Harvard University,2005, s:97

yapılanma ve sıhhileştirmeye dönük ilk bayındırlık faaliyetleriyle kendisini gösterir. Belediye, kentte oluşan gerilimli ve sağlıksız tıkanıklığa bir çözüm olarak kilise mezarlıklarını ve bahçelerini kamusal alanlara dönüştürme kararı alır. Bu önlemleri yoğun bir kamulaştırma faaliyetiyle radikal bir kentsel uygulama izler. Ferran Sokağı inşaatı, (Carrer de Ferran) yoğun, sıkışık kentsel dokuyu aralayan, batıya doğru uzatan, denize paralel geniş ve uzun bir cadde sayesinde kente nefes aldıran bir girişimdir. Ayrıca, çağın gereklerine uygun bina formları ve cephelere getirilen yeni kurallar da eklenince tektip standartı kent literatürüne sokan düzenleme ve yeniden inşa amaçlı ilk uygulama ortaya çıkmış olur. Kostof, Avrupa'da 12. yüzyıldan itibaren yönetimlerin bina cephelerindeki silmeler, balkonlar, trafik lambaları ve kaldırımlara kadar her şeyi kapsayan inşaat yönetmelikleriyle standart kent dokusunda soyluluğu anımsatacak estetiğin ortadan kaldırılmasını amaçladığını belirtir. Sanayi yüzyılında tercih edilen kentsel görünüm sur, sokak ve bina cephelerinde bir dizi kuralı yeni dönüşümün yasal düzenlemeleriyle saptayacaktır.[527] Kentsel düzenin ve denetimin sağlanmasına yönelik kamusal çalışmanın ürünü olarak kentsel kodların düzenlenmesi ve cadde inşası yerel yönetimin kent politikalarını da görünür hale getirmektedir.

4.3.1 **Ferran Sokağı ve Jaume Meydanı**

Görsel 45: La Rambla ve Ferran Sokağı[528]

[527] Kostof Spiro, **Şehirler ve Sokaklar**, Zeynep Çelik, Diane Favro, Rchard Ingersoll (Der.), İstanbul: Kitap Yayınevi,2007, s:25

[528] Alt sağ köşedeki kalın hatlı La Rambla'yı dik açıyla keserek Jaume meydanına kadar uzanan ve tarihi doku içinde yarılmayı erken bir tarihte gerçekleştiren Ferran sokağı, Fotoğraf: Google Earth, Funda Budak, (12 Haziran 2013)

Kendiliğinden, ihtiyaca göre şekillenmiş bir kentsel coğrafyaya işaret eden ortaçağ sokak geleneğinden sonra dümdüz ve geniş bir sokak inşa etmek, toplumsal idealler ile düşünce ve politikada ortaya çıkan yeni eğilimlerin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Farklı bir yaşam anlayışının su yüzüne çıkışıyla daracık sokakları, çok merkezli yapısı, farklı mekânlara dağılmış kentsel işlevlerin yanı sıra sanayinin sur içi varlığı nedeniyle aşırı nüfusla resmedilebilecek gotik silüet barok gözün ve aydınlanma aklının pergeline takılır. Bunlar modern kente uzanan yolda reformcu adımlardır. Bu adımların arka planı Morales'e göre Napolyon'un Fransız başkentindeki düzenlemelerine konu olan parizyen bir sokaktır. Gaz lambaları ile aydınlatılmış bu geniş sokak, parekende ticaretin yeni merkezi Rue de Rivoli'dir. Ferran-Rivoli ilişkisini Sola-Morales şöyle anlatır. [529]

> *Parakende ticaret Barselona'daki varlığını bu sokak üzerinde hissettirdi. Örnek aldığı model, kemerleri (arcades) altında kadınların gezindiği ve alışveriş ettiği Paris'teki Rivoli Sokağı (Rue de Rivoli) idi. Yeni kent ritüeli on dokuzuncu yüzyılda gelişti. Emile Zola Paris'teki büyük mağazaların havalarını anlatırdı. Mühendisler ve mimarlar da yeni açılan sokakları ve onların eskisi gibi karanlık, düşmanca ve tehlikeli olmayan imajını görmeye gitti. Bu sokaklar iyi aydınlatılmış lüks alanlar ve insanların birbirleriyle karşılaştıkları eğlence mekânları haline geldi. Carrer de Ferran burjuva kentinin modern imajını Barselona'da ilk kez görünür kılan yer idi."*

Ferran Sokağı ve Jaume Meydanı'nda gerçekleştirilen kentsel politikayı anlayabilmek için merkezi yönetimin politik yönelimlerini de değerlendirmek gerekmektedir. Konuya iki aşamada yaklaşılabilir. Birincisi, on dokuzuncu yüzyıla hakim olan politik atmosferdir. Jaume Sobreques bu dönemdeki karşılıklı mücadeleleri şöyle sınıflandırır.[530]

> *Bu yüzyıl, (1812-1840) liberallerle mutlakiyetçiler; (1840-1868) ılımlılarla progresistler; 1875'de monarşinin restorasyonundan sonra da liberaller ve muhafazakârlar arasındaki mücadelelerle şekillenir.*

Her biri kendi idealleri ve çıkarları için mücadele eden karşıt akım ve siyasetler devlet siyasetini etkiledikleri oranda kent düzlemini birinci dereceden etkileyen güçler olarak ortaya çıkarlar. 1820'de General Rafael del Riego'nun başını çektiği liberal hareket

[529] Manuel de Sola-Morales, **Ten Lessons on Barcelona**, Barcelona: C.O.A.C, 2007, ss:64-66

[530] Jaume Sobreques i Callico, Histoire de la Catalogne, Bcn: Editorial Base, 2007, s:: 91. Ayrıca bu sınıflamalara tekabül eden yönetim biçimleri şunlardır. Mutlak Monarrşi: 1813-1820/1823-1833; Anayasal Monarşi: 1820-23//1833-1871; Parlamenter Monarşi: 1871-1873; Monarşinin yeniden tesisi: 1874-75, http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Spain, 10 Mayıs 2013

döneminde İspanya 52 eyalete (province) bölünecek, 1833'de ise içlerinde Katalonya'nın da bulunduğu tarihi bölgeler yeni idari bölgeler olarak tesis edilecektir. İkinci husus, hukuki metinlerin düzenlenmelerine ilişkindir. 1820-1823 arasındaki yönetim "Triennat Liberal", ancak 1835'de uygulanabilecek bir hukuki metne, pek çok manastır ve kilise arazisinin kent mülkiyetine geçirilmelerini sağlayan 1822 tarihli "Confiscation Act"a imza atar.[531] Bu metin, kent arazilerinin farklı toplumsal sınıflar arasında el değiştirilişlerini mümkün kılan koşulları hazırlayacaktır. 1835'deki manastır yangınları ve kilise mülklerinin merkezi devlet tarafından açık arttırmayla satışlarına izin veren 1836'daki "***Mendizabal Yasası***", Jaume Sobreques'e göre dönemin ideolojik yapısını gösteren iki önemli olgudur.[532]

Böylelikle Ferran planının uygulanabilmesi için ilk olarak "Trinitarias" Manastırı'na ait araziler kamulaştırılır. İkinci adım, kentin merkezi önemdeki meydanı Jaume'nin düzenlenmesidir.[533] Sıkışık sokaklarda yıkılan binaların mülk sahipleri sokak yapımından geriye kalan araziler üzerinde yeni binaların inşaatına başlar.[534] Ancak binaları inşa edenler her zaman başlangıçtaki mülk sahipleri değildir. Arazi geliştiriciler (developers) emlak piyasasının yeni şekilleniş biçiminden pay kapmak üzere bu piyasaya müdâhil olarak yıkımlardan önce alımlar yapar. Bitişik kilise ve dini okulların yıkımı ile ruhban sınıfın elindeki araziler de sivil yönetimin mülkiyetine geçer. Böylece, Ferran Sokağı, modern kapitalist kentin emlak piyasalarında yapılan alım ve satımın Barselona'daki öncü mekânı olur. Kent Meclisi, kamulaştırılan alanların zararlarına karşılık mülk sahiplerine beş katlı bina inşa etme hakkı tanır. Binaların geniş balkon ve pencereleri sayesinde yeni mülk sahipleri ve kiracılar alışveriş faaliyetlerini ve kentin bu bölümünü "Baudelaire'in "flaneur"ü[535] tarzında deneyimlemeye çalışan insanları izleyebilecektir. Binaların tipik olmayan genişliği ve yüksekliğinin kentli algısı üzerindeki etkisi bina cephelerinin düzenliliği, bir örnek kemer süsleri ve yeni mağazaların eğlenceli vitrinleri ile unutturulur. Sokak, bir bütün olarak düzenin, yeni kentsel ritmin ve yeni kent tabakalarının görünür kılındığı mekân haline gelir.

---

[531] Joan Busquet, **Barcelona: The Urban Evolution of a Compact City**, İtaly: Nicolodi, Harvard University,2005, s:110
[532] Jaume Sobreques i Callico, **Histoire de la Catalogne**, Bcn: Editorial Base, 2007, s:92
[533] Busquet, s:110
[534] Marina Lopez; 2010, Reason in the City: The Cerdà Plan, curator of the exhibition; **Cerdà and Barcelona: The Frst Metropolis, 1853-1897,** Sergi MUHBA tarafından düzenlenmiştir. "1826'da, kenti denize paralel uzatan aks inşa edildiğinde, mülk sahiplerine ödenecek tazminatlardan hiç söz edilmemiştir. Ancak, kentsel grupların protestoları karşısında zararları karşılamak üzere Belediye harekete geçmek zorunda kaldı. Liberal fikirler politik çevrelerde de etkisini göstermişti. 1836'da kamulaştırma karşılığında tazminat yasallaşır."
[535] Flaneur: Baudelaire'in metinlerinde modern kenti deneyimlemek için dolaşan kişi, avare.

Bu ritim kent surları yıkımının merkezi hükümetçe onaylamasından hemen sonra Barselona'nın sur dışında genişlemesi planlarına da yansıyacak tipik bir özelliktir.

Görsel 46: Rue de Rivoli ve arkadlar[536]

Ferran kararı, politik ve idari yapının merkezi ve yerel yönetimle şekillenen ikili karakterinden kaynaklanan güçlükler nedeniyle gecikmeli olarak gelir. Ferran Sokağı[537] planı, Kent Meclisi'nin 1822'deki ilk onayından ancak dört yıl sonra 1826'da uygulanmaya konur. Genişliği dokuz ve uzunluğu 970 metre olan sokağın inşası ile amaçlanan; kentin idari meydanını surlara komşu La Rambla'ya bağlamaktır. Bu müdahale ile ilk kez ortaçağ karakterindeki bir kentsel alan, denetim, kamu düzeni, sıhhileştirme ve hava sirkülasyonu gibi modern unsurlar ile tanışacak; yeni fiziki ve toplumsal koşullar yeni ticari imkânlara yer açacaktır.

[536] Ferran Sokağı tasarımında örnek alınan Rue de Rivoli ve arkadlar, http://gallery.sjsu.edu/paris/architecture/frn13004.html, (12 Mayıs 2013)
[537] Carrer: Katalancada sokak, ancak Ferran inşa edildiği dönemde genişliği ve uzunluğu ile cadde olarak algılanabilecek bir boyutta idi.

Ferran Sokağı, erken on dokuzuncu yüzyılın en prestijli sokaklarından birine olan benzerliği ile Barselona'ya sayısız yeniliği getirmektedir. Taklit edilen kent, ticari ve toplumsal yaşamı takdir gören modern Paris'dir. Rivoli on dokuzuncu yüzyıl başından itibaren Paris silüetindeki yerini almaya başlamış, bugün 3 km uzunluğunda olan sokağın kemerli bölümü Napolyon zamanında inşa edilmiştir. Ferran, Rivoli kadar uzun değildir ancak yapı yükseklikleri, mağaza vitrinlerinin genişliği ve binaların sokak boyunca biteviye uzanmaları Rivoli tarzını anımsatır. Rivoli, Louvre ve Seine nehrine paralel konumu ile olduğu kadar Concorde Meydanı'nı kentin doğusuna taşıyan yapısı ile de Paris silüetini belirler. Ferran benzer bir işlevi yerine getirecek, La Rambla'yı Carrer Avinyó'ya bağlayacak sonra da Jaume Meydanı kullanıcılarını kentin ticari akslarından La Rambla'ya taşıyan ana arter olacaktır. Ferran böylece eski kentte eklemlenmiş modern unsur olarak yeni statü merkezi haline gelir. Barselona temiz, aydınlık, lüks bir sokağa kavuşarak Cerdà planının doğuşunu sağlayacak düşünce yapıları ve beklentileri oluşturur. Rivoli'nin yapımı bir yüzyıla yayılmıştır, Uzun süren tartışmalar, yeni hukuki formlar ve kentsel siyasalarla temsil edilen Ferran'da Rivoli gibi iki aşamada tamamlanır. Birinci etap, La Rambla'dan Carrer Avinyó'ya kadar olan bölümdür. Sokağın Jaume Meydanı'na bağlanışı ise ikinci bölüm bayındırlık faaliyeti olarak ancak 1848'de bitirilecektir.[538]

Kentin bu bölgesinde hiç boşluk olmaması modern kenti yeniden yapılandırmayı sağlayacak yıkımı ve kent arazilerinde değer artışı yoluyla rantı Barselona'nın tarihi merkezine yerleştiren unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. Güçlenen burjuvazi sur içinde yeniden paylaşımı, kent arsalarının daha liberal ve demokratik kullanımlarını talep etmektedir. Sözkonusu arazilerin soylulara ve ruhban sınıfa aitliği olgusu tarihin tekerleğine takılmaya başlamıştır. Ferran inşasının gerçekleştiği 1820'li yıllarda, aristokrasi ve ruhban sınıf, kent ekonomisinde hala belirleyici payı olan kırsal arazilerin büyük toprak sahipleri olarak kentin kontrolünü ellerinde tutan kesimdir. Ancak seküler bir bakış açısı ile kilisenin devlet kontrolü altına alınmasını benimseyen burjuvazi, kilise mülklerinin el değiştirme sürecini başlatacak olan politikalar için ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Sur içi alandaki düzenlemenin Ferran ile gerçekleştirilişi kent ekonomisinde söz sahibi, ticarette uzmanlaşmış yeni sınıfın Kent Meclisi'nde temsil edildiğini göstermektedir. Bu çıkar gruplarının ekonomik ve siyasi

[538] http://www.poblesdecatalunya.cat/element.php?e=2218, (9 Haziran 2013)

talepleri bir sonraki kapsamlı kentsel dönüşüm hamlesinde Cerdà[539] planıyla ortaya çıkan müzakerelerde de varlığını hissettirecektir.[540]

Görsel 47: Ferran Sokağı[541]

[539] Ildefons Cerdà i Sunyer: 1815-1876), Katalan kent plancısı, inşaat mühendisi olarak mezun olduktan sonra Eixample olarak isimlendirilen on dokuzuncu yüzyıl Barselona dönüşümünü tasarladı. İnşaat mühendisliği mesleğini bırakarak İspanya parlamentosuna girdi. Barselona'nın son derece detaylı topografik haritasını çizdi. Kent planlaması üzerine teorik eserleri "Theory of City Construction" (1859) ve "General Theory of Urbanization" (1867) bu alanda öncü çalışmalar idi. "Urbanización' kelimesi de dahil olmak üzere alana pek çok kelime kazandırdı.
http://en.wikipedia.org/wiki/Ildefons_Cerd%C3%A0 , (2 Aralık 2010)

[540] Merkezi yönetim ve yerel yönetim arasındaki çatışmalar Lopez'e göre anılan dönemin ruhunu belirleyen başlıca öğedir. 1854'de merkezde değişen politik atmosfer, Barselona'yı etkileyerek askerlerin kışlalarına çekilmesini ve genişlemeyi savunan yeni sivil vali Pascual Madoz'u kent yönetimine taşır. Belediye seçimleri ve yeni meclisin oluşması, surların yıkımı için gereken mali kaynakların yetersizliği, 5.000.000 reallik borçlanma ve kolera salgını aynı dönemin olgularıdır. Madoz, mali operasyonlar için Joan Güell ve Manuel Girona gibi sanayici ve bankerlerden oluşan bir mali komite oluşturarak; Barselonalılara hitaben belediyenin borcunun ödenmesi için çağrıda bulunacaktır. Beklenen ve daha sonra Barselona yenilenmesinin mali omurgası haline gelen faaliyet, mülk sahiplerinin finansmana katkı sağlamasıdır. Madoz'u izleyen Ciril Franquet döneminde 1853 borçlanmasını aşan 20 milyon reallik yeni bir kredi (1854) hedeflenir. Yeni bir hükümet değişikliği Franquet'in yerine askeri kökenli Ignasi de Llasera'yı geçirir. Ekonomik kriz ve işçi isyanları bayındırlık faaliyetleriyle eş zamanlıdır. Bu dönemde 10 milyon reallik yeni bir borca imza atılır. López, Marina; 2010; "Barcelona Town Planning Policy. A Decisive Decade, 1851-1860"; **Cerdà and the First Barcelona: Metropolis, 1853-1897** içinde, Barcelona: MUHBA, ss:18-20

[541] Commonwikipedia, (9 Haziran 2013)

Görsel 48: Kent Meclisi ve I. Jaume Meydanı [542]

Ferran Sokağı'nın La Rambla'ya bağladığı Jaume Meydanı Barselona'nın geleneksel merkezidir. Roma dönemine tarihlenen Cardo Maximus ve Decumanus ana caddelerinin dikey olarak kesişmeleriyle oluşmuştur. Kent Meclisi ve Katalan hükümet binalarının bulunduğu meydanın darlığı onun temsili ve törensel işlevlerini yerine getirmesini zorlaştırmakta, Barselona'yı "***kolaylıkla teşhis edilebilir bir kent merkezinden***" yoksun bırakmaktadır.[543] Ferran'ın inşası meydanın boyutlarını da değiştirmiş, yeni caddenin tam karşısında Jaume ve Pirincessa sokaklarının oluşumuna izin vermiştir. Nihayet 1826'da, Jaume meydanı, iki kamu binasına ev sahipliği yapan uygun büyüklükte bir kent merkezi haline gelmiştir. Bunlar Kent Meclisi binası (Conseil de Cent ve daha sonra Casa de la Ciudad) ve Katalan hükümeti binasıdır (Palau de la Generalitat).[544] Bu binalardan Kent Meclisi'nin, Ciudad Sokağı'na (Carrer de Ciudad) bakan gotik ön cephesi kendi ekseni etrafında döndürülerek, ana giriş yeni meydanda konumlandırılmıştır. Yeni inşa edilen ön cephe neo-klasiktir.[545] Neo-klasik cepheler Floransa sivil mimarisiyle benzerliği açısından

[542] http://www.google.com.tr/imgres (8 Ekim 2012)
[543] James. S Amelang, "Mediterranean Urban Culture", **Honored Citizens of Barcelona**:**1400-1700**" içinde, Princeton:Princeton University, 1986, s: 3
[544] "Deputació del General de Catalunya", Generalitat olarak bilinir. Kökenleri ortaçağ Katalan meclisine dayanmaktadır, 1400'de bugünkü binaya dönüşecek olan binalar satın alınmış ve meclis buraya taşınmıştır. Ana cephe Barselona sivil Rönesans mimarisinin özgün örneklerindendir.
[545] Yüzler Meclisi binası ilk olarak 1373'de inşa edilmişti. Neo-klasik ön cephe Mimar Francesc Daniel Molina i Casamajo tarafından 1855'te tamamlanmıştır. Kent Meclisi binası içinde günümüze uzanan restorasyonlar yapılmıştır.

önemlidir. Bina cephelerinin Antik Roma mimarisinden esinlenmesi, Roma değerleriyle temsile önem verildiğini göstermektedir. Roma'nın gücünü yansıtan Collosium cepheleri büyüklük etkisi yanı sıra aynı mimari unsurların sürekli tekrarına dayanan bir stil geliştirerek sütun ve pilastlar ile süslenmiştir. Büyük Roma klasisizmi bir estetik üslup olarak Rönesans'ın başlıca eğilimlerden biridir ve on dokuzuncu yüzyıl sanayi kentlerinde yeniden yorumlanarak yaygın bir estetik yönelim olarak benimsenecektir. On dokuzuncu yüzyıl erken düzenlemelerinde neo-klasisizmin temsil ettiği semboller hakkında Manuel de Sola-Morales şunları söylemektedir. [546]

> *"Neo-klasik doku Gotik yapılara modern bir hava vermek üzere onları kaplayan bir dış kabuk olarak ortaya çıkıyordu. Bir zamanlar Gotik mimari gelenekselliği ve geçmişi simgelerdi. Gözden düşüşü ertesinde istenen, bilimsel ve uluslar arası olma özellikleri yanı sıra merkezi iktidar vurgusunu taşıyan Neo-klasik mimari idi."*

Meclis binası Barselona'nın gotik dönemden neo-klasik döneme geçişinin adeta cisimleşmiş temsilidir. Binanın kendi ekseni etrafında dönüşü ile meydanın dönüşümü aynı tasarım ve simgesel ifadeyi sahiplenir. Barselona hakkında tüm kararların alındığı iki kamu binası sadece yükseklik, genişlik ve meydanı kavrayan konumları ile değil, eşzamanlı olarak kentsel estetik ve toplumsal temsilde de birbirlerine uyum sağlamaktadır. Her iki binanın temsil gücü ön cephelerin sade görkemi, Helenistik sütunlar ve diğer süsleme teknikleri gibi benzer unsurları sergileyerek oluşmaktadır.[547]

'Geleneksellik ve geçmişten' moderne ve geleceğe doğru yönelen yeni yaşam tarzının edebiyattaki temsilleri Barselona kent imgesini oluşturan diğer unsurdur. Jacint Verdaguer[548] 1883'de yayınladığı «Barselona'ya» isimli uzun şiirle kentli algısına hitap eder. Şiirin birinci bölümünde antik Barcino kentinin kurucusu Alcides (Hercule)'le özdeşleştirilen Barselona övgüsü yer alır. İzleyen dizelerde surların yıkılışı ve şehrin « Eixample » ile genişletilmesi anlatılır. Bu genişleme ekonomik büyümeyi mümkün hale getiren kentsel

[546] Manuel de Sola-Morales, Ten Lessons on Barcelona, Barcelona: C.O.A.C, 2007, s:126
[547] Rönesans sivil mimarisi Gotik üslubun mantıksız oranları ve insanı merkeze almayan dini düşüncesinden uzaklaşır, Klasik Yunan ve Roma'nın sakin formlarını, insani ölçülerini taklit eder; Neo-klasik mimari ise kendinden önce gelen Barok mimarinin abartılı tarzından kurtulmayı amaçlar ve klasisizmin on altıncı yüzyılda Rönesans ile geliştirdiği formları benimser.
[548] Jacint Verdaguer: Katalan şair ve Katalan Renaissance (Renaixença) hareketinin önemli temsilcilerindendir. Joan Nogues, "Verdaguer and Barcelona", **Walks Through Literary Barcelona** içinde, Sergio Vila-Sonjuan, Sergi Daria (Ed.), Bcn: Group 62, 2005, ss: 78-85.

faaliyettir. Doğal sınırları olan Llobregat ve Besos nehirlerininötesini etkileme hayali, kentin sanayileşme ve ticaret ile kazanacağı zafere gönderme yapmaktadır. "***Paris ve ve atardamarı Seine Nehri"*** şiirsel yolculuğun ana metaforlarından birini oluşturur. Bu zafer Barselona'yı Katalonya'ya taşınmış bir Paris'e dönüştürecektir. Şair, bu metaforları Katalan merkezinin "***İspanya'da bir doğu yıldızı***" gibi parlayacağı imgesi ile güçlendirerek, Katalan unsurun İspanyol medeniyeti üzerindeki etkisinin altını çizer. Jacint Verdaguer, Katalan medeniyet tasavvurunda Barselona ile temsil edilen kent imajını edebiyatın sonsuz kaynağı ile zenginleştirerek silüet üzerinde tartışılmaz bir etki uyandırmıştır. [549]

4.3.2 **Ildefons Cerdà**

Cerdà hem mühendis kimliği hem de işçi sınıfı üzerine yazılmış en ayrıntılı monografilerden birinin yazarı olarak Barselona tarihinde çağdaşlarından farklı bir yer tutar. Barselona ve nüfusu üzerine yaptığı ayrıntılı araştırma Owen, Fourier ve Cabet ile temsil edilen Fransız ütopyacı sosyalistlerinin düşüncelerinin etkisini taşır. Kalabalık, hastalıklı, havasız, kirli bir kentsel organizmanın sorunları olarak ele aldığı kentsel olguların tahlili yirminci yüzyıl Chicago okulunu hatırlatır niteliktedir ancak işçi sınıfına özel vurgu onu teorik yazının çağdaş eleştirel bakışına yaklaştırır. 1850 Süveyş Kanalı, 1844 Nîmes demiryolu ve Paris dönüşümü bu dönemin önemli olayları olarak Cerdà'nın Barselona hakkındaki görüşlerini biçimlendiren başlıca projelerdir. O, önemli teknik gelişmeleri ve ulaşım alanındaki yenilikleri bir toplumsal reformcunun bakışı ile inceler. Yeni bir toplumun daha iyi bir kent ortamında yaşamasına odaklanan kent planını düşük gelir grubundan gelen kentlilerin konut sorunu ile bağlantılandırarak döneminde öncü bir adım atar. Onun kuramı bir yandan çeşitli kentlerin tarihi yolculuktaki duraklarını referans noktası olarak değerlendirmiş diğer yandan gelecek vizyonu oluşturacak yeni kentsel fikirleri ele almıştır. Kent planı onun ellerine teslim edilmeden önce ile iş dünyasının önde gelen üyelerinden belediye başkanı Santiago Luis Dupuy ile temsil edilen "sanayi partisi"nin[550] Carrer de la Princesa (1852-53) yapımı ile giriştiği kent planlaması programı, aktörlerin kentsel değişime

[549] « si la París del Sena s'es trasplantada aquí. », http://www.verdaguer.cat. (10 Haziran 2013)

[550] Marina Lopez bu oluşumun kelimenin gerçek anlamı ile bir politik parti olmadığını ancak zenginliğin birikiminde Katalan iş dünyası ve merkez arasında önemli su başlarını tutmuş çıkar gruplarını ifade ettiğini belirtir. Bu hareketin Kent Meclisi'nde yer alan Plaza Real'in mimarı Francesc Daniel Molina, hukukçu Manuel Duran i Bas, mimar Josep Oriol Mestres, sanayici Valenti Esparo ve Ferran Puig gibi önderleri, merkezi yönetimden kapitalizmin gelişimini sağlayacak değişimi, alt yapı iyileşmelerini ve hukuki çerçevesinin liberalizasyonunu talep etmektedir. İşte Cerda dönüşümünü hazırlayan beledi düzey bu fikirler sayesinde genişlemeye giden yol üzerindeki engelleri kaldıracaktır. Lopez, s:15

yaptıkları vurgu ve kentsel fikirleri itibari ile özellikle hatırda tutulmalıdır. Cerdà anılan koşulların bir sentezi olarak tarih sahnesinde belirmiştir.

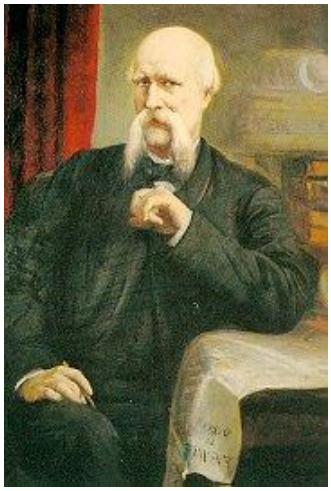

Görsel 49: Ildefons Cerdà[551]

"Manzana" (katalanca: ille) yeni kent örgütlenmesinin birimi olarak tasarlanmış, 113,5m x 113,5m'lik kare bloklar (yapı adaları)[552] anlamında kullanılan terimdir. Bu blok, konut, üretim ve ticareti aynı ortamın unsurları olarak kavrayan bir kent birimi olarak tasarlanır. Plan 520 manzanadan oluşan yeni kenti eski kentin etrafında örgütleyen yapısıyla yenilikçidir. Bu boyutlarda genişleme (exiample) kentin ulaşım, haberleşme ve alt yapı olanakları ile desteklenecek kuruluşuna uzanan yol olarak kavranmaktadır. Bu yolun kullanacağı finansmanın ilk örneklerini demiryolu inşaatları çerçevesinde gözlemlenmiştir. Cerdà'nın demiryolu ve liman yapımlarına verdiği önem boşuna değildir. Barselona- Mataró (1848) demiryolu inşaatı, finansmanı ve yarattığı etki açısından özellikle anılmalıdır. Büyük hayaller yaratan deniz ulaşımının olası getirilerini yeni teknolojik ve kentsel deneyim ile harmanlayan Cerdà İspanyol medeniyetinin kent kurma geleneğini de yaratıcı bir şekilde yeniden uygulamaya çalışır.

Cerdà 1815'te Barselona'da doğar. Çocukluğunda Ferran Sokağı inşasını görmüş olma ihtimali yüksektir. Gençlik hayalleri işçi isyanları ve kolera türünden salgınların hüküm

[551] Ildefons Cerdà, http://www.bcn.cat/historia/pag/capitols/cap_30/ca/galeria_cap30.htm
[552] Yapı adası yerine bu metinde, "blok" ve İspanyolca terim "manzana" kullanılmaktadır.

sürdüğü bir kent ortamında şekillenmiştir. Endüstrinin yoğunlaşması sonucu süregiden ve artan sorunlar, surlar arasına sıkışan bu eski deniz kentinde genç mühendisi kent sorunları üzerine çalışmaya itecektir. Bu yıllar, kent bilminin de doğuşuna tanıklık yapmaları açısından büyük önem taşır. 1854'de Barselona surlarının yıkımı için alınan karar, kenti kırsal arazilere doğru genişleten ve modern Barselona'nın tasarımını kent yönetimi programına sokan önemli bir insiyatiftir. Kentin gelecekteki biçimini belirleyen bu karar, Barselona'yı askeri bir üs olarak tutmak isteyen merkezi hükümet ile ekonomik ve toplumsal ihtiyaçların acil çözümünü araştıran yerel hükümet arasında çekişmeli ve sancılı uzun bir sürecin sonunda alınmıştır.

Hem Madrid'te ve Barselona'da görev almış bir siyasetçi hem de ***El Fomento del Ensanche de Barcelona*** isimli emlak şirketinin teknik direktörü rolünü üstlenmiş kişiliğiyle Cerdà, Londra, Paris ve Berlin dönüşümlerinde rol alan valiler, mimarlar ve mühendislerden farklı bir portre çizer. Onu diğerlerinden farklı kılan husus, tasarladığı dönüşümün teorisini yazan ve inşa faaliyetlerine aktif biçimde katılan aktör olmasının yanı sıra politikacı kimliğidir. Bu benzersiz kent deneyimi geç teorik çalışmalarına da kaynaklık etmiştir. Bu açıdan bakıldığında onun yenilikçi tutumunun üzerinde durulması gerekmektedir. Tasarlayan, uygulamaları yöneten, idari kadrolar içinde yer alarak bizzat yönetim kademelerinde inisiyatif kullanan, finansman gibi ağır bir sorunun çözümününe katılan Cerdà'nın bu çok yönlü kişiliğini Rönesans hümanistlerinin düşünür, sanatçı ve artizan kişilikleriyle karşılaştırmak yanlış olmayacaktır. Diğer bir deyişle bu büyük kentçi, Rönesans bilgeliğini modern döneme taşıyan özelliği ile öne çıkmaktadır.

Cerdà'nın bir kent plancısı olarak yıldızının parlamaya başlaması ile "Barselona Çevresinin Topografik Planı" (1855), "Eixample ve Reform Planı" (1859) ile "Madrid Avan-Projesi" [553] adlı eserler arka arkaya gelir. Bu planlar kent reformuna ilişkin teorinin geliştirildiği eserlerdir. 1863'te, doklara ilişkin avan-projeyle Eixample'nın deniz kıyısı ve liman ile bağlantılarını tasarlar. Tüm bu idari tecrübeler ve uygulamalar onu 1867 tarihli büyük eseri "***Théorie Générale de l'Urbanisme****"e* yaklaştıracaktır. Bu eser uzun süre İspanyol kentlerinin genişletilmelerine ilişkin şehircilik el kitabı olarak kabul görür. 1871'de Barselona Genel Konseyi'ne (Diputación/Conseil Général) üye olarak atanır ve I.

[553] "Plan Topographique des alentours de Barcelone, Avant-Projet d'Eixample (1855), Projet de Réforme et d'Eixample de Barcelone(1859"), "Théorie de la Viabilité Urbaine (1861)"

Cumhuriyet rejiminde (1873-1874) Taşra Komisyonu ve Genel Konsey'in[554] başkan yardımcısı olarak görev yapar. Ancak "***Théorie Générale de la Ruralisation***"u [555] bitirmeye ömrü yetmeyecektir. Restorasyon dönemi[556] Cerdà ve kentsel eserinin gözden düştüğü uzun yıllar olarak kabul edilebilir. İtibarları, her ikisine de ancak 1980'den sonra geri verilecektir.

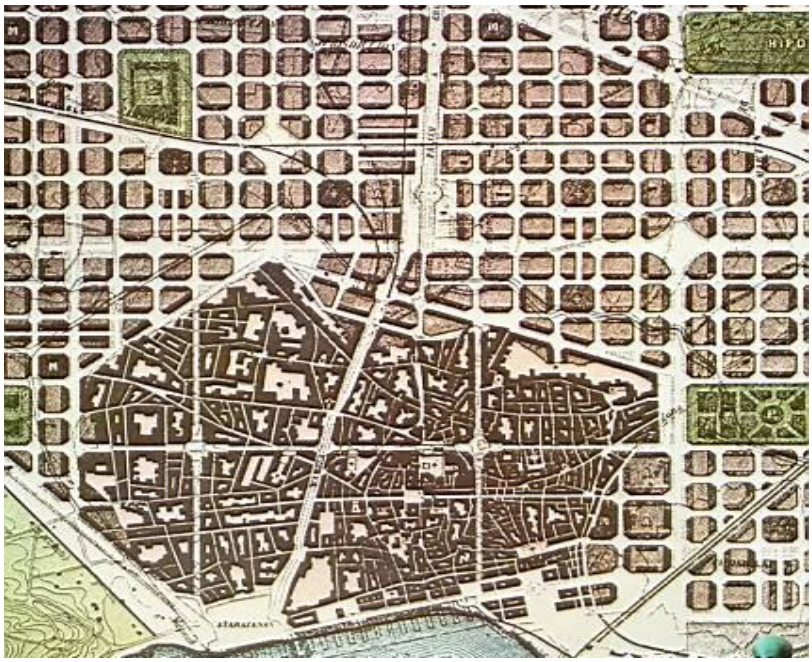

Görsel 50: Cerdà planı: Ciudat Vella ve yeni şehir "Eixample"[557]

4.3.3 **Pla Cerdà**[558]

Eski kentte daha iyi bir topluma katkı sağlayacak şekilde reform yapılması ve gelecek toplumsal ihtiyaçların göz önüne alınarak « ***herşeyin hareket halinde ve iletişime dayalı olduğu bir kent*** » fikrinin araştırıldığı 1867 tarihli « ***Genel Kentleşme Teorisi*** », «***teknik, legal, ekonomik, idari ve politik***» olmak üzere beş bakış açısıyla ele alınır.[559] Bunlar, karmaşık bir kent dokusunun bireysel özgürlük temelinde yükseltileceği bir kentleşmenin

[554] Commission Provinciale et Président en fonction de la *Diputación*
[555] Genel Kırlaşma Teorisi
[556] 1874'de Birinci Cumhuriyet'in sona ermesi ile başlayan ve 1931'deki İkinci Cumhuriyet'e kadar devam eden monarşinin restorasyon dönemi. 1876 Anayasası İspanya yönetim sistemini meşruti monarşı olarak belirler. "Cortes Generales" ise Senato ve Milletvekilleri Meclisi adı altında iki meclisin toplamından oluşur. Yine aynı anayasa krala senatörleri atama yetkisi verir. Kral aynı zamanda ordunun başkumandanıdır.
[557] http://www.artehistoria.jcyl.es/artesp/obras/23285.htm, 10 Ekim 2010
[558] Cerdà projesinin Katalanca adı
[559] Arturo Soria y Puig, "Ildefonso Cerdà 's General Theorie of "Urbanizacion"", **The Town Planning Review**, Vol. 66, No. 1 (Jan., 1995), Liverpool: Liverpool University Press, http://www.jstor.org, ss: 15-39, http://www.jstor.org, .s:19, (15 Mart 2013)

zorunlu unsurlarıdır. «Kenti kırlaştır, kırı kentleştir»[560] deyişi ile özetlenen ana fikir hem bireyin bağımsızlığını hem toplumsal bir ortamın getiri ve mutluluğunu yaratacak uyumu yansıtmaktadır. Cerdà çağdaşı Haussmann'dan geleceğin Howard'ına geniş bir literatürü birarada kavrayacak şekilde bir kent hayal etmiştir. Büyük reformlar bahçe-şehir formunun sunduğu sentezi barındırır ve ütopyacı sosyalistlerin düşünceleri eşliğinde tüm toplumsal sınıfların refahına odaklanır. Plan genel bir ızgara yapılanmasına dayanmaktadır. Manzana adını taşıyan bloklar[561] konutları, işlikleri, dükkanları, bahçeleri ve avluları aynı mekânda birleştirir. Manzanalar geçirgen formları, sınırlandırılmış yükseklikleri,[562] bir örnek cepheler ve sınıf farklılıklarını yansıtmayacak cephe detayları ile Haussmann'ın tasarladığı blok fikrinden ayrışır. Konut iş alanlarıyla bütünleşir, bahçe bir araya gelme, dinlenme ve eğlenme zamanını garantiler. Aydınlık iç bahçeler, havadar ve kaliteli konutlar, belediye hizmetlerinin tüm topluma sunulduğu bir kentin öğeleridir. Perspektif ve simetri kurallarına göre inşa edilmiş geniş bulvarlar, bir örnek caddelerle sağlanan ulaşım hem bu kenti genişletecek yolların başlıca işlevidir hem de gelecek uygarlıkların hareket noktasıdır. Tüm bu reform ve genişleme projeleri ise parselizasyon ve tazminatı kent sisteminin başlıca siyasaları haline getirmiştir. [563]

> *1861'de Cerdà Barselona halkına hitaben "Genişleme Hakkında Dört Söz"(Quatre mots sur l'Extension) isimli bir broşür yayınlar. Bu broşürde sonuç olarak bugün parsalizasyon dediğimiz sistemi açıklayarak, kırsal arazilerin kentsel arazilere dönüşümünü incelemektedir. Parsalizasyon tekniğinin kullanımı teorinin pratik uygulamaları için temel araçlardan biridir. Cerdà, inşa faaliyetine girişmek isteyen mülk sahiplerinin her biri için, bir parsel planı geliştirdi.. Bu planlar Eixample inşası üzerinde tam bir kontrol sağlamasına yardım ediyordu.*

Cerdà sahil şeridinden kuzeyde Gràcia'ya kadar bütünsel sentezle kenti ele alan, kapitalist üretim tarzının ihtiyaçlarını, demografik büyümeyi ve araç trafiğini öngören bir plan önerisi getirmiştir. Ekonomiye gereken teknolojik seviye, modern bir şehrin sağlık kuralları ve X biçiminde ana aksların sağlanması; kentlinin kendini güvende hissedeceği mahalleler, onun kent algısını yükseltecek meydan ve parklarla tamamlanmaktadır. Plan ideal bir kenti çağrıştıran referanslarla örülür. Toplumun tümünün ortak bir antlaşma üzerinden hareket

[560] "Ruralisez l'urbain, urbanisez le rural"
[561] Aldo Rossi, **Şehrin Mimarisi**, İstanbul: Kanat Kitap, 2006, s: 148
[562] Arazinin sadece %28'inde dört katlı binalar bulunacak ve bunlar en fazla 20 m yüksekliğinde olacaktı, 20 m genişliğindeki sokaklarla hem yatayda hem dikeyde orantının korunduğu bir estetik ilişkisellik yaratılacaktı. Rossi, s :148
[563] Arturo Soria y Puig, .s:19,

edebileceği belli politik ve toplumsal koşulların yaratılmasını[564] öngörür. Spiro'nun aktardığına göre, ızgara planı ile yeni bir şehir inşa etmeyi amaçlayan Cerdà kentsel dönüşümün birimi kare apartman bloklarını (manzanas) "***hakların, çıkarların ve bizzat adaletli bir eşitliğin ifadesi***" olarak tasarlamıştır.[565]

4.3.3.1.1 Özgünlükler ve Passeig de Gracia

Cerdà planı diğer planlarla karşılaştırıldığında bir özgünlükler paketi olarak değerlendirilerek mekân düzenlemeleri açısından altı özellikle ele alınabilir. Birinci özellik, planın "genişleme ve kuruluş" arasındaki farkında gözlemlenir. Genişleme, Rovira[566] planının ana fikridir. "***Geçmişin yasaları geleceğin yasalarıdır***" şiarı ile Barselona'yı gelecekte yönetecek kuralların hali hazırda varolan kurallar olduğunun, genişlemenin eski kenti baz alarak yapılacak bir genişleme olduğunun altını çizer. Oysa Cerdà genişleme yerine yeni bir kentin inşasını önerir. Bu nedenle, "genişleme" kavramını "foundation" anlamında ele alarak, eski kenti yeni kurulacak kente bağlı bir unsur olarak düşünür. İkinci özellik onu Paris ve Berlin planlarından kesin bir çizgi ile ayırır ve planın, kentli hakları, çıkarları ve kentsel adalete ilişkin teorinin ifadesi olmasında yatar. Bu plan, '***kent kentli içindir***' yaklaşımı ile üstünlüğü kent sakinine vermiştir. Böylece kentliyi yapı, biçim ve işlevler karşısında öncelikli bir konuma yerleştirmektedir. Üçüncü özellik birinciye yakından bağlıdır. Cerdà'nın görüşleri, "***manzana***"yı yeni kent planının merkezi kavramı olarak ele alarak, onu kendi kendine yeterli bir birim olarak tasarlamasıyla çağdaşlarından ayrılır. Manzanalar (113.5mx113.5m) sayesinde geniş tarım arazilerinin kentleşmesiyle ortadan kalkan '***kır***', bahçe-avlularla yeniden kentsel düşünce ve yaşamla bütünleşir. Dördüncü özellik tüm kenti planlayan düşüncenin gelişmesine izin veren çapraz (X şeklindeki) akslar, bulvarlar, avenüler ve sokaklardır. Yollar planın belki de en yenilikçi öğelerinden birisi olan '***şamfer'*** tasarımı ile desteklenmiştir. Yolların kesişim noktalarındaki şamfer düzenlemesi ile hem trafiğin daha rahat akmasını sağlayacak bir alan kazanımı hem de estetik bir görünüm yaratılmaktadır.[567] Böylelikle sekizgen karakterli sokak kesişimleri sayısız küçük meydan oluşturur. Beşinci özellik üçüncüyle bağlantılıdır. Yol dağılımı '***ayrıcalıklı bölge***' oluşumlarını engelleyecek

[564] Rossi, s: 148
[565] Kostof, Spiro;, **The City Shaped**, London: Thames and Hudson, 1991, ss:152-153
[566] Antoni Rovira y Trias (1816-1889): mimar ve kent plancısı. Kent çizgileri mimarın değil zamanın eseridir diyerek Cerdà ile farklılıklarının altını çizer. 1859'da Kent Meclisi tarafından düzenlenen Barselona planı yarışmasını kazanmasına rağmen görev Cerdà 'ya verilir.
[567] Şamfer: İngilizce'de: Chamfer; Plandaki ızgara yol kesişimlerinin açılarıyla oynanması, binaların bu noktalarda oluşan dik açılı kesişimlerine müdahale edilmesini ve böylece, binaya sekizgen karakter verilebilmesini sağlıyordu.

şekilde tasarlanmıştır. Ayrıcalıklı bölgelerin reddi mekânsal ayrışmayı sınırlayıcı bir etki yayar. Beşinci özellik "yol" oluşumunun eski kentle yeni kent arasında '***köprü***' olma özelliğinin altını çizer. Yollar geleneksel kent merkezini sur dışında kalan yeni kentsel alana bağlayacaktır. Kenti metropol boyutlarına genişleten ve yeni altyapı fırsatlarını mümkün kılan böyle bir ölçek, aynı zamanda kapitalist üretim tarzının gereklerine uygun yeni bir toplumsal yaşamın koşullarını da oluşturacak ölçektir.

Bu yollar arasında "***Passeig de Gracia***"[568] bulvarı farklı özellikleriyle öne çıkar. 1821'de liberal Kent Meclisi'nin gündemindeki caddenin tasarımını dönemin ünlü mimarı Ramon Plana yapmış; ancak baş gösteren salgın hastalık nedeniyle ertelenen proje, 1827'de tamamlanmıştır. Kent elitinin eğlence, dinlenme gibi faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir sayfiye alanı olarak kullanılan cadde o tarihten itibaren Eixample'nın omurgası haline gelir.

Barselona'nın başlıca meydanlarından biri olan "Place de Catalunya"dan başlayan ve kentin gotik mahallelerini kuzeyde Avinguda Diagonal'la[569] birleştiren yaklaşık 18 m genişliğindeki Passeig de Gracia, 1.6 km boyunca ızgara planının yerleştirdiği sağlı sollu pek çok sokak tarafından kesilir.[570] Hem araç hem yaya trafiğine geçiş sağlayan bir paralel yollar toplamıdır. Yayaları araçlardan ayıran yol boyunca dikilmiş yüksek ağaçlar, bulvar boyunca akan yemyeşil bir nehir etkisi uyandırır. Bulvarı ayrıcalıklı kılan diğer iki özelikten birincisi, yayaları ve araçları aydınlatan farklı sanatçıların tasarımlarından oluşan sokak lambaları diğeri ise bizzat Gaudi tarafından tasarlanmış olan mitolojik figürleri yaprak tasarımlarıyla taçlandıran mavi-yeşil, altıgen formda kaldırım karolarıdır. Kent mobilyalarının ayrıcalıklı tasarımları Barselona'ya benzer kentlerden farklı bir güzellik katmaktadır.

Hem Rovira'nın hem Cerdà'nın planlarında kentin kuzey aksını oluşturan Passeig de Gracia'yı sadece yükselen sınıf ve tabakaların oturduğu ve yeni kentsel alışkanlıkların deneyimlendiği bir bulvar olarak yorumlamak, onun kente aktardığı modern anlamlar açısından eksik bir yargı ve yorum pratiği teşkil edecektir. Eixample bölgesindeki bu bulvarın nihai önemi, yeni yükselen sınıfların değerlerinin, bir yandan klasik çizgi ve simetri öte yandan bunların getirdiği estetik kararlılığa direnen anlayışları toplumsal muhayyileye yerleştiren iradenin imzası olmasında yatmaktadır.

---

[568] Barselona'nın, Eixample bölgesinde Katalonya meydanını kentin kuzeyine bağlayan bulvar
[569] "Avinguda" Katalanca "Avenü" anlamına gelmektedir. Türkçeye cadde olarak çevrilebilir.
[570] Allan B Jacobs, Elizabeth Macdonald, and Yodan Rofe, **The Boulevard Book: History, Evolution, Design of Multiway Boulevards,** Cambridge, Mass, London: The MIT Press, 2002, ss:32-33

Tarihsel, kültürel ve yerel istisnai anlamları modernin biçimlendirdiği toplumsal ilişkiler, işlevler ve gelecek öngörüsüne bağlayan yeni bir kentsel biçim ve pratik mekânıdır. Geçmişin sur vesayeti altındaki Barselona'sından bu denli farklılaşan mekânın üretimi, üretime bizzat katılanları dışlayan ve soyutlayan yönüyle yeni bir politikanın öncüsü olmaya başlar. Cerdà'nın mekânsal hiyerarşiyi barındırmayan eşitlikçi tasarımı ve hümanist kentsel fikirleri anılan bulvarın gelişimi karşısında bir kırılma dönemecine çarpar. Birbiri ardından yükselen zengin burjuva evleri Passeig de Gracia'da sınıf farklarını belirginleştirerek[571] toplumsal farklılaşmayı mekânsal farklılaşma cinsinden okunur hale getirmektedir. Passeig de Gracia denetimi, kolektif tüketimi, lüks tüketimi ve toplumsal statüyü pekiştiren ve yeni burjuva konut tipinin yerleştiği kent mekânına dönüşür. Bulvar, on dokuzuncu yüzyılın sonuna değin esas olarak anılan konutların bulunduğu bir alan olarak kalacaktır. Manuel Villaverde Cabral, "***Iberian Boulevards and City Center Areas:Barcelona, Madrid and Lisbon in late 19th and early 20th Centurie***" isimli doktora tezinde, arazilerin değerlerindeki hızlı artış, atlı ve daha sonra da elektrikli tramvayın ilk kez bu bölgede hizmete sunulması, ilk asansörlü binaların bulvar ve bağlantılı sokaklarda inşa edilmesi, Evaristo Arnus,[572] Antonio Lopez y Lopez, Girona kardeşler,[573] Rickardlar,[574] Josep Ferrer-Vidal,[575] Manuel Gilbert[576] gibi burjuva ailelerin ve yükselen kentsel grupların konutlarını barındırması, uzun süre sadece lüks tüketime yönelik az sayıda mağazanın yer alması, farklı sınıfların farklı kaldırımları kullanması gibi olgular üzerinden Passeig de Gracia'daki toplumsal ve mekânsal ayrışmanın kanıtlarını sunar. Gracia tarzı bulvar ve caddeler modern dokunun yerleştiği mekânlar olarak kentlinin hem beğenisini kazanmış hem geçmişe nostaljik bakışları canlandırmıştır. Farklı ruh

[571] Garcia 1990a; Sagarra 1990

[572] Banker ve tüccar; Ekonomik ve politik elitin üyelerinden Evaristo Arnus 'un evi 1868'te inşa edilir. Bu şahıs, Hispanic Colonial Bankasının kurucusu (1876) ve Filipinlerdeki General Company of Tobaccos'un sahibidir (1888), s: 306

[573] Ignasi Girona i Agrafel Katalonya'nın zengin kişilerindendir; kardeşi Manuel Girona Bank of Barcelona'nın sahibi ve Katalonya'nın en zengin adamıydı Manuel Villaverde Cabral, **Iberian Boulevards and City Center Areas:Barcelona, Madrid and Lisbon in late 19th and early 20th Centuries,** Berkeley: University of California, 2007, s:303

[574] Ricartlar tekstil endüstrisinin eski ailelerindendi. Manuel Villaverde Cabral, s:305 Josep Ferrer-Vidal (1817-1893) Katalonya'nın önde gelen tekstil sanayicilerinden. 1846'da "JosepFerrer & Cia" isimli tekstil fabrikasını kurar. Vilanova 'da bir gaz fabrikası ve Barselona'da boyama fabrikası vardır. Caixa de Ahorros (Savings Bank), Mercantile Credit ve Hispanic Colonial Bank gibi bankaların başkanı ve yönetim kurulu üyeliklerini yapmıştır. Northern Railways'in yönetim kurulunda olduğu için demiryolu işletmeleri ile de yakın ilişki içindedir. Ferrer-Vidallar asfalt madeni işletir ve daha sonra da çimento sektöründe çalışmaya başlarlar. Manuel Villaverde Cabral, S:314

[575] Josep Ferrer-Vidal (1817-1893) Katalonya'nın önde gelen tekstil sanayicilerinden. 1846'da "JosepFerrer & Cia" isimli tekstil fabrikasını kurar. Vilanova 'da bir gaz fabrikası ve Barcelona'da boyama fabrikası vardır. Caixa de Ahorros (Savings Bank), the Mercantile Credit and theHispanic Colonial Bank gibi bankaların başkanı ve yönetim kurulu üyeliklerini yapmıştır. Northern Railways'in yönetim kurulunda olduğu için demiryolu işletmeleri ile de yakın ilişki içindedir. Ferrer-Vidallar asfalt madeni işletir ve daha sonra da çimento sektöründe çalışmaya başlarlar. Manuel Villaverde Cabral, S:314

[576] Manuel Gilbert: Liceu Tiyatrosu'nun yönetimi gibi kültür faaliyetlerinde de rol alan, Passeig de Gracia'da sonradan finans merkezine çevrilen konutu bulunan kentin önde gelen burjuva figürlerindendir.

halleri ve kentli algısı edebiyat ve sanatın çeşitli kollarında dile getirilir. Bu yazarlardan Robert Robert yeni Barselona'nın niteliklerini öven ve Emilii Villanove'nin gotik Barselona'ya özlem dolu dönem yazıları özellikle akılda kalıcıdır.[577] Cabral, sanayileşmenin yeni yerel sektörlere kaymasının *"**mimari beğenide değişimin***" ortaya çıkışına neden olduğunu ileri sürerek bina cephelerinde öne çıkan yeni estetik yönelime dikkat çeker. Bu görüşe göre, tekstil sanayinin ağırlıklı olduğu birinci sanayileşme döneminde bina cephelerinde İtalyan klasisizmi tercih edilirken ikinci sanayileşme dönemi kendisini gotik canlandırma tarzı ile ifade etmiştir.[578]

Görsel 51: Passeig de Gracia

[577] Robert Robert, "Un Tros de Paper" dergisinde 1866'da yayınladığı yazı ve Emilii Vilanove"nin eski Barselona"ya duyduğu özlemi anlatan yazısı. Aktaran, Julia Guillamon; "The Barcelona of Manners and Customs"; **Walks Through Literary Barcelona** içinde, der: Sergio Vila-Sanjuan, Sergi Doria, Barcelona Books and Reading Year 2005, Bcn: Ajuntament de Barcelona, ss:62-74

[578] Manuel Villaverde Cabral, ss:302-314

Görsel 52: Bugünkü Barselona'nin kentsel biçimini de belirleyen birim olarak Cerdà manzanaları

İkinci sanayileşme olarak nitelenebilecek süreçte demir ve çelik sanayinin yanısıra ulaşım ve inşaat sanayilerinin Katalan ekonomisinde ağırlıklı yer edinmeleriyle inşaat, gaz, elektrik ve ısıtma teknolojilerinde ifadesini bulan teknik yenilikler kentte yaygınlaşmaya başlar. Cabral bu dönemi şöyle tanımlar.[579]

> *İtalyan klasisizminin tekrara dayalı mimari cephelerinde ifadesini bulan standartizasyona karşı çıkış, çeşitlilik, özgün kreasyonlar ve tekil yapımların olduğu kadar mobilya, seramik, fayans ve fer-forje artizanlarının da dâhil olduğu yerel 'art and crafts' hareketinin gelişmesine de yardım eder.*

Katalan bölgesel hareketini destekleyen sanatçı ve yazarlar etrafında örgütlenen bir entellektüel grubun başını çeken nasyonalistler Katalonya'nın özgür bir prenslik olduğu ortaçağ zamanlarının değerlerini ve gotik estetiği yüceltirler. Zafer, kahramanlık ve mistik öğelerle dolu simgeler özgür bir hayal gücü zenginliği ile yeniden yorumlanarak özellikle Passeig de Gracia'nın zengin sanayicilerine ait bina süslemelerinde kullanılır. "***Gaudi'nin***

[579] Manuel Villaverde Cabral, ss:129-130

tasarladığı Casa Batllo ve Casa Mila, Puig i Cadafalch'ın Casa Amatller'i ve Domenech i Montaner's Casa Lleo Morera'sı bu yeni estetik yönelimin kentsel ifadeleridir".[580]

Benjamin'in "benzerliklerin keşfedilmesi ve anlam arayışında orijinalin yapıcı bir yeniden yorumu" olarak nitelediği mimesis kavramı, Ranciere'in sanatsal temsiller ve üretilen biçimlerin mekânı ve zamanı şekillendirişiyle değişen estetik algısı; Simmel'in mekânın inşası ile estetik değerin oluştuğu fikri; Valerie'nin farklı zaman, üretim biçimi ve iktidar tiplerine göre değişen estetik tanımının ışığında Passeig de Gracia'yı değerlendirdiğimizde şu sonuçlarla yüzleşiriz. Yüzyıl sonunda ekonomik alanda ortaya çıkan değişim, burjuvazinin kent görünümü hakkındaki beklentisini değiştirerek; pek çok modernista mimarı ve tasarımcısının benzersiz işleri ile canlanan yeni gotik formu görünür kılmıştır. Yeni beğeni tarzları ve ifade ettiği değerler önce 1830'ların Londra'sında daha sonra Paris'de yaygınlaşmış; ancak Barselona'daki mimari temsiller ve kent politikasındaki yansımalar "benzerlik keşfi"nin özgün bir Katalan çizgisiyle devam ettiğini göstermiştir. Passeig de Gracia, Cerdà Planı ile kente yerleştirilen görünüm, estetik kararlılık ve toplum anlayışının değişime uğradığı mekân olması nedeniyle Eixample'nın temsil ettiği değerleri içeriden yıkan ilk Truva Atı olarak değerlendirilebilir.

4.3.1 **Dönüşüm ve Aktörleri**

1845 Belediye Yasası[581] kentsel dönüşüme ilişkin yetkileri (competencias urbanisticas) Belediye ve merkezi hükümet[582] arasında paylaştırır. Bu paylaşım neticesi kamusal işler belediyenin yetkileri içinde kalır.[583] Yasal açıdan otoritenin tek sahibi ise Kral ve Parlamentodur (Cortes). 1840'lar boyunca sivil karakterli yerel yönetim ve askeri karakterli merkezi otorite arasındaki kentsel dönüşüme ilişkin tartışmalar, kent surlarının yıkılmasına odaklanarak uzlaşmaz bir zemin üzerinde seyreden görüş ayrılıklarını ortaya çıkarır. Merkezi hükümet surların yıkımına karşı çıkarken, özellikle sur dışında bulunan arazilerin "sınırsız bir genişleme" planı[584] içinde değerlendirilmesini talep eden kent meclisi, yıkım talebinden ödün vermez. Kent meclisinin talep ettiği yetkilerin merkezi hükümet tarafından onaylanmayışı özel ve kamusal muhatapları tatmin edecek çözümleri engeller.

[580] Manuel Villaverde Cabral, s:250
[581] La Ley de Ayuntamientos
[582] Metinde merkezi hükümet, Parlamento (Cortes), Madrid ifadeleri merkezi yönetim anlamında kullanılmaktadır.
[583] **Cerdà y Barcelona, La Primera Metropoli, 1853-1897,** Der: Marina Lopez Guallar, MUHBA, 2010, Barcelona, s:48
[584] "Ensanche illimitado": Kentin sınırsız genişlemesini savunan slogan.

Görsel 53: Cerdà planında yer alan ancak yüzyıl sonunda açılan Via Leitiana[585]

1854'teki yıkım kararı ertesinde dönüşüm kent surlarının yıkımını ve belediyenin genişleme önerisini kapsayan programı destekleyen eski parlamenter ve inşaat mühendisi Cerdà'ya verilir. Ancak 1856'daki merkezi hükümet değişikliği, kent meclisinin yapısını da değiştirecek atamalarla sonuçlanır. Başlangıçta merkezi hükümet sur yıkımı ve sur dışı genişlemeyi engellemeye çalışırken yıkım sonrasında ortaya çıkan yeni meseleler merkezin yaklaşımlarını değişikliğe uğratmış ve genişlemeyi savunan Cerdà göreve atanmıştır. Haziran 1859'da bir kraliyet kararnamesi[586] Cerdà planının yeni versiyonunun yürürlüğe konduğunu ilan eder. Aynı belgede dönüşüm için bütçenin, Cerdà'nın ekonomik planının sunulmasından sonra açıklanacağı bildirilir. Kent Meclisi ve Merkez Partisi'nin Katalan kanadı, bu kararı merkezin yerel yönetimlere yaptığı bir baskı olarak algılar. Katalan üyelerin çoğunlukta olduğu yeni Kent Meclisi merkezi hükümetin Cerdà yanlısı tutumuna tavır alarak bir proje yarışması açmaya karar verir. Bunun üzerine merkezi hükümet, anılan yarışmanın düzenlenerek farklı projelerin karşılaştırılması girişiminde bulunması için yerel yönetime izin verecektir. Cerdà, ekonomik plan ve "foundation" tasarımını bitirmeden, yarışma jürisi Antoni Rovira'nın projesini birinci ilan eder. Tam bu sırada, İskan bakanı[587] sahneye girerek

[585] Leitiana Caddesi. Fotoğraf:Funda Budak
[586] Royal Command
[587] Ministry of Housing: İskan Bakanlığı; Ministery of Public Works: İmar Bakanlığı

kent planları, bayındırlık düzenlemeleri ve kamulaştırmanın kendi yetkisinde olduğu iddiasında bulunur. O tarihte İmar Bakanlığı mühendislerinin en önemli kaygısını dönüşüm üzerindeki yetkinin[588] kime ait olacağı meselesi oluşturmaktadır. Bakanlıklar arası bu çatışma İmar Bakanlığı'na bağlı mühendisler ve İskan Bakanlığı'na bağlı mimarlar arasında, yeni ve eski ayrıcalıklı konumlar için mücadele olarak yorumlanmaktadır. Sonunda 1860 Kararnamesi uzlaşma sağlayacak bir çözüm önerisi getirir. Buna göre Cerdà'nın 1859'da onaylanmış planı korunmakta fakat yeni düzenlemeler daha geniş bulvarlar ve dolayısıyla daha fazla alanda kamulaştırma anlamına geldiği için oyun dışı bırakılmaktadır. Pla Cerdà, bir yandan geleceğe yönelik bir tasarım olarak yeni kentin yerleşim şekli, alanı, nüfus, barınma, ulaşım gibi toplumsal ve ekonomik özelliklerini saptar. Diğer yandan mülk sahiplerinin arsalarının hukuki durumlarının ve niteliklerinin belirlenmesi, konut, ticaret, sanayi işlevlerini içeren arazi kullanım kararlarının alınması, yolların, okul, hastane, tiyatro vb donatı alanlarının, yapı adalarının, parselasyon planlarının, kat sayısı ve yapı şartları gibi imarı ilgilendiren birçok hususun belirli bir kurallar bütününe bağlanmasını amaçlar. Teknik ve ekonomik detayları kapsayan çekişmeli konular Cerdà, kent meclisi, İspanyol hükümeti, mühendisler (plancılar), mimarlar ve toprak sahiplerinden oluşan çeşitli kentsel aktörleri karşı karşıya getirmektedir. Bu ilişki biçimleri rakip grupların, Barselona'nın yeniden şekillendirilmesinde söz sahibi olmak için yarıştıkları olgusunu işaret etmektedir.

Ensanche[589] üzerindeki yoğun tartışma ve çekişmeler, yeni bir imar yasası gerektirecektir. Sokak genişliklerinin 20 metre ile sınırlanması ve mülk sahiplerinin kayıplarının en aza indirgenmesi talepleri özellikle sur dışında kalan alanları içerir. Sur içi mülk sahiplerinin planın mülkiyet haklarıyla çeliştiği konusundaki ısrarları Kent Meclisi'nin yeni yasa önerisini 1860'da Madrid'e göndermesine yol açar. Ancak, Madrid'in onayı gecikince tasarı 1862'de geri çekilir. Aslında tasarının geri çekilmesi ile Eixample dönüşümünün önü kesilmez. Bir yandan inşaat ruhsatları dağıtımına başlanır diğer yandan özel emlak şirketleri alana girmeye başlar. Kent Meclisi'nin kendisini yetkili kabul ettiği bir konuda valiliğin inşaat ruhsatlarını dağıtması, yapılan işlerin meşruiyetine gölge

[588] Aibar, Eduardo; Wiebe E. Bijker"; 1997, "The Cerdà Plan for the Extension of Barcelona: Constructing a City", http://www.jstor.org/stable/689964, (10 Aralık 2011)
[589] Cerdà Planı'na göre modern kentin inşa edileceği, Barselona'nın sur dışı bölge

düşürmekteyse de Madrid ve Barselona arasında gerginleşen ilişkiler Belediye'ye yetki veren yeni imar yasasının 1864'de[590] onaylanmasıyla normalleşme sürecine girer.

Eski şehri (Ciudad Vella) sular altında bırakan bir sel felaketi neticesinde, Kent Meclisi, kanalizasyon ve dağlardan gelen suları arıtma kararı alır. Bu arada sur dışı alanların mülk sahipleri ve özellikle kanalizasyon projesi için hayati öneme sahip döner kavşak düzenlemesine konu olan arazinin sahibi Manuel Gilbert'in[591] desteklediği Cerdà ve Belediye'nin desteklediği Molina arasındaki çekişmeler sonuçlanmamıştır. Bütün bunların yanı sıra, ödenmesi gereken tazminatların hala alınmamış olmasından dolayı mülk sahiplerinin projeden geri çekilmesi tehlikesi belirir. Bu dönemde Kent Meclisi'ne seçilmiş olan Cerdà görevine 1865 yılına kadar devam etmiş ancak daha sonra aktif pozisyonlardan çekilerek danışmanlık görevleri ile yetinmiştir.

Belediye yönetiminin merkezi hükümet karşısındaki pozisyonu, Eixample dönüşümünün ölçeği ve mülk sahiplerinin ısrarlı tutumları yerel emlak şirketlerinin dönüşümde belirleyici rol almalarıyla sonuçlanır. Bölge Genişleme İşletmeleri (Expansion District Enterprises) adı altındaki yerel emlak şirketleri birbiri ardından kurulur ve kentsel dönüşüm projesine ağırlığını koyar. Bu şirketler geniş kırsal arazilerin de mülk sahibi sıfatı ile sokakların su baskını tehlikelerinden korunması için tesviyeleri, cadde inşası, kaldırımların yapılması, yol kenarlarına ağaç dikimi ve taahhüt işlerinin denetimi gibi görevler üstlenir. Yerel emlak şirketlerinin yeni açılan emlak piyasasında sadece arazi sahipleri olarak değil, yüklenici olarak yer almaları, sermayenin geleceğe ilişkin kâr beklentilerinin en yüksek olduğu sektör olarak kentsel arazilere yönelme eğilimini açıklayan iyi bir örnektir. Bu eğilimin Eixample'da somutlaşması ekonomik iyileşmeyi de kent yaşamına taşımıştır.[592]

4.3.2 **Finansman**

1820'lerdeki kamulaştırma ve bayındırlık faaliyetlerinden itibaren kentteki mülk sahibi sınıflar ve burjuvazi, kent yönetiminden finansmanın nasıl ve hangi koşullarla yapılacağının saptanmasını talep etmeye başlar. Sonunda, 1850'lerde merkezi hükümete iki

[590] 29 Haziran 1864, The Ley de Ensanche de Poblaciones (Town Extensions Law)
[591] Gilbertler dönemin önemli burjuva ailelerindendi. Passeig de Gracia caddesindeki konutları, 1860'da inşa edilmişti. Bu bina bugün bir banka tarafından kullanılan Casa Gilbert'tir. Manuel Gilbert, kentin sanat merkezi olan ve Roca'nın tasarladığı Gran Teatre del Liceu'nun başkanı idi.
[592] Manuel Guàrdia; a.g.e; , http://www.iphs2010.com/abs/ID127.pdf

öneri sunulur. Birinci öneri, 1836 kamulaştırma yasasını örnek alır. Buna göre kamulaştırmalar, belediye tarafından arazi ve mülk sahiplerinin hakları ve kamu yararı gözetilerek yapılacaktır. Surun yıkımıyla açığa çıkacak kentsel alanların merkezi hükümet tarafından bedelsiz devri ve mülk sahiplerinin arazi değerinin yaklaşık üçte biri olarak saptanmış katkı payı finansmanın başlıca kalemleridir. Bu finansal kaynaklar hem sur dışı genişletme hem sur içi restorasyon çalışmalarına aktarılacaktır. Ancak, öneri merkezi hükümet tarafından reddedilir. Öngörülen restorasyona merkezi hükümetin tam finansal destek sağlamaması, yerel yönetimdeki yetki sıkıntısı ve 1834 tarihli son kamulaştırma yasasındaki mevzuatın yetersizliği gibi nedenlerle ortaya çıkan zorluklara karşın Cerdà yeni bir çözüm geliştirir. Sadece vergiler ya da mülk sahiplerinin altyapı çalışmalarına katkı paylarıyla büyük ölçekte bir dönüşümün finanse edilemeyeceğinden hareketle, bir şirket ya da emlak yatırımcısının[593] bayındırlık çalışmalarında yer alması gerektiği fikrini savunur. Kredi kullanımı dönüşüm çalışmalarından doğrudan fayda görmeyecek vatandaşları vergi yükü altına sokacağı gerekçesiyle plana eklenmemiştir. Cerdà ve Belediye yönetiminin anlaştığı hususlar iki noktada toplanır. Bunlardan birincisi, Barselona surları dışında kalan alanlarda yer alacak cadde ve sokakların bedelsiz kamulaştırılmasıdır. İkincisi, kentsel dönüşümden doğrudan yarar sağlayan kentsel grupların yol yapımı ve donanımına finansal katılımlarının sağlanmasıdır. Belediye yönetimi ile anlaşmazlıklar,[594] müdâhil olmayanların kredi ve katkı paylarını ödememesi hususu ile surlardan arta kalacak parsellerin muteberliği[595] konusunu finansal planlamanın dışında bırakır. Kent Meclisi kamusallaştırılacak parsellerin ölçü ve oranları konusunda hassasken; Cerdà caddelerin genişliğinin 20 ila 30 metre olması konusunda güvence verilmesini şart koşarak planın geleceğe yönelik karakterini vurgular. Bu vizyonun belli yönetim düzeyleri tarafından farkedilmesi ve aynı tarihlerde Paris dönüşümünün ana çizgilerinin tamamlanmış olması Pla Cerdà uygulamasını kolaylaştırıcı şartlar yaratmıştır.

---

[593] "Operasyonlar, "Expansion District Enterprises" isimli özel inisiyatif girişimler tarafından yürütülecekti, Bunlar kamu ortaklığı ile kurulmuş emlak şirketleriydi. Belli bir ölçeğin ve sermayenin üzerindeki yapım işleri ilgi alanları idi.", Manuel Guardia Bassols,"The Construction of the Eixample in the Transformation of Contemporary Barcelona Revision through Two Admitted Misconceptions", 2009,
14 th Internationa1 Planning History Society Conference, http://www.iphs2010.com/abs/ID127.pdf, 20 Ekim 2012

[594] Cerda, bu hususu eşitlik ilkesi gereği olarak ele almaktadır. Marina López, "Cerdà and the Local Planning Tradition: Reason in the City, the Cerdà Plan**" Metropolis**, http://w2.bcn.cat/bcnmetropolis/arxiu/en/page3e0b-2.html?id=23&ui=285, (Ekim 2009), 18 Temmuz 2012

[595] Surların kaldırılması ve yıkımı ile serbest kalacak parsellerin merkezi devlet tarafından devri iki şekilde mümkün olabilecekti. Parsellerin kamusal alanlar için kullanımı, parsellerin özel teşebbüs için kullanımı. Cerdà parsellerin kamusal amaçlar dışında kullanılmasını muteber olmayan kullanımlar olarak nitelendiriyordu.

Cerdà planının merkezi yönetim tarafından onaylanmasının ardından mülk sahipleri, planda yer alan geniş yolların daha fazla kamulaştırmaya neden olacağı ve mülkiyet haklarının ihlal edileceği endişesine kapılır. Ancak, bu çekinceler mülk sahipleri ve belediye arasındaki antlaşma ile ortadan kalkar ve Vali İgnasi de Llasera inşaat ruhsatı dağıtımına başlar.[596] Bu görüşmelerden çıkan en önemli sonuç, mülk sahiplerinin ruhsatlar karşılığında cadde oluşumunda gerekli parsellerin devrine razı gelmeleri ve altyapı donanımlarına katılım gibi yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt etmeleridir. İber bulvarları ve kent merkezleri konulu tezinde Cabral bu olguyu " ***Barselona'da mülk sahipleri, kentsel dönüşümü ödemeyi fazla verimli olmayan kırsal arazilerinin çok kârlı kentsel arazilere dönüşmesinden yararlanmak amacıyla kabul ettiler"***[597] diyerek açıklar.

1876 Yasası karşılıklı tarafların uzlaşmaları için uygun bir zemin oluşturur. Yeni yasa, yol yapımı için kamulaştırılan arazilerin mülk sahiplerine verilecek tazminatlar konusuna açıklık getirmekte ve arazilerin sadece 1/5inin bedelsiz devrini zorunlu tutmaktadır. Belediye Başkanı Ruis i Taulet, Katalonya Bulvarı (Rambla de Catalunya) düzenlemesi ile ilgili çalışmalarıyla popüler bir destek sağlayarak, büyük bir kanalizasyon inşasını da kapsayan Ensanche'nin solundaki alanda mülk sahipleri ile uzlaşır. Bu uygulama belediye ve mülk sahipleri arasında yapılan finansal ve teknik destek antlaşmasıyla dönüşüm çalışmalarının hızlanmasını sağlayacaktır. Mülk sahipleri son antlaşma sayesinde dönüşüm dosyasını, toplam bütçenin yarısına eşit yüklü bir tazminatın ödenme garantisini merkezi yönetimden alarak kapatmıştır.[598]

İzleyen yıllar emlak piyasalarının yükselişine ve Eixample bölgesinde inşaat patlamasına tanık olur. Ancak kriz, bankalar ve demiryolu şirketleriyle birlikte borsa ve emlak şirketlerini de sürükleyerek Barselona'yı ekonomik açıdan zor bir döneme sokar. İflasların yaşandığı bu dönem Cerdà Planı'nın omurgasını teşkil eden altyapı çalışmalarında aksamalara yol açacaktır.

---

[596] Dikkatten kaçmaması gereken bir diğer husus ise kentin yeniden yapılandırılması gibi önemli bir meselede merkezi hükümetin yerel ayağı olan valinin yüklendiği belirleyici roldür.

[597] Manuel Villaverde. Cabral Iberian **Boulevards and City Center Areas: Barcelona, Madrid and Lisbon in late 19th and early 20th Centuries,** Berkeley: University of California, 2007, ss:11-12

[598] Manuel Guàrdia Bassols; The Nineteenth-century City and Modern Thought Reason in the City: the Cerdà Plan, http://www.bcn.cat/historia/pag/galeria_ca.htm, 12 Haziran 2013

Görsel 54: Sagrada Familia[599]

Yine de, dönüşümün enerjisi Barselona'yı yeni bir yol ayrımına taşır. Meydan, döner kavşak ve kanalizasyon işlerindeki gecikmeler, yerel yönetimle merkezi yönetim arasında yetki zeminli çekişme ve uzlaşmalar, 1850-1860 tarihleri arasında 400 bloğun (manzananın) inşa edilmesi,[600] mülk sahiplerinin aralarında kurdukları şirketlerin aktif hamleleri, ağır bir ekonomik krize rağmen ilk uluslararası fuarın 1880'de organizasyonu,[601] tüm olumsuzlukları aşan girişimci enerjinin ve kendini yönetme idealinin şehrin dönüşümünde etkin olduğunu göstermektedir.

Manzanaların ve özel konutların inşaat faaliyetleri dışında, altyapı yatırımlardan liman ve demiryollarının yeniden düzenlenmesi hakkındaki işler 1882 yılında başlar. Gaz, elektrik, kent suyunun dağıtım şebekelerindeki teknik gelişme, telefonla haberleşme ve

[599] Sagrada Familia Kutsal Aile anlamına gelir. Barselonalı modernist mimar Gaudi'nin en önemli eseridir. Çok fazla eser bırakmış olan Gaudi, 1926'da kiliseyi tamamlayamadan bir tramway kazasında ölmüştür. Din mitolojisinden ve doğadan esinlenilen simgeleri ve mimariden heykel sanatına kayan yapısıyla kilise, Barselona'nın « fin de siecle » mimarisinin benzersiz örneği haline gelir. Onun ilginç kılan diğer bir özelliği ise 1882'de yapımına başlanmasına rağmen 2022'den önce bitirilemeyecek olmasında yatar.75 metreye varan yüksekliğe ile yirminci yüzyıl sonuna kadar en yüksek bina ünvanını taşımıştır. Gaudi yeni gotik, Katalan modernizmi ve noucentizm akımlarının karışımı bir estetik doku sentezi yapmıştır. Ayrıca bkz : « Gaudi eserleri yoluyla sanayi ve teknoloji yoluyla fethettiğimiz dünyayı insanoğluna göstermeyi hedefler. Bu dünya insanın tahrip ettiği ve yıktığı dünyadır. Bu eğilim insanoğlu ile girişmek istediği iletişim isteğinin ifadesidir. Onun tasarladığı mekânlar yunan tiyatrosunun sunduğu zengin anlam ve diyalogları vadeder. Sorduğu sorular ve cevaplarıyla, onu kullanan ve seyredenlerin mekânı kuvvetle hissetmesine neden olan algı kategorilerini yaratır.»
Shelley Wapniak, « Introduction to the Greek Theather »
http://www.esf.edu/la/studyabroad/ocp/OCP_2006_07/documents/Wapniak_main_study_2007.pdf, (10 Haziran 2013)

[600] 1850'ye kadar on yıllık süreler içinde en fazla inşa edilen ev sayısı 40 idi. 1850-1860 arasında bu sayı 400'e çıkar, izleyen dönemlerde inşalar artmaya devam etmiştir. Sola Morales Cerda dönüşümü ile 1.500 hektarlık kırsal alanını dönüşüme tabi olduğunu 200 km yol inşa edildiğini ve 20.000 konut yapıldığını bildirmektedir. Sola Morales,;s :28

[601] 1888 Barselona Uluslararası Fuarı: (Exposición Universal de Barcelona) : Francesc Rius i Taulet, belediye başkanlığı sırasında planlanan ve eski Bourbon garnizonu yeni şehir parkı Parc de la Ciutadella'da 47 hektarlık bir alan üzerine inşa edilen bu ilk uluslararası fuar İspanya ve Avrupa'dan 2.000.000 ziyaretçi çekti. Toplam gelir ise 1.737.000 dolardı. "Barcelona 1888",. Encyclopedia of World's Fairs and Expositions. Findling, John E ve Kimberly D. Pelle (Ed.). McFarland & Company, Inc, 2008, s. 94.

ulaşımdaki ilerleme modernliği pekiştirir.[602] Böylece sonradan yapılan düzenlemelere rağmen Cerdà'nın orijinal planındaki yolların yeni çağın araç trafiğine en uygun şekilde inşa edilmesi ve kentsel hijyenin sağlanması şeklindeki esasa ilişkin ilkeler gerçekleştirilmiş ve yeni teknik ağ modern metropol yapısına damgasını vurmuştur.

4.3.3 **Değerlendirme**

> *"Şehir hem kolektif yaşama yönelik maddi bir hizmettir hem de böyle elverişli koşullarda ortaya çıkan bu kolektif amaç ve ittifakların bir simgesidir"*[603]

Kentsel dokudaki değişimin ve estetiğin kanıtları plan öncesi, plan dönemi ve sonrası Don Kişot'un Barselona'sından Verdaguer'in Barselona'sına edebiyat temsilleri, on yedinciden ondokuzuncu yüzyıla gravürler, başlıca plan örnekleri ve dönüşmüş alanların fotoğrafları eşliğinde tarih, planlama, mimari, politika vb alanlarının yardımıyla araştırılmıştır. Bu materyallerin yanı sıra, duyusal alanın kavradığı biçimiyle sanayi kentindeki dönüm noktaları, kritik zamanlar ve dönüşümün izleri, kentsel alanın biçimi, insan yapısı özellikler ve algı kategorileri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu değerlendirmeler Barselona'da "***kolektif tezahürlerin iradesi***" ile ortaya çıkan "***müstakil karakteri***", ona özgü güzellik anlayışı ve toplumsal normları ortak mekânın biçimlendirilmesindeki rolleri açısından ele almaktadır.[604]

Teorik bölümdeki bakış açılarının yanısıra gravür ve haritaların gösterdiği gibi sanayi öncesi kentte "sur" mekânsal örgütlenmenin başlıca ekonomik, toplumsal ve estetik unsurudur. On sekizinci yüzyıl başında Bourbon hanedanı Madrid yönetimine el koyarak liman ve kır arasında konumlanan bu sur kentinde uzun zamandır değişmeyen silüete müdahale eder. Bu müdahale, Bourbonların Barselona'yı ele geçirmeleri ve 'savunma'yı bütün kentsel işlevlerden daha üstün konuma getirmeleri ile sonuçlanır. Ayrıca, yeni bir

---

[602] İlk tramwayın inşasına 1872'de başlanmıştır.1884'te Eixample'nın merkezinde yoğun hizmet sağlanması amacıyla tramvay ağı oluşturulmuştur. 1867-1882 arasında şehir suyu boruları döşeyen ilk firmalar kurulmuş ve 1870'de Dosrius havzasından gelen ilk geniş boru hattı inşa edilmiştir. 1882'de ise, Societat General d'Aigües de Barcelona, su arzını tek elde toplamıştır. Manuel Villaverde. Cabral, s, 45

[603] Aldo Rossi, **Şehrin Mimarisi,** 1. Baskı, Nurdan Gürbilek (Çev.), İstanbul: Kanat Kitap, , 2006, s:195

[604] Bu bölümde Barselona gezilerinde edinilen kişisel algılara da başvurularak geçmişten bugüne taşınan özelliklere uzun bir zaman diliminin farkındalığı ile yaklaşılmıştır. Böylece değişimin günümüze bıraktığı izlerle bir hesaplaşma amaçlanır. Bu eğilim, algı kategorilerinin, nesneler ve özneler arası ilişkilerin değerlendirildiği bir metinde kaçınılmaz olmaktadır.

garnizon için yerlerinden edilen yoksullar ve balıkçıların oluşturacağı ilk 'barrida'[605] için yelkenleriyle her an uçmaya hazır göçmen kuşlar gibi duran gemilerle kaplı liman bölgesi seçilerek Barselona silüetine eklemlenir.

Görsel 55: Passeig de Gracia'yı eski kente bağlayan sur dışı bayındırlık faaliyetlerinden La Gran Via inşaatı[606]

Askeri önemi artan kentin savunma kaygısı surların büyütülmesine neden olurken, sur çevresinde inşaatların güvenlik nedeniyle engellenmesi ve kent ayrıcalıklarına el konulması, siyasi atmosferi gerginleştirerek surları bir çatışma konusu haline getirecektir. Yine de sanayinin kentin batısındaki yayılışını, bacalar ve gökyüzüne savrulan yoğun dumanın bir on sekizinci yüzyıl gravürünün konusu olması sayesinde izlemek mümkündür. On dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde, modern kent imajı ile çoktan tanışmış Paris ve Londra'nın Barselona'yı hızla etkilemesi ve kent görünümünün değişmesi gecikmeyecektir. Ferran Sokağı inşaatı, merkezi yönetimin liberal etkiler altında değişen politik atmosferi içinde mülkiyet biçiminde köklü bir dönüşüm ve kamulaştırma ile gerçekleştirilir. Ferran Sokağı, bölgedeki sıkışık konut alanlarının yıkımı ve kilise arazisinin bir bölümünün kamulaştırılması yoluyla servetlerin el değişimini gibi on dokuzuncu yüzyıl erken kentsel dönüşümünün tipik özelliklerini taşımaktadır.

[605] Toplumsal ve ekonomik olarak dezavantajlı grupların yerleştikleri mahalle, İng: Shanty town
[606] Ildefons Cerdà, "De L'Origine au Futur de l'Urbanisme", http://www.bcn.cat/historia/pag/galeria_ca.htm, (07 Mart 2013)

Görsel 56: Barselona'nın Ciutat Vella bölgesinde bir ortaçağ sokağı[607]

Sokağın silüet algısında gerçekleştirdiği sıçramayı anlamak, Ciutat Vella'nın daracık ortaçağ sokaklarında dolaşarak yapılacak sıradan bir gözlemle dahi mümkündür. Bu dar sokaklar havasız bir ortam üretmekle kalmayıp kanalizasyonu olmayan bir kentin kötü kokusunun çöktüğü alanlardır. Bu mekânlar çeşitli mikroorganizmaların üremeleri için uygun ortamlar oluşturarak hastalıkların yayılmasını kolaylaştırır. Bu özellikleri taşıyan sıradan bir ortaça sokağının yanında bir kilometreye varan uzunluğu ve dokuz metrelik genişliğiyle olduğu kadar uzun süren yapım çalışmalarıyla da Ferran ağır bir kentsel travma halinin adıdır. Ferran'dan birkaç on yıl sonra kent görünümü, silüet ve kentli algısı surların yıkımı ile tartışılmaz bir değişim geçirecektir. On dokuzuncu yüzyıl başından "***Portal de Santa Madrona***"nın fotoğrafı surun geçmiş önemini gösteren bir belge niteliğindedir. 2.000.000m^{2}'lik sur içi alanı ile Barselona, fotoğrafta görülen altı kilometrelik kalın duvarların vesayeti altında yaşamıştır. Surun yıkımı sadece Ciutat Vella'nın silüetini değil Barselona'nın boyutlarını da farklılaştırarak yeni tipte bir kentsel örgütlenmeyi mümkün hale getirir. Bu olgulara bakarak görünüm ile silüetteki her kesin ve keskin değişimin, kentsel

[607] Fotoğraf: Demet ve Arif İrez, Haziran 2011

mekân politikasında yeni kentsel fikirleri, aktörleri, siyasaları ve kent mekânında da farklı işlevleri ve örgütlenmeyi temsil ettiğini öne sürmek yanlış olmayacaktır.

Bu önermeyi destekleyecek, politika ve estetik ilişkisini soyuttan somuta taşıyan bir başka silüet analizi Kracauer'den gelir. Farklı kentsel episodlara ait estetiği ayrıştırmak için kullanılabilecek bu görüş, kentin görünümünde bilinçli ve kendiliğinden olmak üzere iki tip iradeyle temsil edilen "ikililiğe' dikkat çeker. Bunlardan birincisi, artistik niyeti toplumsal olguya bağlamaktadır. İkincisiyse, bir tasarım olmaksızın kendiliğinden ortaya çıkan kentsel görünümlere ilişkindir. Cerdà 'nın kente çizdiği boşlukların bugünün silüetinden tamamen silinmiş olması başlangıçtaki artistik öğenin kendiliğinden öğe ile bir amalgam oluşturduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Silüet değişimleri kent politikasını artistik yönelime bağlayan müdahaleler ile gerçekleştiği gibi, kendiliğinden müdahaleler ile de ortaya çıkabilmektedir. Kendiliğinden müdahaleler ise ya toplumsal bir direnişin ya da ticari taleplerin konusu olan olgulardır.

Bu görüş hareket noktası olarak ele alındığında Cerdà ve hükümet, bir plana dayalı artistik yönelimin tarafı, ticari ve ranta ilişkin talepleri savunan yeni yükselen kentsel tabakalar da kendiliğinden kentsel tutumların tarafı olarak ele alınabilir. Cerdà 'nın geleceğin kazanımlarını hesaplayan vizyonu, hem modern kentin kamu yararı bazlı ihtiyaçlarını önemsemiş hem burjuvazinin somut taleplerini değerlendirmiştir. Bu tutum artistik kapasitesi yüksek modernismo hareketinin ve bir sonraki kuşak yerel politikacıların, Cerdà modernizmine yönelttiği "***geleneğin ihmali***", "***merkezi yönetimin ajanlığı***", "***monotonluk*** ve ***çirkinlik***" vb. eleştirileriler ile çelişkili görünmekle birlikte aslında hem sermaye birikiminin hem de yeni kentsel tabakaların yapısında ortaya çıkan bir değişime işaret etmektedir. Kent planlamasındaki hümaniter ve eşitlikçi çizginin Londra ve Berlin planlarından çıkarılışı hatırlanırsa Barselona'da da benzer rüzgârların estiği varsayılabilir. Cerdà'nın monotonluğuna karşı geliştirilen anıtlar, cephe süslemeleri ve uluslararası fuar organizasyonlarının tanıtımı gibi programların arka planında daha şatafatlı bir mimari dil, yükselen milliyetçilik, burjuvazinin kendi iradesini sergileme arzusu ve uluslararası ticarette sivrilme kaygılarının

bulunduğu görülmektedir. Tüm bu düşünce yapıları, eleştiri tarzı ve girişimler, mimari stile "fin de siècle" tarzı "***art nouveau***" ve "***gothic revival***" [608]ile tercüme edilir.

Cerdà tasarımını hedef alan bu eleştirel tutum, modernismo hareketinin Antoni Gaudi, Domenech i Montaner ve Puig i Cadafalch gibi önemli isimlerini kapsamaktadır. Bununla birlikte modern şehrin kuruluşuyla Katalan kimliğini özdeşleştiren ve silüetin sursuz halini Katalan kent imajının örneği olarak değerlendiren Katalan şair Verdaquer'in taraftarı olduğu eğilimi de hatırlamakta yarar vardır. « ***Barselona'ya*** » isimli şiirinde surların yıkımı ve Eixample'yı işleyerek faydacıl bir kent imajı ile bütünleşmiş yeni işlevleri ve kentsel fırsatları dile getirir. Verdaguer'in şiirine Simmelyan bir bakış, Paris metaforlarıyla yüklü bu şiirde, duyuların yüklediği tüm görselliğin yanı sıra dönemin modern kent özlemiyle dolu ruh halini gösteren ifadeyi de teşhis edecektir.[609]

Eixample, 150 yıl sonra Cerdà 'nın düşlediği sınırları çok ötelere taşıyabilen örnek bir proje olarak silüetteki yerini korumaktadır. Ancak, planın öngörmediği informel bir spekülasyonun yirminci yüzyılın başından itibaren kenti aşındırmış olduğu ve daha önce tanımlanan geçirgen özelliği yok ettiği bilinmektedir. Özgün planda, bazı kenarları yapılaşmayacak şekilde tasarlanmış manzanalar sayesinde sokak ve caddelerin birbirlerine geçiş olanaklarını barındıran bir kent formu gözlenmektedir. Anılan plan bu adalar üzerinde %28 oranında inşa faaliyetine izin vermekte ve dört katı zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla bu birimlerin 2/3'ü açık alanlara hasredilmektedir. Cerdà'nın "veranda"ları olarak ifadelendirebileceğimiz bu estetik yönelim, ortaçağ kentinin sürprizleri ve buluşmalarını modern bir anlayışla devam ettiren bir kentsel "**DNA**"[610] olarak değerlendirilebilir. Oysa yirminci yüzyıl, kare biçimindeki manzanaların dört tarafının yapılaşma neticesi tamamen kapandığına tanıklık etmiştir.[611] Geçişlerin imkânsızlaştırılması simetri ve düzen içinde fragmantasyon ve hiyerarşi yaratarak farklı bir kent sistemini ortaya çıkartır. Hatta iç avlular Franko ve belediye başkanı Porcioles zamanında uğradıkları spekülasyon felaketinin izlerini

[608] Eski gotik tarza öykünen gotik canlandırmacı stil. Bu tarzın önemli ve anıtsal örneği 20 yy başında The Woolworth Binası'dır. Gotik bir katedral tarzındaki 191 m yükseliğindeki bina Woolworth şirketinin genel merkezi olarak inşa edilir. Ticaret Katedrali olarak da bilinir.

[609] Joan Nogues, "Verdaguer and Barcelona", **Walks Through Literary Barcelona** içinde, Sergio Vila-Sanjuan ve Sergi Doria (Ed.), For Books and Reading Year 2005, Barcelona: Grup 62, 2005, ss: 74-88

[610] Victoria Burnett, "Barcelona's Hidden Courtyards" http://travel.nytimes.com/2009/11/01/travel/01explorer.html?pagewanted=all, (21 Eylül 2010)

[611] Martin Wynn, "Barcelona: Planning and Change 1854-1977 ", **The Town Planning Review,** Vol. 50, No. 2 (Nisan 1979), ss:185-203, Liverpool: Liverpool University:, http://www.jstor.org. (10 Mart 2013)

günümüzde de büyük ölçüde taşımaya devam eder.[612] Francesc Munoz Raminez, avlu-bahçelerin "***Barselona'ya açılan pencereler***" olduğunu ve değerlerinin ancak bugünkü kent algısı ile kavrandığını ileri sürmüştür.[613] Ortaya çıkışından 150 yıl sonra dönüşüm felsefesi ve uygulama kalitesiyle böyle bir yapıt kendi çağındaki benzerlerinin "otomatik"[614] taklidi olmadığını da ispatlamıştır .

Kenti denizden fethetmek için kolosal bir güç harcayan Bourbon Philippe'in Barselona panaroması yerine sanayi ve nüfusun sıkışıklığı altında yorgun düşen ve sonunda modern kent özlemiyle yeniden tasarlanarak surlarını ve geniş ovalarını kaybeden bir Barselona görünümü geçmiştir. "Modern" yol sürekli hareket halindeki bir kentin ruh hallerini takip ederek her belirgin kentsel adımda belirgin bir fiziksel değişimle örtüşme özelliği göstermektedir. Ferran dönüşümü ile başlayan bu yol, 1888 ve 1929 Uluslararası Fuarları'nın yerleştiği Ciutadella ve Montjuic Parkları, Gaudi'nin Sagrada Familia'sı, Passeig de Gracia, Katalonya Meydanı ve nice Modernismo ikon binası ve sanayi yerleşkesi Sant Marti ile devam eder. Yeni silüet, Akdeniz'den Montjuic ve Tibidabo'ya kadar uzanan bir panaroma içinde hem tarihi hem modern kentin estetik materyalleriyle şekillenir. Barselona'nın son 150 yılında, Ciutat Vella'yı müzeler, kiliseler, kütüphaneler ve antik doku ile kent kimliğinin vazgeçilmezi yapan, Cerdà 'nın Eixample'sını grid planı ile koruyan; çeşitli modernist akımları yeni mimari irade ile birleştiren, direnişin, savaşın, Franko yıllarının ve geçiş döneminin kent politikalarının dağınık ve parçalı izlerini taşıyan bir kent silüeti kentli algısını belirlemektedir. Modernin çeşitli kesitlerini ve farklı ruh hallerini içselleştirmiş Barselona'ya bakış, Gaudi'nin dini ve kültürel anıtı Sagrada Familia'dan Jean Nouvel'in modern işyeri kulesine uzanır. Bu silüet küresel dünyanın yeni işlevlerini kentin bir başka yüksek binası Agbar[615] ile simgeleştirmektedir. Sagrada Familia on dokuzuncu yüzyıl Barselona'sından çağdaş Barselona'ya bakan ve izleyen nesnedir. İnşa edilmeye başladığı andan itibaren kent iktidarlarının kendi zamanlarından bir simgeyi, kendi estetik

[612] Merca Tetier, The Cerdà Plan and the Porcioles Era: a Marriage of Convenience, ***Reason in the City: Cerdà Plan*** *içinde,* http://www.barcelonametropolis.cat/en/page.asp?id=23&ui=289, (03,03, 2010)

[613] BAU'de kent coğrafyası profesörü. http://travel.nytimes.com/2009/11/01/travel/01explorer.html?pagewanted=all, (21 Eylül 2010)

[614] Manuel de Sola-Morales, ***Ten Lessons on Barcelona***, *Barcelona: C.O.A.C, 2007, s:10*

[615] Torre Agbar: (2005), Jean Nouvel, Montserrat dağını yeniden yorumlayarak Agbar Kulesini tasarladığını ileri sürer. Bu kule, (144.44 m) 1992 tarihli Art Hotel (154 m) ve Mapfre Kulesi (154 m) arkasından üçüncü yüksek yapıdır. Kule, Avinguda Diagonal üzerindedir. Bu cadde Cerda tarafından yeni kent merkezi olarak tasarlanan Plaça de les Glories Catalanes'e bağlanır. Ancak hem cadde hem de meydan Bcn'nin küresel bir kent olma iddası ile bugünkü önemlerine kavuşacaklardır. Agbar, 33 katlı bir ofis binasıdır (30.000m^2). www.torreagbar.com/, (12 Ağustos 2012)

anlayışlarından bir ifadeyi veya düşsel bir dünyayı eklemeye çalıştığı anıt, kutsal ve tarihi optiği ile modernitedeki en modernist tutuma eşlik edendir. Barselona panaromasında zorlukla teşhis edilen kayıp tabiattan kalma bir "genius" Barselona'yı sonsuza kadar korumaya yemin etmiş gibidir. Yüzyıllık ulu bir ağacın gövdesi ve kollarıdır onu bunca sene taşıyan. Onunla yarışan bütün yapılar yüklendikleri işlevlerin dar kalıplarına dökülmüş camdan kulelerin monotonluğuna teslim olur. Agbar Kulesi, Sagrada Familia'da cisimleşen hakikât arayışının ürkekliği, hassasiyet ve zerafetin göstergesi karşısında geometrinin düzenli fakat "sakar" boyutlarına mahkûm olmuş gibidir.

5. SONUÇ

Görsel 57: Sagrada Familia'dan Agbar Kulesine Bakış[616]

Bu çalışmada on dokuzuncu yüzyıl sanayi kenti Barselona'da dönüşüm süreci ve bu süreç boyunca değişen kent görünümündeki estetik yönelimin analizi amaçlanmıştır. Araştırma boyunca bir yandan çeşitli disiplinlerin dönüşüm, politika ve kent estetiğini etkileyen koşul ve aktörler hakkındaki teorik görüşlerine başvurulmuş diğer yandan sanayi kentini oluşturan ekonomik, toplumsal ve politik dinamikler geniş bir teorik çerçevede ele alınmıştır. Bu nedenle öncelikle "kent", "mekân", "estetik", "planlama" gibi başlıca kavramlara yer verilmiştir. Bu teorik yaklaşımlar temelinde aynı dönemde belirgin kentsel adımlarla dönüşen Paris, Londra ve Berlin incelenerek yarattıkları modern kent imajının Barselona üzerindeki etkileri soruşturulmuştur. Barselona'da gerçekleşen dönüşüm, kentsel alanın doğal biçimi, insan yapısı özellikler ve algı kategorilerini etkileyen kolektif bir tezahür olarak yeni estetiği mümkün kılmaktadır. Bu nedenle değişim ve yeni estetiğin kanıtları çeşitli görsel ve edebi materyallerde de izlenmiştir. Bu analizler boyunca kent politikasını imkânlı hale getiren politik süreç ve aktörler aynı zamanda estetiği etkileyen, yönlendiren, kuran süreç ve güçler olarak da ortaya çıkmıştır. Kentin imzası niteliğindeki silüeti değiştiren estetik yönelimin politik olduğundan hareketle, bu yönelimi tanımlayan "estetik kararlılığın" temsil

[616] Fotoğraf: Demet ve Arif İrez, 2010

ettiği anlamlar ve "yeni"nin kent yaşamına soktuğu değerlerin modernleşme yolundaki Barselona'yı nasıl bir kente dönüştürdüğü hakkındaki sonuçlar bu bölümde ele alınacaktır. Bu çalışma çerçevesinde müşterek bir alandaki özne ve nesne ilişkisine ilişkin görüşler kent estetiğinin kurulumunda belirleyici olan politika ve estetik cinsinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece içerik ve form üzerindeki sis perdesi aralanarak; toplumsal olanı kentsel biçime bağlayan olgular yelpazesi üzerinden bir "estetik" okunması yapılmaya çalışılmıştır. Böyle bir analizin sonuçlarının geçmiş kentsel formları inşa eden kararlar ve mekân politikasını açıklayarak günümüz kentinde ortaya çıkan koşullar, sorunlar ve çözümleri değerlendirmede önemli ipuçları sunacağı düşünülmektedir.

İzleyen bölümde araştırma sonuçlarının sergilenmesine geçilmeden önce karşılaştırmaya konu olan kentlerin dönüşüm koşulları ve başlıca tipik özelliklerini hatırlamak yararlı olacaktır.

Kıta Avrupa'sında özellikle bir kent, tarihte daha önce örneği görülmemiş boyutlarda değişim geçirmiştir. Toplumsal sarsıntıların yarattığı darbeler Fransa'nın kalbi Paris'e inerek, "Ancien Régime"in en ayrıcalıklı kentinin molozları arasından modernitenin başkentini yükseltir. Sadece Paris'te değil, Londra ve Berlin'de ortaçağdan geriye gotik hatıratlar bırakır. Yıkım hayatı da yıkar. Tarihin hiçbir döneminde yıkım ve inşa bu kadar büyük çaplı ve otoriter, yıkılanın estetiği yapılanınkine bu ölçüde tabi olmamıştır. Yeni kentin yayıldığı arazinin boyutları, cephelerin tek düzeliği ve simetrinin sağladığı düzen bir öncekinin karmaşası, sürprizleri, hikâyeleri ve son olarak da mevcudiyeti ile çelişir. Modern dönüşüm kendinden önceki bütün kentsel mekânları baskılarken, kentte modernitenin estetiği yerleşmeye başlamıştır. Koruma adına, eski kentsel gelenekler, ya da tesadüflerin yardımı ile yerlerinde kalan belli sayıda bina, anıt ve sokak, gotik ve barok estetiği taşımaya devam ederek yeni inşa edilen bulvarlar ve biteviye hizalanmış binalar arasında sıkışır. Gelgelelim gotik ve barok varlıklar kentsel bütünden kopmaya başlar başlamaz eski işlevlerini yitirir; çevrelerini saran yeni mekân kanıksanıp sıradanlaştıkça da "estetik obje" olarak algılanır. Benzersiz borçlanma mekânizmalarıyla frenlerini kaybeden dönüşümün en yaygın, derin, yoğun ve şiddetli yerleştiği kent olarak Paris, artık 'yeni'nin adıdır ve 'yeni' fetişleşerek bütün kullanım ve beğeni formlarının üzerine hâkimiyetini yayar.

Haussmann planı, geleneksel ortaçağ kentinin yarısından fazlasını ortadan kaldıran "yeni" bulvarları sağ yakadan sol yakaya, doğudan batıya kenti bir ağ gibi saracak şekilde tasarlamıştır. Geniş ve uzun bulvarlar hızlı bir askeri müdahaleyi kolaylaştıracak şekilde inşa edilir. ***Bulevard Sebastopol***, ***Strasbourg***, ***St Michel*** ve ***Boulevard Malsherbes***'i çevreleyen binalar statü arayışında olan tabakalara hitap etmekte, yeni ticari olanaklar ve konforlu konut alanlarının mekânları olarak benimsenmektedir. Eski mahalleleri parçalayan ya da ortadan kaldıran bulvar aynı zamanda rant mekânı idi. Suru ikâme eden modern kent bulvarı, denetim ve rant işlevlerinin yanı sıra toplumsal sınıfların yaşam ve çalışma alanlarını farklılaştıran mekân olma özelliği ile de öne çıkmıştır.

Londra ortak uzlaşmayı araştıran nazım planlarla değil büyük arazi mülklerini (estates) koruyan kısmi planlarla yol almıştır. Özellikle on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla gerçekleşen bayındırlık faaliyetleri krallık konutlarını, kamu, özel veya ticari kullanıma yönelik bina grupları, yol ve park tasarımlarını kapsar. Klasisizm hâkim estetik yönelim olarak kabul görür. Giderek artan proleter ve yoksul nüfusun konut talebi ile spekülatörlerin kalitesiz bina arzları sonucu ortaya çıkan çöküntü alanları (slum) sorunu temizlik ve yeniden yapılandırma faaliyetleri ile giderilmeye çalışılır. Önemli bir değişim, 1830'lardan sonra kent alanını etkileyecektir. Bir beğeni tarzı olarak klasisizm terk edilerek yeni gotik canlandırmacı eğilim tercih edilir. Modern yaşamın gerekleri ve kentin yeni bir örgütlenme ihtiyacı, uzun yıllardır devam eden kiralama biçimini değiştirerek yeni kullanımları devreye sokarken yüksek rant üreten bir yapılanmayla düzenlenir. Haussmann planının tipik sonucu olan rant ve mekânsal ayrışma, Londra düzenlemelerinde başından beri hâkim bir özelliktir. Sözkonusu mekân organizasyonuna eşlik eden estetik yönelim, klasik tarzın "square" biçimi ile konsolide olur. Paris açık meydanlar ve geniş bulvarların, Berlin "mietskasernen" kenti iken Londra silüeti geleneksel geniş "estate"lerin dönüşümü ile ortaya çıkan ***Covent Garden***, ***Regent Square***, ***St James Square***, ***Belford Square*** ve benzerleriyle tablolaşmıştır.

Kuzey Avrupa'daki Prusya prensliklerinden biri olan Berlin başlangıçta Paris ile karşılaştırılamayacak kadar küçük bir yerleşim birimidir. On sekizinci yüzyılda savunma amaçlı surlarını birkaç kez genişletmiş, vergi toplama işlemleri de dâhil olmak üzere bütün giriş çıkışları ve çevre yolların denetimini sağlayan sur kapılarını imar etmiştir. Berlin on

sekizinci yüzyılda ***Unter den Linden*** bulvarını ulaşıma açarak eski sarayı, ***Parisier Platz***'ı ve ***Branderbourg Kapısı***'nı birleştiren şehir merkezini yaratır. Bu kapı "***Akzisemauer***" adındaki eski Berlin gümrük surları. Atina ve Roma zamanlarının ihtişamı ve gücünü sergileyen klasik form başatlaşırken; kent belli sayıda askeri bulvar, savaş veya barış adına inşa edilmiş meydanlarla kaplanır. Napolyon işgali sonrası terkedilen ve konut alanlarına çevrilen kışlaların hakim olduğu silüet, sanayinin yerleştiği 1840'lara kadar değişmeden kalır. Kentsel ihtiyaçlar ve tarımsal arazilerin kentleştirilmesine yönelik üretim biçimi ile ortaya çıkan değişim olgusu Berlin'i de kıskacına alır. İlk planları Hobrecht planı izler. Bu plan, şehrin gelecekteki çehresini belirleyecek konut tipine ve sur dışı alanların kentleşmesine merkezi bir önem vermiştir. Modern kent estetiğini bulvar oluşumu kadar etkileyen "mietskazerne" doğduğu kent Berlin'e öncü kentler arasında özel bir yer ayırmış; askeri ve sınai görünümlü bloklar, kentte toplumsal yaşamı yeniden örgütleyen iradenin kendisini en fazla görselleştirdiği estetik üslup olarak modern kente damgasını vurmuştur. Yüksek kârlı ve düşük kaliteli bu blokların kapladığı geniş alanlar Berlin'in "***dünyanın en büyük mietskasernen kenti****"* olarak adlandırılmasına neden olur.

Paris, Londra ve Berlin dönüşümleri ile ortaya çıkan yeni estetik yönelimler aydınlanma, modernite, sanayileşme ve kentleşme etkisi altındaki modern kent imajı ile daha sağlıklı ve yaşanabilir kent fikrini algı kategorileri içine yerleştirir. Barselona dünya ile ilişkiye girerken bu benzerlikleri araştırmış ancak kendi geleceğini düzenleme faaliyetlerinde farklı yönlere de odaklanmıştır. Tez boyunca incelenen sözkonusu benzerlik ve farklılıklar on dört başlıkta ele alınmıştır.

1-BAŞKENT ve DEVLETİN ROLÜ: Paris, Londra ve Berlin başkenttir. Başkent aynı sistem içinde bulunan diğer kentlere göre çevre kentleri etkileme ve onlar hakkında karar alma ayrıcalığını barındıran daha yüksek bir devlet politikasının somutlaştığı merkezdir. Dolayısıyla, Paris ve Berlin'de işlevsel, finansal ve biçimsel kararlar tek merkezden alınırken; merkezi politikanın istisnai bir tarzını barındıran Londra'da hukuk ve arazi mülkiyeti sistemi neticesinde "estate"sahipleri etkindir. İspanya'nın ikinci büyük kenti ve Katalonya bölgesinin başkenti olan Barselona'da durum farklıdır. Merkezi yönetimin siyasi tonu Barselona'yı da etkilemekte ancak Madrid'teki merkezi yönetim ile Katalonya bölge ve Barselona yerel

otoritelerinin kentsel dönüşümle ilgili taleplerinde belirgin yol ayrımları tespit edilmektedir. Nitekim kentsel dönüşümün bütün aşamaları çatışmalar ve uzlaşmalarla belirlenmiştir.

2-*"*POLİTİK GÜCÜN KENT DÜZEYİNDE DURDUĞU YER*"*: Katalonya yüzyıllardır sahip olduğu özerkliğini Bourbon Hanedanı'nın İspanya tahtını 1714'de ele geçirişi ile kaybeder. Bu siyasi değişim başkent Barselona'nın ayrıcalıklarını da etkileyerek ticari ve toplumsal gelişim üzerinde önemli bir tahribata sebep olur. İşgal, yeni sur yapımlarına yol açarak Barselona sanayileşmesini önemli ölçüde geciktirecektir. Barselona Napolyon'nun yenilgisine kadar Fransız yönetimine bağlı kalır. Bu tarihten sonra yerel kurumlar yeniden güç kazanır. Kentsel dönüşüm kararları merkezi ve yerel otoriteler arasında müzakereler çerçevesinde alınır. 1833'deki özerk idari bölgeleri saptayan yeni düzenleme, politikanın icrasına ilişkin otoritenin paylaşımını da etkileyerek özellikle kentsel dönüşüm türünden kararları belirlemiştir. Bu noktada Justus Moser'in çeşitlilik içinde zenginliği üreten doğal ortamdan uzaklaşınca despotizme giden yolun döşendiğine dair öngörüsü, Benevolo'nun kent planlamasının tarafsız bir politikanın değil yeni muhafazakâr ideolojinin etkisinde olduğu düşüncesi, Peter Hall'ın güzel ve anıtsal şehir planlarının totaliter rejimler eliyle gerçekleştirildiğine ilişkin analizi, Bernard Marchand'ın Paris'deki temel değişikliklerin otoriter rejimler altında yapıldığı saptaması ve Christa Kamleithner'in on sekizinci yüzyıl mutlakiyetçi kent planı imajının on dokuzuncu yüzyıl dönüşümünde ağırlıklı olarak kullanıldığı tezi de bir kez daha hatırlanmalıdır. Anılan yüzyılda büyük çaplı ve merkezi bir plana dayanan kentsel dönüşümlerin gerçekleştiği kentlerde politikanın merkezi ve totaliter rejimler tarafından belirlendiği, temsili hükümetlerin istisnai durumlarda ortaya çıktığı görüşü Paris ve Berlin deneyleri ile uyum içerisindedir. Paris Barselona'nın örnek aldığı kentsel adımlarını önce I. Napolyon, sonra Louis Philippe ve son olarak da III. Napolyon dönemlerinde atmıştır. Berlin ise Hobrecht planını Bismarck önderliğindeki Reich'ın[617] kuruluşundan sonra farklı ellere teslim eder. Planın hümaniter karakterini belli toplumsal sınıfları kayıran rant yönlü dönüşüm doğrultusunda değiştiren söz konusu merkezi yapıdır. Londra'da parlamenter monarşi, 'estate' ve yerel birimlerin etkilerinin öne çıktığı planları kullanmışsa da kararlar eşitsiz gelişimi üreten karakterleri ile diğer başkentlerden ayrı bir örnek teşkil etmemiştir. Benevolo'nun, muhafazakâr Avrupalı rejimlerin planlama

[617] Reich: Burada kastedilen 1871-1918 arasında Şansölyesi Bismarck olan Prusya önderliğindeki Alman İmparatorluğu'dur.A.J.P Taylor, **The Course of German History**, London ve NY: Routledge, 1988, s:130

faaliyetlerinin önemine ve bu etkinin genel olarak sağladığı istikrarın yararlarına çektiği dikkat, ister merkezi devlet ister yerel otoriteler tarafından uygulansın politik gücün son tahlilde merkezin politik eğilimlerini yansıttığını göstermektedir.

3-SUR ESTETİĞİNİN ORTADAN KALKIŞI: Barselona deniz ve sur kentidir. Akdeniz ve Güney Amerika deniz ticareti ile zenginleşmiştir. Bu coğrafi durum ve dış düşman tehditi sur oluşumunu açıklamaktadır. Sur silüeti 1854'e kadar değişmeksizin kalır. Barselona, sermayenin her şeyi eşitleme, benzetme ve yeniden düzenleme anlayışında somutlaşan gücünü, önce eski şehirdeki sokak yapımları sonra da surları ortadan kaldıran yıkımlarla deneyimler. Merkez ve yerel yönetimler arasındaki siyasi çekişmeler sur yıkımı için yapılan mücadeleye odaklanarak silüetin en önemli unsurunu kent görünümünden silmeyi başarır. Paris surlar kentidir. Dış tehdit uzun süre silüeti belirleyen birincil öğe olmayı sürdürür. III. Napolyon öncesinde iktidardaki her değişim yeni bir sur inşasıyla kendini gösterir. Haussmann faaliyetlerini altıncı surun vesayeti altında gerçekleştirecek, sur bu dönemde önemli bir mali kaynak olan "octroi" vergisinin toplanmasında birinci dereceden yer tutacaktır. Bunlar Thiers'in savunma surlarıdır ve yıkım meselesi yirminci yüzyıla miras kalmıştır. Londra bir ada üzerinde bulunmasının avantajlarını surun erken bir tarihte kent yaşamından çekilmesiyle kullanır. On sekizinci yüzyılda sonradan yıkım kararı çıkacak bazı kapılar hala varlıklarını sürdürmektedir. Bunlardan Ludgate, Gustave Dore'nin gravüründe temsil edilmiştir. Bu kapılar aynı zamanda mekânsal ayrışmayı denetleyen noktalardır. Berlin'de de sur, sanayi kentine kadar silüeti belirleyen temel estetik öğedir. Hobrecht planından ancak on yıl sonra sur ve kapıların çoğu yıkılarak silüet algısından silinir. Sur Londra hariç anılan başkentlerde ve Barselona'da modern kent ve çevresinin olanaklarını sınırlayan yapısı yüzünden terk edilmeye mahküm olmuştur.

4-TİCARET ve SANAYİ: Uzun bir kendini yönetme geleneğine sahip oluşu, Madrid ile sağlanan anlaşmalar, Güney Amerika'nn kolonizasyon sürecinde bizzat yer alma ve bu sömürgelerle yapılan ticari bağlantılar önemli miktarda sermaye birikiminin Barselona'ya geri dönüşünü garantiler. Aynı zamanda "***İspanya'nın fabrikası"*** haline gelen Barselona'nın bu gelişimi on sekizinci yüzyıl gravürlerinde betimlenmektedir. Kentin surla bütünleşen görünümüne sanayi yerleşkelerinin uzun bacaları ve kirli havayı ekleyen bu gelişmeler değişimin güçlü kanıtlarıdır. Bu tarihte Londra "***sanayinin başkenti***"ne dönüşmüş,

sanayileşen Paris "***modernitenin başkenti***" sıfatıyla gelecek vizyonunu belirlemiş, savaş rüzgârlarının etkisi altındaki Berlin ise sanayileşme için ulusal birliğin Bismarck rejimi altında gerçekleşmesini beklemiştir.

5-MODERN KENT ve FERRAN: Sanayinin ağır koşulları ve nüfus patlamasının bunalttığı Barselona'da, yeni düzenlemelerle altyapı gereksinimlerine, konut sıkıntısına ve modern kent mekânları ihtiyacına cevap verecek acil çözüm önerileri geliştirilir. Ama başta kent meclisi olmak üzere tüm iktidar erki sadece bu çözümlerle yetinmenin ötesinde bir arayış içindedir. Avrupa'yı derinden sarsarak ekonomik, politik ve toplumsal olarak dönüştüren, eski devlet ve kent geleneklerini alt üst ederek bir insan ömrüne sığacak kadar kısa süre içinde niteliksel ve niceliksel olarak farklılaşan "modern kent" dünya sahnesine çıkmıştır. Kent elitleri kendilerinden önce sanayileşen, büyüyen ve kentsel mekânlarını düzenleyen Londra ve Paris'i izleyerek modern bir kent hayali kurar. Böyle bir vizyon, fırsatlar ve kaynaklarının dağılımı için çetin ve dikenli bir mücadele anlamına da gelmektedir. Böylece modern dünyadaki karşılığını Rivoli Sokağı ile bulan Ferran Sokağı'nın üretimi gerçekleştirilir. Ferran, aynı zamanda yüksek binalar, geniş mağazalar ve yeni tüketim alışkanlıklarıyla modern yaşamı ve estetiği kente taşıyan mekândır. 1834'deki kamulaştırma yasalarından on yıl önce kazanılan bu deneyim Barselona için en belirleyici kentsel adımlardan biri olarak kalacaktır.

6-KAMULAŞTIRMA ve MÜLKİYET DEĞİŞİMİ: İkinci somut adım, ihtiyacı olan teorik çerçeveyi Cerdà planında bulur. Madrid ile uzun müzakereler, sadece kentin yeni biçimini değil, aynı zamanda yeni nitelik ve boyutlara uygun bir kent yönetimi ve politikasını da şekillendirecektir. Bu politika böyle bir kenti yönetebilmenin koşullarını yeni politik ve yasal araçlarla sağlar. Kamulaştırma ve planlama, Barselona kentsel reformu ve dönüşümde başlıca siyasa olarak kullanılır. Kamulaştırma kentsel mekânın yasa ile standartlaştırılmış kamusal ve özel kullanımı olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçler kentsel arazilerde mülkiyet değişimlerinin ve rantın önünü açar.

7-SUR DIŞINDAKİ KIR KENTLEŞİR: Sur dışındaki tarımsal arazilerin modern işlevlerle donatılmasıyla dönüştürülen "kır" kentleşir. Kent yöneticileri, yeni mülk sahipleri ve girişimciler kent mekânının yapılandırılmasını üstlenen başlıca gruplardır. Bu özellik Londra'da tarımla yaşayan büyük toprak mülklerinin yapılaşmasıyla, Paris'de sur içi tarımsal

arazilerin dönüşümü sonunda, Berlin'de "mietskaserne"lerin tarım arazilerine yerleşmesiyle görünür hale gelmektedir. Barselona ise Eixample ile ehlileştirilen sur dışı arazilerin dönüşümünde şüphesiz anılan kentlerin deneyimlerinden yararlanmıştır. Ancak kırsal arazileri kent mekânı olarak düzenleyen kadim İspanyol eğilimlerini de unutmamak gerekir. Eixample, simetrinin mekânsal örgütlenmesi, düz çizginin estetik anlamı ve estetik kararlılığın hükmettiği kentsel alandır.

8-CERDÀ PLANI: Barselona on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına Eixample planı ile girer. Bu plan eşitlik fikrine, toplumsal yarara, kent-kır ilişkisinde dengeye ve iş ile konutun manzanada birleştirilmesine odaklı Cerdà planıdır. Geleceği öngören kent vizyonu onun yollara verdiği önem ile belirginleşir. "Urbanization" teriminin yaratıcısı Cerdà, uzun araştırmalara dayanan fikirlerini güçlü bir teorik çerçeveye oturtarak yeni Barselona planı "Eixample"yı şekillendirir. Cerdà 'nın işçi sınıfının konut sorununa odaklanması, "kent içinde kır" fikri, modern talepleri önemsemesi ve daha iyi bir kent anlayışı Eixample planını sürdürülebilir kılan yaklaşım olacaktır.

9-SPEKÜLASYON ve RANT: Kent arazilerinin bir yandan, toplumsal bir kaynak dolayısıyla kolektif tüketimin konusu oluşu fakat aynı zamanda özel bir hak olarak meta özelliğini taşıması on dokuzuncu yüzyıl Barselona dönüşümünün de en ayırıcı özelliklerinden biridir. Özel veya kamu mülkiyetine geçirilen kent içi veya tarımsal arazilerin dönüştürüldükleri tarihte edindikleri değerlenme ile çevre arazilerinin dönüştürülmesi sonucu yakın ya da uzak gelecekte edinecekleri rant değeri arasındaki fark, sermayedar ve mülk sahiplerinin servet birikimini sağlayan başlıca etmen olarak ortaya çıkmaktadır. Barselona ve anılan başkentler spekülatif faaliyetlerin gerçekleştiği mekân olma özelliğini taşır. Ancak Barselona diğerlerinden farklı olmak üzere kaliteli manzanalar sayesinde çöküntü alanları alanları (slum) sorunu ile yüzleşmemiştir. Cerdà Planı'nın bu faaliyetleri kontrol altına alan ve eşitsiz servet dağılımını frenleyen yapısının, Barselona'yı on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar bütünüyle hiyerarşik bir kent statüsünden muaf tuttuğunu söylemek hatalı olmayacaktır.

10-HOMOJENLEŞTİRME ve TOPLUMSAL AYRIŞMA: Kırsal arazilere doğru genişleyerek yeni ve genç yerleşimler örgütleyen Barselona'da, modernleşme temeli üzerinde yükselen homojenleştirilme mekânsal denetimi örgütleyen anahtarken, Londra'da farklı bir istikrar enstrümanı icra edilmiştir. Bu enstrüman mekânsal ayrışmadır. Yaşlı Londra

toplumsal ayrışmayı erken bir tarihte kent dinamiği olarak benimsemiştir. Paris'de Napolyon-Haussmann ikilisinin otoriter politikası, bulvar-spekülasyon ilişkisinin getirilerini kentin büyümesi ve belli sınıfların refahına endeksler. Berlin, mekân üretimini kırsal arazilerde değerlendirirken; spekülasyona izin veren yasalarla Hobrecht'in hümaniter fikirlerinin silinmesine yol açarak mekânsal bölünmeyi açığa çıkarır. Bu tecrübelerle karşılaştırıldığında Barselona, kentsel fikir ve uygulamaların "***otomatik"*** taklitler olmadığını kanıtlamıştır. Barselona Cerdà planı ile "***nesne ile yaratıcı angajmana giren, dış dünya ile özdeşleşmeye izin veren, dünya ile ilişkilenirken benzerleri araştıran***" bir kent imajı yaratır. Kentsel fikir ve reformların çıkış noktaları hangi ekonomik koşullar ve toplumsal irade altında şekillenirse şekillensin bu olguları belirleyen yeni üretim tarzı ve aktörlerk, farklı kentlerdeki benzerlerinden coğrafyaları, tarihleri, politik gelenekleri ve kültürleri ile farklılaşmaktadır. Barselona benzemeye çalıştığı kentlerin güzellik anlayışlarını Katalan özellikler çerçevesinde yorumlar. Barselona kentsel dönüşümünden çıkan önemli sonuç, kenti her yeni dönemeçte inşa eden beklenti, yeni fikir, yöntem, anlatı, sembol, politik uygulama, karşı çıkış ve uzlaşmaların ancak sözkonusu farklarla okunabileceği olgusudur.

11-DÖNÜŞÜMÜN KOŞULLARI: Cerdà planı gibi yoğun bir teorik çalışma üzerinde yükselen, çatışma ve ittifaklar temelinde olgunlaşmış, gelecek nesillerin kent planlarını da etkisi altına alacak bir düzenleme faaliyeti, doğumunu sağlayan koşulları değerlendirme kapasitesi açısından bakıldığında da Paris, Londra ve Berlin planlarından bazı farklarla ayrışmaktadır. Diğerleriyle karşılaştırıldığında yüz ölçümü itibariyle çok küçük bir kent olan Barselona'da nüfus yoğunluğu yüksektir. Sanayi kentinin çoğul yoksulları, sur içine sıkışmış kalabalıklar, salgın hastalıklar, acil konut talepleri, geniş tarım arazileri üzerinde imar hakkı peşinde koşan spekülatörler, ticaret sermayesinin sanayi sermayesine dönüşümünü gerçekleştirmiş Katalan burjuvazisi, kapitalizmin büyüme ivmesi, Katalan kimliğine ilişkin aidiyetler, yükselen yeni meslekler ve diğer toplumsal grupların ihtiyaçları Barselona dönüşümünü ortaya çıkaran koşulların başlıcalarıdır. Cerdà, yeni bir kenti yapılandırmanın toplumsal maliyetlerini ve bunların geleceği belirleyen etkilerini planın merkezi konusu haline getirmesiyle benzerlerinden ayrılmaktadır.

12-HİYERARŞİ ve DENETİM: Barselona'da dönüşüm, toplumsal eşitlik üzerinden sanayi kentini ve onun modern çağrışımlarını değerlendiren; kentsel toplulukların konut,

çalışma, sağlık ve dinlenme hakkını tesis eden, parselizasyon sayesinde imar mevzuatının esaslarını hukukileştiren özellikleri ile ortaya çıkar. O tarihi anda planlamayla üretilen politikanın bu özellikleri estetik yönelimleri de değiştirir. Kent silüetini hiyeraşinin barınamayacağı bir görsellikle taşıyan ızgara planı, manzanalar ve kentsel kodların desteklediği modern disiplin fikriyle üç başkentten farklı bir kent idealini savunmaktadır. Paris, Pereire Kardeşler gibi bankerlerin ve elit grupların aşırı sermayeye birikimini kentsel alanda değerlendirecekleri bir dönüşüm örgütler. Londra, toplumsal sorunu sağlık, barınma, eğitim programları ile desteklese de eşitlikçi ve daha iyi bir toplumdan ziyade bulduğu her şeyi metalaştıran sanayi kapitalizminin başkentidir. Berlin'de ise mekânın düzenlenme biçimi, mekân ilişkilerinde arz yönünde kuvvetli bir değişim yaratarak güç ve servetin belli sınıf ve tabakaların çıkarına yeniden dağıtımını gündeme getiririr.

13-FİNANSMAN. Londra dönüşümü, estate sahiplerinin kurduğu yapım şirketlerinin mali destekleri, dolaysız vergiler ve Londra borsasından alınan uzun vadeli borçlar sayesinde gerçekleştirilmiştir. Hobrecht planı ise kısmi uygulanışının ertesinde tarım arazileri üzerinde girişilen spekülatif faaliyetlerin konusu haline getirilmiş ve özel emlâk şirketlerinin eline teslim edilmiştir. Barselona, dönüşümün finansmanı konusunda diğer üç kentten belirgin farklar taşır. Paris dönüşümünde kullanılan yoğun borçlanma teknikleri bu dönüşümde özellikle sur yıkımında devreye girmiş ancak farklı mali teknikler de denenmiştir. Surların yıkılması ile ortaya çıkan geniş arazilerin merkezi devlet tarafından hibe edilmesi ve yeni satışlar kamulaştırma masraflarında önemli ölçüde düşüş sağlayan bir unsurdur. Cerdà dönüşümünün gerektirdiği mali kaynakların yarısı mülk sahipleri tarafından karşılanmıştır. Arazi geliştirici şirketlerin yol ve sokak yapımlarını üstlenmesi ayrıca mülk sahiplerinin kurdukları birlikler, imar planı üzerinde Cerdà'nın denetimini güçlendirir ve mali kaynak yetersizliği nedeniyle ortaya çıkacak gecikmeleri azaltır. Değer artışlarından yararlanmayan toplumsal katmanların vergilendirilmemesi esası ise manzana kullanımları ile sağlanan eşitlik prensibinin mali açıdan da uygulanmasının kanıtıdır. Barselona dönüşümünün esas olarak mülk sahipleri ve arazi geliştiricilerin gelecekteki kiraları ile rant farkı bazında gerçekleştirilmesi finansmandaki Katalan farkı yaratmaktadır.

14-SİLÜET: Bir algı kategorisi olarak silüet hem insan yapısı özellikler hem de kentsel alan biçimleri ile belirlenir. Sanayi şehri Barselona, sanayi öncesi kentin deniz, sur ve

dağlardan oluşan silüetinden farklı bir silüeti üretir. Çeşitli dönemlere ait gravür, resim, fotoğraf ve edebi ürünler fabrika bacaları, manzanalar, geniş bulvarlar ya da anıt ve ikon yapıların temsilleri ile bu değişimin çeşitli veçhelerini işaret etmektedir. Barselona, manzanalar; Paris, ortaçağ şehrini saklayan geniş bulvar ve meydanlar; Londra, "estate"lerin daire, hilal ve kare biçimli bina kümelerine dönüştürülen yeni morfolojisi ve işçi konutları; Berlin ise "mietskazerne"leri ile kentli algısındaki yerini alır. Barselona, spekülatif faaliyetlerin uzun süre kontrol altında tutulduğu geniş bir "Eixample" planını uygulamaya koyarak toplumsal ayrışmayı kısmen önler. Ancak yüzyıl başında yeni ekonomik koşullar yeni estetik yönelimleri kente yerleştirecektir. Eixample planının omurgası, eski kenti yenisine bağlayan en görünür ve revaçta caddedir. Barselona'nın surlu dönemlerinden kalma bir mesire yeri, kent sisteminin nitel ve nicel boyutlarını değiştiren uygulama mekânı, tarihi şehir ile yeni kenti birleştiren köprü nitelikleri ile ***Passeig de Gracia*** tasarımı, düzenliliği, yüksek binaları, simetrik yapısı, ağaçların çizdiği alışılmamış panaroması sayesinde yeni semboller ve algı kategorileri üreten bir mekân olur. Passeig de Gracia, Barselona edebiyatına da sayısız yazarın kalemi ile girmiştir. Bu metinler, sanayi kirliliğinden kurtulamayan bina cepheleriyle eski şehri (Ciutat Vella) Exiample ile kıyaslar. "***Yeni, modern, lüks***" gibi modernite sembolleri bu mekânda üretilir; caddelerinin genişliği, uzunluğu, güzelliği, zengin ve lüks görünümü ile takdir edilir. Ancak krizli yıllar ve siyasi çatışmalar sonucunda cadde, Cerdà planının aşil topuğuna dönüşür. Bir nesil sonra sanayide yeni ve yerel sektörlerin ortaya çıkışı ile servetlerin yeniden dağılımı, zengin burjuva ve banker ailelerinin konut yerleşimleri için seçtikleri caddeyi seçkin, pahalı ve hızla toplumsal ayrışma üreten bir mekân haline getirir. Bu mekân, "modernismo" hareketinin yönlendirdiği estetik uyanışla birlikte farklı kent idealleri ve Katalan tarihinin mitolojik temsillerinin yapıları ile dolar. Toplumsal ilişkiler yeni bir dönüm noktasının cereyanı altında kalınca düzen ve yapı kurucu mimari yeni plancı iradeleri harekete geçirir. Cerdà estetiğinin kararlılığı, klasizim karşıtı yeni estetik karşısında önce toplumsal onayını, sonra da kent algısındaki desteğini yitirmiş, spekülatif faaliyetlere karşı savunmasız düşmüştür. Raminez'in söylediği gibi onun eserini kavrayabilmek uzun bir zamana yayılan kent deneyimleri ertesinde ancak çağdaş kent algısı ile mümkün olacaktır.

Bu tez, sanayi öncesi Barselona'nın on dokuzuncu yüzyıl sanayi Barselona'sına geçişindeki dinamikleri, aktörleri ve yarattığı estetik yönelimleri, tarihi bakış açısını farklı bilim ve sanat dallarının zengin perspektifleri ile harmanlayarak; yeni Barselona'nın

entelektüel inşası ve kentte etkili olan belirgin adımlar üzerinde yükselen yönelimlerin soruşturulması bazında teşhis etmeye çalışmıştır. Barselona'nın entelektüel tasarımı, on dokuzuncu yüzyıl sanayi kenti inşasında inkar edilemez rolleri ile Paris, Londra ve Berlin'in etkisi altında kalmıştır. Bu tasarım süreci, surun kent yaşamından tümüyle kaldırılması, caddeler, manzanalar, meydanlar ve bayındırlık çalışmaları ile sağlık, konut ve büyüme sorununa aranan çözümler olmanın ötesinde bir misyon yüklenmiştir, Bu misyon, geleneksel, tarihi ve toplumsal inançlarla beslenerek kent görünümündeki değişimi ortaya çıkaran, destekleyen ve hukuki olarak kesinleştiren kararlar dizgesi ile uyumlu bir estetik yönelim ve modern kent imgeleri ile tamamlanır. Araştırmanın sonuçları göz önüne alındığında kentin belli bir anındaki silüetini koruma ya da değiştirmenin politikanın faaliyet alanı olduğu tespiti, Barselona dönüşümünde ihtiyaçlar ve idealleri birleştiren estetik yönelimin tanımlanması, kavranması ve mega söylem haline gelişine ilişkin başlıca karakteristikleri açığa çıkarmaktadır.

6. KAYNAKÇA

Aibar, Eduardo. Wiebe E. Bijker"; 1997, "The Cerdà Plan for the Extension of Barcelona: Constructing a City", http://www.jstor.org/stable/689964, (Aralık 2011)

Allen;Robert C. 2004, "Progress and Poverty in ModernEurope", http://economics.ouls.ox.ac.uk/10485/1/povprog3NEW.pdf .(17 Mart 2012)

Amelang, James. S "Mediterranean Urban Culture", Honored Citizens of Barcelona içinde, "1400-1700", Princeton: Princeton University, 1986

Artun, Ali. "Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm", Charles Baudelaire: Modern Hayatın Ressamı içinde,, İstanbul: İletişim, çev: Ali Berktay, 2004,

Aymard, Maurice. "Mekânlar"; Akdeniz; Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras,1. Baskı, Fernand Braudel (Ed.), İstanbul: Metis, 2007

Bairoch, Paul; Gary Goertz. 1986, "Factors of Urbanization in the Nineteenth Century Developped Countries**," Urban Studies** http://usj.sagepub.com/content/23/4/285.short, (15 Mart 2012)

Bairoch, Paul, Jean Bateau, Pierre Chevre. La Population des Villes Europeenes de 800 a 1850, Geneve: **P**ublications du Centre d'Hhistoire Economique Internationale de l'Université de Genève , 1988

Bairoch, Paul; 1989, L'Économie Française dans le Contexte Européen à la Fin du XVIIIe siècle; **Revue Économique** içinde. Volume 40, n°6, s: 939-964; http://www.persee.fr/web/revues, (21 Eylül 2011)

Banda, Daniel. Walter Benjamin, 1939, Paris, Capitale du XIXe Siècle, http://www.uqac.uquebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html, (10 Mart 2012)

Bastie, Jean. « Capital Immobilier et Marché Immobilier Parisiens », http://www.persee.fr, (09 Kasım 2012)

Baudelaire, Charles. Selected Writings on Art and Artists, P.ECharvet (Çev.), Cambridge: Cambridge University Press, 1972

Benevolo, Leonardo. The Origins of Modern Town Planning, Masachusetts: The M.I.T Press, 1971,

Benevolo, Leonardo; 1971, The Origins of Modern Town Planning, Preface, The M.I.T Press, Masachusetts, s: xiii/110

Benjamin, Walter "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı", Pasajlar,Ahmet Cemal (Çev.), İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2012

Benjamin, Walter; 1992, **Pasajlar**, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, s:90

Berman, Marchal ; « Le Financement des Travaux d'Haussmann: un Exemple pour les Pays Émergents? », Cf http://www- ohp.univ-paris1.fr.

Block, Fred; Margaret Somers; "In The Shadow Of Speenhamland: Social Policy And The Old Poor Law", http://sociology.ucdavis.edu/flblock/pdf/PAS252272.pdf

Blockmans, Wim; "The Stages of New Political Regimes: The Transformation of Capital Cities", http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract;jsessionid=

Borden, Iain; "Mekânın Ötesi: Georg Simmel'in Yazılarında Mekânsallık ve Kent", **Georg Simmel: Sosyolog, Sanatçı, Düşünür** içinde, Jale Özata Dirlikyapan (Ed.), Gülay Kızıler (Çev.), Ankara: DoğuBatı, 2002

Bourriaud, Nicolas, **İlişkisel Estetik**, İstanbul: Bağlam, 2003,

Bradford de Long ve Andrei Shleifer. **Princes and Merchants: European City Growth Before the Industrial Revolution**

Braudel, Fernand. **Maddi Uygarlık: Gündelik Hayatın Yapıları**, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi, 2004,

Braudel, Fernand. "Interpretive Essay: Structures of Everyday Life", http://www.google.com.tr/books

Braunfels, Wolfgang. **Urban Design in Western Europe: Regime and Architecture, 900-1900**, Kenneth J. Northcott (Çev.), Chicago:The University of Chicago Press, 1988

Busquet, Joan. **Barcelona: The Urban Evolution of a Compact City**, İtaly:Nicolodi Harvard University Graduate School of Design, , 2005

Cabral, Manuel Villaverde. **Iberian Boulevards and City Center Areas: Barcelona, Madrid and Lisbon in late 19th and early 20th Centuries**, Berkeley: University of California, 2007

Carmona, Michel. **Haussmann**. Paris: Fayard, 2000,

Castells, Manuel. "The Process of Urban Social Change", **Designing Cities** içinde, Alexander R, Cuthbert, (Ed.), Oxford, UK: Blackwell Publishing, 2007

Castells, Manuel. **The Urban Question**. Cambridge, Mass: MIT Press. 1977

Cerdà y Barcelona, **La Primera Metropoli, 1853-1897**, Marina Lopez Guallar (Ed.), MUHBA, 2010, Barcelona,

Cervantes, http://members.fortunecity.com/antifatxa/ew/lit/barcelonaoda.html,

Construction-of-the-Boulevard-de-Sebastopol-Posterler; http://www.allposters.com.tr/-sp/

Cowan Robert. **The Dictonary of Urbanism**, Great Britain: Streetwise Press, 2005

Crafts, Nick. 1997; **The Industrial Revolution, The Economic History of Britain since 1700** içinde. Ed: Roderick Floud ve D.N.McCloskey, Cambridge University Press, NY

David Frisby, **Georg Simmel**; NY: Routledge, 2002

De Certeau, Michel. **Gündelik Hayatın Keşfi-1; Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları,** çev: Lale Arslan Özcan, Ankara: Dost Kitabevi, 2008

De Monthoux, Guillet. Pierre; Strati, Antonio; 2002; Modernity/Art and Marketing/Aesthetics-a Note on the Social Aesthetics of Georg Simmel; **Consumption, Markets and Culture**, Vol. 5 (1)

Debord, Guy, "The Society of Spectacle", Zone Books, New York, http://zinelibrary.info/files/Comments%20-%2w 0READ.pdf

Delorme Jean–Claude, Anne-Marie Dubois. **Passages Couverts Parisiens**, Paris: Edition Parigramme, 2002

Dennis Richard, **Cities in Modernity: Representations and Productions of Metropolitan Space, 1840-1930**. New York: Cambridge University Press, 2008

Doré, Gustave. Anchard, Jerrold;1872, London:Pilgrimage; http://www.cf.ac.uk/encap/skilton/illustr/Dore119.html

Doyle, William. **The French Revolution: A Very Short Introduction**, NY: Oxford University Press, 2001

Duranton, Gilles; 1999, "Distance, Land, and Proximity: Economic Analysis and the Evolution of Cities", http://stagingwww2.lse.ac.uk/geographyAndEnvironment/research/Researchpapers/.pdf

Düspohl, **Martin Kleine Kreuzberg Geschichte**, Berlin: Kreuzberg Museum; 2009,

Elias, Norbert; **Uygarlık Süreci**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık, Erol Özbek (Çev.), 2002,

Engineer, Merwan; "Brennan and Buchanan's Leviathan Models "Tax Constitution for Leviathan", http://web.uvic.ca/~menginee/mypapers/leviathan.pdf

Faure, Alain. 2004, "Spéculation et Société: Les Grands Travaux à Paris au XIXe Siècle", Histoire, Economie & Société 3, s: 433-448, : www.cairn.info/revue-histoire-economie-et-societe-2004-3-page-433.htm,

Ferry, Luc, 2012, **Homo Esteticus**,1.Baskı, Devrim Çetinkasap (Çev.) İstanbul:İletişim Yayınları

Fischer, Rolf. **Heinrich Zilles**: **Berlin: Sein Milljöh in Zeichnungen und Zeitgenössischen Fotografien**, Rofl (Ed.), Köln: Komet, 2011

Foglesong Richard E; "Planning the Capitalist City", **Readings in Planning Theory** içinde, Scott Campbell ve Susan S. Fainstein, (Ed.), Oxford: Blackwell Publishing, 2007

Foucault, Michel. "Space, Knowledge and Power", İnterview conducted by Paul Rabinow, Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory içinde, Neil Leach (Ed.). London: Routledge, 2005

Foucault, Michel. **Ders Özetleri: 1970-1978**, Selahattin Hilav (Çev), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992

Friedrichs, Christopher R. **The Eary Modern City: 1450-1750**, London and New York: Longman, 1995

Frisby, David. "The City Interpreted", **Cityscapes of Modernity** içinde. Cambridge UK: Polity Press, 2001

Gasset, Ortega 1992, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, İstanbul: Metis Yayınları,

George Mckay; 2011, "Radical Gardening", http://usir.salford.ac.uk/,

Giddens, Anthony. **Modernliğin Sonuçları**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Sedef Özge (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007

Giedion, Sigfried. **Space, Time and Architectures**, London: Harward University Press,2008,

Greeen, Nick; 2011, "A Chronicle of Urban Codes in Pre-Industrial London's Streets and Squares", s:15-32; "Urban Coding and Planning" içinde. Ed: Stephen Marshall, Routledge, NY

Guàrdia Bassols, Manuel. "The Nineteenth-century City and Modern Thought Reason in the City: the Cerdà Plan", http://www.iphs2010.com/abs/ID127.pdf

Guattari, Felix. "City/State"; Rethinking Architecture: **A Reader in Cultural Theory** içinde, Neil Leach.(Ed.) London: Routledge, 2006

Guillamon, Julia. "The Barcelona of Manners and Customs"; **Walks Through Literary Barcelona** içinde, der: Sergio Vila-Sanjuan, Sergi Doria, Barcelona Books and Reading Year 2005, Ajuntament de Barcelona

Haapala, Arto."On the Aesthetics of the Everyday, Familiarity, Strangeness and the Meaning of Place", **The Aesthetics of Everyday Life** içinde, Andrew Light, Jonathan M. Smith; (Ed.) NY: Columbia University Press, 2005

Halbwachs, Maurice. "Expropriations et le Prix des Terrains à Paris entre 1860 et 1900", Paris: E. Cornely and Cie, 1909

Halbwachs, Maurice. “Les Plans D’Extension et D’Amenagement de Paris Avant le XIXe Siecle”. **Les Classiques des Sciences Sociales** içinde, Jean-Marie Tremblay (der.). http/pages.infinit.net/socioimt,,complete: 5 Juin 2002, (10 Ocak 2011), ss:3-28

Hall, Peter. **Cities in Civilization: Culture, Innovation, and UrbanOrder**, Phoenix Giant, 1999

Hall, Peter. **Cities of Tomorrow**: **An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century**. 3. baskı, Oxford: Blackwell, 2002

Hall, Thomas, **Planning European Capitals, Studies in History, Planning, and the Environment**, UK: Routledge, 1997.

Harvey, David. **Paris: Modernitenin Başkenti**, Berna Kılınçer(Çev.), İstanbul:Sel Yayıncılık, 2012, s:153

M.Hohenberg, Paul; Hollen Lees, Lynn. **The Making of Urban Europe: 1000-1994**, Harward University Press, London, 1995

Harvey, David. **Capital of Modernity**, NY: Routledge, 2003.

Harvey, David. **Postmodernliğin Durumu**, Sungur Savran (Çev.), 1. Baskı, İstanbul: Metis, 2006

Harvey, David.“Sınıfsal Yapı ve Farklılaşma Kuramı”, **20.Yüzyıl Kenti** içinde, Bülent Duru ve Ayten Alkan (Ed ve Çev.), 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi,2002,

Hennock, E.P. “Finance and politics in urban local government in England”, 1835-1900' Historical Journal 6 (1963),

Hobbs, Mark; (2010) “Visual representations of working-class Berlin”,1924–1930. PhD thesis. http://theses.gla.ac.uk/2182/1/2010HobbsPhD.pdf, (10 Ekim 2012)

Hohenberg, Paul M; “The Historical Geography of European Cities”; http://Citéseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.112.3064, (11 Ekim 2012)

Holton, R.J. **Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık**. Ruşen Keleş (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi,

Horsfall, T.C; “Dwellings in Berlin: The King of Prussia's Great Refusal” **The Town Planning Review**, Vol. 6, No. 1 (Jul., 1915), ss:10-19, http://www.jstor.org, (5 Ocak 2012)

http://ca.wikisource.org/wiki/Oda_a_Barcelona, http://www.verdaguer.cat. (10 Haziran 2013)

http://cartotecadigital.icc.cat/cdm/fullbrowser/collection/catalunya/id/2112/rv/singleitem/rec/8 Gianola engraving of 1697, (5 Ocak 2012)

http://en.wikipedia.org/wiki/Chartism(5 Ocak 2012)

http://en.wikipedia.org/wiki/Corn_Laws(5 Ocak 2012)

http://en.wikipedia.org/wiki/Edict_of_toleration, (5 Ocak 2012)

http://en.wikipedia.org/wiki/Ildefons_Cerd%C3%A0 (5 Ocak 2012)

http://es.wikipedia.org/wiki/Historia_de_Barcelona (5 Ocak 2012)

http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_image.cfm?image_id=1250&language=german,

http://theses.gla.ac.uk/2182(5 Ocak 2012)

http://www.artehistoria.jcyl.es/artesp/obras/23285.htm(10 Ekim 2010)

http://www.artehistoria.jcyl.es/artesp/obras/23285.htm, (10 Ekim 2010)

http://www.bcn.cat/historia, (1750) "Barselona ve çevresi" isimli harita, (8 Haziran 2013)

http://www.bcn.cat/historia/pag/capitols/cap_09/en/capitol_09.htm, (10 Ekim 20

http://www.berlin.de/berlin-imueberblick/geschichte/koenigliche_hauptstadt.en.htmlhttp://www.berlin-industriekultur.de, (15 Kasım 2012)

http://www.google.com.tr/imgres(5 Ocak 2012)

http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Barcelona.pdf(5 Ocak 201

http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-01.html(5 Ocak 2012)

http://en.wikipedia.org/wiki/County_of_Flanders (5 Ocak 2012)

http://travel.nytimes.com/2009/11/01/travel/01explorer.html?pagewanted=all, (21 Eylül 2010)

http://classiques.uqac.ca/classiques/Valery_paul/varietes/discours_sur_esthetique_IV/discours_sur_esthetique.html. (15 Mart 2013)

Huberman, Leo. **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, İletişim Yayınları, İstanbul,1995

Husserl, Edmund. Ideas, General Introduction to Pure Phenomenology, **Mind**, New Series, Vol. 41, No. 162, 1932

Jacobs, Allan B. Elizabeth Macdonald and Yodan Rofe, **The Boulevard Book: History, Evolution, Design of Multiway Boulevards**, Cambridge, Mass, London: The MIT Press, 2002

Jacobs, Allan B, **Great Streets**; USA: M.I.T, 1993

Jameson, Fredric; 2006, "Is Space Political?" **Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory**, içinde. Ed: Neil Leach. Routledge, London; s: 255-269

John, Phillip. “Law and History”, http://digitalcommons.lmu.edu

Kamleithner; “Life, Liberty, and the Pursuit of Happiness: Liberalism and the Image of the City in German Planning Theory around 1870”; **Urban Planning and the Pursuit of Happiness** içinde. Arnold Bartetzky, Marc Schalenberg (Ed.), Berlin: Jovis Diskurs, 2009

Kelly, Roisin; “Mapping London Before and After Great Fire of 1666”, http://tr.scribd.com/doc/104291084/Mapping-London-before-and-after-the-Great-Fire-of-1666

Kleine Kreuzberg Geschichte, Martin Düspohl (Ed.), Simultane Çev: Dr. Nursel Gülenaz ve Ayfer Turhan, Berlin: Kreuzbermuseum, 2009

Klose, Alexander. 2005, “From Grid to Box – the Containerization of Modern Architecture”, Prague, s:7-8, www.bestaetigungsinstitut.de/containe /pdf/Prague_Lecture.pdf

Kofman, Eleonore ve Elizabeth Lebas; (Ed.) UK: Blackwell Publishing Kojin Karatani, 1997, “The Will to Architecture”, **Architecture as Metaphor** içinde. U.S.A: Massachusetts Institute of Technology,

Kostof, Spiro; 1991, **The City Shaped**, Thames and Hudson, London,1991

Kuck, Rolf; John Heintz,, Mietskaserne http://preservedstories.com/wp-content/uploads/2013/01/Mietskaserne-1.pdf, (17 Kasım 2011)

Kully, Deborah Grace. Speculating on Architecture: The New Real Estate, and the Bourgeois Apartment Industry in the Late Nineteen Century Paris, MIT doktora tezi, http://dspace.mit.edu/handle/1721.1/63061, 2010

Ladd, Brian K. Urban Aesthetics and the Discovery of the Urban Fabric in Turn of the Century, London: Routledge, 2007

Ladurie, Emmanuel Le Roy. “Baroque et Lumieres: De l’esthetique a la pathologie”, **Histoire de la France Urbaine** içinde; Paris: Editions de Seuil; 1981, 3. Cilt

Leach, Neil. “Walter Benjamin, Mimesis, and the Dreamworld of Photography”, **InterSections: Architectural Histories and Critical Theories** içinde, Iain Borden, Jane Rendell (Ed.) London: Routledge, 2000

Lees, Andrew; Lynn Hollen; “Cities and Making of Modern Europe:1750-1914”, http://www.google.com.tr/books

Lefebvre, Henri .“On Urban Form”, **Writings on Cities** içinde, Eleonore Kofman ve Elizabeth Lebas (Ed. Ve Çev.), USA ve UK: Blackwell, 2004

Lefebvre, Henri. “Around the Critical Point”, Writings on Cities içinde, Eleonore Kofman ve Elizabeth Lebas (Trans. and Ed.); United Kingdom: Blackwell, 2004

Lefebvre, Henri. "**Industrialization and Urbanization**", Writings on Cities, Eleonore Kofman ve Elizabeth Lebas(Ed.), UK: Blackwell, 2004

Lefebvre, Henri. **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, İstanbul: Metis, 1996

Lefebvre, Henri; "The Production of Space", http://www9.georgetown.edu/faculty/irvinem/theory/Lefebvre-Production-of-Space-excerpts-1.pdf

Lejeune, Jean-François."The Ideal and the Real: Urban Codes in the Spanish-American Lettered City", **Urban Coding and Planning** içinde, ed: Stephen Marchal, NY ve London: Routledge, 2011

Lewald, Carol Ann. 2011, "Keeping Up Appearances: A Comparative Approach to Aesthetics and the Politics of Public Planning", https://cdr.lib.unc.edu. (17 Mart 2012)

Ley, Karsten. "The 'Maison Mixte' and the Great Cities of the 19th Century", http://darwin.bth.rwth-aachen.de/opus3/volltexte/2007/2022/pdf/2022.pdf, 2005, (17 Mart 2012)

Londra: Metropol ve Mimarlık, 2009, İhsan Bilgin (Ed.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

López, Marina; "Cerdà and the Local Planning Tradition: Reason in the City, the Cerdà Plan**" Barcelona Metropolis**, http://w2.bcn.cat/bcnmetropolis/arxiu/en/page3e0b-2.html?id=23&ui=285, (Ekim 2009), 18 Temmuz 2012

López, Marina; 2010; Barcelona Town Planning Policy. A Decisive Decade, 1851-1860; **Cerdà and the First Barcelona: Metropolis, 1853-1897** içinde, Barcelona: MUHBA

Guardia, Manuel. 2009, "The Construction of the Eixample in the Transformation of Contemporary Barcelona Revision Through Two Admitted Misconceptions", http://www.researchgate.net/publication,

Marchand, Bernard. 2011, "Le Financement des Travaux d'Haussmann: un Exemple pour les Pays Emergent", http://halshs.archives ouvertes.fr/docs/00/58/34/57/PDF/Haussmann.pdfk, (21 Eylül 2012)

Marchand, Bernard. Paris**, Histoire d'Une Ville: XIX-XX Siecle**, France: Editions du Seuil,

Marcuse, Peter,**The Partitioned City in History**; NY: Oxford University Press, 2002

Marx, Karl; "Pre-Capitalist Economic Formation", http://www.marxists.org/, (17 Mart 2012)

Mattsson, Helena."Forms of Politics", **Social Perspectives on Architecture and Design, Nordic Institute for ContemporaryArt(NIFCA)** www.nifca.org/2006/projects/2006/SPAD.html.

Meyers Hof: http://www.berlinstreet.de/5563, (17 Mart 2012)

Meyers, Andrew A. "Invisible Cities: Lewis Mumford, Thomas Adams, and the Invention of the Regional City", 1925-1929 http://www.thebhc.org/publications/BEHprint/v027n2/p0292-p0306.pdf, (15 Mart 2012)

Michel De Certeau, **Gündelik Hayatın Keşfi-1 Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları**, Lale Arslan Özcan (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi, 2008,

Mokyr, Joel. "Technological change: 1700-1830", **The Economic History of Britain since 1700** içinde. Ed: Roderick Floud ve D.N.McCloskey, Cambridge University Press,1997

Morales, Manuel de Sola, **Ten Lessons on Barcelona**, Barcelona: Publication del COAC, 2008,

Morris, A E.J. **History of Urban Form: Before the Industrial Revolution**, Longman, England, 1994

Morris, Susannah; 2000, "Defining the Non-profit Sector: Some Lessons From History" http://link.springer.com/article/10.1023/A:1008950915555#page-1, (10 Mart 2012)

Mumford, Lewis. **Tarih Boyunca Kent**, Gürol Koca, Taner Tosun (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007,

Nicolini, Alberto. « Colonial Settlement Planning of the Andes in Space and Time », Repenser les Limites: l'Architecture à Travers l'Espace**, le Temps et les Disciplines**, içinde. INHA (« Actes de colloques »), 2005, http://inha.revues.org

Nogues, Joan; "Verdaguer and Barcelona", **Walks Through Literary Barcelona** içinde, Sergio Vila-Sonjuan, Sergi Daria (Ed.), Bcn: Group 62, 2005,

Norberg-Schulz, Christian; **Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture,** London: Academy Editions, 1980

Oliver a.I. Botar; Isabel Wünsche; "Biocentrism as a Constituent Element of Modernism", **Biocentrism and Modernism** içinde, der: Oliver a.I. Botar; İsabel Wünsche, Great Britain: Ashgate,

Olsen, Donald J. **The City as a Work of Art: London, Paris, Vienna**, New Haven: Yale University Press, 1986

Olsen, Donald J. **Town Planning in London: The Eighteenth and Nineteenth Centuries**, New Haven: Yale University Press, 1964

Ortega y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, İstanbul: Metis Yayınları, 1992

Panerai, P; Castex J; Depaule, J.C; Samuels I. "Haussmannien Paris: 1853-82". **Urban Forms: The Death and Life of the Urban Block** içinde. Çev: Olga Vitale Samuels (Çev.), Oxford:Architectural Press, 2004

Papayanis, Nicholas; Maïca Sanconie; "Urbanisme du Paris Souterrain: Premiers Projets de Chemin de Fer Urbain et Naissance de l'Urbanisme des Cités Moderns". **Histoire, Economie et Société** içinde. 17. n: 4. ss: 745-770. doi : 10.3406/hes.1998.2011

Parker, David. Paul Long; "Visual Narratives of Urban Decline and Regeneration", http://eprints.nottingham.ac.uk/742/2/Parker_%26_Long.pdf

Pirenne, Henri. **Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, 1. Baskı, Uygur Kocabaşoğlu (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005

Pirenne, Henri; 1933, "Un Grand Commerce d'Exportation au Moyen Age: Les Vins de France, Annales d'Histoire Economique et Sociale", http://digistore.bib.ulb.ac.be/2006/a12973_000_f.pdf

Pirenne, Henri. **Ortaçağ Kentleri**, Şadan Karadeniz (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005

Prussian Law of July 2, 1875, Concerning the Laying Out and Alteration of Streets and Squares in Cities and Country Places, John W. Reps, Department of City and Regional Plannig, Cornell University, Ithaca, NY, www.library.cornell. edu.

Ragon, Michel. **Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi**, 1.Baskı, çev: Murat Aykaç Erginöz, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010

Ranciere, Jacques. **Estetiğin Huzursuzluğu: Sanat Rejimi ve Politika**, 1.Baskı, Aziz Ufuk Kılıç (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2011

Rancière, Jacques. "Thinking Between Disciplines: An Aesthetics of Knowledge", Jon Roffe (Çev.), Parhessia, No:1, 2006, http://www.parrhesiajournal.org/parrhesia01/parrhesia01_ranciere.pdf,

Rasmussen, Steen Eiler. **Towns and Buildings**, Massachusette: MIT Press, 1994

Rasmussen, Steen, Eiler. **The Unique City**, Cambridge: MIT Press,1982

Roncayolo, Marcel. **Lectures des Villes: Formes et Temps**; Marseille: Parentheses, 2011

Roncayolo, Marcel. **La Production de la Ville**, Georges Duby (Ed.), Histoire de la France Urbaine içinde; Paris; Editions de Seuil. Cilt 4, 1983

Rosés, Joan R; **Why Isn't the Whole of Spain Industrialized**?, New Economic Geography and Early Industrialization, 1797–1910, http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=190265

Rossi, Aldo; **Şehrin Mimarisi**, Nurdan Gürbilek (Çev.), İstanbul: Kanat Kitap, 2006

Saunders Peter, **Social Theory and Urban Question**, London: Unwin Hyman Ltd, 1989

Schubert, Dirk. a & Anthony Sutcliffe, **The 'Haussmannization' of London: the Planning and Construction of Kings way-Aldwych, 1889–1935**, http://www.tandfonline.com/loi/rppe20, 1996

Şengül, H. Tarık; 2009, **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, İmge Kitabevi, Ankara,

Shepherd, John W; 1975, "London: Metropolitan Evolution and Planning Response;"**World Capitals: Toward Guided Urbanization** içinde; H Wentworth Eldredge, Anchor Press/Doubleday :Garden City, NY Shepherd, John W; 1975

Simmel, Georg. "Bridge and Door" 1909, http://www2.latech.edu/~wtwillou/A320_420images_w02/GSimmel.pdf (10 Ekim 2010)

Simmel Georg "Introduction", **Esthetique Sociologique**, Philippe Marty (Ed.), Paris: Edition de la Maison des Sciences de L'Homme, 2007

Simmel, Georg."The Metropolis and Mental Life", **The Urban Sociology Reader** içinde, Richard T LeGates,; Frederic Stout(Ed.) NY: Routledge, 2005

Simmel, Georg; 1997; "Simmel on Culture: Selected Writings" **Sociology of Space** içinde. D.Frisby ve M.Featherstone (Ed.), , London; Sage

Sitte, Camillo. "City Planning According to Artistic Principles", George R. Collins ve Christiane Crasemann Collins.(Çev.) **The Birth of Modern City Planning** içinde, NY: Dover Publications Inc, 1889

Sjoberg, Gideon. Sanayi Öncesi Kent, Bülent Duru, Ayten Alkan (Ed. ve Çev.), "**20. Yüzyıl Kenti**" içinde, Ankara: İmge Yayınevi, 2002

Sobreques i Callico, Jaume. **Histoire de la Catalogne**, Bcn: Editorial Base, 2007

Sola-Morales, Manuel de, **Ten Lessons on Barcelona**, Barcelona: C.O.A.C, 2007

Soria y Puig, Arturo. **Ildefonso Cerdà 's General Theorie of "Urbanizacion**,
The Town Planning Review, Vol. 66, No. 1 (Jan., 1995), ss: 15-39, Liverpool: Liverpool University Press, http://www.jstor.org, (15 Mart 2013)

Spiro Kostof, **Şehirler ve Sokaklar**, Diane Favro, Richard İngelsoll, Zeynep Çelik (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007,

Sutcliffe, Anthony. **The Autumn of Central Paris: The Defeat of Town Planning 1850-1970**; London: Edward Arnold, 1970,

Sydney H. Williams, "An Approach to the Study of the Aesthetic Characteristics of Cities", **The Town Planning Review,** Vol. 25, No. 2 (Jul., 1954), ss. 95-113, Liverpool: Liverpool University Press, http://www.jstor.org/stable/40102074

Szreter, Simon. **A Central Role for Local Government? The Example of Late Victorian Britain,** http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-01.html

Martin Wynn, "Barcelona, planning and change 1854-1977", **Town Planning Review**. Volume 50, Number 2, April 1979. Liverpool: Liverpool University Press. 1979. Ss:127-253,(3)

Teitz, Michael B. "Regional Development Planning", **Planning Ideas that Matter** içinde, Bishwapriya Sanyal, Lawrence J. Vale, Christina D. Rosan (Ed.) Cambridge: M.I.T, 2012

Tiphaine, Zirmi; « Comment les Freres Pereire Firent la Fortune de l'Architecte Alfred Armand », http://www.persee.fr.

The Bairoch Data Base: http://www.google.com.tr/books

The Internationa1 Planning History Society Conference, (14.) http://www.iphs2010.com/abs/ID127.pdf, 20 Ekim 2012

Tilly, Charles; **Flows of Capital and Forms of Industry in Europe**, 1500-1900 http://www.springerlink.com/content/m5w1l30703q15106/

Tonkiss, Fran, "Community and Solitude", **Space**, **the City and Social Theory** içinde. Cambriche: Polity Press, 2009

Topalov Christian. Maurice Halbwachs, **Photographe des Taudis Parisiens** (1908). In: *Genèses*, 28, 1997. Étatisations. ss. 128-145. http://www.persee.fr

Townsend, Dabney. **Aesthetics: Classical Readings from Western Tradition**, Beijing: Peking University Press, 2004

"Transformation de Paris sous le Second Empire", **Portail de l'Architecture et de l'Urbanisme**, Transformation+de+Paris+sous+le+Second+Empire, (14 Nisan 2012)

Tunalı, İsmail. **Estetik,** İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007

Turner, Tom. City as Landscape, London: E&FN SPON, 1996

Vayreda, Joaquim. 1881, http://commons.wikimedia.org/wiki/File:LA_SEGA.jpg

Vidler, Anthony. The Scenes of the Street and Other Essays, Monacelli, 2010

Vidler, Anthony. "The New Industrial World: The Reconstruction of Urban Utopia in Late-Nineteenth-Century France" **The Scenes of the Street and Other Essays** içinde, Monacelli, 2010

Virillio, Paul, 1998, **Hız ve Politika**, İstanbul: Metis,

Vives, J. Vicens, “Approaches to the History of Spain”, Berkeley, Los Angeles:University of California Press, 1970, ss:137-144, http://www.google.com/books,

Walter Benjamin, **The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction**, London: Penguin Books, 2008

Wechsberg, Joseph; 1966, “The Merchant Bankers”, London: Little Brown and Company; http://cours2.fsa.ulaval.ca/cours/gsf-11930/hst19931/documents/seance09/merchant_bankers.pdf,(21 Ocak 2012)

Wirth, Louis. 2002, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, **20. Yüzyıl Kenti** içinde, , Bülent Duru, Ayten Alkan (Ed ve Çev.) Ankara: İmge Kitabevi

Witkin, Robert. The Aesthetic Imperative of a Rational-Technical Machinery: A Study in Organizational Control Through the Design of Artifacts”, 2009
“http://musicandartsinaction.net/index.php/maia/article/viewFile/aestheticimperative, (21 Eylül 2012)

http://www.bcn.cat/historia/pag/capitols/cap_30/ca/galeria_imatges/30tp1.htm, (21 Eylül 2012)

www.nifca.org/2006/projects/2006/SPAD.htm, (21 Eylül 2012)

www.uqac.uquebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html, (21 Eylül 2012)

www.cityoflondon.gov.uk, (21 Eylül 2012)